

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD
İLİŞKİLERİ
(1945-1955)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Sait CILA**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2014

**T.C.
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD
İLİŞKİLERİ
(1945-1955)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mehmet Sait CILA**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU**

Hatay-2014

ONAY

MEHMET SAİT CILA tarafından hazırlanan “**II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ (1945-1955)**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **TARİH ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

...../...../2014

Jüri Üyeleri	İmza
Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU (Tez Danışmanı-Başkan)	
Yrd. Doç. Dr. Sacit UĞUZ (Üye)	
Yrd. Doç. Dr. Işıl IŞIK BOSTANCI (Üye)	

Mehmet Sait Cila tarafından hazırlanan “**II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-ABD İlişkileri (1945-1955)**” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini **onaylarım.**

Doç. Dr. Halil DEMİRER

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye-ABD ilişkileri, Amerikan-Sovyet mücadelesi etrafında gelişmiş ve değişim geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde Türkiye'nin izlediği dış politika, tamamen Sovyet saldırılarına da bağlı olarak, Batılı Devletler ve özellikle de ABD ile ittifak ilkesine dayandırılmıştır.

Dönemin şartlarına ve psikolojisine bakıldığında Sovyetlere karşı Amerikan desteği Türkiye için hayati önem arz etmektedir. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi ve bir ittifaka dönüşmesinde Türk tarafının çabasının daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye'nin Sovyet baskısına direnirken uluslararası yalnızlığını sona erdirerek dış dünyadan destek bulma çabaları, Türkiye'nin ABD ile sıkı siyasi ve askeri ilişkilere girmesi için zorlayıcı sebepler olmuştur.

ABD'nin Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı karşısında Türkiye'den taraf tutum sergilemesi, Türkiye'ye verilen Rus notalarını kabul etmemesi, Missouri savaş zırhlısının Türkiye'yi ziyareti çalışmamızın birinci bölümünü oluşturmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ABD'nin Türkiye'ye yapmaya başladığı askeri ve ekonomik yardımlar ele alınmıştır. Bu yardımlardan Türkiye'nin nasıl ve hangi koşullar altında yararlandığı anlatılmaya çalışılmıştır. Truman Doktrini ve Marshall yardımları Türk-Amerikan ittifak ilişkilerinin köşe taşlarını oluşturmuştur.

Bunlardan daha önemli olan unsur ise çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan Türkiye'nin NATO'ya girmesi idi. Bu bölümde Türkiye'yi bu savunma örgütüne iten nedenler, NATO'ya giriş çalışmaları ve Kore Savaşı ele alınmaktadır. Bu yolla Türkiye ulusal güvenliğini güvence altına aldığını düşünürken, bir süredir dağınık olarak sürdürülen Türk-Amerikan ittifak ilişkisi için gerekli güvenilir ve hukuki bir zemin de oluşturulmuş oldu.

Hazırlamış olduğum bu çalışma esnasında, benden hiçbir yardımını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU'na, tarih bölümü öğretim elemanlarına, Uzman Mikail KOLUTEK'e, Sayın Vildan ÜNAL'a aileme ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

(1945-1955)

Mehmet Sait CILA

Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi 2014

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Süleyman HATİPOĞLU

ÖZET

II. Dünya Savaşı süresince ve ardından yaşanan gelişmeler Türk siyasasında oldukça önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Çalışmada II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Batı demokrasilerinin Amerika Birleşik Devletleri liderliğinde oluşturduğu bloğa dâhil olma süreci ele alınmıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması imzalamışsa da Türk devlet adamlarının genel politikalarını savaşa girmeme üzerine kurmaları, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki politikalarının savaşın gidişatına göre değişiklikler göstermesine neden olmuştur. Türkiye, 1943 yılında Kahire Konferansına katıldıktan sonra Müttefik Devletlerin yanında savaşa girmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Türkiye, savaşta yürüttüğü tarafsızlık politikasının sonucu olarak uluslararası arenada yalnız kalmıştır. Bu yalnızlık döneminde Sovyetler Birliği'nin doğuda toprak ve Boğazlarda üs talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Kendini Sovyetler Birliği'ne karşı tek başına savunabilmesi mümkün olmayan Türkiye, Batı dünyasından destek aramıştır. Aynı yıllarda, Sovyetler Birliği'ne karşı yeni stratejiler geliştiren ABD, bu stratejileri ve çıkarları gereği Türkiye'ye yardım etme kararı almıştır. Bu kararın ilk uygulamaları da 1947'deki Truman Doktrini ve 1948'deki Marshall Planı çerçevesinde olmuştur.

ABD'nin Türkiye'ye sağladığı desteğin karşılıklı bir ittifaka dayanmaması sebebiyle, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişeler tamamen giderilememiştir. Üstelik Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki isteklerini geri almadığı gibi, dünyanın çeşitli bölgelerinden yayılcı bir politika takip etmiştir. Dünyadaki Sovyet davranışları, Türkiye'nin endişelerinin daha da artmasına sebep

olmuştur. İşte bu endişeyle hareket eden Türkiye, Sovyet tehditlerinin yinelenmesi karşısında, güvenliğini sağlamak amacıyla, ABD'nin askeri ve ekonomik desteğinin de ötesinde bir güvenlik aramaya başlamıştır.

25 Haziran 1950 tarihinde başlayan Kore Savaşı'nı bir fırsat olarak değerlendiren Türkiye, ABD'nin ardından kara askeri gücünü Kore'ye gönderme kararı almıştır. Türkiye'nin NATO'ya katılmasında Kore Savaşı, önemli bir fırsat olarak değerlendirilmiştir. Türkiye 18 Şubat 1952'de NATO'ya resmen üye olmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Truman Doktrini, Marshall Planı, NATO

**THE RELATIONSHIP BETWEEN TURKEY AND USA AFTER
THE SECOND WORLD WAR (1945-1955)**

Mehmet Sait CILA

The Science Branch of History Postgraduate Thesis 2014

Supervisor: Assistant Professor Süleyman Hatipoğlu

ABSTRACT

Although Turkey signed a treaty of alliance just after the start of Second World War with England and France, the approach of not joining to the war of Turkish statesmen's caused great changes on the pace of the politics of the war.

Although Turkey signed a treaty of alliance just after the start of Second World War with England and France, the approach of not joining to the war of Turkish statesmen's caused great changes on the pace of the politics of the war. After the year of 1943 since the war progressed in favour of Allied Countries, Turkey, in a conference in Cairo, agreed to join the war in the side of those countries.

As a result of its neutrality policy, Turkey has remained alone in the world, immediately-after Second World War. In this period of loneliness, Turkey remained against the Soviet claims. Turkey demanded support from the Western World against Soviet claims. United States, for its interests, has decided to support Turkey against Soviet Union. Truman Doctrine in 1947 and Marshall Plan 1948 were first applications of United States' this decision.

The United States is not based on a mutual Alliance due to the support it provides to Turkey, Turkey's concerns that completely removed from the Soviet Union. Moreover, the Soviet Union, Turkey does not back the requests from various regions of the world, such as the expansionist policy followed. The Soviet behavior in the world, has been further increased Turkey's concerns. This is to be repeated across Turkey, Soviet threats moving nervously, in order to provide security for the u.s. military and economic support beyond a security search.

Posted on June 25, 1950, starting the battle of Korea as an opportunity for Turkey, the United States has decided to send a military force to Korea, then black. Turkey's NATO joins war of Korea, was evaluated as an important opportunity. Turkey on 18 February 1952, NATO officially became a member.

KEYWORDS

Turkey, The United States, The Truman Doctrine, The Marshall Plan, NATO

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

1. II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	12
2. YALTA KONFERANSI ve BOĞAZLAR SORUNU	20
3. SOVYET RUSYA’NIN TÜRK-SOVYET SALDIRMAZLIK PAKTİNİ FESHETMESİ ve SAN FRANCİSCO KONFERANSI	23
4. POSTDAM KONFERANSI’NDA SOVYET TALEPLERİ	27
5. ABD’NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE POLİTİKASI	30
5.1. 2 Kasım 1945 Tarihli ABD Notası	30
5.2. Missouri Zirhlısının Türkiye Ziyareti	37
6. 1946 SOVYET NOTALARI	44

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ARAYIŞLARI İÇİNDE BATI İTTİFAKINA YÖNELMESİ

1. TRUMAN DOKTRİNİ	49
1.1. Doktrin’in İlan Edilme Nedenleri	49

1.2. Doktrin'in İlanı	53
1.3. Doktrin'in ABD Kongresinde Yasalaşması	57
1.4. 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Anlaşması	60
1.5. Truman Doktrini ve Türkiye	63
1.6. Truman Doktrini'ne Sovyet Rusya'nın Tepkisi	70
2. MARSHALL PLANI	72
2.1. Marshall Planı'nın İlanı ve Türkiye'nin Plan Dışı Bırakılması	72
2.2. Türkiye'nin Doğrudan ABD'ye Başvurusu ve Plana Dâhil Edilmesi	76
2.3. Marshall Planı'nın Uygulama Araçları ve Türkiye	81
2.3.1. Doğrudan (Direkt) Yardımlar	81
2.3.1.1. Krediler	81
2.3.1.2. Hibeler	82
2.3.1.3. Şartlı Yardımlar	82
2.3.2. Dolaylı (Endirekt) Yardımlar	82
2.3.2.1. Tiraj Hakları	82
2.3.2.2. Başlangıç Kredisi	83
2.3.2.3. Hususi Kaynak	83
2.3.3. Teknik Yardımlar	83
2.3.4. Karşılıklı Paralar	83
2.4. Marshall Planı ve Türkiye	84
2.5. Marshall Planı'na Sovyet Rusya'nın Tepkisi	95

III. BÖLÜM:

TÜRKİYE'NİN BATI İTTİFAKI İLE BÜTÜNLEŞMESİ:

NATO'YA GİRİŞ

1. NATO'NUN KURULUŞ ESNASINDA TÜRKİYE'NİN FAALİYETLERİ..	97
2. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRMEK İSTEMESİNİN NEDENLERİ	111

3. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRME ÇABALARI	113
3.1. CHP Dönemi NATO’ya İttifak Teklifleri	113
3.1.1. Akdeniz Paktı Sorunu ve Türk-İtalyan Dostluk Antlaşması	115
3.2. Demokrat Parti’nin İktidara Gelişi	117
3.3. Demokrat Parti Dönemi NATO’ya Girme Çabaları	117
3.3.1. CHP Dış Politikasının Sürdürülmesi	117
3.3.2. Kore Savaşı	120
3.3.2.1.Kore Savaşı’nın Başlaması	120
3.3.2.2.Türkiye’nin Kore Savaşı’na Katılma Kararı	123
3.3.2.3.Kore’ye Türk Askeri Gönderilmesine Tepkiler	125
3.3.2.4.Kore’de Türk Tugayının Katıldığı Muharebeler ve Yankıları ...	128
3.3.2.4.1.Birinci Türk Tugayının Katıldığı Muharebeler	129
3.3.2.4.1.1.Kunuri Muharebeleri	129
3.3.2.4.1.1.1.Wavon Muharebeleri.....	129
3.3.2.4.1.1.2.Sinim-ni Baskını ve 29 Kasım 1950	
Muharebeleri.....	130
3.3.2.4.1.1.3.Pongmyongnu Muharebeleri.....	130
3.3.2.4.1.1.4.Kunuri Boğazından Çekilme.....	130
3.3.2.4.1.2.Diğer Muharebe Görevleri	133
3.3.2.4.2.İkinci Türk Tugayının Katıldığı Muharebeler.....	136
3.3.2.4.3.Üçüncü Türk Tugayının Katıldığı Muharebeler	137
3.3.3. ABD’nin Türkiye Konusunda Değişen Düşünceleri ve Türkiye’yi	
NATO’ya Almak İstemesinin Nedenleri	138
4. TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ	140
5. TÜRKİYE’NİN NATO’YA KATILMASINA SOVYET TEPKİSİ	143

SONUÇ	148
KAYNAKÇA	154
EKLER (Belgeler, Gazeteler, Haritalar, Tablolar, Resimler)	171
A. Belgeler	172
Belge 1-Marshall Planı'nın Türkiye'de Tanıtılması İçin Radyo Programı Yapılmasına İlişkin Murray Martin'in Başbakan Hasan Saka'ya Gönderdiği Mektup (İngilizce Metni)	172
Belge 1.a-Marshall Planı'nın Türkiye'de Tanıtılması İçin Radyo Programı Yapılmasına İlişkin Murray Martin'in Başbakan Hasan Saka'ya Gönderdiği Mektup (Türkçe Metni)	173
Belge 2- Marshall Planı'ndan Türkiye'nin Aldığı Yardımlar.....	174
Belge 3-Türkiye'nin Marshall Yardım Planı'ndan 1949-1950 Yılları Arasında Tarıma Ayrılan Tiraj Hakları.....	175
Belge 4-Marshall Yardımlarından Türkiye'ye Gönderilen Tarım Aletleri Miktarı.....	176
Belge 5-1948-1949 ve 1949-1950 Yıllarında Alınan Direkt ve Endirekt Yardımların Bakanlıklara Dağıtım Miktarları.....	177
Belge 6-Türkiye'nin 1950-1951 yıllarında Marshall Planı'ndan Aldığı Direkt ve Endirekt Yardımlar.....	178
Belge 7-1948-1951 Yıllarında Marshall Planından Alınan Yardımların Bakanlıklara Dağıtım Miktarları.....	179
Belge 8-Marshall Yardımlarından Alınan Traktörlerin Sevk Edilmesinde, Aydın İline Ayrıcalık Tanındığı Tartışmaları.....	180
Belge 9-Missouri Zırhlısının Türkiye Ziyareti Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı.....	181
Belge 10-İsmet İnönü'ye II. Dünya Savaşı'na Katılmadığı için CHP Genel Sekreterliğince Yazılan Teşekkür Yazısı.....	182
B. Gazeteler	183
Gazete 1-Türk-Fransız Ortak Deklarasyonun Paris'te İmzalanması (24 Haziran 1939 Son Posta)	183

Gazete 2-Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Talepleri Hakkındaki Haber (8 Ocak 1945 Akşam)	184
Gazete 3-Amerika ile Yapılan Ödünç Verme Kiralama Yardım Anlaşmasının Mecliste Kabul Edildiğine Dair Haber (26 Haziran 1945 Vakit)	185
Gazete 4-San Francisco Konferansında Sovyetlerin, 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasını Yenilemek İçin Boğazlar Sözleşmesinin Yenilenmesini ve Kars-Ardahan'ı İstemeleri (27 Haziran 1945 Cumhuriyet).....	186
Gazete 5-Türkiye'nin 8 Ağustos 1946 Tarihli Sovyet Notasına Cevabı (23 Ağustos 1946 Vakit))	187
Gazete 6-ABD Başkanı Truman'ın, Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım İçin Kongre'den Yardım Talebi (13 Mart 1947 Ulus)	188
Gazete 7-Truman'ın Doktrini Kapsamında Türkiye'ye 100 Milyon Dolar Verilmesini Öngören Anlaşmanın Haberi (23 Nisan 1947 Cumhuriyet)...	189
Gazete 8-Truman Doktrini Çerçevesinde Türkiye-ABD Yardım Anlaşması Haberi (13 Temmuz 1947 Vatan)	190
Gazete 9-Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Nezdinde Kore'ye, 4500 Asker Gönderme Kararı (26 Temmuz 1950 Cumhuriyet)	191
Gazete 10-Türkiye'nin NATO'ya Katılma Talebi (3 Ağustos 1950 Hürriyet).....	192
C. Haritalar	193
Harita 1- II. Dünya Savaşı Sırasında Dünya.....	193
Harita 2- II. Dünya Savaşı Sonrası Dünya.....	194
Harita 3- Marshall Yardımı Alan Ülkeler (1948-1952).....	195
Harita 4- NATO ve Varşova Paktı'na Üye Olan Ülkeler.....	196
Harita 5- Güney Kore ve Kuzey Kore Haritası.....	197

D. Tablolar	198
Tablo 1- Marshall Planı Yardım Alan Ülkeler ve Miktarları (Milyon Dolar).....	198
Tablo 2- Türkiye’de Amerikan Ekonomik Yardımları (1949-1955).....	199
Tablo 3: Churchill ve Stalin’in Belirlediği Yüzdeler Antlaşması (Ekim 1944).....	200
E. Resimler	201
Resim 1-ABD Başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan’a Yardım Belgesini İmzalarken	201
Resim 2-ABD Dışişleri Bakanı George Marshall’ın Marshall Yardım Belgesini İmzalaması	202
Resim 3-Postdam Konferansı’nda Churchill, Truman ve Stalin.....	203
Resim 4-Yalta Konferansı’nda Churchill, Roosevelt ve Stalin.....	204
Resim 5-Missouri Zırhlısı Panama Kanalı’ndan Geçerken.....	205
Resim 6-Kore Türk Tugayları Sancağı ve Galatasaray Lisesi Öğrencilerinin Kanları ile Yazarak Kore’deki Mehmetçiklere Gönderdikleri Türk Bayrağı.....	206

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
a.g.d	:Adı geçen dergi
a.g.e	:Adı geçen eser
a.g.g	:Adı geçen gazete
a.g.m	:Adı geçen makale
BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	:Bakınız
BM	:Birleşmiş Milletler
C.	:Cilt
CENTO	:Central Treaty Organization
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	:Central Intelligence Agency
Çev	:Çeviren
DP	:Demokrat Parti
EEC	:Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
ERP	:Avrupa Kalkınma Planı
İTÜ	:İstanbul Teknik Üniversitesi
İÜ	:İstanbul Üniversitesi
KEK	:Kamu Enformasyon Komitesi
NATO	:North Atlantic Treaty Organization
ODTÜ	:Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa sıraları
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
USIA	:ABD enformasyon Ajansı
vb.	:ve benzeri
vd.	:ve diğerleri

GİRİŞ

Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nı kazanıp Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladıktan sonra, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini temel alarak, ülke içinde yeni kurulan devleti güçlendirmeye ve halkını modern bir topluma dönüştürmeye çalışırken, bulunduğu bölgede istikrardan yana bir dış politika benimsemiştir. Bu doğrultuda Türkiye, kendi güvenliğini tesis etmek üzere birtakım girişimlerde bulunmakla birlikte, diğer ülkeler arasındaki siyasi çekişmelerin de dışında kalmaya çalışmıştır (Hatipoğlu-Çelik, 2011: 35). Yakın tarihinde bir dizi savaş yaşamış olan ülkenin yöneticileri, 1939'da başlayan II. Dünya Savaşı'na dâhil olmak istememiştir. Türkiye'nin bu savaşa girmemesi devlet yönetiminin tam bir birliktelik içinde çalışması ile mümkün olurken, İsmet İnönü savaşa girmeme konusunda yoğun çaba sarf etmiştir (BCA, 30.01.60.367.13). Ancak savaş boyunca ve savaş sonunda yaşanan bazı iç ve dış gelişmeler, savaş sonunda Türkiye'yi tarihsel olarak yüzünü dönmüş olduğu "Batı Bloku"na katılmaya itmiştir.

Türkiye ile ABD arasında ittifak niteliğinde ilişkilerin başlangıcında, dolayısıyla Türkiye'nin demokrasi bloğuna dâhil olmasında, içeride demokrasiye geçilmesini gerekli kılan huzursuzluklar yaşanmıştır. Bunun yanında uluslararası ortamda Batılı demokratik devletlerin ön plana çıkması ile birlikte hem Türkiye'nin hem de Batılı devletlerin Sovyetler Birliği'nden duydukları endişeler de etkili olmuştur.

19. ve 20. yüzyıl başları özellikle Avrupa başta olmak üzere dünyada siyasi ittifakların hâkim olduğu bir dönemdi. Bu çerçevede Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti, çevresinde ve dünyadaki ittifak ilişkilerinden belki de en fazla etkilenen ülkelerin başında gelmekteydi. Sona yaklaşmış olan Osmanlı Devleti siyasi varlığını uzun bir süre Avrupa'da kurulan ittifaklar arasında başarılı denge siyasetine borçlu idi. Genelde Rusya'yı kendisine dost görmeyen ve bölgede yayılmasını tehlikeli bulan İngiltere, Osmanlı Devleti'nin siyasi varlığını Avrupa devletleri nezdinde savunmuştur. Bunun üzerine Türkiye Avrupa'da İngiltere ile en köklü siyasi ilişkilerini kurmuş ve bu ilişkiler Amerika ve İngiltere'nin yerini alana kadar savaşlar, düşmanlıklar yaşanmasına kesintilere uğramasına rağmen ancak yine de

güçlü olarak devam etmiştir. Bir bakıma Türk-Amerikan ittifakı Türk-İngiliz ilişkilerinin bir devamı olarak görülmelidir.

Savaş sonrasında Batı dünyasının liderliğine yükselen ABD, Türkiye'nin en büyük siyasi ilgi alanı haline gelmiştir. Aslında Türk-Amerikan ilişkilerinin savaş sırasında ve sonrasında gelişmesinde ve ittifaka dönüşmesinde İngiltere'nin hayati bir katkısı olmuştur. Zaten Türkiye; Amerika'yı, İngiltere'nin siyasi bir devamı olarak görmüştür. Ayrıca Türk siyasetçileri ve aydınları Amerikalıları ve devlet yapısıyla Amerika'yı Türklere ve Türkiye'ye daha yakın bulduklarını her fırsatta ifade etmişlerdir. Bunlardan başka Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidini engellemek ve dünya gerçeklerine uygun olarak Türkiye'de yeni bir açılım başlatmakta olan Amerika, Türkiye açısından neredeyse yegâne destek kaynağı olarak belirlemekteydi. Türkiye'nin iç şartları, yapısal karakteri, ülkenin siyasi vizyonu, Türkiye üzerinde Sovyet tehdidi ve Amerika'nın dünya devi olması gibi şartlar, Türk tarihinin hiçbir döneminde rastlanmayan bir derinlikte Türkiye ve Amerika arasında bir ittifak ilişkisi başlatmıştır (Gürbüz, 2010: 141).

II. Dünya Savaşı sonrasında hızla gelişen Türk-Amerikan ilişkileri Türkiye üzerinde güvenlik, askeri, siyasi, sosyal ve ekonomik birçok alanda olumlu etkileri olmuştur. Amerika da Türkiye ile olan ilişkilerini bir başarı olarak görüp, bu başarıyı Türkiye benzeri ülkelere örnek olarak göstermiştir. Ancak Türk-Amerikan ilişkileri, II. Dünya Savaşı yıllarında geniş manada daha ziyade askeri ilişkilerle (Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu) sınırlı kalmıştır. Türk-Amerikan ilişkileri, savaşın bitiminden sonra Sovyet tehditleri ile karşı karşıya kalan Türkiye'nin güvenlik arayışları içinde gelişmiştir (Karakaş, 2009: 22).

Türkiye'nin Sovyet baskısına direnirken uluslararası yalnızlığını sona erdirerek dış dünyadan destek bulma çabaları, Türkiye'nin ABD ile sıkı siyasi ve askeri ilişkilere girmesi için zorlayıcı sebepler olmuştur. Dönemin şartlarına ve psikolojisine bakıldığında Sovyetlere karşı Amerikan desteği Türkiye için hayati önem arz etmekteydi. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi ve bir ittifaka dönüşmesinde Türk tarafının çabasının daha fazla olduğu görülmektedir. ABD'nin Türkiye üzerinde Sovyet baskısı karşısında Türkiye'den taraf tutum sergilemesi, Türkiye'ye verilen Rus notalarını kabul etmemesi, Missouri savaş zırhlısının Türkiye'yi ziyareti, Truman Doktrini ve Türkiye'ye askeri yardımların

başlaması ve arkasından Marshall yardımları Türk-Amerikan ittifak ilişkilerinin köşe taşlarını oluşturmuştur. Bunlardan daha önemli olan unsur ise Türkiye'nin NATO'ya girmesi idi. Bu yolla Türkiye ulusal güvenliğini güvence altına aldığını düşünürken, bir süredir dağınmak üzere sürdürülen Türk-Amerikan ittifak ilişkisi için gerekli güvenilir ve hukuki bir zemin de oluşturulmuş oldu (Gürbüz, 2010: 142).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kabuğuna çekilen, İnfiyat Politikasına dönen ABD'nin öteki ülkelerle ilişkileri, Monroe'dan¹ beri arka bahçesi olarak kabul edilen Latin Amerika ve 19. yüzyılın sonunda ulaştığı Filipinler vb. Pasifik'in kimi bölgeleri bir yana bırakılırsa, sınırlı kalmıştı. ABD'nin Ortadoğu ile ilgisi, 1930'ların başında bazı Amerikan şirketlerinin Suudi Arabistan'da elde ettikleri petrol çıkarlarından ibaretti.

Amerika Birleşik Devletleri, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırması ile başlayan II. Dünya Savaşı başlangıcında, tarafsızlığını ilan ederek savaşın dışında kalmaya çalışsa da hem Avrupa'daki Alman zaferlerinden kaynaklanan Atlantik, hem de Japonya'nın yayılcı politikalarını gösterdiği Pasifik tehdidi karşısında silahlanmaya hız vererek İngiltere'ye askeri yardımda bulunmaya başlamıştı. ABD, bu yardımları II. Dünya Savaşı'na aktif olarak katılmasına neden olan Pearl Harbor Baskınının yaklaşık dokuz ay öncesinde 11 Mart 1941'de "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"² adı altında kongreden geçirerek resmi bir çerçeveye

¹ Monroe Doktrini, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı James Monroe 2 Aralık 1823'te kongreye bir mesaj yollayarak Amerika'nın Avrupa'nın sorunlarına karışmaya niyetli olmadığını Avrupalıların da Amerika sorunlarına karışmaması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Monroe Doktrini olarak anılacak bu mesaj yaklaşık yüz yıl boyunca Amerikan hükümetlerinin kendi yarı kürelerinden çıkmamasını sağlayacaktır. Çok daha önemlisi Avrupa'nın dışarıda tutulduğu Amerika kıtası yalnızca Amerika Birleşik Devletleri tekelinde bir emperyalist yayılmaya açacaktır. Bkz: Fahir Armaoğlu **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980**, C. II, (2.bs), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1983, s. 420.

² Amerika Birleşik Devletlerinin, II. Dünya Savaşı'nda, Hitler'e karşı savaşan devletlere yaptığı yardım programı (Lend and Lease) Ödünç Verme ve Kiralama Yasası, 1941 yılında Roosevelt tarafından ABD kongresine tasarı olarak sunuldu. II. Dünya Savaşı başladığından Amerikan kamuoyu, Almanya'ya karşıydı. Bunun nedeni, Hitlerin yayılcı ve saldırı politikası, Yahudilere karşı tutumu, demokrasiye olan karşıtlığı, yapılan antlaşmaları çiğnemesiydi. Ancak bu kötü imaj, savaşa girmeyi gerektirecek kadar etkili değildi. ABD, I. Dünya Savaşı'nda aldığı dersten dolayı, çıkardığı tarafsızlık yasaları ile savaştan uzak kalmayı tercih ediyordu. Ancak, savaş Almanya'nın lehine bir gelişme göstermeye başlayınca ABD, bu tarafsızlık yasalarında değişiklik yapılmasını gerekli gördü. Ancak yasalarda yapılan değişikliklerin İngiltere'ye yeterli olmayacağı anlaşıldı. İngiltere, para ve silah yardımı istiyordu. ABD, Kasım 1940 yılında, İngiltere'ye 50 destroyer verdi. Vermesinin nedeni de, ABD'nin güvenliği, o dönemde İngiliz deniz gücüne bağlıydı. ABD en büyük yardımı, Kongreye sunduğu Ödünç Verme-Kiralama Yasa tasarısı ile gerçekleştirmeye çalıştı. Buna göre, Müttefiklere her türlü silah, hammadde, yedek parça ve yiyecek dâhil her türlü yardım sağlanacaktı. Bu yardım 50 milyar dolarlıktı. 6 milyarı yiyecek, 4 milyarı hizmet, geriye kalanı ise savaş malzemesidir. Bu yardımın en büyük payını İngiltere almıştır: 31 milyar. Bunu 11 milyar ile Sovyetler Birliği, 3 milyar ile Fransa ve 1,5 milyar ile Çin izlemektedir. Yasa tasarısı 11 Mart 1941

oturtmuştu. Bu kanun, Birleşik Devletler Başkanı'na, Amerika'nın savunulması için hayati öneme sahip olarak gördüğü ülkelere başta askeri olmak üzere her türlü malzemeyi, kendince uygun görülen şartlarda ödünç verme, kiralama, satma ve takas etme yetkisi vermektedir (Karakaş, 2009: 23).

Türkiye, Almanya'nın 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı, bir ay sonra da İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmesi üzerine güvenlik arayışları içine girmişti. 1939 yılı başlarında İngiltere ile olan ilişkilerini hızlandırarak, 12 Mayıs 1939'da "Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu"³, Fransa ile de Hatay meselesinin halledilmesinden sonra 23 Haziran 1939'da "Türk-Fransız Deklarasyonu" yayımlanmıştır (Esmer, Sander, 1982: 144-145; Armaoğlu, 1983: 354-355; Son Posta, 24 Haziran 1939: 1). İmzalanan üçlü antlaşmayla İngiltere ve Fransa, Rusya da dahil olmak üzere, Türkiye'ye karşı yöneltilecek askeri bir saldırı halinde Türkiye'yi korumayı taahhüt etmiş ve ayrıca Türkiye'ye anlaşmaya taraf bu iki ülke tarafından yeterli askeri yardım yapıldığı takdirde, Türkiye'nin aktif olarak Müttefiklerin safında savaşa girmesi kararlaştırılmıştı. Ayrıca bu antlaşma on beş yıl süre ile geçerli olacaktı (Ataöv, 1983: 105; Burçak, 1949: 43).

ABD Başkanı Roosevelt, "Ödünç Verme ve Kiralama Kanununun" Amerikan Senatosu'ndan geçmesinden yaklaşık bir ay önce, 14 Şubat 1941'de, Başbakan Refik Saydam'a bir mesaj yollayarak, henüz kanun tasarısı olarak Temsilciler Meclisi'nden ve Senato Dış İlişkiler Komitesi'nden geçen "Ödünç Verme ve Kiralama" programından saldırı kurbanı ve saldırı tehdidi altında bulunan ulusların faydalanacağını belirtmişti (Gürün, 1983: 20).

Bunun üzerine Refik Saydam da Türkiye'nin askeri malzeme yetersizliğinden duyduğu sıkıntılar nedeniyle savaşta etkin rol alamadığını, halkın ihtiyaçları için

---

tarhinde, Kongre'den yasa olarak çıktı ve savaşın bitimine kadar yürürlükte kaldı. Bkz: Barış Ertem, "Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 12, S. 21, Haziran 2009, s. 383.

³ 1939 Nisan ayında İtalya'nın Arnavutluk'u işgalinden sonra oluşturulan ve Türkiye'nin "Barış Cephesi"ne bağlandığı deklarasyonda iki nokta dikkati çekiyordu: Birincisi, iki devletin aralarında, kendi güvenlikleri için, uzun süreli bir ittifak antlaşması imzalamak kararını almaları idi ki, bu karar özellikle Türk dış politikasının kesin ve devamlı istikametini ortaya koyması bakımından önem taşıyordu. Böylece Türkiye Batı dünyası ile kader birliği yapmaya karar vermişti. Bkz: Rıfkı Salim Burçak, **Siyasi Tarih Ders Notları**, Ankara 1978, s. 289. Böyle bir antlaşma imzalanana kadar iki devlet "Akdeniz bölgesinde savaşa yol açabilecek bir saldırı halinde etkili bir şekilde işbirliği yapmaya ve birbirine her türlü yardımda bulunmaya hazırlanacaklardı." İkinci nokta ise ilan edilen deklarasyon ve ileride imzalanacak olan antlaşmanın hiçbir devlete karşı olmayacağı idi. Bu durum Atatürk devrinden beri takip edilen Türk dış politikasının bir sonucu idi. Geniş bilgi için bkz: Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara 1968, s. 126 vd.

kullanılacak bütçenin önemli bir kısmını savunma harcamalarına ayırdığını ifade ettikten sonra Amerika'nın Türkiye'ye askeri yardımda bulunup bulunamayacağını sormuştu (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Türk Dış Politikasında 50. Yıl, 1973: 44).

Zaten İngiliz Hükümeti de 23 Şubat 1941'de Amerika'ya çektiği bir telgrafta, "Türk-İngiliz-Fransız Antlaşması" gereği Türkiye'ye 25 milyon sterlin askeri yardım yapacağı yönünde taahhüt altına girmiş olmasına rağmen savaş şartları altında bu taahhütlerini yerine getirecek durumda olmadığını ifade etmekteydi. Bu sebeple Amerikan yönetimi nezdinde faaliyetlerde bulunarak kendisinin Türkiye'ye vermeyi taahhüt ettiği yardımın Amerika tarafından verilmesini sağlamaya çalıştı ve bu politikalarında da muvaffak oldu. ABD, İngiltere'nin aracılığını kabul etti ve İngiltere'nin belirlediği malzemeleri yine bu ülke kanalıyla Türkiye'ye ulaştırdı. ABD'nin İngiltere ile vardığı anlaşmaya göre; İngiltere, Türk hükümetiyle temasa geçecek Türkiye'nin öncelikli ihtiyaçlarını belirleyip liste halinde Amerikan hükümetine sunacak ve Amerikan hükümeti de bu listeyi görüşerek gerekli malzemeleri İngiltere üzerinden ve İngiliz gemileriyle Türkiye'ye ulaştıracaktı. Aslında bu süreç oldukça problemliydi, ancak ABD'nin Türkiye ile gelişmiş ilişkilerinin bulunmaması İngiltere aracılığını zorunlu kılıyordu (Karakaş, 2009: 23).

Program dâhilindeki yardımlara 11 Mart 1941 yılında başlandı. Türkiye Batı dünyası dışında, Amerikan yardımı alan tek tarafsız ülke oldu. Böylece Amerika ve Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştı. Doğal olarak ilişkilerin şekli askeri idi ve askeri ilişkiler kısa sürede gelişerek bir ittifak haline dönüşecekti. Yardımların verilmeye başlanmasından sonra; Türk tarafı ihtiyacı olan malzemenin İngiltere tarafından listelenmediğini, malzemenin ulaşım masrafı için yüksek ücret talep edildiğini ve İngiltere'nin Amerikan mallarıyla Türkiye üzerinde siyasi baskı kurmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu nedenle gerek Türk tarafı ve gerekse Amerikan tarafı İngiltere'ye olan güveni sıkça sorgulamışlardır. Kısa bir dönem Amerika, yardımları direkt olarak göndermek istediye de genelde yardımlar tamamen İngilizler eliyle yapıldı (Ülman, 1961: 35).

Savaş içerisinde ABD'den sağlanan "Ödünç Verme ve Kiralama" yardımlarının yanı sıra ABD'nin Türk Hava Kuvvetlerinin güçlendirilmesinde direkt ve dolaylı katkısı olmuştur. 1942-1945 yılları arasında Türkiye İngiltere'den 57

bombardıman uçağı satın alırken, Amerika'dan 24 adet PP-40D Kitty Hawk savaş uçağı ve 72 adet Martin Baltimore-187 bombardıman uçağı satın almıştır. Bu uçakların yanı sıra Romanya'daki petrol sahalarını bombalayan dört Amerikan uçağı mekanik sorunlar yüzünden Türk hava sahasına girerek Türk topraklarına acil iniş yapmak zorunda kalmışlardır. Bu uçaklar dönemin yüksek teknolojisiyle üretilmişlerdi ve uçaklar İnönü'de dâhil olmak üzere devlet erkânı ve kalabalık halk kitleleri tarafından ilgiyle ziyaret edildi. Sonuçta uçakların diplomatik krize yol açmaması için ABD tarafından Türk Hava Kuvvetlerine hibe edilmesi kararlaştırıldı (Erhan, 2001: 177).

Amerika, Türkiye'ye yardım yaparak Türkiye'yi Müttefik yanlısı bir tutum içerisinde tutmak istiyordu. Ayrıca Amerikan yardımının diğer önemli bir nedeni de neticesi belli olmaya başlayan savaş sonrasında, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da önemli bir stratejik konumu bulunan Türkiye üzerindeki etkinliğini artırmak istemesiydi. Bu amaçla Amerikan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Welles, Yakın Doğu İşleri Masası Şefi Wallace Murray'a, "Türkiye'nin durumuna yakından ilgi gösterildiğini ve bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması için Türkiye'nin atacağı her adımın arkasında olunacağı" teminatını Türk Büyükelçisine iletebileceğini söylemişti (Komisyon, Haz: F. Armaoğlu, 1991: 78).

Diğer taraftan SSCB, Türkiye ile ilişkilerini tamamen değişen uluslararası ortamda yeniden değerlendirmek istedi. Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, 15 Eylül 1939'da Moskova'ya davet edildi (Aydın, 2002: 418).

Ankara tarafından Moskova'ya giden Türk heyetine, Sovyetler Birliği ile karşılıklı bir yardım ya da işbirliği antlaşmasının imzalanabilmesi için imkânların aranması ve görüşmelerin bu çerçevede yapılması görevi verilmişti. (Ülman, 1961: 25, Aydın, 2002: 419). Görüşmelerin her aşamasında Sovyetler, konuyu Montreux'de değişiklik yapılmasına getireceklerdi.

Moskova'da Türk Sovyet ittifak anlaşmasının yapılabilmesi için Türkiye'nin kabul etmesi istenilen talepler şunlardı:

1. Boğazların Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortak olarak savunulması,

2. Montreux Boğazlar Rejimine, Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazlardan geçemeyeceği garantisinin eklenmesi,

3. İngiltere ve Fransa ile girişilen ittifak müzakerelerinin istişareye çevrilmesi,

4. İngiltere ve Fransa'nın Sovyetler Birliği ile savaşa girmesi durumunda Üçlü İttifak'ın geçersiz sayılması (Esmer-Sander, 1982: 148-149; Gürün, 1983: 63-72; Burçak, 1983: 77-103; Erkin, 1968: 140-148).

Bu talepler üzerine, görüşmelerden artık bir sonuç çıkmayacağını anlayan Saraçoğlu, geri dönme isteğini Sovyet yetkililere bildirdi. Türk Dışişleri Bakanı, 17 Ekim'de Moskova'dan ayrılarak 20 Ekim 1939 günü Türkiye'ye döndü. Türk Hükümeti tarafından, görüşmelerde öne sürülen Sovyet taleplerinin uygun bulunmadığı açıklaması yapıldı (Burçak, 1992: 8).

Moskova görüşmeleri, Türk-Sovyet ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu görüşmelerde, özellikle Montreux'nün değiştirilmesi konusunda öne sürülen Sovyet talepleri, Türkiye'yi rahatsız etmiş ve Türkiye'nin, Milli Mücadele yıllarından beri iyi ilişkiler ve işbirliği içinde bulunduğu Sovyetler Birliği'nden uzaklaşmaya başlayarak Batılı devletlere yakınlaşmasına ve Batılı devletlerin desteğini aramasına neden olmuştur. Ayrıca Moskova görüşmeleri, savaştan hemen sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yaşanacak büyük bunalımın başlangıcı olarak da kabul edilebilir. SSCB'nin Moskova'da öne sürdüğü talepler, savaştan sonra bazı küçük değişikliklerle, daha sert bir diplomatik tavırla tekrarlanacak ve Türkiye için büyük bir tehdit oluşturacaktır. Türkiye, bu tehditler karşısında çareyi, Batılı ülkelerde aramaya başlamış ve özellikle ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir (Saray, 2000: 68).

1940 Mayıs'ında Almanya'nın Fransa'ya saldırması ve İtalya'nın da Almanya'nın yanında yer almasıyla savaş Akdeniz bölgesine yayıldı. Bu durumda İngiltere ve Fransa üçlü ittifak gereği Türkiye'nin savaşa girmesini istemişlerdir. Türkiye, Sovyetlerle arasındaki 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması gereği, durumu Sovyetler Birliği'ne bildirdi. Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Molotov, bu durumu sert bir tepkiyle karşıladı. Bu durum 13 Haziran 1940 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya bildirildi (Gürün, 1983: 15-16).

1 Mart 1941'de Bulgaristan'ın Mihver'e katılması, Almanya'nın Balkanlara yerleşmesi ve Hitler'in Boğazlar üzerindeki Sovyet isteklerinden Türkiye'yi haberdar etmesi üzerine harekete geçen Sovyetler Birliği, Türkiye'ye karşı dostça yaklaşıma başlamıştır. Sonuçta Türkiye ile Sovyetler Birliği 24 Mart 1941'de bir Saldırmazlık Bildirisi yayınlarak 1925 tarihli paktın yürürlükte olduğunu ilan etmişlerdir (Soysal, 1983: 639; Sarımay, 1988: 28).

Böylece Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidi büyük ölçüde kalkmıştı. Buna karşılık Türkiye, 1941 baharında Alman baskısı ile karşı karşıya kalmıştır. Nisan 1941'de Almanya askerlerini Türkiye üzerinden Irak'a geçirmek istemiş, buna karşılık Türkiye'ye saldırmazlık garantisi ve Ege adalarından toprak vaadinde bulunmuştur. Bu istekleri Türkiye'nin reddetmesi üzerine, Sovyetler Birliğine karşı girişeceği saldırıdan önce Balkan cephesini tümüyle güvenlik altına almak isteyen Hitler, Türkiye'ye bir saldırmazlık paktı önermiş ve Türkiye ile Almanya arasında 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalanmıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1941: 1; Cumhuriyet Gazetesi, 20 Haziran 1941: 1).

Türkiye'nin Almanya ile saldırmazlık paktı imzalaması, Amerikan Ödünç Verme ve Kiralama yardımını tehlikeye soktuysa da gerek Amerika'nın Ankara Büyükelçisi ve gerekse İngiliz hükümetinin telkinleri sonucu Amerikan Dışişleri Türkiye'ye olan yardımları kesmek kararından vazgeçti. Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerine azami ölçüde dikkat etmesi ve özellikle Almanya'ya yapılan krom ihracatının ilk başlarda önemli ölçülerde düşürülmesi ve sonrada tamamen kesilmesinde Amerika'nın baskıları ve Türkiye'nin Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu yardımlarını güvenceye almak düşüncesinin de önemli bir payı vardır (Gürbüz, 2010: 145).

Savaşın başında tarafsız kalan ama baştan beri İngiltere yanlısı bir politika izleyen ABD, Balkanlarda Alman tehlikesi artınca ve bütün Balkan Devletlerinin Alman işgaline uğraması ihtimali kuvvetlenince, Balkanların kaderi ile ilgilenmeye başladı. Başkan Roosevelt, Balkan Devletlerinin Nazi saldırganlarına karşı direnme gücünü artırmanın yollarını araştırmak için özel temsilcisi Albay William Donovan'ı Balkanlar ve Ortadoğu'ya yolladı. 1 Şubat 1941'de Ankara'ya gelen Donovan, ABD'nin, savaşı Mihver devletlerince kazanılmasına engel olacağını, er geç savaşa

katılacağını ısrarla belirterek Türk Hükümetine moral verdi (Esmer-Sander, 1982: 160-161).

Türkiye ile ilişkilerini güvence altına alan Hitler, 22 Haziran 1941’de Sovyetler üzerine “Barbarossa Operasyonu”nu⁴ başlattı. Bu haber Türkiye’nin, Barbarossa Harekâtının başlamasından dört ay önce Almanya ile Saldırmazlık Paktı imzalamasının esas nedeni oldu (Akşam, 24 Haziran 1941: 1; Merih, 2006: 22). Türkiye, aynı günlerde Almanya ile Sovyet Rusya arasında başlayan savaşta tarafsız olduğunu açıklamıştı (BCA, 030.20.01. 95.54.1).

Böylece 22 Haziran 1941 tarihine kadar savaşta tarafsız kalmış olan SSCB, kendisini savaşın içinde buldu. Savaşın başladığı tarihte Sovyetler ile İngiltere arasında hiçbir anlaşma yoktu. 1939’da Sovyetler ile İngiltere ve Fransa arasında bir işbirliği anlaşması için görüşmeler başlamıştı. Sovyetlerin de savaşa katılmasıyla birlikte, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasında bir ittifak ortamı oluştu. Bunun sonucu olarak, iki ülke arasında 12 Temmuz 1941 tarihinde “Ortak Hareket Antlaşması” imzalandı (Armaoğlu, 1983: 377).

İran; ABD, İngiltere ve Sovyet Rusya arasında irtibatı sağlayan stratejik bir konumda bulunmaktaydı. İngiltere ve Sovyet Rusya güçleri, 1941 yılının Ağustos ayında, İran’ın işgali için Türk sınırına çok sayıda asker sevk ettiler. Bu durumla birlikte Sovyetler Birliği’nin İngiltere ile beraber, Türkiye üzerinde birtakım pazarlıklara girişmesi sonucu zaten gergin olan İngiltere-Türkiye ilişkileri kopma noktasına geldi. Türk kamuoyunda, İngiltere’nin Sovyetler Birliği ile anlaşırken, I. Dünya Savaşı’ndaki gibi Boğazları Sovyet Rusya’ya vadettiğine dair söylentiler çıktı. Bu çerçevede, Türkiye’nin olası endişelerini gidermek amacıyla her iki ülke, 10 Ağustos 1941 tarihinde aynı kapsamlı birer notayı Türkiye’ye sundular. İngiltere ve Sovyetler Birliği, notalarında genel olarak Boğazlar üzerinde herhangi bir tecavüze niyetleri olmadığını, Türkiye’nin toprak bütünlüğüne ve Montreux Sözleşmesine olan bağlılıklarına yer verdiler (Koçak, 1996: 696; Gürün, 1991: 239).

---

⁴ Barbarossa Harekâtı, Nazi Almanya’sı silahlı kuvvetlerinin 22 Haziran 1941 günü başlayan Sovyetler Birliği’nin işgali harekâtına Alman kaynaklarında verilmiş olan kapalı adıdır. Aynı zamanda II. Dünya Savaşı’nın Doğu Cephesi’ni açan harekâttır. Tarihin en geniş çaplı askeri harekâtı olarak nitelendirilir. Bu hususta daha geniş bilgi için bkz., William L. Shirer, **Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü**, Çev: Rasih Güran, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2002, s. 107 vd.

Diğer taraftan Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor Amerikan üsüne saldırması üzerine 11 Aralık'ta ABD savaşa girmiştir (Tuncer, 2012: 101). ABD'nin savaşa girmesi ile İkinci Dünya Savaşı'nın, İngiliz-Sovyet-ABD işbirliği devresi başlamıştır. Bu devreden sonra ABD, savaşta önemli bir unsur olarak ortaya çıkacak ve Türkiye'nin dış politikasında önemli bir devlet haline gelecekti. Bunun en önemli sebebi Almanya'nın Stalingrad ve Kuzey Afrika'da yenilmesiydi. Müttefikler, Almanya'yı kesin yenilgiye uğratmak için stratejik planlar hazırlamaya başladılar ki jeopolitik durumu gereği bu planların Türkiye'yi de içine alması tabii idi. Müttefikler⁵, özellikle Almanya'ya karşı Avrupa ve Balkanlar'da girişecekleri saldırıda Türkiye'nin de savaşa girmesini gerekli görüyorlardı.

1 Ocak 1942'de, Mihver Devletlere karşı savaşa katılan 27 devlet temsilcisi Washington'da bir araya gelerek "Atlantik Beyannamesi"⁶ndeki tüm ilkeleri kabul ettiler. Bu beyannameyi "Birleşmiş Milletler Beyannamesi"⁷ ile tüm dünyaya ilan ettiler.

1942 yılında savaş tüm cephelerde devam ediyordu. Kuzey Afrika'da İtalya İskenderiye'nin 20. km batısında bulunan El-Alamein'e ulaşmıştı. 1 Temmuz 1942'de General Rommel komutasında İtalya askerleri, İngiliz birliklerine karşı bir saldırıya geçti. Ancak bu saldırı sonucunda yenilen Rommel, birkaç ay içinde Kahire kapılarına değin geri çekilmek zorunda kaldı. Uzakdoğu'da Japonya'nın hedefi ABD'nin Midway üsünü almaktı. 5 Haziran 1942'de ABD ile yapılan Midway Deniz Savaşı Japonya için ağır bir darbe olmuş ve Pasifik Okyanusu'ndaki Japon yayılması

⁵ Müttefik Devletler, II. Dünya Savaşı sırasında Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği ve ABD başta olmak üzere Mihver Devletlere (Almanya, İtalya, Japonya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan) karşı oluşturulan blok. Geniş bilgi için bkz: Mücahit Özçelik, "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 29, Yıl: 2010/2, s. 257.

⁶ 1941 yılında Sovyet-İngiliz İttifakı imzalandıktan sonra Amerika Müttefiklere yardıma karar verdi. Evvela 21 Mart 1941'de "Kiralama ve Ödünç Verme" kanununu kabul ederek endüstrisini seferber etti. Churchill II. Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin gayelerini açıklamak ve müttefiklerine daha fazla yardım sağlamak için Roosevelt'le görüşmek istedi. Churchill ve Roosevelt Atlantik Denizi'nin enginlerinde bir gemide buluştular. Bu buluşmada iki devlet adamının üzerinde durdukları dava gelecekteki barışın temellerini atmaktı. 14 Ağustos 1941'de bir beyanname yayınlamaya karar vererek memleketlerinin hiç bir yabancı toprakta gözü olmadığını, bütün milletlerin istedikleri rejimi seçmek hakkına saygı göstereceklerini, her çeşit silahlı saldırıyı durduracaklarını ilan ettiler. Geniş bilgi için bkz: Ali Fuad Erden, **İsmet İnönü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 224.

⁷ 1 Ocak 1942 yılında Washington'da imzalanan Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalayan devletler şu esasları beyan ederler: 1. Her hükümet, Üçlü Paktın üyelerine ve kendisinin savaş halinde bulunduğu diğer mensuplarına karşı bütün askeri ve ekonomik kaynaklarını kullanmayı taahhüt eder. 2. Her hükümet, bu belgeyi imza eden hükümetlerle işbirliği halinde kalmayı ve ayrı bir mütareke ve barış imzalamayı taahhüt eder. Geniş bilgi için bkz: A. Suat Bilge, "İnsan Hakları ve Türkiye", **Ankara Barosu Dergisi**, S. 46, Ankara Barosu Dergi Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara 1989, s. 307.

durmuştu. Öte yandan 22 Ağustos 1942’de Almanlar Sovyet Rusya ile Stalingrad’da karşı karşıya geldiler. Üç ay süren çatışmalardan sonra Almanlar yenildi. Çünkü Alman ordusu, Sovyet Rusya’da hüküm süren soğuk kış koşullarında savaşmaya yeterince hazırlıklı değildi. Böylece Almanya Doğu cephesindeki üstünlüğünü Sovyetlere kaptırdı. Bundan sonra Sovyet Rusya ilerlemeye, Almanlar da geri çekilmeye başlayacaktı. 1943 Mart’ında Leningrad ve Moskova üzerindeki Alman tehdidi de kaldırılmış olacaktı. Stalingrad Muharebesi, savaşın dönüm noktası olmuş ve Mihver Devletler, eski gücünü yitirmeye başlamıştı (Koçak, 1996: 141).

1942 yılında, Türkiye, savaşa girme konusunda gerek Mihver gerekse Müttefik Devletlerin baskısı altında kalmıştı. 1942 yılında Türk diplomasisinin en büyük başarılarından biri, savaşın her iki taraftan da silah kaynağı sağlamış olmasıydı. Türkiye kendisini Alman saldırısından kurtardığı gibi, Almanları Türkiye’ye silah vermesi konusunda ikna etmişti. Almanya Türkiye’ye silah siparişlerinde kullanmak üzere 100 milyon Reichmark’lık bir kredi açmıştı (Tuncer, 2012: 107).

Türk dış politikasında 1942 yılına kadar önemli bir rol oynamayan Türkiye-ABD ilişkileri 1942 yılı başlarından itibaren, yakınlaşmaya başlamıştı. ABD’nin Ankara Büyükelçisi Mac Murray’ın yerine atanan Steinhardt, ABD yetkililerine, Türkiye’nin, genelde Müttefik zaferinden yana olduğunu; ancak, Sovyetlerin Boğazlar politikasına karşı kuşku duyduğunu bildirmişti. 10 Mart 1942 tarihinde İnönü’ye güven mektubunu sunarken, Cumhurbaşkanı İnönü, Steinhardt’a Sovyetler Birliği’nin Orta Avrupa, Ortadoğu ve Boğazlar üzerinden saldırgan ve yayılcı amaçlarından söz etmişti. Steinhard’ın 6 ve 11 Mart 1942 tarihlerinde Cumhurbaşkanı İnönü ve Dış İşleri Bakanı Saraçoğlu’na yaptığı ziyaretlerde, kendisine Müttefik yardımlarının yetersizliğinden söz edilmişti. ABD’nin Türkiye’ye sevk ettiği askeri malzemeler ve yardımlar İngiltere üzerinden teslim edildiğinden, malzemelerin büyük bir bölümüne İngilizler el koymaktaydı. ABD, ancak 1942 yılı sonuna doğru, Türkiye’ye doğrudan askeri yardım ve silah sevkiyatına başladı. Müttefiklerin 1942 yılında Türkiye’ye yaptıkları askeri malzeme ve silah yardımı, Türkiye’nin istediği miktarın çok altında kalmıştı. Oysa Türkiye, bu yardıma karşılık, ABD’ye 1941 yılında 80.000 ton, 1942 yılında da 120.000 ton krom satmıştı (Deringil, 2003:172).

I. BÖLÜM

II. DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLER

1. II. DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Müttefikler, 1943 başı ile 1945 yazı arasında liderler ya da dışişleri bakanları düzeyinde bir araya gelerek hem savaşın sorunlarını hem de savaş sonrası düzeni tartıştılar ve bunları şekillendirdiler. 1943 Ocak'ından başlayarak düzenlenen konferanslardan, nihai kararların alındığı Postdam Konferansı'na kadar Türkiye'nin savaş dışı durumu ve Boğazlar, az çok ele alınıp tartışılmıştır.

Barış için olmaktan çok, Müttefiklerin çıkarları için karar almış olmasıyla eleştirilen Casablanca Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill, düşmanın “kayıtsız teslim” (Abadan, 1952: 244) olmasına kadar mücadelenin sonlanmayacağını karara bağlamışlardır. 14-24 Ocak 1943 tarihleri arasında toplanan konferansın en önemli gündem konularından biri, bu süreçte toplanan Washington, Quebec, Moskova, Kahire ve Tahran Konferanslarında olduğu gibi Türkiye'nin savaşa girmesi için ikna edilip bu doğrultuda gereken hazırlıkların yapılması olmuştur (Armaoğlu, 1983: 389-394).

Casablanca Konferansı'nda, Türkiye'nin savaşa girmesi ve askeri açıdan sorumluluğu İngiltere'ye bırakıldı. Alınan bu karar sonucunda Türkiye, ilk kez 11 Mart 1941'de ABD'den aldığı Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamındaki askeri yardımı doğrudan alamayacaktı. Bu yüzden yardımlar İngiltere üzerinden verilecekti. Amerika ne zaman Türkiye'ye doğrudan yardım yapmak istese İngiltere, bu maddeyi gündeme getiriyordu (Aydın, 2003a: 451; Karakaş, 2009: 39).

Churchill, 30 Ocak 1943 tarihinde Türkiye'ye gelerek, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile Adana'da iki gün süren bir görüşme yapmıştır. Churchill, Almanları hava ve kara harekatıyla yenilgiye uğratabilmek için Türkiye'den savaşa girmesini beklediklerini iletirken İnönü, “Almanya'nın yenilgisiyle, Rusya'nın Avrupa'da hakim kuvvet olmasının mümkün olduğu” ve “Türk ordusunun savaşmak için teçhizatlandırılması gereği” üzerinde durmuştur (Aydemir, 2011: 258). Quebec'te 11-24 Ağustos 1943 tarihleri arasında toplanan Müttefik güçler, ABD Başkanı

Roosevelt'in Türkiye'nin savaşa girme zamanının gelmediği fikrini benimsemiştir. Müttefikler, Türkiye'ye Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında yapılan yardımlara devam edilmesine karar vermişlerdir (Soysal, 1977: 266).

Diğer yandan Moskova'da, Dışişleri Bakanları düzeyinde 19-30 Ekim 1943'te yapılan toplantılarda, Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov'un, Türkiye'nin savaşa katılması konusundaki ısrarlı tutumuna rağmen, İngiltere ve ABD Dışişleri Bakanları, bu durumda gereken askeri malzemeyi karşılamanın güç olduğunu vurgulayarak reddetmişlerdir. Görüşmeler sonunda, Türkiye'nin kendi arzusuyla savaşa girmesi durumunda bu güçlüklerin aşılabileceği belirtilmiş, ilk etapta, Türkiye'den askeri üs kullanma yetkisi elde edilmesinin gereği üzerinde durulmuştur (Ulus Gazetesi, 10 Ekim 1944: 1; Aydın, 2003a: 456).

Buna dayanarak İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden, Türk Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile 5-6 Kasım 1943'te Kahire'de bir araya gelerek Moskova'daki görüşmeler sonunda alınan karar uyarınca, Türkiye'deki üsleri kullanma yetkisi konusunu gündeme getirmiştir. Menemencioğlu bu fikre, Türkiye'nin savaşa girmesi anlamına geleceğini öne sürerek karşı çıkmıştır (Goloğlu, 1974: 211).

ABD Başkanı Roosevelt ve İngiliz Başbakanı Churchill, 23-24 Kasım 1943'te Kahire'de yaptıkları görüşmede Türkiye'nin savaşa girmesi için yapılacak Tahran Konferansı sonunda İnönü ile görüşülmesine karar vermişlerdir (Soysal, 1977: 266). Müttefik güç liderleri, 28 Kasım-1 Aralık 1943'te Tahran'da katıldıkları toplantılarda, Türkiye'nin savaşa girmeden Müttefiklere üs kullanma yetkisi vermeyeceği düşüncesiyle, Türkiye'nin savaşa katılımı için ikna çalışmalarına başlanması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Konferansta alınan karara göre, Sovyetler Birliği lideri Stalin;⁸ Türkiye'nin Almanya'ya karşı açacağı savaşta,

---

8 Stalin, önceleri, "gerekirse enselerinden yakalayarak Türkleri savaşa sokmak gerektiğinden" söz ettiyse de, bu kez, bu sorun üzerinde çok direktmemişti. Sovyetlerin bu tutumunun başlıca nedenleri şunlardı: Sovyetler Birliği, her şeyden önce, Fransa'da açılacak olan ikinci cepheye önem veriyordu. Bu cepheden herhangi bir kuvvetin alınıp başka bir tarafa verilmesiyle, bu cephe güçsüzleştirilebilirdi. İkinci olarak da Sovyetler, Balkanlar'a göz koymuşlardı. Türkiye'nin savaşa katılması, Balkanlar'da bir Müttefik cephesinin açılmasını ve İngiliz güçlerinin Balkanlar'a girmesini gerektireceğinden Ruslar bunu istememekteydi. Türkiye'nin savaşa katılması, Balkanlar'daki askerî ve siyasal durumu İngiltere lehine değiştirebilirdi. Sovyetlerin yapabileceği şey, Türkiye'ye gönderilecek yardımın miktarını azaltarak, Türkiye'nin fazla güçlenmesini engellemek ve Batılıların büyük kuvvetlerle Balkanlara çıkmasını önleyebilmektir. Bkz: Hüner Tuncer, **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938-1950)**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 137.

Bulgaristan Türkiye'ye saldırırsa, Sovyetler Birliği'nin, Bulgaristan'a karşı savaşaacağını ifade etmiştir. Alman bu kararın da Türkiye ile yapılacak görüşmelerde teminat olarak bildirilmesine karar verilmiştir (Tuncer, 2012: 136; Hatipoğlu-Çelik, 2011: 45).

Roosevelt ve Churchill'in daha önce aldıkları karar gereğince İnönü, 4-8 Aralık 1943 tarihlerinde Müttefik liderleriyle görüşmek üzere Kahire'ye davet edilmiştir (Ulus Gazetesi, 8 Aralık 1943: 1). Konferansta Churchill, Türkiye'nin savaşa girmesi konusunda ısrarcı davranmış, ABD Başkanı Roosevelt de, İngiltere'nin tezini desteklemiştir. Ancak Roosevelt, toplantıların başında İnönü'ye; "Eğer Türk olsaydım, savaşta yansızlığı bırakmadan önce İngiltere'den daha büyük güvenceler isterdim" diyerek Türklerin çıkarlarını gözettiğini vurgulamıştır (Arcayürek, 1987: 230). İnönü ise, Türkiye'nin savaşa katılması için hazırlığa ihtiyaç duyduğunu belirterek zaman kazanmaya çalışmıştır. Toplantıda, Türkiye'deki hava üslerinin 15 Şubat 1944'e kadar kullanıma açılması kararı alınmıştır.

İnönü, yurda döndükten sonra, yapılan Bakanlar Kurulu görüşmelerinde, hava üslerinin belirlenen tarihte kullanıma açılmasının, olası bir Alman saldırısı karşısında Türkiye'yi hazırlıksız yakalayacağı gerekçesiyle mümkün olmadığı görüşü ağırlık kazanmış ve konu bu doğrultuda karara bağlanmıştır. 12 Aralık 1943'te İngiltere'ye, üsler konusunda alınan kararın uygulamaya konulabilmesi için Türk ordusunun acilen takviyeye ihtiyaç duyduğunu belirten bir nota gönderilmiştir. İngiltere de, konunun değerlendirilmesi için Ocak 1944'te Türkiye'ye Genelkurmay ile görüşmesi için bir askeri heyet göndermiş, incelemeler ve görüşmelerden bir sonuç alamayan heyet 3 Şubat 1944'te Türkiye'yi terk etmiştir. Bu olumsuz gelişme üzerine, 2 Mart 1944'te İngiltere ve onun isteğiyle, 1 Nisan 1944'te ABD, Türkiye'ye yaptığı silah ve malzeme yardımını durdurma kararı almıştır (Soysal, 1977: 266; Aydın, 2003a: 464).

Müttefikler, süresi 30 Nisan 1944'te bitecek olan Türk-Alman Ticaret Anlaşması'nın süresinin uzatılmamasını ve Almanya'ya yapılan krom ihracatının kesilmesi yönünde Türkiye'ye baskılarını sürdürdüler. Çünkü Almanya ile 9 Ekim 1941'de imzalanan ticaret anlaşması gereği Türkiye'nin, Almanya'ya 1943 Ocak ayından itibaren krom ihracatına başlamış olması, bu baskının altında yatan nedeni oluşturmuştu. Bu baskı sonucunda da Türkiye, Amerika ve İngiltere'ye

yakınlaşmanın bir adımı olarak, 14 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom ihracatını azaltma kararı almıştı. Amerika ve İngiltere, bununla yetinmeyerek aynı gün Ankara'daki büyükelçileri vasıtasıyla Almanya'ya krom satışının durdurulmasını talep eden bir notayı Türkiye'ye vermişlerdi. Ankara da Müttefiklerle dostluğunu ve işbirliğini göstermek adına, 20 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını tamamen durdurmuştur (Tuncer, 2012: 154; Esmer-Sander, 1982: 167).

Türkiye, Almanya'ya krom satışını durdurarak göstermiş olduğu bu tavizi, kendisi için birinci derece gerekli olan malları ABD ve İngiltere'den tedarik edemediği gerekçesiyle, ABD ve İngiltere'den daha geniş miktarda ekonomik yardım talebinde bulunma koşuluyla vermişti. Buna rağmen Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurmasını, Türklerin şimdiye kadar ödün vermekten çekindiği etkin tarafsızlık politikalarında bir aşınma olduğu belirtisi olarak değerlendiren Müttefikler, Almanya ile tüm ilişkilerini kesmesi doğrultusunda baskı kurmaya yönelmişlerdir. Dışişleri Bakanı Menemencioğlu ise Müttefiklerin bu taleplerine (özellikle kromdan sonra diğer stratejik öneme sahip madenlerin Almanya'ya satışının tamamen durdurulması talebi) karşı çıkarak, Türkiye'nin ekonomi politikasının bir egemenlik meselesi olarak sadece Türk Hükümetinin belirleyebileceğinin altını çizmişti. Ayrıca Menemencioğlu, Türk halkına karşı sorumluluğu olan hükümetinin, Türkiye'nin ekonomik refahı için izleyeceği rotanın saptanmasında hiçbir yabancı hükümetin belirleyici bir konumda olmayacağını belirtmişti (Gürbüz, 2010: 146).

Menemencioğlu'nun bu açıklamalarına karşın Amerikan Dışişleri Bakanı Hull, askeri gelişmelerin ışığında, Türkiye'nin arkasında bulunan Almanya ile ilişkileri kesmesinden hareketle, Türkler karşısında pazarlık açısından son derece güçlü bir konumda olduklarını belirtmişti. Hull'a göre, ekonomi açısından savaş hedeflerine bir kez ulaşılsa, Türkiye'den alınanlara (stratejik madenlere) çok az ihtiyaç duyacaklardı. Diğer yandan Türkiye en nihayetinde İngiliz ve Amerikan malzemesine ihtiyaç duyacağı için kendileri, alacak olan değil, verecek konumda bulunacaktı (Gürün, 1983: 78).

Bu nedenle Türkiye'nin köşeye sıkıştığı düşüncesinde olan Müttefikler, baskıları sonucunda Türkiye'nin Almanya ile olan ticaretini azaltmak zorunda kaldığını da göz önünde bulundurarak, Türkiye'den bu sefer Mihver devletleriyle

bütün ekonomik ve diplomatik ilişkilerini kesmesi talebinde bulundular. Savaşın Mihver devletlerinin aleyhine geliştiğini gören Türkiye, bazı talepler karşılığında Müttefiklerin teklifini kabul etmişti. Bu talepler, Türkiye'nin İngiltere tarafından tamamıyla Müttefik bir devlet olarak görülmesi, İngiltere ve ABD'nin Türk milli ekonomisini kalkındırmak için malzeme yardımıyla bulunması, olası bir Alman saldırısı karşısında Türkiye'nin kendisini savunacak kadar askeri malzemenin İngiltere ve Birleşik Devletler tarafından sağlanması temelinde şekillenmişti. Amerika ve İngiltere'nin bu talepleri kabul etmesi sonucunda, Türkiye Almanya ilişkilerini keser kesmez imkânlar ölçüsünde yardımların sağlanacağı bildirilmişti. Bunun üzerine Türkiye, 2 Ağustos 1944'te de Almanya ile bütün diplomatik ve siyasi ilişkilerini kesmiştir (Ulus Gazetesi, 3 Ağustos 1944: 1; TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 7, C. 13, Toplantı:1, 02.08.1944, s.2-3).

Türk-Alman ilişkilerin kesilmesi sonrasında, Amerika ile Türkiye arasında 23 Şubat 1945'te "Ön Ödünç Verme ve Kiralama Anlaşması" imzalandı. 9 maddeden oluşan bu anlaşma, adından da anlaşılacağı üzere, Amerika'nın 11 Mart 1941 tarihinden beri Türkiye'ye verilen askeri amaçlı yardımların, hangi ilkeler, koşullar ve kapsam çerçevesinde gelişeceğinin belirlenmesinde göz önünde tutulacak düşünceleri ortaya koyan bir ön anlaşmaydı. Böylece yapılacak yardımla ilgili koşullar, iki ülke arasında, yardımların başlamasından bu yana ilk defa bir sözleşme konusu olmuştu (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VII, C. 13, 13. Toplantı 1, Birleşim, 02.08.1944).

SSCB, 5 Haziran 1944'te Boğazlardan "ticaret gemisi" olarak geçirilen bazı Alman gemilerinin aslında yardımcı savaş gemileri olduğunu belirtti. Bu durum, Türkiye, SSCB ve İngiltere arasında bir gerginlik yarattı. Bu gerginliğin sonucunda, Dışişleri Bakanı Menemencioğlu, kendisinin son günlerde izlediği politikayı hükümetin onaylamadığı gerekçesiyle istifa etti⁹ (Tanin Gazetesi, 17 Haziran 1944: 1; İnönü, 1945:13-14).

---

⁹ Menemencioğlu, Müttefiklerin gözünde, Alman yanlısı ve Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa katılmasını önleyen kişiydi. Gerçekte ise Menemencioğlu'nun dış politikasının İnönü'nün dış politikasından farklı olduğu söylenemezdi. Menemencioğlu'nun istifası, Müttefikler açısından, Müttefik yanlısı bir dış politika değişikliğinin göstergesiydi. A. Suat Bilge, bu konuda "İnönü, İngilizleri yatıştırmak için, Menemencioğlu'nu harcadı." demektedir. Edward Weisband, **2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul 1974, 334-335.

Türkiye, savaşın en başında Batılı demokrasilerin yanında yer alarak, İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak Anlaşması imzalamış, ancak 1940-1943 Alman üstünlüğü döneminde Almanya ile dostluk ve ticaret anlaşmaları imzalanmıştı. Hatta bu dönemde Müttefiklerin tepki ve dikkatlerini çekecek şekilde, Almanlara yakın olunmuş, bu yakınlığın etkisi ile o dönem ülke içerisinde Turancılık akımlarına yaşam hakkı tanınmıştır. İnönü'nün bu tutumunda, 1943-1945 yılları arasında savaş seyrinin değişmesi, Almanya'nın savunmada olması ve Müttefiklerin savaşı zafer ile sonuçlandırması sonucu kaybedilen güveni tekrar kazanmak ve Batı demokrasilerinin kuracağı yenedünya düzeni içerisinde yer almak ve Amerika ile iyi ilişkiler kurmak için önemli çabalar sarf edilmiştir.

Bu aylarda, Cumhurbaşkanı İnönü ve Türk Hükümeti'nin SSCB'ye yakınlaşma girişimleri, dış politika kadar iç politikada da kendini göstermekteydi. 1944 Mayıs başından itibaren hükümet, Turancılara¹⁰ karşı sert tedbirler aldı. İnönü, 19 Mayıs 1944'de Gençlik Bayramı dolayısıyla yaptığı konuşmasında, Turancıları mahkûm ediyor ve Sovyet Rusya'nın Milli Mücadele'ye yaptığı yardımlardan söz ediyordu (Armaoğlu, 1958: 172).

Bu döneme damgasını vuran en büyük siyasal gelişme, kamuoyunda "İrkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası" olarak yer alan olaylar zinciridir. Sol kesimin, 1943 yılında Faris Erkman'ın imzasıyla yayınladığı "En Büyük Tehlike" adlı broşürle Türkçüleri, ırkçı ve Turancı olmakla ve Kemalizm'e cephe almakla suçlaması, Türkçü akımları kamuoyunda tartışmaya açtı. Buna karşılık Hüseyin Nihal Atsız, Orhun Dergisi'nde devrin hükümetini şiddetle eleştiren iki açık mektup yayınladı¹¹. Bu mektuplar başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun birçok

¹⁰ Türkçülük davası dosyasına konulan İçişleri Bakanlığı raporundaki Türkçü ve Milliyetçilerin (Turancıların) listesi şu kişilerden oluşmaktaydı: Samet Ağaoğlu, Mustafa Hakkı Akansel, Mehmet Altunbay, Remzi Oğuz Arık, Bedriye Atsız, Hüseyin Nihal Atsız, Ahmet Caferoğlu, H. Hüsnü Emir Erkilet, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Ali Genceli, Hüseyin Avni Göktürk, Orhan Şaik Gökyay, Abdülkadir İnan, Yusuf Kadıgil, Kadircan Kafı, Tahir Akın Karaoğuz, Peyami Safa, Fethi Tevetoğlu, Gülcan Tevetoğlu, Akdes Nimet Kurat, Mustafa (Tatlısu) Müftüoğlu, Zeki Velidî Togan, Muharrem Feyzi Togay, Osman Turan, Mükrimin Halil Yınanç. Geniş bilgi için bkz: Necmeddin Sefercioğlu, **3 Mayıs 1944 ve Türkçülük Davası**, Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayınları, No: 43, Boyut Tan Matbaacılık, Ankara 2009, s. 48.

¹¹ Mektupların ilki "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye açık mektup" adında Orhun Dergisi'nde 01 Mart 1944 günü yazılmıştır. İkinci mektup ise, "Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye ikinci açık mektup" ismiyle yine aynı dergide 01 Nisan 1944 tarihinde yayımlandı. Yayınladığı iki "açık mektup"ta Hüseyin Nihal Atsız, II. Dünya Savaşları'nın sonuna doğru Sovyetler Birliği'nin savaşı kazanma sürecine girmesi üzerine Türkiye'de komünist etkinliklerine dikkat çekiyor ve özellikle bunların eğitim alanında yapacağı yıkıcı etkileri açıklayarak, bu kötü gidişe bir "dur!" denilmesini istiyordu. TBMM'deki bir konuşmasında Türkçü olduğunu söyleyen Başvekil Saraçoğlu Şükrü'ye, hitap eden

yerinde komünizm aleyhinde hareketlerin başlamasına sebep oldu. Dönemin sol görüşlü yazarlarından Sabahattin Ali, bu mektuplarda kendisine “vatan haini” denildiği gerekçesiyle Nihal Atsız aleyhinde dava açtı. 26 Nisan 1944 günü yapılan ve gergin geçen ilk duruşmadan sonra karar ikinci duruşmanın yapılacağı 3 Mayıs 1944 tarihine kaldı. Dava başlamadan önce adliye önünde ve koridorunda toplanan birçok insanın, sloganlar atarak yürüyüşe geçti. Bunun üzerine polis göstericilere sert bir şekilde müdahale etti ve birçok kişi gözaltına alındı. Davanın bitmesinden sonra Türkiye’nin her yanında birçok Türkçü tutuklandı ve Türkçü bilinen birçok kişinin üstleri, evleri, işyerleri aranmaya başlandı. Bu sırada Emniyet Genel Müdürlüğü de bir tahkikat başlattı. Hazırlanan tahkikat raporunda ırkçılık-Turancılık yaptıkları öne sürülen 47 kişilik bir isim listesi hazırlandı. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’na gönderilen bu raporda Türkçüler, vatan haini ve devlet nizamını yıkmak isteyen kişiler olarak nitelendiriliyordu. Tutuklanan 23 sanık yaklaşık 3 ay gibi uzun bir gözaltından sonra, gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmek gibi bir takım faaliyetleriyle mahkemeye sevk edildiler. Bu olaylardan sonra özellikle üniversite gençliği arasındaki kutuplaşma ve sürtüşmeler yaşanmaya başlanmıştır. Tutuklamaların ardından “*solcu talebeler arasında memnuniyet duyanlar, birbirlerinin yanından geçerken bu memnuniyetlerini sağcı diye tanımladıkları talebeye ihsas*” ettirmeye, hatta bu öğrencilere tehditkâr mektuplar göndermeye başlamışlardır (Müftüoğlu, 1977: 59).

Gözaltına alınan bütün sanıklar, gözaltı süresince çok zor günler geçirdiklerini, işkence gördüklerini, İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün Sansaryan Han’daki merkez binasında bulunan ve “tabutluk” denilen tek kişilik hücrelerde günlerce aç, susuz ve uykusuz bırakılarak ifade vermeye zorlandıklarını, son derece çirkin ve ağır işkencelere maruz kaldıklarını, silah zoruyla ifadelerinin alındığını iddia ettiler (Koçak, 1996: 229). 29 Mart 1945 tarihinde sona eren mahkemede İrkçılık-Türkçülük-Turancılık Davası’nda yargılan sanıklara verilen cezalar, Askeri Yargıtay tarafından bozulmuş ve 1947 yılında sanıkların hepsi beraat etmişlerdir (Goloğlu, 1974: 253).

---

mektuplarının ikincisinde Atsız, özellikle millî eğitim alanındaki komünist etkinliklerini ve faillerini ele alıyor, onları sırasıyla tanıtıyor ve yazısının sonunda o etkinlikleri destekleyen zamanın Maarif Vekilini istifaya dâvet ediyordu. Yazısında etkinlikleri üzerinde durduğu ilk kişi de, sabıkalı (fakat affedilmesi sağlanmış) bir devlet konservatuarı öğretmeni olan Sabahattin Ali idi. Bu hususta bkz: Sefercioğlu, **a.g.e.**, s. 7.

Bu süreçte Almanya Büyükelçisi Von Papen ile iletişim halinde olan Şükrü Saraçoğlu artık başbakan olamayacaktır. Soğuk Savaş dönemi ve Amerika'nın yanında yer alma sürecinde Köy Enstitüleri kapatılarak, Hasan Ali Yücel görevden alınacaktır (Berkes, 1997: 369-370).

II. Dünya Savaşının sonuna gelindiği günlerde Müttefik Devletlerin Türkiye'ye iki konuda baskı yaptığı görülmektedir. İlk olarak Müttefikler, Fransa'nın savaştan çekilmek üzere olduğu bir anda, İtalya'nın Almanya yanında savaşa girmesini bahane ederek Türkiye'nin Üçlü İttifak Antlaşması ile kabul ettiği yükümlülükleri yerine getirmesini istemiştir. İngiltere Başbakanı Churchill, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye 31 Ocak 1941 tarihinde bir mektup göndererek, Almanya'nın Ortadoğu'ya ve Süveyş'e inme olasılığı nedeniyle Türkiye'den hava üslerinin kullanılması için izin istemiştir. Gerekli yardımı alamayacağını düşünen Türk yetkilileri, bu isteği reddetmiştir. Yine bir ay geçmeden İngiltere, Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesini isteyince, Türk devlet adamları Alman ve Sovyet kuvvetleri tarafından saldırıya maruz kalmabileceği endişesi ile bu isteği kabul etmemişlerdir (Kissinger, 2007: 394-395). Türkiye Üçlü İttifak Antlaşması'nın iki numaralı protokolü ve askeri açıdan eksikliklerini sürekli olarak müttefiklerine belirtmiş ve koşullar elvermedikçe savaşa katılmayacağını açıklamıştır.

İkinci baskı konusu ise, Balkan Antantının bir an önce yürürlüğe girmesidir. Bu isteğin gerçekleşmesi de hem mevcut Balkan Antantı Sözleşmesi'nde yer alan çekinceler dolayısıyla, hem de taraf devletlerin tutumları nedeniyle bir türlü başarılı olamamıştır. Balkanlarda II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru, İtalya ve Almanya'nın boşalttığı alanı, bu defa İngiltere ve Sovyetler Birliği kendi aralarında doldurmak istemiştir. Sovyetler Birliği savaşta üstün konuma geçtiğinde, Balkanları kendi nüfuz alanı içerisinde görmüştür. Stalin ile Churchill arasında yapılan "Yüzdeler Antlaşması"¹² ve savaş sonrası Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki etki

¹² Churchill, Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki ilerleyişini durdurmaya gücünün yetmeyeceği anlayınca bu görüşmeleri yaptığını ve nüfuz kürelerini belirlediğini ifade etmektedir. Görüşmelerde Churchill, bir kâğıt parçası üzerine nüfuz küreleri düzenlemesini çizmiş, yüzde olarak belirtmiş ve Stalin'e vermiştir. Stalin, bu bölüşmeyi derhal kabul etmiştir. Buna antlaşmaya göre; Romanya, Yunanistan, Macaristan, Yugoslavya ve Bulgaristan yüzdeler olarak paylaşılmıştır. Romanya'nın yüzde 90'ı Rusya'nın, yüzde 10'u diğer devletlerin olacaktır. Yunanistan'ın yüzde 90'ı İngiltere'ye (ABD ile birlikte), yüzde 10'u Rusya'ya verilecektir. Macaristan'ın yüzde 50'si Rusya'nın, yüzde 50'si İngiltere'nin olacak ve Bulgaristan'ın da yüzde 75'i Rusya'ya, yüzde 25'i diğer devletlerin etki alanına bırakılacaktır. Geniş bilgi için bkz: Mustafa Aydın, "Yüzdeler Antlaşması Kutusu", **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, (1919-1980), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 471.

alanı göz önüne alındığında bu durum daha iyi anlaşılmaktadır (Aydın, 2003b: 471; bkz: Ekler-Tablo 3).

Nitekim Stalin’le Churchill arasında savaş sonu nüfuz bölgelerinin de tespit edildiği bu görüşmelerde İngiltere, SSCB’nin Montreux’nün değiştirilmesi taleplerini prensip olarak kabul ediyor ve SSCB’nin daha sonra ayrıntılı tekliflerini Müttefiklere iletmesini istiyordu. Bu görüşmelerle birlikte Sovyetlerin Türkiye üzerindeki talepleri Yalta ve Potsdam Konferanslarında daha da netleşecektir (Aktaş, 2006: 18).

2. YALTA KONFERANSI ve BOĞAZLAR SORUNU

Savaş sonrası, Avrupa’ya verilecek düzenin esaslarını tespit etme zamanının geldiğini düşünen Roosevelt, Churchill, Stalin, 4-11 Şubat 1945 tarihinde Kırım’da Yalta Konferansı’nı düzenlediler (Armaoğlu, 1958: 174). Yalta Konferansı, savaş içinde yer alan müttefikler arasındaki konferansların sonuncusuydu. Bu konferansta savaşın yürütülmesine ilişkin konulardan çok, yenilmiş devletlerle yapılacak barışın koşulları ve kurtarılan Avrupalı devletlerin durumu üzerinde duruldu (Tuncer, 2012:156).

Konferansın yedinci oturumunun yapıldığı 10 Şubat 1945 tarihli toplantıda Türkiye, Stalin’in Boğazlar Meselesi ve Montreux’nün durumunu ortaya atmasıyla gündeme geldi. Stalin, Montreux Boğazlar Sözleşmesi’nin eskimiş olduğunu söyleyerek konuşmasına başlamış ve şöyle devam etmiştir:

“Japon İmparatoru, sözleşmenin hazırlanmasında Sovyetler Birliği’nden daha çok rol oynadı. Sözleşme, bugün olmayan Milletler Cemiyeti’ne de bağlı. Montreux Sözleşmesi’ne göre Türkler, yalnız savaşta değil kendilerini savaş tehlikesinde oldukları zaman da Boğazları kapatmak hakkına sahipler. Sözleşme, İngiltere ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin pekiyi olmadığı zamanda yapıldı. Şimdi İngiltere’nin Japonya’nın yardımı ile Rusya’nın boğazını sıkı tutmak isteyeceğini düşünmüyorum. Sözleşme değişmelidir. Sözleşmenin değişmesine bir itiraz yoktur. Sözleşmenin ne biçimde değişeceğini bilmiyorum. Kararı etkilemek istemiyorum ama Rusya’nın menfaatleri göz önüne alınmalıdır. Türkiye’nin ellerinin Rusya’nın boğazında olmasını kabul etmek mümkün değildir. Değişme Türkiye’nin meşru menfaatlerine de aykırı olacak biçimde olmamalıdır.” (Bilge, 1992: 261).

Stalin, özellikle Türkiye’nin sadece savaş zamanında değil, savaş tehlikesi durumunda da Boğazları kapatma hakkına sahip olmasından rahatsızlık duyuyor ve Boğazlarda serbest geçiş rejimi talep ediyordu. Stalin’e göre, Montreux Sözleşmesi, Sovyet Rusya’nın güvenliği için yeterli değildi ve Türkiye, savaş sırasında Alman

gemilerine müsamahalı davranarak Sovyet Rusya'ya zarar vermişti (Tüzün, 2006: 254). Türkiye'ye "Sovyetlerin boğazını sıkma hakkı veren" bu durumun kabulü mümkün değildi.

Stalin'in bu yaklaşımı, Rusya'nın Çarlık döneminde izlediği Boğazlar politikasını hatırlatıyordu. Çarlık döneminde Rusya'nın güneye doğru yaptığı hamleler, genelde zayıf Osmanlı Devleti'ne yardıma koşan İngiltere ve Fransa gibi Batılı güçler tarafından engelleniyordu. 1920 ve 1930'larda kesintiye uğrayan bu süreç, şimdi 1940'larda yeniden yaşanmaya başladı. Sovyet Rusya, geleneksel Rus politikasına dönüş yapmıştı ve Türkiye'nin onu durduracak gücü yoktu. Üstelik Sovyet Rusya, II. Dünya Savaşı'nda Batılı ülkelerle beraber, Almanya'ya karşı savaşın kazanılmasında büyük çaba göstermiş, ülkesinin önemli bir bölümü Alman işgaline uğramış, insan ve maddi kayıpları korkunç boyutlara ulaşmıştı. Bu nedenle, Sovyet Rusya'nın Batı kamuoyunda ve Batılı yöneticiler nezdinde itibarı yüksekti (BCA, 030.01.11.64.11).

Buna karşılık Türkiye'nin itibarı ise düşüktü. Türkiye savaşa katılmadığı, ikinci cephenin kendi üzerinden açılmasına razı olmadığı, Müttefik devletlere çeşitli zorluklar çıkardığı; Bakü'nün bombalanması, Irak'a Alman askerinin geçirilmesi gibi gelişmelere katıldığı, Almanya ile krom ticareti yaptığı için eleştiriliyordu. Bütün bu nedenlerden dolayı Türkiye'ye, Sovyet baskısı karşısında yardım edebilecek güçte olan ABD'nin dikkati ve ilgisi bulunmuyordu. Yalta Konferansı'nda Stalin, Boğazlar konusunu gündeme getirdiğinde ABD ve İngiltere ortak ve net bir tavır sergileyemediler¹³. Bu durum Sovyetlere cesaret ve ümit veren bir gelişme oldu. Böylece savaş sonrası ortamda Ruslar, geleneksel politikalarını hayata geçirme fırsatını yakalamış oldular.

Konferansta Roosevelt ve Churchill konuya, SSCB'nin ulaştırma ihtiyacından kaynaklanan bir sorun olarak yaklaşmayı uygun gördüler. Bunda, sonuna doğru yaklaşılsa da halen devam etmekte olan II. Dünya Savaşı'nın dengeleri etkili olmuştur. Hatta ABD Başkanı Roosevelt, SSCB'nin bir şekilde sıcak denizlerdeki

---

¹³ Yalta Konferansı'nda İngiltere, Sovyet Rusya'nın Montreux Sözleşmesi üzerindeki değişiklik önerilerini kabul etmiş ve savaş sonrasında bu sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesini Türkiye'ye bildirilmesini istemiştir. Süleyman Hatipoğlu-M. Yusuf Çelik, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Dış Politikası", **Güneyde Kültür**, S. 181, İskenderun, 2011, C. 20 Color Ofset, s. 46.

limanlardan yararlanabilmesini kabul etme eğiliminde olduğunu, Sovyetler Birliği'ne Mançurya'daki bir limanı telkin ederek söylemiştir (Aktaş, 2006: 19).

Toplantıda Boğazlar konusundaki SSCB'nin isteklerini, ABD ve İngiltere'nin prensip itibariyle kabul ettiğini, konuya ilişkin olarak alınan karar göstermektedir. 14 maddelik Yalta protokolünün 14. maddesindeki karara göre, üç devlet dışişleri bakanlarının Londra'da yapılacak olan bir sonraki toplantısında, Sovyet hükümetinin Montreux Sözleşmesi hakkında yapacağı öneriler incelenecek, görüşler bakanlarca hükümetlerine bildirilecek ve Türkiye hükümeti uygun zamanda bilgilendirilecekti. Ancak bu toplantı yapılmadı (Ekinci, 1997: 252; Vakıf Gazetesi, 7 Ağustos 1945:1).

Ayrıca konferansın 8 Şubat günü yapılan beşinci oturumunda, Birleşmiş Milletler teşkilatının kurulması için 25 Nisan 1945'te ABD'deki San Francisco kentinde yapılacak konferansa hangi devletlerin davet edileceği konusu da görüşüldü. İngiltere Dış İşler Bakanı Anthony Eden, o tarihe kadar Birleşmiş Milletler Deklarasyonu'nu imzalamış olan devletlerin davet edilmesini teklif etti. Görüşmeler sırasında Türkiye'nin davet edilip edilmeyeceği de konuşuldu. Churchill, savaş başlamadan az önce, Türkiye'nin İngiltere ile bir ittifak imzaladığını (Üçlü İttifak), Türklerin, savaş başladığı zaman ordularının büyük bir savaş için yeterince hazır olmadığına inandıklarını, yine de Türkiye'nin tutumunun dostça ve her bakımdan yararlı olduğunu söyledi. Bunun üzerine Roosevelt, Türkiye'nin 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi şartıyla davet edilecek ülkeler arasına alınacağını söyledi (Ekinci, 1997: 253-254; Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları, 1972: 130).

Yalta Konferansı'ndan sonra İngiltere Büyükelçisi 20 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletlere ortak üye olabilmesi için Türkiye'nin 1 Mart 1945 tarihine kadar Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmesi gerektiğini tebliğ etti (Gürün, 1983: 138). Bunun üzerine Türkiye, savaş sonrası oluşturulacak uluslararası örgütlerde faal rol oynamak ve dış politikada yalnızlıktan kurtulmak için, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Bunun üzerine Türkiye, 6 Mart 1945'te San Francisco Konferansı'na davet edildi (Esmer-Sander: 1982: 193). 25 Şubat 1945 tarihinde de Türkiye ile ABD arasında "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" çerçevesinde bir antlaşma imzalandı (Hatipoğlu-Çelik, 2011: 47).

3. SOVYET RUSYA’NIN TÜRK-SOVYET SALDIRMAZLIK PAKTINI FESHETMESİ ve SAN FRANCISCO KONFERANSI

Türkiye’nin Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmesi, Sovyetler Birliği’ni yumuşatmaya yetmediği gibi SSCB’nin Türkiye politikasına da hiçbir etkisi olmadı. 19 Mart 1945 günü, Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, bir danışma toplantısı amacıyla Ankara’ya çağrıldı. Aynı gün, Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Türkiye’ye dönmek üzere olan Selim Sarper’i bakanlığa davet etti. Selim Sarper’le görüşmesinde Molotov, artık günün şartlarına uymadığı ve “derin değişiklikler” gerektirdiği düşüncesiyle, Sovyet Hükümeti’nin, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık¹⁴ (Saldırmazlık) Anlaşması’nı tek taraflı olarak feshettiğini Selim Sarper’e bildirdi (Toker, 1971: 5-6; Aydemir, 2011: 283).

Türkiye, 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmesi üzerine, 6 Mart 1945’te San Francisco Konferansı’na davet edilmişti. Konferansa Türkiye dâhil 59 millet katılacaktı. Konferansın konusu, özgür milletlerin katılacağı yeni bir “Birleşmiş Milletler” teşkilatı oluşturmak, demokratik prensipleri sağlamak ve milletlerarası saldırganlığı önleyici ilkeleri belirlemektir. San Francisco Konferansı 25 Nisan 1945 tarihinde açıldı (Bilge, 1992: 264; Aydemir, 2011: 283). Türk heyeti, konferans için yola çıktığında artık SSCB’den algıladığı tehdidin somut verilerine sahipti. Türkiye, SSCB’den notayı aldığı anda şaşırmadığı gibi “derin değişiklikler” ibaresinin hangi sonuçları doğuracağını da kestirebiliyordu. Çünkü Ankara, savaş sırasında üç müttefikin yaptığı görüşmelerde Boğazlar konusunun ele

¹⁴ Paris’te imzalanan bu antlaşmanın kısa öyküsü şöyleydi: Lozan’da çözülemeyen Musul sorununda, Milletler Cemiyeti’nde oluşturulan komisyon, bu konudaki anlaşmazlık için İngiltere’nin istediği yönde bir rapor hazırlamış ve bölgenin Irak’a bırakılmasını öngören bu raporu Genel Kurul’a yollamış ve aynen 1925 yılının Aralık ayında kabul edilmiştir. Bu da Türkiye’de tepkiyle karşılanmıştır. SSCB de kendisini çevrelemek isteyen Almanya, İtalya, Belçika ve Fransa gibi Batılı ülkelerin 1 Aralık 1925 yılının Aralık ayında imzaladığı Locarno Antlaşması’ndan tedirgin olmuş ve buna karşı çevresindeki ülkelerle saldırmazlık ve tarafsızlık politikası geliştirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda benzer koşullar içinde olan Türkiye ve SSCB, ilişkilerini geliştirmek üzere adı geçen antlaşmayı imzalamışlardır. Ek olarak bu Antlaşma, Şeyh Sait isyanı sonrasında Türkiye’nin doğu sınırlarında kendini güvende hissetmesini sağlamıştır. Türk-Sovyet Dostluk Muahedesi, 17 Aralık 1925’te Paris’te imzalanmıştı. Sonradan bu anlaşma 17 Aralık 1929’da Ankara’da, 30 Ekim 1931’de yine Ankara’da 7 Kasım 1935’te tekrar Ankara’da teati edilen protokollerle üç defa uzatılmıştı. Son uzatma on yıl içindi. Eğer on yılın sonundan altı ay önceye, yani 7 Mayıs 1945’e kadar taraflardan birisi anlaşma ile ilgili bir öneri getirmezse antlaşma iki yıl daha yürürlükte kalacaktı. Bkz: İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 272; Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkiler (1923-1968)”, **AÜ SBF Dergisi**, C. XXIII, Eylül 1968, s.257.

alındığını ve 17 Aralık 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nın yürürlük süresinin sonuna yaklaştığını, dolayısıyla SSCB'nin bu antlaşmanın süresini uzatmak için öne süreceği şartlarda Boğazlar meselesinin olacağını biliyordu (Saray, 2000: 78).

San Francisco Konferansı'nın arifesinde SSCB'nin bu teşebbüsü iki şekilde açıklanabilir: Birincisi; Yalta Konferansındaki performansından rahatsız olan politbüro üyelerinin hoşnutsuzluğunu gidermek isteyen Stalin'in bir aktiflik denemesi ve diğeri de Türkiye'nin Batı'dan sağlayabileceği desteği tartmak istemesi. Stalin'in böyle bir istek için kendince haklı sebepleri ve süresi dolmak üzere olan bu antlaşma ile elinde pazarlık fırsatı vardı. Her şeyden önce Stalin, Batılılar tarafından cesaretlendirilmişti. Bilindiği gibi Stalin, Yalta'da Montreux Sözleşmesi'ni gündeme getirmeden çok önce Boğazlar meselesi, 1943 Tahran Konferansı'nda Churchill tarafından gündeme getirilmişti. Savaşa girmemesi halinde bu durumdan Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki haklarının etkileneceğini ifade eden Churchill, Stalin'e Boğazların bir pazarlık unsuru yapılabileceği izlenimini vermişti (Aktaş, 2006: 21). Diğer yandan Washington ve Londra'nın Türkiye konusunda Kremlin'e açık bir tutum bildirmemeleri ve Yalta'da Boğazlar konusunun Sovyetlerin birtakım alternatifler teklif etmesine bırakılması, Stalin'de Batı'nın Türkiye'yi sağlam bir şekilde savunamayacağı fikrini uyandırmıştır (Harris, 1975: 5).

Türkiye cephesinden durum tam bir güvenlik sorunu olarak görülüyordu. Çünkü Fahir Armaoğlu'nun söylediği gibi feshedilen antlaşmanın bir saldırmazlık antlaşması olması, Sovyetlerin artık saldırmama taahhüdünden kurtulmuş olmaları demektir (Armaoğlu, 1973: 740). ABD'nin o tarihteki Ankara Büyükelçisi Steinhart'a göre ise, Sovyet hükümeti Boğazların yönetim ve kontrolünü bir Karadeniz sorunu olarak görüyor, diğer yandan Türkler, Montreux'de yapılacak olan ve rıza göstermeyecekleri bir değişiklikle Sovyet nüfuz bölgesi içine çekilmekten endişeleniyorlar ve İngiltere ile ABD'nin desteğini arıyorlardı. Türkiye'yi tatmin etmeyen destek, 28 Mart'ta Ankara'ya bir telgrafla ABD'nin Londra Büyükelçisinden geldi: Şayet SSCB, Türkiye'yi Boğazlar konusunda ikili görüşmelere zorlarsa, SSCB'ye Montreux'nün uluslararası niteliği hatırlatılmalıydı (Toker, 1971: 20).

Böylece Türkiye'nin, savaş boyunca korktuğu başına gelmişti. İkinci Dünya Savaşı, 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın, 14 Ağustos 1945'te de Japonya'nın teslim olmasıyla fiilen sona erdiğinde Türkiye, savaş dışı kalmayı başarmıştı. Ancak bundan sonra, Alman yenilgisi nedeniyle Doğu Avrupa'daki dengenin Sovyetler lehine bozulması sonucu ortaya çıkan tehlikeli ortamda var olma mücadelesi vermek durumunda kalacaktı. Sovyetlerin işgalci ya da kurtarıcı olarak Türkiye topraklarına adım atmaları önlenmişti ama şimdi Sovyet tehlikesi başka bir biçimde Türkiye'nin karşısındaydı (Saray, 2000: 84).

Türkiye, Sovyet tehlikesini önlemek için, Sovyetlerle anlaşma yollarını aramaya başladı. Türk Hükümeti, 4 Nisan 1945 günü, Sovyet Hükümeti'ne cevabi bir nota verdi. Türk Hükümeti notada, "Feshedilen muahede yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun yeni bir akdin ikamesi hususundaki Sovyet telkinini kabul eyler ve bu konuda kendisine yapılacak teklifleri en büyük dikkat ve iyi niyetle tetkike amade bulunduğunu bildirir" (Armaoğlu, 1983: 415) diyerek, yeni bir anlaşma için Sovyet teklifini beklemeye başladı. Türkiye'nin beklediği Sovyet yanıtı, 2 ay sonra, 7 Haziran 1945 günü geldi. Molotov, 7 Haziran 1945 günü Sarper'i kabul etti (Merih, 2006: 84). Görüşmede Molotov, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yeni bir işbirliği anlaşmasını imzalanması için gerçekleştirilmesi gereken Sovyet taleplerini sıraladı:

1. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın çizdiği Türk-Sovyet sınırının, Sovyetler Birliği lehine değiştirilmesi¹⁵;
2. Boğazların savunmasında Sovyetler Birliği'nin de ortak olması. Bunun için Boğazlarda Sovyetlere deniz ve kara üslerinin verilmesi;

---

¹⁵ 16 Mart 1921 tarihli antlaşmada, "Türkiye" deyiminden Misak-ı Millî sınırları içinde kalan arazinin kastedildiği ve bu arazinin Kars ile Ardahan'ı da kapsadığı öngörülmüştü. Batum ve çevresi Sovyet Gürcistan'ına terk edilecek; ancak Türkiye, Batum limanını serbestçe kullanabilecekti. Nahcivan ise, başka bir devlete terk edilmemek koşuluyla, Azerbaycan'ın koruyuculuğu altına konulmuştu. Boğazlar sorunu, Karadeniz'e sahildar devletlerin temsilcilerinin katılacağı bir konferansta ele alınacaktı. Sovyet Hükümeti, Çarlık Rusya'sına verilmiş olan kapitülasyon haklarından feragat etmişti. Sovyetler Birliği, Van Gölü'nden başlayıp, Kars, Ardahan, Artvin, Oltu, Tortum, İspir, Bayburt, Gümüşhane illerini içine alan ve Giresun'a değin uzanan Doğu Karadeniz şeridinin kendilerine bırakılmasını istemekteydi. Bkz: Hüner Tuncer, **a.g.e.**, s. 161.

3. Montreux Sözleşmesi'nin belirlemiş olduğu Boğazlar rejiminin değiştirilmesi. Bunun yerine Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanmasıydı (Tellal, 2002: 502; Toker, 1971: 25–29; Erkin, 1968: 257–264).

Bu isteklerin dışında Molotov, Sarper'e, 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nın Sovyetlerin zayıf oldukları bir zamanda imzalandığını; ancak şimdi Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere verilerek bu antlaşmadaki “haksızlıkların” giderilmesi gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Molotov, Boğazlar konusunda, 200 milyonluk bir insan kitlesinin Türkiye'nin iradesine bağlı olduğunu ve Sovyetlerin bu durumda Boğazların emniyetinden emin olamayacaklarını da belirterek Boğazlarda ortak savunma ve üs talep ediyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 27 Haziran 1945: 1; Gürün, 1991: 284).

Tabii ki Türkiye'nin bu istekleri kabul etmesi mümkün değildi. Nitekim Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin ilk iki önerisini reddetti. Üçüncü maddeye ilişkin olarak da, Montreux Sözleşmesi'nin, yalnızca Türkiye ile Sovyetler Birliğini değil, bu sözleşmeyi imzalamış olan bütün taraf devletleri ilgilendirdiğini ve bu nedenle, onların görüşlerinin de dikkate alınması gerektiğini ileri sürdü (Aktaş, 2006: 23). Bu sıralarda devam eden San Francisco Konferansı'nda, Birleşmiş Milletler Antlaşması görüşülürken bu tekliflerin yapıyor olması Sovyetlerin konferansı ne kadar ciddiye aldığını göstermekteydi.

İnönü, Sovyet isteklerini şöyle değerlendirmişti:

“Bizim için Rusya çok önemlidir. Çünkü Türkiye, Rusya'nın yumuşak karnıdır. Ruslar, güneyi emniyete almak isterler. Ondan sonra kuzeyden gelecek bir saldırıya rahatlıkla karşı koyarlar. Çünkü geniş toprakları vardır. Kalabalık nüfusu vardır. İçeri çekilirler ve bir yerde kısırlar. Ama güney emniyette ise. Buna ilave olarak, Boğazlar vardır. Boğazlar, Ruslar için çok önemlidir. Bizimle gittikçe dostluğu artırıp Boğazlarda biraz daha emniyete kavuşmak isterler. Stalin, bir hata yaptı. Türkiye'yi kaçıran ve uzaklaştıran bir hata. Böylece Ruslar, güneylerinde ne yapacaklarını kestiremez hale geldiler. Biz de, zorunlu olarak yeni bağlantılar kurduk.” (Aydemir, 2011: 284; Uğur, 2002: 29).

Dünyanın kuvvet ve kaynak itibarıyla önde gelen devletlerinden biri Sovyet Rusya'nın, Türkiye üzerinde aşırı isteklerde bulunması üzerine, bu durum Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur tarafından dünyanın kuvvet ve kaynak itibarıyla önde gelen devletlerinden bir diğerine, Birleşik

Devletlere intikal ettirilir. ABD'nin Ankara'daki Büyükelçisi Wilson da 20 Haziran 1945 tarihli bir telgrafla durumu Amerika Dışişleri Bakanlığına bildirir:

“Rusların Türkiye'ye teklifleri bizim yeni bir dünya teşkilatını birlikte kurmak için Sovyetler Birliği'nin saygılı olmasını istediğimiz ruhla ve prensiple taban tabana zıttır. Rusların bu sırada, Üç Büyükler Toplantısının arifesinde Türkiye'ye karşı silahlı bir harekete kalkışacaklarına ihtimal vermemekle beraber inanıyorum ki bizim kendi görüşlerimizi süratle ve kesin ifadeyle Moskova'ya bildirmemiz büyük önem taşıyacaktır. Bu, durumun kontrolünün elden çıkmasını önleyecektir ve bir çarenin bulunmasına yardımcı olacaktır.” (Toker, 1971: 49).

Diğer yandan San Francisco Konferansı'nda görüşülen Birleşmiş Milletler Antlaşması, 26 Haziran 1945'te imzalanmış ve aynı gün Türkiye de ABD'den gelecek fikirlere odaklanmıştı. ABD Potsdam Konferansı öncesinde, savaş süresince Sovyetlerle yürüttüğü işbirliğini, barış düzeni içinde de yürütebileceği ümidini halen yitirmemişti. Bu nedenle SSCB ile havayı gerginleştirmek niyetinde değildi. Molotov-Sarper görüşmelerinin sadece bir görüş alış verişi olduğunu, SSCB'nin somut bir tehditte bulunmadığını, eğer bir tehdit varsa, bunun Birleşmiş Milletleri ilgilendiren bir mesele olduğunu, Boğazlar meselesini Potsdam'da Stalin'le görüşmenin, Moskova'da yapılacak görüşmelerden daha etkili olacağını söylüyordu (Avcıoğlu, 1978: 1582). Bu noktada Türkiye'nin ABD'nin ilgisizliğinden dolayı endişeleri iyice arttı. Potsdam Konferansı bu hava içinde başladı.

4. POSTDAM KONFERANSI'NDA SOVYET TALEPLERİ

Türkiye'nin Sovyetlerle sıkıntılı bir dönem yaşadığı bu günlerde, ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında, Berlin'de, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihinde Potsdam Konferansı düzenlendi. Konferans açıldığı sırada ABD Başkanı Roosevelt'in 12 Nisan 1945'teki ölümü nedeniyle, yeni Başkan Truman tarafından temsil edildi. Konferansın devam ettiği sırada İngiliz yöneticileri de değişmiş, Churchill ve Eden yerlerini Atlee ve Bevin'e bırakmışlardı. Konferansta görüşülen en önemli konulardan birisi de Türk Boğazlarının durumuydu (Toker, 1971: 78-82).

Montreux Sözleşmesi'nin, Sovyet ticaret ve savaş gemilerinin Boğazlardan her zaman serbestçe geçmesini sağlayacak şekilde değiştirilmesi yolundaki Sovyet isteği, 1944 yılının Ekim ayında Moskova'da Churchill'e, 1945 Şubatı'nda da Roosevelt'e açıklanmıştı. Her iki devlet adamı ilke olarak bu duruma karşı

çıkamıyordu. Bu konuda Potsdam'da bir görüş ayrılığı ortaya çıkmadı. Ancak Sovyetler Birliği'nin, Boğazlar konusuna yalnızca kendisi ile Türkiye'yi ilgilendiren iki taraflı bir sorun olarak bakması ve Yalta Konferansı'ndan farklı olarak Boğazlarda deniz ve kara üsleri istemesi büyük tartışmalara yol açmıştı (Armaoğlu, 1982: 405; Erkin, 1968: 269; Tuncer, 2012, 165-166).

Konferansın ilk günlerinde Churchill, (İngiltere'de 26 Temmuz 1945 tarihinde yapılan seçimleri Clement Atlee kazanmış ve hükümet değişmişti. Konferansın ilk oturumlarına Winston S. Churchill katılmıştı) Boğazlarda SSCB'nin istediği yönde bir değişikliği desteklediğini ama bunun Türkiye'nin toprak bütünlüğünü koruma koşuluna bağlı bulunduğunu ifade etti. Değişikliğin sadece Türkiye ile Sovyet Rusya'yı ilgilendiren bir mesele olmadığını görüşmelerin çok taraflı yapılması gereğinin altını çizdi. Ayrıca Churchill, SSCB'nin Boğazlarda üs talebini kabul etmeyeceğini bildirdi. Churchill'in düşündüğü çözüm, Japonya'yı Montreux'den çıkartarak Rusya'nın Akdeniz'e çıkmasını sağlayacak değişiklikler yapmaktı. Truman, Sovyetlerin Türkiye'den toprak isteklerinin yalnızca bu iki devleti ilgilendiren, böyle olduğu için de ikisi arasında çözülmesi gereken bir sorun olduğunu ileri sürmüştür. Truman, Boğazlar sorununun ABD'yi ve bütün dünyayı ilgilendirdiğini söyleyerek, Türk Boğazları için düzenlenecek yeni rejime ABD'nin de katılması gerektiğini dile getirmişti (Gönlübol-Ülman 1982: 203; Truman, 1968: 168).

Stalin'e göre şayet Boğazlarda uygulanan rejim, Süveyş Kanalı'nda uygulanıyor olsa İngiltere, Panama Kanalı'nda uygulanıyor olsa Amerika da, buna rıza göstermezlerdi. Sovyetler Birliği'nin güvenliğinin Türkiye'nin eline bırakılamayacağını gerekçelendirdiği bu örneklerde Stalin, o tarihte İngiltere için Mısır, ABD için Panama ne ifade ediyorsa aynı durumu Türkiye ile kendisi arasında oluşturmak istediğini belirtiyordu (Toker, 1971: 77-78).

Stalin'in bu ısrarı karşısında Amerikan ve İngiliz yöneticileri Boğazlardan serbest geçişi üç büyük devletle, ilgili devletlerin teminatı altına koymayı önermişlerdir. Birleşik Amerika ile İngiltere'ye göre, böyle bir teminat kabul edilirse Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda üs istemesine gerek kalmayacaktı. Fakat Sovyet yöneticileri bu teklifi de kabule yanaşmamışlardır (Merih, 2006: 91). Potsdam Konferansı'nda, tarafların Boğazlar rejimi konusunda ortak bir görüşe

varamamalarının sonucunda, Boğazlar protokolünün XVI. Maddesine göre, her üç tarafın da, görüşlerini ayrı ayrı Türkiye'ye bildirmesine karar verilmişti (Armaoğlu, 1983: 416).

Potsdam'da, iki önemli nokta ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri, Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerarasında olmamakla birlikte, Potsdam'da alınan karar sonucunda, ABD'nin de, Boğazlar sorununda söz sahibi olmak hakkını kazanması; ikinci nokta da, ABD'nin, Montreux rejiminin değiştirilmesine karşı olmadığını anlaşılmasıydı. Potsdam kararını değerlendiren Ahmet Şükrü Esmer'e göre bu karar, Montreux'nün değiştirilmesini kabul ettirmesi ve Türkiye ile ayrı görüşmelere girişilmesini temin etmesi bakımından SSCB'nin zaferidir. Türkiye açısından tek faydası ise, Potsdam'la birlikte artık Türk Boğazları konusuyla ilgili devletlerin arasına ABD'nin de girmiş olmasıdır (Esmer, 1997: 84).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945 günü, TBMM'nin 7. dönem, 4. yasama yılı nedeniyle yaptığı açılış konuşmasında, Boğazlar konusuna ilişkin şunları söylemişti:

“İkinci Dünya Savaşı'nda Montreux Sözleşmesi'nin herhangi bir şekilde zararlı olduğunu söylemeye imkân yoktur. Boğazların güvenli ellerde olduğu ve bütün milletlerin çıkarına olan serbest geçişin hiçbir engel karşısında bulunmadığı sabit olmuştur.” İnönü'nün, Sovyet Rusya'nın toprak isteklerine ilişkin verdiği diplomatik cevap o güne damgasına vurmuştu: *“Açıkça söyleriz ki, Türk topraklarından hiç kimseye verecek bir borcumuz yoktur. Şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz!”* (Cumhuriyet Gazetesi, 2 Nisan 1945: 1; Aydemir, 2011: 247).

Konferans, Boğazlar sorununa hiçbir çözüm getirememiştir. Amerikalıların Konferanstaki tutumları, Türkiye'de hayal kırıklığı yaratmış; Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur da Türk Hükümeti'nde oluşan memnuniyetsizliği şöyle dile getirmiştir:

“(…) Ayrıca Türkiye'nin problemlerine konferansta gösterdikleri kayıtsızlıkla, Amerikalıların Sovyetleri Türkiye üzerindeki emelleri konusunda, daha da cesaretlendirdiklerini ileri sürmüştür. Rusların, ABD'nin Türkiye'nin toprak sorununa ilgisizliğini diledikleri her şeyi yapabilmelerine ilişkin, yeşil bir ışık olarak değerlendireceklerinden emin olduğunu” ifade etmiştir (Sever, 1997: 28-29).

Aslında ABD'nin bu tutumu, Sovyet davranışlarının gerçek anlamını kavrayamamasından ileri gelmektedir. Toker, Türkiye'nin karşılaştığı sorunların Amerika tarafından iyi algılanamamasını şöyle açıklamıştır:

“Amerika, Türkiye'nin SSCB'yle yaşadığı sorunu iyi değerlendirememektedir. Çünkü o dönemde Amerika'nın Türkiye ile ilişkileri zayıftı. Cumhuriyet'in kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar iki ülke birbirinde elçiler bulundurmuş, dostluk sözleri edilmiş, kültürel konularda diyaloglar geliştirilmiştir. İki ülke arasında bir düşmanlık sebebi de yoktu. Ancak aşırı bir dostluk sebebi de yoktu. Çıkarlar ne çatışıyor ne de birleşiyordu. Fakat II. Dünya Savaşı yıllarında Amerika ile Türkiye, Başkan Roosevelt döneminde savaşa girmeye ikna edilmeye çalışılmış ve ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştı” (Toker, 1971: 63).

Sonuç olarak, Sovyetlerin Boğazlarda üs talepleri ve Montreux rejiminin değiştirilmesi konusunda taraflar, Postdam Konferansı'nda bir ilerleme kaydedememişler ve kesin bir karara varamamışlardır. Dolayısıyla Türkiye, Postdam Konferansı'nda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğini sağlayamamıştır. ABD Başkanı Truman, Boğazları bir uluslararası su yolu statüsüne koymak gibi Sovyetlerden farklı bir amaçla da olsa Moskova ile Montreux'yü değiştirme konusunda anlaşmış ayrıca yukarıda da belirtildiği gibi, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talep etmesi konusunun iki ülkeyi ilgilendiren bir konu olduğunu belirtmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 34).

5. ABD'NİN DEĞİŞEN TÜRKİYE POLİTİKASI

5.1. 2 Kasım 1945 Tarihli ABD Notası

Potsdam'da alınan karar gereği ABD, Boğazlarla ilgili görüşünü 2 Kasım 1945 tarihli nota ile Türkiye'ye bildirdi. Notada Montreux Sözleşmesi'nin günün koşullarına göre gözden geçirilmesi isteniyor, bunun için uluslararası bir toplantı öngörülüyor ve çağrılırsa bu konferansa katılmak istediğini belirtiyordu (Armaoğlu, 1991: 141–143). ABD notasında, Montreux'de şu değişikliklerin yapılması istenmekteydi:

1. Montreux Sözleşmesi'ne göre, Türkiye'nin katıldığı bir savaşta, yabancı devletlerin ticaret gemileri ancak bazı kayıt ve şartlara uyarak Türk Boğazlarından geçebilirler (Madde 5). Amerikan Hükümeti'ne göre sözleşmenin bu hükmü değiştirilmeli ve bütün devletlerin ticaret gemileri, barış zamanında olduğu gibi savaş sırasında da, Süveyş ve Panama Kanalları rejimine benzer bir şekilde Türk Boğazlarından serbestçe geçebilmelidir.

2. Montreux Sözleşmesi'ne göre, savaş zamanında, savaşan devletlerin harp gemileri Boğazlardan geçemez (Madde 19). Amerikan Hükümeti'ne göre, Karadeniz'e sahildar devletlerin harp gemileri Boğazlardan her zaman serbestçe geçebilmelidir.

3. Montreux Sözleşmesi'ne göre, Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin harp gemileri bazı kayıt ve şartlar altında barış zamanında Boğazlardan serbestçe geçebilirler (Madde 14 ve 18). Amerikan Hükümeti'ne göre bu hüküm değiştirilmeli ve barış zamanında Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin açık müsaadesi olduğu hallerde Birleşmiş Milletler adına gönderilecek harp gemileri dışında, Türk Boğazları Karadeniz'e sahildar olmayan devletlerin harp gemilerine kapalı tutulmalıdır.

4. Sözleşmedeki Milletler Cemiyeti deyimini, günün gereklerine uydurularak Birleşmiş Milletler deyimini ile değiştirilmeli ve Japonya bu sözleşmeyi imzalayan devletlerarasından çıkarılmalıdır (Ülman, 1961: 64-65; Tellal, 2002: 504, Aktaş, 2006: 27).

Görüldüğü gibi ABD, Boğazlardan geçişte Karadeniz devletlerine ait gemilere daha geniş yetkiler verilmesini kabul etmekteydi. Çünkü Birleşik Devletler Boğazların statüsünde değişiklik yapma fikrini artık geride bırakmıştı. ABD notasında Türkiye açısından olumlu olan ise, Truman'ın, Boğazların uluslararası güvence altına alınarak Boğazlardan geçiş serbestisinin sağlanması görüşünün terk edilmiş olmasıydı. ABD'nin görüşündeki bu değişikliğin nedeni, kesin olarak bilinmemekle beraber, bir taraftan İngiltere'nin, öte yandan da Amerikan savunma uzmanlarının ısrarı üzerine olsa gerektir. Bazı yazarlara göre, bu uzmanların kendisine Boğazlara uluslararası su yolu statüsü tanınmasının, Boğazların her iki yakasının silahsızlandırılmasını da beraberinde getirebileceği ve bunun da, Türkiye'nin savunmasını zayıflatacağı yönündeki bildirmeleri üzerine, Başkan Truman, Boğazlar üzerindeki görüşünü değiştirmiştir. İngiltere de, 21 Kasım 1945 günü, Montreux rejiminin değiştirilmesi konusunda acele edilmemesi gerektiğini belirten ve ABD notasına yakın bir notayı Türkiye'ye sundu (Gönlübol-Ülman, 1982: 206).

Bu konuda ABD Başkanı Truman, 27 Ekim 1945'te yaptığı "Donanma Günü" konuşmasında, birden fazla devletin ülkesinden geçen nehir ve suyolları

üzerinde bütün ulusların eşit haklara sahip olmasını isterken, yalnız Türk toprakları içinde bulunan Türk Boğazlarını bu statünün dışında bırakmıştır (Truman, 1968: 182).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelik Sovyet tehdidi Türkiye için önemli bir mesele haline gelmiştir. İstiklâl Savaşı'nda Şark Cephesi Komutanı olan İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir Paşa, 20 Aralık 1945'te TBMM'de yaptığı konuşmasında:

"Kars Yaylası'na hâkim olmak demek Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Keza Kars Yaylası'na hâkimiyet, Dicle ve Fırat boyunca Akdeniz ve Basra Körfezine inen yolların tepesine hâkim olmak demektir. Kars Yaylası, oralara inecek olan büyük seli tutacak olan biricik settir. Oraya el saldırtmayız. Fakat şunu da bilmelidirler ki Kars Yaylası, millî belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz. Eğer Ruslar yer istemekte ısrar ederse, hiç şüphe yok ki dövüleceğiz" (Uçarol, 2006: 78; Aydemir, 2011: 285) demiştir.

Başbakan Saraçoğlu, ABD notasını yanıtlamak üzere 5 Aralık 1945 tarihinde yaptığı basın toplantısında, Türk Hükümeti'nin, ABD'nin önerilerini temel alan ve ABD'nin de katılacağı bir uluslararası toplantıyı kabul ettiğini, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni değiştirmek için toplanacak konferansta ABD'nin yer almasının bir gereksinim olduğunu belirtti. Saraçoğlu, Amerikan görüşünün esas bakımından iyi olup, bir tartışma ve görüşme zemini olarak kabule değer olduğunu dile getirdi. Türkiye'nin amacı, Sovyetler Birliği'ne karşı ABD'nin desteğini sağlamaktı (Merih, 2006: 92).

Bu arada Türkiye'de gerginlikler de tırmanmaktaydı. Saraçoğlu'nun basın toplantısından önceki günlerde Zekeriya ve Sabiha Sertel'in çıkardığı Tan gazetesi ile CHP Milletvekili Hüseyin Cahit Yalçın'ın başyazarı olduğu Tanin Gazetesi arasında çatışmalar başlamıştı. Tan gazetesini çıkaranların 1 Aralık 1945 tarihinde haftalık "Görüşler Dergisi"ni¹⁶ yayınlamaya başlamaları çatışmaları tırmandıran bir unsur olmuştur. Bu dergide Serteller, Tevfik Rüştü Aras, Cami Baykut, Esat Adil Müstecaplıoğlu, Behice Boran, Adnan Cemgil, Sabahattin Ali ve Aziz Nesin gibi solcu yazarların yazıları yer almıştı. Bu yazılarda CHP iktidarı sert bir biçimde eleştiriliyor ve yasalarda değişiklik isteniyordu (Aydemir, 2011: 285).

¹⁶ Bu dergi yeni bir parti kuracak olan Celal Bayar'ın desteğiyle çıkarılmıştı. Yayınlama kararı Tevfik Rüştü Aras'ın evindeki toplantıda alınmıştı. Bu toplantıda Tevfik Rüştü'nün yanı sıra, Zekeriya Sertel, Celal Bayar ve Adnan Menderes bulunuyordu. Bkz: Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, C. IV, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s.191.

3 Aralık 1945 günü Hüseyin Cahit Yalçın Tanin Gazetesindeki yazısında, Görüşler Dergisindeki yazılara yanıt veriyor ve şu öneride bulunuyordu: Bir vatan cephesine lüzum vardır. Ancak Yalçın, yazısında bu mücadelenin silahlı bir savaş, ya da zor kullanmak, baskı yapmak olmayıp bir düşünce savaşı olması gerektiğini vurgulamıştı. Aynı günün akşamı CHP'nin İstanbul örgütü, yükseköğrenim öğrencilerinin kaldığı yurtlarda, ertesi sabah Tan gazetesi ve matbaasına karşı bir gösteri yapılacağını belirterek bu gösteriye öğrencileri katılmaya çağırılmıştı. 4 Aralık sabahı bazılarının ellerinde sopalar ve balyozlar olan sayısı 10.000'e yaklaşan yürüyüşçüler "Kahrolsun komünistler, kahrolsun Serteller" sloganlarıyla basımevine saldırmışlardır. Bütün dizgi makineleri ve rotatifleri parçalanmış ve gazete kâğıtları yok edilmişti. Burada ilginç ve düşündürücü olan polisin göstericilere engel olmayışydı. Oysa telefon eden Zekeriya Sertel'e Vali Lütü Kırdar, gerekli tedbirlerin alındığını ve merak etmemesini söylemiştir (Armaoğlu, 1983: 427).

Göstericiler daha sonra Beyoğlu'ndaki Sabahattin Ali ile Cami Baykurt'un çıkarttıkları La Turquie gazetesi ile Esat Adil Müstecaphoğlu'nun yayımladığı Yeni Dünya dergisinin yayınevlerini basmışlar ve makineleri kırmışlardır. ABC Kitabevi ile bir Sovyet vatandaşına ait olan Berrak Kitabevi de saldırıya uğramış ve yağmalanmıştı. Saldırganlar Vapurla Kadıköy'e geçip Sertellerin evini basmaya yeltenmiş, ancak valilik buna engel olmuştu (Turan, 1999: 192-193).

Tarihe Tan Matbaası Olayı olarak geçen bu saldırılar sonucunda İstanbul'da sıkıyönetim olmasına karşın yakalanan olmamıştı. İşin daha da ilginç yanı tutuklanıp üçer ay hapis yatan Zekeriya ve Sabiha Sertel ile basımevi sahibi Cami Baykut olmuştu. Zekeriya Sertel anılarında, bu olayların İnönü'nün bilgisi içinde Saraçoğlu'nun verdiği emirle polis tarafından düzenlendiğini, saldıran gençler arasında birçok sivil polisin bulunduğunu yazmaktadır. Zekeriya Sertel'in şu yazdıkları olayların bilinçli olduğunu yansıtmaktadır:

"(...) 4 Aralık 1945 olayından birkaç ay sonra İstanbul'da eski kitaplar satan Sahaflardan aldığım bir kitabın içinden şöyle bir kâğıt çıktı. Bu bir mektup müsveddesiydi ve Başbakan Saraçoğlu'na hitaben yazılmıştı: 'Beyefendi emrinizi yerine getirdim, şimdi mükâfatımı bekliyorum. İmza: Yaşar Çimen'. Bu Yaşar Çimen İtalyan faşizminin propagandasını yapan bir tipti. O günkü gösterilerde elinde balyozla gençlerin önüne geçerek onları kışkırttığı görülmüştü" (Sertel, 1969: 231-232).

Bu saldırılar iki ülke arasındaki gerginlikleri tırmandırmış ve SSCB, 8 Aralık 1945 günü bu olayları kınayan bir notayı Türkiye'ye vermiştir (Armaoğlu, 1983: 427; Merih, 2006: 94).

Potsdam Konferansı sırasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebini iki ülke arasındaki bir sorun olarak gören ABD, Konferans'tan bir süre sonra bu görüşünü değiştirmiş ve 1946 yılından itibaren Türkiye'nin toprak bütünlüğü ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. Nitekim Başkan Truman, 1946 Ocak ayında Dışişleri Bakanı Brynes için hazırladığı nota şunları vurgulamıştı:

“Sovyetlerin Boğazları ele geçirmek istediğinden artık kuşku duymuyorum. Eğer bu gidişe demirden bir yumruk uzatıp “Dur” demezsek, yeni bir savaş çıkacak. Sovyetler Birliği yalnız bir sözden anlıyor: “Kaç tümeniniz var?” Ayrıca Başkan Truman Türkiye ile ilgili olarak da şunları söylemiştir: “Rusya'nın Türkiye'yi istila etmek ve Akdeniz'e açılan Karadeniz Boğazlarını ele geçirmek gibi bir niyet taşıdığına hiç şüphe yok. Rusya demir bir yumruk ve sert bir dille karşılaşmadığı takdirde bir başka savaş yaşanacak. Artık uzlaşma oyunu oynamaktan vazgeçmeliyiz... Sovyetleri şımartmaktan yoruldum.” (Ülman, 1961: 13).

Böylece, Potsdam Konferansında Türkiye'ye karşı oldukça mesafeli duran Boğazlar sorununun, Türkiye ile Sovyetler Birliğini ilgilendiren bir sorun olduğunu söyleyen ABD, 1946'dan başlayarak Türkiye ile yakından ilgilenmeye başladı.

Cüneyt Arcayürek'e göre, “Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişmesi de Sovyetlerle Türkiye arasındaki diplomatik çatışmalara gebe yıllar olmuştur. Bir başka açıdan bu yıllara Türkiye'nin tümüyle ABD yörüngesine oturmaya başladığı yıllar gözüyle de bakılabilir. Yani Sovyetlerin sert tutumu kapıyı açtı, ABD içeri girdi” demiştir (Arcayürek, 1987: 271).

Bu ifadelerden sonra 1946'nın başlarında Amerika'nın Türkiye'yi destekleme kararı ile Sovyet politikasındaki bu değişim, esas itibariyle ani bir karardan ziyade yavaş yavaş olgunlaşan bir sürecin sonucunda gerçekleşti. Önceleri ABD, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu İngiltere'nin geleneksel etki alanı olarak değerlendirdiğinden bölgeye doğrudan müdahale etme fikrine uzaktı. Bu fikir değişikliğinde bazı olaylar kadar, ABD yönetimindeki bazı kişilerin de payı büyük olmuştur: Bunlardan birisi, Dışişleri Bakanlığı ve Afrika Dairesi Başkanı Loy Henderson'dı. Henderson'ın Amerikan Hükümeti'ni Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun önemi konusunda ikna edici çalışmaları olmuştur. Henderson'dan başka Amerika'nın Ankara Büyükelçisi Edwin Wilson, Deniz Kuvvetleri Bakanı James V. Forrestal, Amerika'nın Moskova Büyükelçisi Averell Harriman ve Amerika'nın Moskova

Maslahatgüzarı George Kennan da bu politika değişikliğinde önemli rol oynamışlardır (Sever, 1997: 38).

George Kennan, ABD'nin Moskova elçiliğindeki ikinci adamdı. Avrupa ve özellikle Sovyet sorunları uzmanı Kennan, 1946 Şubat'ın da uzun telgrafında Stalin'in düşüncelerini, bu düşüncelerin iki düzlemine, yani devletlerarası ilişkilerle, partiler arası ilişkileri ve bunları birbirine bağlayan örgütleri ayrıntılı olarak belirtti. Stalin'in yeni topraklar işgal etme niyetinde olmadığını, ülkesini salt siyasal araçlar kullanarak genişletmeye çalıştığını vurgulayan Kennan, yazısında "SSCB'ye müdahale, felaketli sonuçlar verebilir; ancak Sovyet sosyalizminin ilerlemesinde de yeni gecikmelere neden olacaktır ve bu nedenle her ne pahasına olursa olsun engellenmelidir" demiştir (Kissinger, 2004: 423). Kennan'ın uzun telgrafi ile Stalin'in Sosyalist politikasına ilişkin verdiği bilgiler sonucunda ifade ettiği düşünceler, ABD'nin dış politikasında "çevreleme" politikasının mimarlarından birisi olarak anılmasına neden olmuştur (McGhee, 1992: 71; Akalın, 2003: 100).

Bundan böyle ABD'de, Sovyetlere karşı izlenen politikanın sakıncaları üzerinde durularak, Sovyet yayılmacılığının engellenmesi gerektiği, Boğazlar konusunda Sovyetlere verilecek ödünün, Sovyetlerin yayılmacı politikasını desteklemek anlamına geldiği düşünceleri önem kazanmıştır. Bu nedenle Sovyetlere karşı direnen ülkelere gereken yardımın yapılması ABD'li yöneticilerin politikası haline gelmiştir (Turan-Barlas, 1994: 428). Bunun üzerine Amerikan Hükümeti, o günlerdeki milletlerarası durumla Sovyet davranışlarını da dikkate alarak, -bu ülkenin komünizmi ihraç ederek Doğu ve Güney Avrupa ülkelerini uydusu haline getirme gibi bir planı olduğu düşüncesiyle- Türkiye'yi desteklemeye karar vermiştir (Bağcı, 1996: 8).

Amerikalıları küresel anlamda Sovyetlere karşı sert bir politika izlemeye yönelten çok çeşitli faktörler de vardı. Yunanistan'da artan komünist tehdidi, Sovyetlerin İran'dan çekilmemekteki ısrarı ve Türkiye üzerindeki istekleri artık Amerikalıları bu olayların birbirinden ayrı ve tesadüfen olan olaylar olarak görmelerini her geçen gün zorlaştırmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 32-33).

Ayrıca Yunanistan, Türkiye ve İran Hükümetleri neredeyse her gün gönderdikleri raporlarla Amerikalıları, Sovyetlere karşı sert bir tutum sergilemeye çağırıyor ve Sovyetlerin ülkelere yönelik politikalarının düşmanca hareketlerden

başka bir şey olamayacağını vurguluyorlardı. Ayrıca bu üç devletin Sovyet tehditlerine karşı Amerikan desteği çağrısına İngiltere de katılmıştı. Yukarıda sözü edilen bütün faktörleri hesaba katan Amerikan yönetimi, Sovyetlerle bir uzlaşmaya varmaktan vazgeçmeye ve Sovyetleri Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'dan uzak tutmaya karar verdi. ABD'nin Sovyetlere karşı sertleşme kararı, Türkiye'de büyük bir memnuniyetle karşılandı (Sever, 1997: 39-40).

O günlerdeki genel Sovyet davranışının yanı sıra, Amerikan yöneticilerine bu gerçeği anlatan ve ABD'ye o güne kadar ilgilenmediği Ortadoğu bölgesiyle daha yakından ilgilenmesi gerektiğini gösteren iki olay vardır. Bunlardan birincisi, Sovyetler Birliği'nin 1945 yılı Aralık ayında iki Gürcü profesörün iddialarına (Gürün, 1991: 302; Aydemir, 2011: 285) dayanarak bazı Türk illerinin kendisine verilmesi için açtığı kampanyayı şiddetlendirmesi, ikincisi de İran üzerine yaptığı baskıyı artırmasıdır. Bir Amerikalı yazara göre, Avrupa başkentleri bu olaylardan birincisine daha büyük bir önem verdikleri halde, Sovyetler Birliği'nin İran üzerine yaptığı baskı Amerikan idarecileri açısından daha uyarıcı olmuştur (Ülman, 1961: 69-72).

Öte yandan İran, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz ve Sovyet birlikleri tarafından işgal edilmişti. 1942'nin Ocak ayında İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma yapılmış ve iki devlet, savaşın bitmesinden sonra 6 ay içinde askeri unsurlarını İran'dan geri çekmeyi kabul etmişlerdi. 1945 Eylülünde Sovyetler Birliği ve İngiltere, Londra'da yapılan Dışişleri Bakanları Konferansında İran'daki Sovyet ve İngiliz askerlerini 2 Mart 1946'da çekme kararı almışlardı. Ancak geri çekilme tarihi yaklaşırken Sovyetler Birliği, İran'daki askerlerini geri çekme hazırlıklarına başlamamış, aksine asker sayısını arttırmaya başlamıştı. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri, Kasım 1945'te Sovyetler Birliği'nden İran'daki güçlerini 1 Ocak 1946'dan itibaren geri çekmesini istemiştir. Ancak Moskova buna yanaşmamıştır. Bu durumu gören Amerika Birleşik Devletleri yöneticileri, savaştan sonra ortaya çıkan Sovyet politikasından endişe duymaya başlamışlardı. Başkan Truman'a göre Sovyetler Birliği, zayıf bir devletin haklarına saygı duymamıştır ve bu durum ileride Sovyetler Birliği'yle işbirliğini çok güçleştirecek, belki imkânsız kılacaktır. Ayrıca İran petrolü Sovyet kontrolüne girerse bu durum dünya hammadde dengelerini değiştirecek ve Batı kendisi için çok gerekli olan İran petrolerinden yoksun kalacaktır. Yine Truman'a göre İran, Sovyet kontrolüne

girerse Türkiye üzerindeki Sovyet baskısı daha da artacak ve Türkiye'nin direnme gücü azalacaktı. Truman, bu durumun Sovyet genişlemesini hızlandıracağından endişeliydi (Ülman, 1961: 69-72).

Bütün bu olaylar üzerine ABD, Türkiye'ye verdiği 2 Kasım 1945 tarihli notada, Boğazlar üzerindeki Türk egemenliğini zedeleyecek hiçbir istekte bulunmadığı gibi, 6 Mart 1945 tarihinde de Amerika donanmasının en büyük zırhlılarından biri olan Missouri'yi İstanbul'a göndereceğini açıklamakla İran ve Türkiye üzerindeki Sovyet baskısını cevaplandırmaya çalışmıştır (Ülman, 1961: 13; Ekinci, 1997: 337). Bunun üzerine 7 Mart 1946 tarihinde toplanan Bakanlar Kurulu, 45.000 tonluk Missouri ile 2.200 tonluk Power Destroyerinin İstanbul Limanına gelmelerine ve 5 Nisan 1946 tarihinden 9 Nisan 1946 tarihine kadar İstanbul'da kalmalarına izin vermiştir (BCA, 030.18.1.2.110.18.8).

5.2. Missouri Zırhlısının Türkiye Ziyareti

Missouri¹⁷ ve ona eşlik eden Power zırhlısı 5 Nisan 1946 sabahı İstanbul Limanı'na gelmişlerdi. Filo Komutanı Amiral Hewitt ve Truman'ın özel temsilcisi Vedell aynı akşam trenle Ankara'ya hareket etmişlerdi. 6 Nisan'da Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kabul edilen özel konukların şerefine Genelkurmay Başkanı, Ankara Palas'ta bir ziyafet vermiştir (Akalın, 2003, 104-105).

Ziyaretin resmi gerekçesi, 11 Kasım 1944'te vefat eden Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün'ün naaşını, İstanbul'a getirmektir (Son Posta Gazetesi, 11 Mart 1946: 1). Ertegün'ün cenazesi, 23 Mart 1946 günü resmi törenle Washington'dan New York'a getirildi. Cenaze aynı gün Missouri'ye yerleştirildi ve Missouri törenle Amerika'dan uğurlandı.

---

¹⁷ Brooklyn Navy Yard tarafından inşa edilen USS Missouri ("Mighty Mo" veya "Big Mo") adlı gemi, ABD Deniz Kuvvetleri'ne bağlı bir zırhlıdır. ABD Deniz Kuvvetleri'nde Missouri eyaletinin onuruna isimlendirilmiş dördüncü gemidir. Missouri ABD tarafından inşa edilmiş son savaş gemisidir. Güvertesinde Japon İmparatorluğunun kayıtsız şartsız teslimiyet belgesinin imzalanması ile II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine sahne olmuştur. II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı ve Soğuk Savaş dönemlerinde ABD donanmasında görev almıştır. Gemi 1995 yılının Ocak ayında ABD donanmasında liste dışı bırakılmış ve zırhlı müzeye dönüştürülmüştür. Geniş bilgi için bkz: Cüneyt Akalın, **Soğuk Savaş, ABD ve Türkiye-1**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2003, s.208.

Vefat eden diplomatlarının cenazelerinin ülkelerine savaş gemileriyle gönderilmelerinin normal bir nezaket kuralı sayılmasıyla birlikte, bunun için ABD donanmasının en büyük gemilerinden birisinin seçilmiş olması başlangıçta siyasi çevrelerde şaşkınlık yarattı. Oysa bu hareketin, Sovyetler Birliği'ne karşı yapıldığından şüphe yoktur. Sovyetler Birliği'nin İran konusundaki uzlaşmaz tavrını gören Amerika Birleşik Devletleri Donanma Bakanı Forrestal, 1945 yılı sonlarında Akdeniz'e önemli bir deniz kuvveti gönderilmesini önermişti. Başkan Truman'dan da onay alan bu teklif, Dışişleri Bakanı Brynes tarafından Sovyetleri tahrik edebileceği için eleştirilmiş ve o günlerde gerçekleştirilmemişti (Ülman, 1961: 73-74).

Missouri'nin İstanbul yolculuğu, Amerika'nın tüm bölge ile ilgili duyarlılığını yansıtmaya bakımdan önemlidir. Yani ABD, Japonya'yı teslim alan anlaşmanın güvertesinde imzalandığı savaş gemisini İstanbul'a göndererek, bir gövde gösterisi yapıyordu (Gürün, 1991: 305). Bu hareketin Rusya'ya yönelik bir mesaj olduğu açıktı. Öymen de aynı düşünceyle; Truman, Missouri'yi Türkiye'ye "yalnız değilsin" mesajını vermek ve bir gövde gösterisi yapmak için gönderdiğini belirtmiştir (Öymen, 2002: 512-513).

Missouri'nin Türkiye ziyareti, büyük bir propagandaya dönüştürülmüş, Cebelitarık Boğazı'ndan Akdeniz'e gelişine ve İstanbul'a girişine kadar İstanbul basını olayı, büyük bir dikkatle izlemiş ve Türk kamuoyuna yansıtmıştır. Örneğin Cumhuriyet gazetesi bu süreci şöyle aktarmıştır: "*Missouri zırhlısı, dün Cebelitarık'tan geçerek Akdeniz'e girdi. Dost memleketin harp gemileri, Cuma sabahı limanımızda bulunacaklar...*"(Cumhuriyet Gazetesi, 1 Nisan 1946: 1). O zamanki olanaklar dikkate alındığında, Missouri ile ilgili basında yer alan haber, röportaj ve fotoğraf gibi öğelerin Amerikalıların yardımı ile sağlandığı anlaşılabilir (Akalm, 2003: 207).

Ulus Gazetesi, Missouri'nin İstanbul'a gelişini o günlerde "Welcome Missouri" başlıklı bir manşet ile şöyle duyurmuştu: "*Yeryüzünün en büyük devleti Birleşik Amerika'nın en büyük zırhlısı Missouri, bu sabah erkenden İstanbul'a varmış, orada demirlemiş bulunacak*". Ayrıca kamuoyuna zırhlıyla ilgili şu bilgiler de aktarılmıştır:

“...Bu gemi, geçen yıl Uzakdoğu sularına gittiği zaman orada güneş memleketinin sönmeyeceğine inanılan güneşi onun güvertesinde sönmüş, onun içinde tarihin bir devri kapanıp bir devri açılmıştı. Missouri’yi gezecek olan Türk vatandaşları, o büyük tarihî olayın gölgeleriyle izlerine de orada ziyaret edip sevinç duyacaklardır. Sevinç duyacaklardır çünkü o teslim töreniyle müşterek olduğumuz bir davanın sonuncu zaferi de gerçekleşmiş ve yeryüzünde saldırganlık canavarının ikinci büyük dişi de orada sökülmüştü.” (Ulus Gazetesi, 6 Nisan 1946: 1-3).

Missouri zirhlısı için özel bir karşılama töreni hazırlanmış ve bu konuyla basın çok ilgilenmiştir. Bu plana göre;

“Missouri, Çanakkale Boğazı dışında deniz birliklerimiz ve Yavuz tarafından karşılanacaktır. Cenaze törenle Dolmabahçe’ye çıkarılacak ve burada askeri bir tören yapılacaktır. Törene Amerikan askerleri de iştirak edecektir. 5 Nisan gününün akşamı İstanbul basın mensupları gemiye davet olunacaklar, gemide Amerikan Basın Ataşeliği tarafından bir kokteyl parti verilecektir. Ziyareti memleketimizde büyük yankılar doğuran Missouri için PTT tarafından hatıra pulları hazırlanmıştır. İnhisarlar İdaresi de Missouri adıyla sigaralar hazırlamıştır. Missouri; İstanbul’da dört gün kalacak, dağıtılacak kartlarla günde iki saat halk bu dost gemiyi ziyaret edebilecektir. Misafirler şerefine balo ve ziyafetler verilecektir. Amerikalı subay ve erler bütün nakil vasıtalarında parasız seyahat edebileceklerdi. Hereke’de özel bir halı yaptırılmış, bu halının üzerine İstanbul’un bir haritası kabartma olarak işlenmişti.” (Cumhuriyet Gazetesi, 31 Mart 1946: 1-2).

Altan Öymen, çocukluk yıllarını anlattığı “Bir Dönem Bir Çocuk” adlı kitabında, Missouri’nin gelişinin o dönemin sosyal hayatında bazı değişikliklere yol açtığını ifade etmiştir. Amerikan askerlerinin, aynı zamanda “turist” olduklarını, dolaştıkları yerlerde çevreye biraz para bıraktıklarını ve turist sözcüğünün de o zamanın Türkiye’inde henüz yeni bir kavram olduğunu belirtmektedir:

“Missouri’nin gelişi bu açıdan sadece Türk dış politikasında değil Türk turizmde de bir dönemin başlangıcı sayılabilir. Bu askeri amaçlı geziyi daha sonra Batı kökenli sivil grupların gelişi izleyecek ve İstanbul’un otelleriyle İstiklal Caddesi’nin müşteri yapısı yavaş yavaş değişmeye başlayacaktı. Bu ziyaretin etkisinden olacak kısa süre sonra Ankara’da “Missouri” diye bir lokanta açılacaktı. Kısa bir süre sonra da başkentin en iyi lokantalarından biri ABD başkentinin adını alacak “Washington Lokantası” faaliyete geçecekti. Değişme bununla da sınırlı kalmadı. İçeriği aynı kalmakla birlikte Rus Salatası’nın adı da Amerikan Salatası yapılmıştı. Tekel’in çıkardığı Missouri sigaraları çok satılmıştı.” (Öymen, 2002: 514-515).

Yaşanan bu süreç Öymen’e göre şöyle idi: 1946 ve sonraki yılların Türkiye’inde Ruslara duyulan hiddet ne kadar ise, Amerika’ya duyulan sempati de o kadar büyüktü. İstanbul, Atlantik’in ötesinden gelen bu 270 metrelik ziyaretçi için yoğun ve biraz da abartılı bir hazırlık yapmıştı. Bu hazırlıkların bir kısmı sonradan eleştiri ve alay konusu olacaktı. Ama o günlerde bunları pek yadırgayan yoktu. Şehri gezecek olan denizcilerin iyi şeyler görmesi isteniyordu (Öymen, 2002: 513). Adeta bu ziyaret bir “ulusal dava”ya dönüştürülmüş, Amerika’ya “iyi ve hoş” görünmek adına herkes üzerine düşeni yapmakla görevli kılınmıştı. Kimsenin bu konuda en

ufak eleştiriye tahammülü yoktu ya da yapılanları eleştirmek kimsenin aklından geçirmediği bir olaydı.

Necmettin Sadak, Akşam gazetesinde şunları ifade etmiştir:

“İlk defadır ki bu harpten sonra (İkinci Dünya Savaşı) bir Amerikan donanması bu münasebetle Akdeniz’de yer almaktadır. Bu da Amerika’nın yalnız Pasifik’te değil Avrupa içlerine hâkim Akdeniz sularında her tehlikeye karşı hazır olacağını göstermesi bakımından başlı başına ehemmiyetli bir hadisedir...(Amerika Birleşik Devletleri) Yeryüzünde hak, adalet, hürriyet prensiplerinin tatbik edilmesinden başka bir ideali olmayan, bu ideal uğrunda var kuvvetini ortaya koyan büyük devletin, İstanbul sularını süsleyen donanma karşısında halkın duyduğu heyecan ve takdirin başlıca kaynağı, Türk Milleti’nin de yüreğinde taşıdığı aynı ideallerdir.” (Akşam Gazetesi, 5 Nisan 1946: 1).

Cumhuriyet’te Abidin Daver, limanımıza gelen Amerikan zırhlısı Missouri’nin yalnızca merhum büyükelçinin cenazesini getirmek için yola çıkmadığını, Amerika’nın Akdeniz’de bayrak göstermek istediğini düşünmektedir. Ayrıca bu ziyaretle geminin büyüklüğü karşısında *“...Gözleri ile düşünen ve karar veren halk kitleleri için Missouri gibi muhteşem bir zırhlı, bir teknik harikası yüzbinlerce broşürden daha kuvvetli ve daha tesirli bir propaganda aracı”* olduğunu Amerikan propagandasını ünlü Amerikan filmlerinin bile aynı derecede yapmasının mümkün olmadığını açıklayarak, ziyaretin propaganda niteliğine dikkat çekmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Nisan 1946: 1-3).

6 Nisan 1946’da Başbakan Saraçoğlu Missouri’nin gelişi nedeniyle şunları söylemişti: *“Minnettarlığımı tebarüz ettirirken... Derin bir zevk içindeyim... Dünyanın en mükemmel çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, ellerinde insanlık, adalet, hürriyet, medeniyet bayrakları olduğu halde... Sağlam ve metin adımlarla yürümektedirler.”* (Ataöv, 1968: 14).

ABD Büyükelçisi Wilson, bu denli büyük gösterilerle Missouri’nin karşılanmasındaki nedeni şöyle açıklıyordu:

“Türlere göre; ABD’nin artık Ortadoğu’da, Birleşmiş Milletler ilkeleri çerçevesinde barış ve güvenliğin ABD çıkarlarının korunmasına yönelik, bağımsız bir dış politika uygulamaya başlamasının bir sonucudur. Türkler, bu bağımsız politikayı ABD’yi gerektiğinde yanlarında göreceklere biçiminde yorumluyorlar.” (Arcayürek, 1987: 315-316).

Sovyetlere, Türkiye’nin bağımsızlığını yok etmek ve burada kendilerine dost bir rejim kurmak için göz yumulursa Sovyetlerin Süveyş’e kadar inmelerine hiçbir engel kalmaz ki bu da yeni bir dünya çatışmasını önlenemez hale getirir (Toker,

1971: 101). Türklere göre Missouri'nin gelişi bu politikanın belirtisiydi. Wilson'un bu değerlendirmeleri pek de yanlış değildi. Hatta artık Türkiye'de hükümet ve kamuoyu, ABD'nin Türkiye'nin sorunlarını anladığı biçimde yorumlar yapmaya başlamıştı. Missouri'nin gelişi gibi gidişi de çok abartılı olmuştur. Halk yine sahillere dolmuş, belediye vapurlarına doldurulan insanlar uğurlama törenlerine katılmıştır. Bu ziyaretle artık, Türk yöneticiler ve kamuoyu, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında dostane, samimi bir ilişkinin kurulmaya başladığına inanmıştır (Ulus Gazetesi, 8 Nisan 1946: 1).

Missouri'nin gidişi nedeniyle Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanan bir yazıda, Amerikalıların İstanbul'da buldukları süreçte yaşananları şöyle ifade ediyordu:

“Dört gün süren ve halkımızın kalbinde pek tatlı hatıralar bırakan ziyaretlerinden sonra, dost Amerikalı denizciler dün sabah saat 10'da limanımızdan ayrıldılar. Güzel bir güneş ve mavi bir göğün altında İstanbul, fevkalade günlerinden birini daha yaşıyor. Gemilerin geldiği Cuma gününden beri adeta bir bayram yerini andıran şehir, misafirlerini aynı şevk ve heyecanla uğurluyor. Beylerbeyi'nden Üsküdar'a, Beşiktaş'tan Sarayburnu'na kadar bütün sahillere kadın, erkek, çoluk çocuk dolu. Bu yalnız bir devletin bir diğer devlete karşı gösterdiği dostluk değil, bütün bir milletin diğer bir millete karşı duyduğu kardeşçe hislerin en samimi ve en canlı tezahürüdür. Bugün İstanbul halkı için başlıca iş, dört gündür beri başımızın değil, kalbimizin üstünde taşıdığımız misafirlerimizi aynı konukseverlikle uğurlamaktır. Bu kadar muazzam kalabalığa işini gücünü bıraktıran tek sebep işte budur. Misafir gemicilerin şehre çıkış noktası olan Dolmabahçe Meydanı, sabahın yedisinden itibaren dolmaya başlıyor. Misafirlerin İstanbul'da kaldıkları kısa müddet içinde edindikleri dostları kendilerine hediyeler getirmişler. Türk gazetecileri de misafir meslektaşlarına hediyeler hazırlamışlar. Geceyi şehirde geçiren veya sabah erken karaya çıkan denizciler yavaş yavaş dönüyorlar. Hepsinin yüzünde sevdikleri bir memleketten ayrılan insanların hüznü okunuyor. Denizyolları İdaresi, dost Amerikan denizcilerini İstanbul halkının daha rahatça uğurlayabilmesi için hususi vapurlar tesis etmiş. İstanbul halkının Amerikalı denizcileri ne kadar sevdiğini anlamak için bu vapurları dolduran kalabalığı görmek kâfi. Saat 10'a geliyor. Şimdi Missouri zırhlısının da demir aldığı ve Boğaza doğru bir kavis çizdikten sonra Marmara istikametine yollandığını görüyoruz. Dünyanın bu en büyük harp gemisi, Yavuz'un önünden geçerken bandomuz Amerikan milli marşını çalıyor ve denizciler flamalarla selamlıyorlar. Sahillerde birken halk, gemileri hararetle alkışlıyor, hayırlı yolculuklar temenni ediyor. Denizyollarının vapurları, Sarayburnu ve Selimiye önlerinde bekliyor, içerlerindeki kalabalık, harp gemileri geçerken mendiller sallıyor ve “uğurlar olsun”, “güle güle” diye sesleniyor. Yeşilköy açıklarında denizyollarının on vapuru düdükle çalarak dostlarımızı selamlıyor ve dönüyorlar. İki kardeş milletin, yeryüzünde ebedi barışı kurmaktan başka gayesi olmayan donanmalarına mensup gemiler bir gelin alayı halinde Marmara'nın berrak suları üzerinde yavaş yavaş uzaklaşıyorlar. “Yolunuz açık olsun dostlarımız!” (Cumhuriyet Gazetesi, 10 Nisan 1946: 1-3).

Bir iki istisna dışında tüm basın havası, yani Missouri'nin ziyaretinden duyulan memnuniyet havası aşağı yukarı aynıdır: Amerika, Türkiye'ye dostluğunu göstermek üzere gelmiştir, Hür dünyanın bir parçası olan Türkiye, artık Amerika tarafından desteklenmektedir.

O dönemde Missouri'nin ziyaretine olumsuz tepkilerden biri, "Cumhuriyet Gazetesi" yazarı M. Ali Aybar'dan gelmiştir:

"Tarihimizin en kritik anlarını yaşıyoruz: İstiklâlimiz tehlikededir. Ve işin korkunç tarafı şudur ki, istiklâlimize kastedenler bu sefer ordularla değil, bir yardım teklifinin yaldızlı paravanası arkasına gizlenerek üzerimize yürüdükleri için Türk milleti kuşkulananmıyor ve mahirane, mahirane olduğu kadar hainâne bir propaganda da bu kuşkusuzluğu arttırmağa, istiklâlimize kastedenleri bir kurtarıcı gibi göstermeğe çalışıyor. Bu gibi hallerde hakikati gören namuslu her Türk'e mukaddes bir vazife düşer: Her ne pahasına olursa olsun hakikatleri haykırmak..." (Cumhuriyet Gazetesi, 12 Nisan 1946: 1).

Missouri'nin geldiği dönemde yapılmayan eleştiriler, belki de değişen dünya şartları ve ABD'nin bazı beklentileri karşılayamamış olmasından ötürü, yıllar sonra şöyle sorgulanmıştır: Nevzat Üstün "Türkiye'deki Amerika" adlı kitabında, Missouri'nin gelişile yaşanan olayları şöyle betimlemiştir:

"Münir Erteğin'ün cenazesi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın Ortadoğu politikasında az bulunur bir "bahane" olmak niteliğini kazanmıştı. Türkiye, Washington'da ölen Büyükelçisinin cenazesini değil, Ortadoğu'da at koşturmaya hazır bir Amerika'yı karşılamaya hazırlanıyordu. Tramvaylar, otobüsler, taksiler yıkanıp temizlenmişti. Dostlara incelik olsun diye Amerikan askerlerinden para almayacaklarını gazetelerle duyuruyorlardı. Köşe bucakta esnaf uyarılıyor, Amerikan askerlerinin para vermeye zorlanmaması, hesapların hükümet tarafından ödeneceği söyleniyordu. Polislere Amerikan askerlerine karşı "nazik davranma" dersleri veriliyordu. Derslerin amacı kısıydı. Polisler, yalnızca her şeye evet demesini öğreneceklerdi. Yoksul mahallelerin elektriğinden kısıntı yapılarak Taksim'e büyük bir Missouri resmi yapılmıştı ampullerle. Kimi yazarlar, Missouri'nin gelişini insanlığın kurtuluşuna bir işaret sayıyorlardı. Türkiye'deki mitlerden birisi de "Yavuz zırhlısı" idi. Yavuz'u getirip Missouri'nin yanına koydular. Türk halkının kafasındaki koca Yavuz birden bire Missouri'nin yanında boynu bükük yoksul bir çocuğa dönmüştü. Bebelere adını veren, türkülerin kahramanı Yavuz, artık o eski Yavuz değildi." (Üstün, 1969: 25-27).

Çetin Yetkin, "Karşıdevrim" adlı kitabında, Missouri'nin ülkemize gelmesi ile görevi gereği askeri törenle karşılanmasının gayet doğal olduğunu; ancak Amerikalı askerleri ağırlamak ve onları eğlendirmek için yapılanların ölçüsünün kaçırıldığını belirtmiştir. Bu durumla birlikte Altı Ok'un cumhuriyetçilik dışındaki tüm oklarının kırıldığını ve ileriye yönelik olarak da ülkenin adeta Amerika Birleşik Devletleri'nin bir uydusu durumuna düşürüldüğünü ifade etmiştir (Yetkin, 2003: 265).

Dönemin gazetelerini değerlendiren Yalçın Küçük, Missouri'nin gelişini nedeniyle İstanbul basınının tutumunu, "...Yüz kızarmadan nakletmek mümkün görünmüyor. Sanki Türkiye'nin en büyük bayramı" (Küçük, 1984: 362) diyerek basında yazılanların ve karşılama adına yapılanların oldukça abartılı bir şekilde gerçekleştirildiğini belirtmiştir.

Günümüzde yapılan değerlendirmelere göre ise; Missouri'nin İstanbul'a gelişi, Amerika'nın Orta Doğu'ya yerleşme planının ilk adımı, yeni dünya düzeninin uygulamaya geçirilmesi idi.

ABD-Türkiye ilişkilerinin yön değiştirmeye başladığını gösteren bir başka gelişme de, ABD Başkanı Truman'ın Missouri'nin İstanbul'a ulaştığı 5 Nisan 1945 günü Chicago'da yaptığı "Ordu Günü Konuşması" oldu. Başkan Truman, bu konuşmada Amerikan dış politikasının yeni yönünü çiziyor ve kuvvetli bir devlet olmanın Birleşik Amerika'ya sorumluluklar yüklediğini, bu sorumluluklardan kaçmanın milletlerarası güvene büyük bir ihanet olacağını söylüyordu. Ancak, Başkan Truman'ın bu konuşmasının Türkiye'de en çok dikkat çeken kısmı, Orta Doğu'nun durumu ile ilgili olanıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin bundan böyle milletlerarası deniz ulaşımındaki engellerin kaldırılması ve hiçbir devletin coğrafi konumunun elverişsizliği yüzünden milletlerarası liman ve su yollarına çıkmaktan mahrum kalmaması için gayret sarfına devam edeceğini söyleyen Başkan Truman, Orta Doğu'nun durumu konusunda şöyle konuşmaktaydı:

"Gözlerimizi Yakın ve Orta Doğu'ya çevirdiğimiz zaman vahim meseleler arz eden bir bölge ile karşılaşırız. Bu bölgede geniş tabii kaynaklar vardır. En işlek kara, hava ve deniz yolları buradan geçmektedir. Bu bakımdan büyük iktisadi ve stratejik önemi vardır. Fakat bu bölgedeki milletlerin hiçbiri ne yalnız, ne de birlikte, kendilerine yöneltilecek bir tecavüze karşı koyabilecek kadar kuvvetlidirler. Böyle olunca da Yakın ve Orta Doğu'nun bu bölge dışı büyük devletlerarasında kuvvetli bir rekabet alanı olduğunu ve bu rekabetin birdenbire bir çatışma doğurabileceğini kestirmek kolaydır. Yakın ve Orta Doğu'da küçük veya büyük hiçbir devletin Birleşmiş Milletler kanalıyla diğer devletlerin menfaatleriyle uzlaştıramayacağı hiçbir meşru menfaati yoktur. Birleşmiş Milletlerin, Yakın ve Orta Doğu ülkelerinin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin baskı veya sızma yolu ile tehdit edilmemesi konusunda ısrar hakkı vardır." (Gönlübol-Ülman, 1982: 211).

Missouri'nin ziyaretini izleyen günlerde Türk-Amerikan ilişkilerinin daha da sıcak bir döneme girmesini sağlayan gelişmelerden birisi de 7 Mayıs 1946'da yapılan bir anlaşmayla ABD'nin, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında "Ödünç Verme ve Kiralama Yasası" yoluyla aldığı borçlarını silmesiydi. Böylece ABD, tıpkı benzer anlaşmalar yaptığı Avrupa'daki müttefiklerine yaptığı gibi, savaş sonrasında ekonomik bir darboğazdan geçmekte olan Türkiye'nin sırtından da ağır bir yük kaldırmış oluyordu (Erhan, 2002a: 525). Yine bu anlaşmayla Türkiye, ABD'ye 4,5 Milyon Dolar ödeyerek, o ana kadar bu ülkeden Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesinde almış olduğu tüm araç-gereç ve malzemeyi kendi mülkiyetine geçirme hakkı elde ediyordu (Sönmezoğlu, 2006: 37).

6. 1946 SOVYET NOTALARI

Postdam Konferansı'nda alınan karar gereği ABD ve İngiltere, Boğazlar hakkındaki görüşlerini bildirmelerine rağmen, Sovyetler Birliği bir görüş bildirmediği gibi, Türkiye üzerindeki baskısını gayri resmi yollarla devam ettirmişti. Sovyetler, Postdam Konferansı'ndan bir yıl sonra 7 Ağustos 1946 günü Türkiye'ye yeni bir nota sundu (Merih, 2006: 99). Bu notada Sovyetler, II. Dünya Savaşı içinde meydana gelen olayların, Montreux Sözleşmesi'nin Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlamada yetersiz kaldığını ileri sürüyor, savaş sırasında bazı Alman savaş gemilerinin Boğazlardan geçtiğini ve buna dayanarak Türkiye'nin Boğazların güvenliğini sağlayamadığını iddia ediyordu.

“Mihver devletlerinin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerini Boğazlardan Karadeniz'e ve aksi istikamette geçirdiklerine dair birçok misal zikretmek mümkündür ki bu haller zamanında Sovyet Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolarda bulunmasını mucip olmuştur.

9 Temmuz 1941 tarihinde Alman Komutanlığı, Boğazlardan Karadeniz'e “Seefalke” adlı Alman sahil muhafaza gemisini geçirmiş ve Boğazlara dair anlaşmanın ağır bir şekilde ihlali demek olan bu keyfiyet Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti nezdinde teşebbüs bulunmasını mucip olmuştur.

4 Ekim 1942 tarihinde Sovyet Hükümeti, Almanya'nın cem'an yekün 140 bin tona balığ olan muavin harp gemilerini ticaret gemisi şeklinde Boğazlardan Karadeniz'e geçirmek niyetinde olduğuna dair Türk Hükümeti'nin tekrar nazarı dikkatini celb etmişti. Bu gemiler Mihver devletlerinin silahlı kuvvetlerinin ve harp malzemesinin Karadeniz'e nakline tahsis olunmuştu. Teşebbüsünde Sovyet Hükümeti, yukarıda mezkur gemilerin Boğazlardan Karadeniz'e müruruna müsaade keyfiyetinin bu gemiler Alman Hükümeti emrine verilmiş bulunduğu ve esasında muavin harp gemileri demek olduğundan Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de imzalanan anlaşmanın sarih bir surette ihlalini tazammun edeceğini tebarüz ettirmiştir” (Gönlübol-Ülman, 1982: 199).

“1945'in Haziran ayında Sovyet Hükümeti, Karadeniz'de askeri harekâta iştirak etmiş bulunan EMS tipi 8 tane ve Kriegstransport tipi 5 tane muhtelif tonajda Alman harp ve harp muavin gemisinin Mayıs ayı sonlarında ve Haziran ayı

başlarında Karadeniz'den Ege Denizi'ne Boğazlardan geçmeleri hadiselerini protesto etmiştir.” (Sarıay, 1988: 55).

Sovyet Hükümeti, notasında Alman gemilerinin Boğazlardan geçişiyle ilgili uzun bilgi ve Montreux'den itibaren tarihi bir kısa bilgilendirme sunduktan sonra taleplerini sıralıyordu. Sovyet notasındaki talepler şunlardı:

1. Boğazlar, bütün devletlerin ticaret gemilerine sürekli açık olmalıdır.
2. Boğazlar, Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine devamlı açık olmalıdır.
3. Boğazlar, özel olarak tespit edilecek haller dışında Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerine kapalı olmalıdır.
4. Boğazlardan geçiş rejimini düzenleme yetkisi Türkiye ile Karadeniz devletlerine ait olmalıdır.

5. Boğazlar, Türkiye ve Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmalıdır. Sovyet Hükümeti, notanın birer kopyasını İngiliz ve Amerikan Hükümetlerine de göndermişti (Armaoğlu, 1983: 428, Gönlübol-Ülman, 1982: 213).

ABD Hükümeti, Sovyet notasını Beyaz Saray toplantısında, 15 Ağustos 1946'da ele aldı. Toplantıda Sovyetler Birliği'nin Türkiye'yi kontrol etmeyi amaçladığı, bu amacını gerçekleştirirse yeni hedef olarak Yunanistan'ı seçeceği ve bu iki ülkenin kaybedilmesinin ABD açısından Orta Doğu ve Akdeniz'de çok büyük sorunlar yaratacağı konusunda fikir birliğine varıldı. ABD yönetimi, toplantının ardından Sovyetlere karşı daha sert bir politika izlenmesine karar verdi. Bunun sonucu olarak, ABD'nin 18 Ağustos 1946'da Akdeniz'e bir filo göndereceği açıklandı. Bunun ardından 19 Ağustos'ta ABD Hükümeti, Sovyetler Birliği'ne cevabi notasını gönderdi (Tuncer, 2012: 172; Armaoğlu, 1991: 148-151). İngiliz Hükümeti de, Amerikan Hükümeti'nin notasına benzer düşünceler ifade eden cevabi notasını 21 Ağustos 1946'da Sovyet Hükümeti'ne gönderdi.

Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetlere sunduğu cevabi notada Sovyetlerin ilk 3 talebiyle genel olarak aynı fikirde olduğunu belirtti. ABD'nin kabul etmediği konular ise 4. ve 5. taleplerdi. Buna göre:

“Sovyet notasında zikredilen dördüncü teklif (...) Montreux Sözleşmesi’nin tadilinden ziyade sadece Türkiye ile Karadeniz devletlerine münhasır kalacak yeni bir rejimin kurulmasını derpiş eder mahiyette görünmektedir. Hükümetimizin görüşü şudur ki, Boğazlar rejimi yalnız Karadeniz devletlerine değil, fakat Birleşik Amerika da dâhil olmak üzere diğer devletlere de taalluk eden bir meseledir. Binaenaleyh, Amerikan Hükümeti, Boğazlar rejiminin kurulması işinin diğer devletler dışarıda bırakılmak suretiyle Karadeniz devletlerinin yetkisi dâhilinde bulunmasına dair Sovyet görüşüyle mutabık olamaz.

Sovyet notasında zikredilen beşinci teklif, Türkiye ile Sovyetler Birliği’nin Boğazların savunmasını müştereken yapması yolundadır. Hükümetimizin kesin düşüncesi şudur: Türkiye, Boğazların savunmasından başlıca sorumlu olarak kalmaya devam etmelidir. Eğer Boğazlar bir mütecaviz tarafından bir tecavüz veya bir tecavüz tehdidine konu olursa bundan doğacak durum milletlerarası güvenlik için bir tehdit ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçilmesi için açık bir sebep teşkil edecektir.” (Saray, 2000: 74).

Amerikan notasından da anlaşılacağı gibi ABD dış politika yapıcıları, artık Sovyetler Birliği’nin Türkiye’yi denetimi altına alma çabaları içerisinde bulunduğunu, bunun ardından da Orta Doğu’da başka girişimlerde bulunabileceğini düşünüyorlardı. ABD’li uzmanların bu görüşüne Başkan Truman da katılmaktaydı (Sönmezoğlu, 2006: 36–37). Bunun bir sonucu olarak Amerikan Hükümeti, Boğazlar rejimini düzenleme yetkisinin yalnızca Karadeniz’e sahildar devletlere verilmesine ve Boğazların, Türkiye ile SSCB tarafından ortak savunulmasına karşıydı.

Türkiye, 14 Ağustos 1946 tarihinde, TBMM’de Sovyet notasını görüştü. Türk Hükümeti, Sovyet taleplerinin Türkiye’nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğu için reddedilmesine, ABD ile de ilişkilerin geliştirilmesine karar verdi. Ancak 14 Ağustos’ta karar almasına karşın Türkiye, Sovyetler Birliği notasına cevabını ABD ve İngiltere’den sonra, 22 Ağustos 1946 tarihinde verdi (Vakit Gazetesi, 23 Ağustos 1946: 1; Uçarol, 1995: 267). Türkiye notasında, savaş sırasında Boğazlardan geçen Alman gemileri iddiasını çürüten tezlerini sundu. Montreux’nün savaş ve ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişlerini düzenleyen maddelerinde bazı değişiklikler yapılmasını kabul edebileceğini bildirdi. Boğazlar rejimine Karadeniz’e

sahili olan devletlerin karar vermesi ve Boğazların Sovyetlere ortak savunulması taleplerini ise kesin olarak reddetti:

“İş bu Sovyet teklifi, milli bakımdan Türkiye'nin hiçbir suretle feragat edemeyeceği ve takyidini kabul eyleyemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırıdır. Aynı teklif uluslararası bakımdan da çok ciddi itirazlar davet etmektedir. Bu teklifin kabulü, Türkiye'nin Boğazlarda oynadığı muvazene ve irtibat unsuru rolünün sona ermesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye'nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması demek olacaktır. Türkiye Hükümeti, 8 Ağustos tarihli notada ileri sürülen yeni güvenlik sisteminin karşılayacağı Sovyet endişelerinin künhüne varamamaktadır. Cumhuriyet Hükümeti, memleketi nereden gelirse gelsin her tecavüze karşı var kuvvetiyle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğu kanaatinde. Tarih, Türkiye'nin dahil olup Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir harp misali kaydetmemiştir. Binaenaleyh, memleketin güvenliğini dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdide karşı sağlamak üzere bütün gerekli tedbirleri almak Türkiye'ye aittir.” (Erkin, 1968: 288-289).

Ancak bu yanıtlar da Sovyetleri taleplerinden vazgeçirmedi. SSCB, 24 Eylül 1946'da Türkiye'ye bir nota daha gönderdi. 24 Eylül tarihli Sovyet notasının, 8 Ağustos tarihli notadan farkı yoktu:

“Karadeniz'de uzunluğu 2100 kilometreye varan Sovyet sahillerinin memleketin en mühim muntıkalarına isal ettiğini ve bu sebeple bu sahillerin güvenliğinin Sovyetler Birliği'nin Boğazların müdafaasına doğrudan doğruya iştirakiyle sağlanması lüzumunun Sovyetler Birliği'nin hayati menfaatlerinden neşet ettiğini unutmak haksızlık olur. Bütün bunlar, Sovyet Hükümeti'nin ne için Boğazların müdafaasının Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin müşterek kuvvetleriyle sağlanmasına ve bundan bütün Karadeniz devletlerinin güvenliğinin gaye ittihaz edildiğine lüzum gösterdiğini izah eder.” (Saray, 2000: 76).

8 Ağustos'tan farklı olarak Sovyetler Birliği, bu kez notaların birer kopyasını ABD ve İngiltere'ye göndermemişti. SSCB'nin bu davranışından, sorunu ABD ve İngiltere'yi karıştırmadan, doğrudan Türkiye ile çözmek istediği anlaşılıyordu. Ancak Türkiye, Sovyet notasının kopyalarını ABD ve İngiltere'ye gönderdi (Gürün, 1961: 196). ABD, kendisine gönderilmemiş olmasına karşın, 9 Ekim 1946'da SSCB'ye cevabi notasını sundu (Armaoğlu, 1991: 150–152). İngiltere de, aynı gün,

ABD'nin notasıyla aynı doğrultuda bir notayı SSCB'ye gönderdi. ABD ve İngiltere notalarında, Boğazların rejiminin Karadeniz'e sahildar devletler tarafından belirlenmesi ve Boğazların Türkiye ile SSCB tarafından ortak savunulması taleplerine tekrar karşı çıktılar. Türkiye de, 18 Ekim'de gönderdiği cevabi notayla Sovyet taleplerini tekrar reddetti (Gürün, 1983: 181).

Türkiye'nin bu güçlü duruşunun, daha sonra ABD-Türkiye ilişkilerinin gelişmesinde etken olduğu göz ardı edilemez. Ahmet Emin Yalman ret cevabıyla Türklerin bir anda çok büyük itibar kazandığını vurgulamış (Yalman, 1997: 1305), Metin Toker, cevabın Truman Doktrini'nin temel taşını teşkil ettiğini belirtmiştir. İsmet İnönü, bu konudaki görüşlerini:

“Boğazları beraber savunacaktık. Yani Rus kuvvetleri gelip Boğazlara yerleşeceklerdi. Sonra, ortak savunmanın icabı diye bizden her şeyi isteyeceklerdi. Doğu Avrupa'nın ele geçirdikleri ülkelerinde hangi statüye sahipse bizde de o statüde bulunacaklardı. Kararımı derhal verdim: Cevabımız 'Hayır' olacaktı. Bu kararımı verirken kendimizden başka hiç kimseye güvenmiyordum. Fakat Anglosaksonların da Rusya'nın, Akdeniz kapısını tutmasını istemeyeceklerini biliyordum.” şeklinde açıklamıştır (Toker, 1998: 139).

1946 yılı, TBMM'nin açılış konuşmasında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, dış politikanın zamanın en önemli meselesi olduğunu vurgulayarak;

“Sovyetler Birliği ile dostluk ciddi arzumuz. Barış konferansları sürerken Montreux'nün tadili konusu açıldı. Yeni şartlara uygun olarak iyileştirilmesini takdir ediyoruz. Milletler arası konferansta görüşülmesini de iyi niyetle alıyoruz. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda da Boğazlar konusunda teminatı görüyoruz, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın toprak bütünlüğü ve egemenlik haklarına riayet edildikçe Sovyetler Birliği ile ilişkilerin iyileşmesine engel olmamak lazım”

ifadesini kullanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 1, 3. Birleşim, 14.08.1946: s. 56).

18 Ekim 1946 tarihli Türk notası, SSCB'nin 1939 yılından itibaren sürdürdüğü Boğazlar mücadelesini bir daha açılmamak üzere sona erdiren belge oldu. Bunun nedeni, aynı zaman dilimi boyunca Türkiye'nin gösterdiği kararlılık olduğu kadar, SSCB'nin uluslararası arenanın kuvvetli kesiminden ve özellikle ABD'den destek görememesidir. Sonuç olarak 1946 yılından sonra Sovyetler Birliğinin bir daha toprak ve üs talebi söz konusu olmadı ve Moskova'nın bir takım gelişmelere tepki göstermesi dışında Türk-Sovyet ilişkileri neredeyse dondu. Buna karşılık Türk-Amerikan ilişkileri ivme kazandı.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN GÜVENLİK ARAYIŞLARI İÇİNDE BATI İTTİFAKINA YÖNELMESİ

1. TRUMAN DOKTRİNİ

1947 Truman Doktrini’ne kadar ABD’nin Türkiye’ye karşı tutumunu ifade edecek en doğru kelime “kayıtsızlık” tır. Bu kayıtsızlık sebebiyle ABD, 1945-1946 yıllarında Türkiye’nin SSCB ile olan problemlerinde, davranış tarzı belirlerken sürekli olarak İngiltere ile görüş alışverişinde bulunmuş, İngiltere tarafından bilgilendirilmiş ve ona göre davranmıştır. ABD’nin o yıllardaki genel dış politikası çerçevesinde dikkate aldığı faktörler İngiltere’ye yöneliminde etkili olmuştur. Ancak bu yönelimin gerisinde 1942 Casablanca Antlaşması’nın olduğu da unutulmamalıdır. Zira Casablanca’da ABD, Türkiye’nin İngiliz nüfuz bölgesinde olduğunu kabul etmişti. 1947 yılından itibaren gelişen olaylar ve uluslararası ortam, Türkiye’nin ABD ile yakınlaşarak bir ittifak kurmasına neden olacaktır (Aktaş, 2006: 40).

1.1. Doktrin’in İlan Edilme Nedenleri

Sovyetler Birliği, Boğazlar üzerindeki istekleri reddedildikten sonra Türkiye üzerindeki baskısını devam ettirmiş ve söz konusu ülke için bir endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Sovyet davranışının Türkiye açısından en önemli sonuçlarından biri, ordusunu hala savaş sırasındaki mevcudunda tutma zorunluluğu olmuştur. Bu durum ekonomiye büyük bir yük getiriyordu. 1946 bütçesinin neredeyse yarısı, 600.000 kişilik ordunun harekâta hazır halde tutulmasına harcanıyordu (Sönmezoğlu, 2006: 37; Gönlübol-Ülman, 1982: 219).

Truman Doktrini öncesinde Türkiye, bundan başka birçok sorunla karşı karşıyaydı. Savaşta ticaret burjuvazisi büyük kârlar elde etmiş, fakat sabit ücretlilerin satın alma gücü azalmıştı. Uzun süren seferberlik, endüstri ve tarımı kalifiye işgücünden yoksun bırakmıştı. Savunma harcamaları dolayısıyla bütçe ve ülkenin diğer mali kaynaklarına aşırı yüklenilmiş, bu da vergilerin çoğaltılmasına neden olmuştu. Savaşta bulunmayan birçok madde, savaştan sonra ithal edilmiş, bu da ticaretteki dengeyi bozmuştur. Savaş sonrası birkaç yıl topraktan kötü ürün alınması

buğday ithalatını gerekli kılmıştı. Savaşta fiyatları yükselen ihraç malları, savaştan sonra normal seviyeye düşmüş, artan ithalat ile birlikte düşünülürse, bu da ticaret dengesini daha çok bozmuştu. Savaşın ardından sanayileşmiş ülkelerin üretimleri hızla artmış ve buna karşılık ülkeye giren tüketim eşyalarında büyük artış olmuş, bu nedenle döviz stokları erimişti. Savaş yılları, modern bir savaş açısından Türkiye'nin silah ve teçhizat yönünden ne denli hazırlıksız olduğunu göstermişti. Savaştan sonra Sovyet tehdidi sürerken bu gereksinim daha şiddetli duyulmaya başlandı (Sander, 1979: 19-20).

Ayrıca Türkiye, o yıllarda elinde bulunan 245 Milyon Dolar altın ve döviz stokunu da Sovyetlerle bir savaş ihtimalini düşünerek kullanmıyordu¹⁸. Savunmaya yönelik bu yüksek askeri harcamanın sonucu olarak hükümet, ülkeyi kalkındırarak maddi olanaklardan yoksun kalmıştı. Bu ekonomik sıkıntılar, Türk idarecilerini dış kredilerden faydalanma yoluna itiyordu¹⁹ (Tuncer, 2012: 176; Ülman, 1961: 90).

ABD o yıllarda birçok ülke için olduğu gibi, Türkiye için de en önemli ekonomik cazibe kaynağıydı. ABD, Sovyet Rusya ile savaştan güçlenerek çıkan iki ülkeden biriydi²⁰. Bu yüzden Türkiye, Sovyet tehditleriyle baş edebilecek başlıca güç

¹⁸ Baskın Oran bu konuyla ilgili olarak 1970 yılında şunları yazmıştır: “Savaş sırasında zenginleşen ticaret burjuvazisi ile dünya fiyatlarının alabildiğine yüksek olmasından yararlanan toprak ağası-eşrafın yıldızı savaşın sonunda iyice parlamış ve vurgun düzeninin sonucu olarak, savaş içinde biriktirilmiş olan 245 Milyon Dolarlık altın ve döviz stokuna rağmen Türkiye büyük bir ekonomik sıkıntı içinde kalmıştır. Bu sıkıntıyı yaratan başlıca nedenin, Sovyet tehlikesine karşı her an silah altında tutulması gereken büyük bir ordu olduğuna kuşku yoktur. Türkiye’yi Batı’ya yönelmeye iten nedenler arasında Sovyet tehditlerinin çok büyük rol oynadığı da kuşku götürülecek bir husus değildir. Fakat bu tehdit olmasaydı ve ordunun yüklediği yük Türk ekonomisinin belini bükmeseydi dahi, Türkiye Batı’ya bağlanarak bugünkü bağımlı duruma gelecekti. Sovyet tehditlerinin Türkiye’de uyandırdığı haklı tepki, Batılı ülkeler ve bunlara bağlanmakta ekonomik çıkarı olan Burjuvazi tarafından ileri derecede sömürüldü. Batıya bağlanış böylece hızla ve kolayca halledildi. Batıya bağlanışın nedeni olarak hem Sovyet tehditlerini ve hem de Burjuvazinin bu durumu büyütürük sömürmesini kabul etmeyen hiçbir teori bilimsel değildir. Geniş bilgi için bkz: Baskın Oran, “Türkiye’nin ‘Kuzeydeki Büyük Komşu’ Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet ilişkileri 1939-1970)”, **AÜ SBF Dergisi**, XXV/I, Ankara 1970, s. 56-57. Savaşta bazı yüksek devlet memurları da aldıkları rüşvetlerle savaş zengini olmuştu. “Ticaret Bakanlığı ihraç mallarının fiyatlarını kontrol ediyordu. %10 ihracat vergisi almıyordu. İthalat da, İthalat Birlikleri yoluyla kontrol altına alınmıştı. Tüccar ithal edeceği malın müsaadesini almak ve parasını Merkez Bankası’na yatırmak zorundaydı. Bu ve daha bunun gibi bazı kayıtlar, kontrolle ödevli devlet memurlarının, rüşvet karşılığı bazı tüccarları koruması sonucunu verdi.” Bkz: Yıldız Sertel, **Türkiye’de İlerici Akımlar**, Ant Yayınları, İstanbul 1969, s. 55.

¹⁹ Dönemin Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer 1946 yılı bütçesi için TBMM’de yaptığı konuşmada, ekonomik sorunları çözebilmek için uzun süreli iç borçlanmalardan ve dış kredilerinden yararlanmaya Hükümetin karar verdiğini belirtmiştir. Bkz: Mehmet Gönlübol ve Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı (1945-1965)” **AÜ SBF Dergisi**, C. XXI, 1966, s. 154.

²⁰ ABD savaştan sonra dev bir sanayi gücüne sahipti. 1945’teki sanayi üretimi 1939’dakinden iki kat daha fazlaydı. 1939’da 9.840.000 olan işsiz sayısı 1945’te 670.000’e düşmüştü. Savaştan sonra, ABD “684 Milyon ton kömür (dünyadaki tüm kömürlerin yarısı), 244 Milyon ton petrol (dünyadaki tüm

olarak ABD'yi görüyordu. Bir Türk gözlemcisinin anlatımıyla, "Stalin karşısında yalnızlık, Kurtuluş Savaşı liderlerinde gerçek bir endişe ve kolayca silinemeyecek bir güvensizlik duygusu yaratmıştır." (Avcıoğlu, 1969: 263). Bu nedenle Türkiye savaştan hemen sonra bu ülke ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişti.

Türkiye, savaş sonrası kötü durumdaki ekonomisini düzeltebilmek için 1945 yılının sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nden 300 Milyon Dolar kredi istedi. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye'nin isteğine olumsuz yanıt verdi. Bundan yaklaşık 1 yıl sonra, Ekim 1946'da, ABD ile İngiltere, Türkiye'ye 5 yıl vadeli ve % 4 faizli 25-50 Milyon Dolar bir kredi açıldığını bildirdi (Akalm, 2006: 56; Gönlübol-Ülman, 1982: 220). Ancak bu miktar, Türkiye'nin istediğinden çok az olduğu gibi, Türkiye'nin ekonomik sorunlarını gidermekten de çok uzaktı.

Tam bu günlerde, İngiltere'den gelen bir haberle Amerika Birleşik Devletleri'nin politikası büyük bir değişim sürecine girecekti. 21 Şubat 1947 Cuma gününün öğle saatlerinde, İngiltere'nin ABD'deki Büyükelçi sekreteri Lord Inverchapel, ABD Dışişleri Bakanlığı'nı arayarak İngiltere Büyükelçisi'nin George Marshall'a Yunanistan ve Türkiye ile ilgili çok önemli bir bilgiyi aktarmak üzere kendisine talimat verdiğini söyledi ve randevu istedi (Erhan, 2001: 72).

İngiltere'nin Amerika Birleşik Devletleri'ne verdiği bu çok önemli bilgi, İngiltere'nin bir süredir Türkiye ve Yunanistan'a vermekte olduğu ekonomik ve askeri yardımı, savaşta yaşadığı ağır tahribat nedeniyle, Mart 1947 itibariyle artık veremeyecek olmasıydı (Armaoğlu, 1983: 441; Sönmezoğlu, 2006: 37). Amerika Birleşik Devletleri'ne Türkiye ve Yunanistan'la ilgili ayrı ayrı verdiği memorandumlarda İngiltere, Türkiye'nin Batı savunması için ehemmiyetini belirterek, Türkiye'nin hem askeri hem de ekonomik yönden desteklenmesi gerektiğini, İngiltere'nin artık bu yardımı sürdürmeyeceğini ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğunu ve dolayısıyla artık bu sorumluluğun Amerika Birleşik Devletleri'ne düştüğünü belirtiyordu (Armaoğlu, 1983: 441-442; McGhee, 1992: 52). Böylece İngiltere, II. Dünya

---

petrolün 2\3'ü), 95 Milyon ton çelik, bir Milyon ton alüminyum, 20 Milyon ton gemi, 100.000 uçak sağlayacak durumdadır. Amerika, dünyanın en büyük ticaret donanmasına (İngiltere'den üç kat daha fazla) sahiptir ve sadece hava taşımacılığında elinde 15.000 uçak bulunmaktadır. Bkz: Server Tanilli, **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C. VI, Adam Yayınları, İstanbul 1999, s. 302.

Savaşı'na kadar devam eden dünya siyaset sahnesindeki rolünü Amerika Birleşik Devletleri'ne bırakıyordu.

Bu günlerde İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ortak endişesi, Yunanistan'da devam etmekte olan iç savaş ve karışıklıktan sonra aşırı solcu bir iktidarın işbaşına gelmesi ve böylece Sovyet etki alanının, içine Yunanistan'ı da alacak bir biçimde güneye doğru genişlemesiydi. Başkan Truman'a göre, Sovyetler Birliği Yunanistan'dan sonra Türkiye'yi de denetim altına alacak olursa, Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa için yaşamsal öneme sahip Orta Doğu, Sovyet etki alanı içine girebilirdi. Fakat böyle bir durum Yunanistan'ın yalnız doğu komşularını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda İtalya üzerindeki komünist baskısının artmasına yol açabilirdi. İtalya'nın kuzeybatısında ise Batı'nın ikinci büyük komünist partisine sahip olan Fransa bulunmaktaydı. Böylece bütün Avrupa'nın güvenliği tehdit altına girmiş olurdu (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Nisan 1947: 1; Sander, 2007: 258).

Bu gelişmeler üzerine Başkan Truman, ilk olarak Dışişleri Bakanı George Marshall, Savaş Bakanı Robert Patterson ve Donanma Bakanı James Forrestal ile görüştü. Daha sonra da Dean Acheson ve Henderson'la görüşen ABD Başkanı Truman, İngiltere'nin 1 Nisan 1947'de Türkiye ve Yunanistan'a verdiği yardımı, Amerika Birleşik Devletleri tarafından verilmesi yönünde karar aldı (Erhan, 2001: 76).

Truman Doktrini'nin temeli, Amerikan yöneticilerinin sürekli ve ağır bir Sovyet askeri tehdidi altında bulduklarına ait korkudur. Bu korku ise, Avrupa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra cereyan eden olaylardan ve ABD'nin bu olayları yorumlayış biçiminden ortaya çıkmıştır. Böylece ABD dış politikasının temel dayanağı komünizme açılan savaş olmuştur. Doktrin gerçekte iki büyük devletin rekabeti değil, iyi ile kötü, demokrasi ile totaliterlik arasındaki mücadelenin ürünüydü. Truman Doktrini, ABD'nin coğrafi bakımdan sınırlı ve somut olan çıkarlarını, bütün dünya çapında uygulanacak ahlaki bir ilke biçimine sokmuştur. ABD savaştan sonra dünya önderliğini eline aldıktan sonra, 1930'ların düzenini en iyi biçimde korumayı amaçlamaktaydı. Öte yandan, Sovyet Rusya II. Dünya Savaşı'ndan Versailles sistemine geleneksel bir bağı olmadan çıkmıştı. Buna karşılık, Versailles Antlaşması Batılı devletler için devletler hukukuna uygun olarak kurulmuş asıl düzendi. İşte Truman Doktrini, 25 yıl önce yıkılmış olan bir düzeni sürdürmek

isteyen Batılı devletler ile bu düzene hiçbir bağlılığı olmayan ve hatta kendisine karşı yapılmış olarak yorumlayan Sovyetler Birliği arasında II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan çatışmanın ilk göstergesi sayılabilir (Sander, 1979: 12-13).

1.2. Doktrin'in İlanı

Başkan Truman, 27 Şubat 1947'de komisyon üyeleri ve bazı senatörlerin de katıldığı toplantıda, yardım konusunda kararlı olduğunu ortaya koymuştur. Komisyonun önerileriyle, Dışişleri Bakanlığı'nın çalışmaları sonunda Truman'ın Kongre'ye Yunanistan ve Türkiye'ye yardım konusunda ikna etmek için okuyacağı taslak metin hazırlanmıştır. Ancak Truman, taslaktaki vurguları beğenmeyerek, Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson'dan konuşma metninin "genel politika deklarasyonu" şeklinde hazırlanmasını istemiştir. Taslak metin, tekrar gözden geçirilip Başkan'a sunulduğunda Truman, sert vurgular ekleyerek ve bazı düzeltmeleri bizzat kendisi yaparak, konuşmasına son şeklini vermiştir (Türk Dış Politikası, 2002: 528). Bu toplantı sırasında ABD Dışişleri Bakanı Acheson:

"Dünyada sadece iki büyük güç kaldı: Sovyetler ve ABD. Eski zamanlardan beribenzeri olmayan bir duruma geldik. Roma ve Kartaca'dan beri yeryüzünde böyle bir güç kutuplaşması görülmemiştir. ABD için, Sovyetlerin veya yıkıcı komünist faaliyetlerinin tehdit ettiği ülkeleri güçlendirmek için tedbir almak ABD'nin güvenliğini korumaktır."

demek suretiyle bu duruma hazırlıklı olduğunu belirtmiştir (Kissinger, 1994: 117).

Bu hazırlığın başlangıç tarihi, yani ABD'nin dış politikasında bir dönem noktası kabul edilen tarih, Franklin D. Roosevelt'in ölmesiyle 1945 Nisan ayında Harry S. Truman'ın başkan seçildiği tarihtir. Başkan Truman, Roosevelt'in yaptığının tersine SSCB'ye karşı sert bir politika izleme taraftarıydı. Hatta San Francisco Konferansı'nda ABD'nin bundan sonra izleyeceği politika hakkında Sovyetler Birliği, ABD Dışişleri Bakanı Stettinius tarafından bilgilendirilmişti. Stettinius Molotov'a:

"Bundan böyle Rusya'ya Amerikan yardımı, tamamıyla Amerikan milletinin şuursal ve ruhsal durumuna tâbi olacaktır. Bu konferans, Rusya'nın bizim yardımımıza liyakatine bir ölçü olacaktır. Roosevelt'in Rusya'yı yatıştırma politikası artık sona ermiştir. Bundan böyle ilişkilerimiz al-ver esası üzerinden yürütülecektir."

diyerek yeni Amerikan yönetiminin tavrını ortaya koymuştur (Erkin, 1980: 150).

Harry Truman, taslağı hazırlanan metni, 12 Mart 1947’de Amerikan Kongresi’ne sunmuştur. Kongrede yaptığı konuşmada ismini hiç vermeden Sovyet Rusya’dan bahsetmiş, yayılan komünizme karşı olan Türkiye ve Yunanistan’a kendi ayakları üzerinde durabilmeleri için 400 Milyon Dolarlık yardım yapılması için Kongre’den kendisine yetki verilmesini istemiştir (Armaoğlu, 1983: 442).

Truman, tarihi konuşmasında özetle, dünyadaki hakim durumun, ABD’nin dış siyaseti ve milli güvenliği için kendisine bu açıklamayı yapmaya mecbur ettiğini belirterek, Amerikan Hükümeti’nin Yunanistan Hükümeti’nden acil bir mali ve iktisadi yardım çağrısı aldığını, Yunanistan’daki Amerikan Ekonomik Misyonu ve ABD Büyükelçisi’nin raporlarından “Yunanistan’ın özgür bir ülke olarak kalabilmesi için söz konusu yardımın gerekli olduğunun” anlaşıldığını söylemiştir. Bundan başka Yunanistan’ın varlığının komünistlerce yönetilen birkaç bin silahlı kişi tarafından tehdit edildiğini, Yunanistan Hükümeti’nin mevcut durumla baş edemediğini, Yunan ordusunun küçük ve zayıf olduğunu, bundan dolayı kendi kendine yeten ve kendi kendine saygısı olan bir demokrasi olabilmesi için Yunanistan’a yardım yapılması gerektiğini söyledi. Truman’a göre, Birleşmiş Milletlerde görüşülüp onayı beklenemeyecek kadar acil olan bu yardımı dünyada ABD’den başka yapabilecek bir devlet yoktur (Gönlübol-Ülman, 1982: 222).

Yunanistan’a ilişkin cümlelerini bitirdikten sonra Truman, Yunanistan’ın komşusu olan Türkiye’nin de ABD’nin ilgisini hak ettiğini söyleyerek, Türkiye’nin ABD ve Batı dünyası için taşıdığı önemin altını çizdi. Truman’a göre, “Bağımsız ve iktisadi açıdan istikrarlı bir devlet olarak Türkiye’nin geleceği dünyanın özgürlük sever halkları için, Yunanistan’ın geleceğinden daha az önem taşımamaktaydı.” (Gürün, 1983: 65).

Türkiye’nin içinde bulunduğu şartların Yunanistan’dan farklı olduğuna ve savaş sırasında ABD ve İngiltere’den Türkiye’ye malzeme yardımında bulunulduğuna işaret eden Truman:

“Yine de Türkiye bizim desteğimize ihtiyaç duymaktadır. Savaştan beri Türkiye, ulusal bütünlüğünün sağlanması için elzem olan modernizasyonu gerçekleştirebilmek için ABD ve İngiltere’den ek yardımlar istemiştir. Bu bütünlük, Orta Doğu’da düzenin korunması için gereklidir. İngiltere Hükümeti, içinde bulunduğu güç durum nedeniyle, Türkiye’ye daha fazla mali ve iktisadi yardım yapamayacağını bize bildirmiştir. Yunanistan gibi Türkiye de ihtiyaç duyduğu yardımı almalıdır. ABD bunu vermelidir. Bu yardımı sağlayabilecek tek ülke biziz”

sözleriyle Kongre'yi ikna etmeye çalıştı (Erhan, 2002a: 528-529).

Başkan Truman, 12 Mart 1947'deki konuşmasında Kongre'den üç istekte bulundu. Bu istekler:

1. Türkiye ve Yunanistan'a yardım amacıyla 30 Haziran 1948'e kadar geçerli olmak şartıyla 400 Milyon Dolar bütçe (Ulus Gazetesi, 13 Mart 1947: 1).

2. Yunanistan ve Türkiye'ye sivil ve askeri Amerikan personelinin gönderilmesi,

3. Seçilecek Türk ve Yunan personelin, Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitilmesiydi (Uslu, 2000: 78, Merih, 2006: 105).

Başkan Truman, Türkiye'yi ve Yunanistan'ı destekleme kararını kendi ismiyle anılan bir ilkeye dayandırmıştı. "Silahlı azınlıkların ya da dış baskının boyunduruk sağlama çabalarına direnen özgür insanları destekleme" diye tanımlanan bu karara, "Truman Doktrini" ismi verildi. Türkiye'de Ağustos 1946'da iktidara gelen Recep Peker Hükümeti, ABD ile ilişkileri artırmayı yararlı hatta zorunlu görmüştü. Hükümet programında bu konuda şunlar yer almıştı:

"ABD ile olan ilişkilerimiz, karşılıklı sevgi, saygı ve işbirliği sayesinde, sürekli olarak gelişme göstermektedir. Bütün çabalarını aynı soylu ideallere vakfetmiş olan iki millet arasındaki tanışma imkânları arttığı oranda, bugünkü mutlu sonuçları daha olumlu gelişmelerin izlemesi de muhakkaktır. Hükümetimiz, bu yolda bütün çabaları harcamaktadır." (Tuncer, 2012: 178; Turan, 2000: 262).

Truman mesajında, daha çok Yunanistan'a yapılacak yardım üzerinde durmuştu. Gerçekten Yunanistan, II. Dünya Savaşı'nda en çok ezilen ülkelerden biriydi ve o günlerde kanlı bir iç savaş yaşıyordu. Bu durum Yunanistan'ın, özellikle ekonomik açıdan oldukça güç duruma düşmesine neden olmuştu. Türkiye, savaş sonrasında ekonomik açıdan Yunanistan kadar güç durumda gözüküyordu. Bu nedenle ABD'li yöneticiler, Türkiye'ye ekonomik yardım yapmayı gerekli görmemişlerdi. Türkiye, ABD'den yalnızca askerî yardım alırken, Yunanistan, hem askerî hem de ekonomik yardım almıştı (Vatan Gazetesi, 24 Nisan 1947: 1).

Başkan Truman'ın 12 Mart 1947 tarihli konuşması, Türk basınında geniş yer almıştır. 13 Mart 1947 tarihli Ulus Gazetesi, Başkan Truman'ın, "*Türkiye'nin bağımsız olarak bekasının ehemmiyeti büyüktür, bu ehemmiyetli anda Türkiye ve Yunanistan'a yardımdan kaçınacak olursak ihmalimizin büyük tepkileri olacaktır.*"

şeklindeki demecini manşetine taşımıştır. Nihat Erim, Ulus'taki "Amerika'nın Kararlı Durumu" adlı makalesinde şunları yazmıştır:

"Türkiye iki yıldır ağır bir dış baskı altındadır. Boğazlarda üs ve doğuda toprak tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Son günlerde birbiri üstüne Amerika'dan çok iyi haberler gelmektedir. Yirminci yüzyılın, insanlığın müşterek kadrine inanmış ve bu ülkeye en çok hizmet etmiş olarak anılacak milletlerin başında Birleşik Devletlerin geleceğini söyleyenlerin yanılmadıklarına biz de inanmaktayız. Şimdi Truman'ın ağzından dünyanın en kuvvetli cumhuriyetinin bizim yanımızda yer aldığını öğrenmiş bulunuyoruz. Bu vaziyet alış bizim için sürpriz olmamıştır. (...) Nihayet şerefli milletlerin verdikleri sözü her ne pahasına olursa olsun tutacağından zerrece şüphemiz yoktur." (Ulus Gazetesi, 13 Mart 1947: 1).

Necmettin Sadak, 14 Mart 1947'de Akşam gazetesinde:

"(...) Türk Milletini sevindiren, bu yardımın maddi değerinden ziyade, Amerikan siyasetinde bu yardım dolayısıyla beliren yeni ve kesin istikamettir. Amerika'nın, milletlerin hürriyet ve istiklaline ve bu arada bilhassa, müstakil ve sıhhatli bir Türkiye'nin varlığına verdiği kıymet, tesirleri bakımından, her türlü para kredilerinin üstündedir." diye yazmaktadır.

Falih Rıfki Atay, 15 Mart 1947'de Ulus gazetesinde şunları yazmaktadır:

"Mr. Truman'ın Türkiye'yi ve komşu Yunanistan'ı doğrudan doğruya ilgilendirdiği için bizleri o kadar sevindiren nutku Amerika'nın Birleşmiş Milletler barışını mutlaka korumak arzusunu gösterdiği için zamanımızın başlıca tarihi hadisesi olmuştur. Bu azim, hürriyetlerine ve barış ülküsüne bağlı bütün milletlerin iyi niyetli iradesini kuvvetlendirmiştir. Ufku koyu karanlığı ötesinden iyi günler vadeci ve ümit verici bir fecir ışığı sokmuştur." dedi.

15 Mart 1947'de Hüseyin Cahit Yalçın da "Harbi menedecek olan şey Amerika'nın Yakın Şarka yollayacağı dört yüz Milyon Dolar değildir. Bu dört yüz Milyon Doların arkasında bütün Birleşik Devletlerin maddi ve manevi kuvvetlerinin hepsinin bulunmasıdır. Amerika'nın dünyada sulhu muhafazaya kati surette azmetmiş olduğunu inkâr kabul etmez surette ispat eden bir delil teşkil ettiğinden dolaydır ki bu yardımın müstesna bir manası olmuştur." demektedir (Ayn Tarihi, Mart 1947: sayı: 160, 148-154).

Türk basınında Truman'ın bu konuşmasından endişe duyan bazı yazılar da yok değildi. Mehmet Ali Aybar 5 Nisan 1947'de Zincirli Hürriyet dergisinde "Nereye gidiyoruz? Cumhuriyetin yirmi beşinci yıldönümünde ikinci bir Sevr Anlaşması mı imzalayacağız?" yorumunu yapmıştır. 15 Eylül 1947'de Marko Paşa dergisi de eleştirilerini "Nasıl Girer" başlığı altında mizahi bir biçimde dile getirmiştir:

"Evvvela, Hello Johny, My Darling, Yes, Okey girer, arkadan Amerikan zırhlıları girer, bahriyelileri girer. Daha arkadan müşavir heyet, müşahit heyet, kontrol heyeti, murakabe heyeti girer. Ondan sonra lüzum hâsıl olursa borç verileceğine dair haberler ve vaatler girer. Bu arada bazı muharrirler deliğe girer, bazı muharrirler de Türkiye'yi Amerika'nın sınırı olarak gösterirler." (Gürkan, 1998: 132-133).

Bu endişe, Başkan Truman'ın Türkiye ile Yunanistan'a yardım gereğini Amerikan Kongresi'ne izah ederken yapılacak yardımların amaca uygun olarak

kullanılıp kullanılmadığını tetkik için gerekli tedbirlerin alınacağını söylemesinden doğmuştur. Bazı yazarlar bu tedbirlerin niteliği hakkında şüphe göstererek, Amerikan yardımının Türkiye'nin başına yeni bir Düyun-u Umumiye kesilebileceğini söylediler. Ancak bu yazılar, birkaç gazete arasında bir kalem kavgası açmaktan öteye gidemedi (Ülman, 1961: 100-101).

1.3. Doktrin'in Amerikan Kongresi'nde Tartışılması ve Yasalaşması

Başkan Truman'ın konuşmasından sonra, konu Amerikan Kongresi'nde tartışıldı. Kongre üyeleri arasında, doktrini geleneksel Amerikan dış politikasından sapmanın bir örneği olarak gören ve ağır biçimde eleştirenler de vardı. ABD, doktrin yoluyla İngiltere'nin Orta Doğu'daki mirasçısı haline geliyor ve elle tutulur hiçbir çıkarı yokken Yunanistan ve Türkiye'nin savunmasını üstleniyordu (Erhan, 2002a: 531).

Dünya barışını, dolayısıyla ABD'nin de konumunu tehlikeye düşürmemek için kongreden tam yetki isteyen Truman, konuşmasıyla Soğuk Savaş'ı resmen başlatmış, Sovyet yayılcılığının karşısında ABD'nin tüm gücüyle savaşaacağını belirtmiştir. Savaş sonrası dönemde, komünizmin yayılmasına karşı kendine temel güç rolünü biçen ABD, Sovyetler Birliği'ni çevreleme politikasını başlatarak artık uluslararası düzenin eskisi gibi olamayacağını ortaya koymuştur (Ayın Tarihi, 1947, Sayı: 160: 146-152).

Kanun tasarısının kabul edilme sürecinde, yardımın yapılmasını savunan kongre üyeleri Senato'ya geniş kapsamlı raporlar sunmuş, Truman'ın haklılığını desteklemek istemişlerdir. Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson, 20 Mart 1947'de Senato ve Temsilciler Meclisi birleşik oturumunda yaptığı konuşmada Yunanistan ve Türkiye'nin stratejik önemini vurgulamış, barış için ABD'ye çok iş düştüğünü söyleyerek;

“Yunanistan ve Türkiye’de bağımsızlığın olmaması ve bu devletlerin hür kurumlarının yok edilmesi sadece iki devlet için değil, dünya için de korkunç olacaktır... Hem Avrupa, hem de Boğazlardan Çin denizine kadar bütün bölge bu iki ülkenin durumunu izliyor... Birleşmiş Milletlerin şu an için yeterli durum ve donanımı olmadığı için ABD, bu iki devlete derhal yardım etmelidir” demiştir (Armaoğlu, 1983: 443).

Truman Doktrini'nde değinilen yardım talebinin kanunlaştırılması, beklenildiği kadar kolay olmamıştır. Bu konuda, Demokrat Başkan Truman'ın, cumhuriyetçilerin üstünlüğüne sahip senatoyu ikna etmesinin zorluğu da göz önüne alınmalıdır. Savaş sonrası dönemde, kamuoyunun olduğu kadar mali konulardaki tek yetkili organ olan Kongre'nin de vergi artırımına karşı olması ve savaş ekonomisini terk etme isteği, kanun tasarısının onaylanması sürecinde sıkıntılar yaratmıştır (Arı, 2001: 162). Bazı Kongre üyeleri, yardımın ABD tarafından yapılmasını Birleşmiş Milletlerin yok sayılması olarak değerlendirirken (Sander, 1979: 22), bazıları da izlenmek istenen bu siyasette ABD'nin geleneksel "içine kapalı" politikasından uzaklaştığını, ülkenin Ortadoğu'da İngiltere'nin mirasçısı haline getirilmeye çalışıldığını öne sürmüşlerdir (Erhan, 2002a: 531).

Kanun tasarısı görüşülürken, özellikle Türkiye için öngörülen yardım konusunda gergin durumlar yaşanmıştır. Tartışmalar daha çok; ülkede demokratik düzenin var olmadığı, savaşa katılmamış bir devlet olarak 245 Milyon Dolarlık altın ve döviz stoklarına sahip bir Türkiye'nin yardıma muhtaç gözükmediği ve Doktrin'in gerekçesi olan Sovyet tehdidine karşı Birleşmiş Milletlere müracaat edilmemesi konularında çıkmıştır. Bu gibi tepkiler üzerine, Birleşmiş Milletler, ABD Başkanı ya da Türk ve Yunan hükümetleri yardımın kesilmesini isterlerse, bu doğrultuda karar alınacağı ve yardımın amacına uygun bir şekilde kullanılması konusunda sürekli bilgi alışverişinde bulunulacağı maddeleri de kanun tasarısına eklenmiştir (Aktaş, 2006: 33).

Truman Doktrini'nin Kongre'den geçmesini isteyen çevreler ise, Türkiye yönetiminin demokratik olmadığı ve yapılacak yardımın Türkiye'deki otokratik rejimi güçlendireceği yönündeki bu eleştirilere, Türkiye'nin artık (1946'da) çok partili rejime geçmiş bulunduğu, yapılacak yardımın Türkiye'nin iç ve dış sorunlarını azaltacağından, çok partili demokratik sistemin güçlenmesine de yardımcı olacağı şeklinde karşılık verdiler. Aynı çevreler, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemiş olması konusunda ise Türkiye'nin hiçbir zaman Almanya'nın tarafını tutmadığını, müttefiklerin Türkiye'nin tarafsız kalmasını savaşa girmesinden daha faydalı bulduklarını ve Türk tarafsızlığının savaşın kazanılmasında büyük payı olduğunu söylemişlerdir (Ülman, 1961: 104).

“Yunanistan ve Türkiye’ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun”, 22 Nisan 1947’de Senato’da kabul edilmiş, ancak yapılan tartışmalar bitmemiştir. 23 Nisan 1947’de Senatör Claude Pepper, ABD’nin dış politikasında yaptığı en büyük hata olarak nitelendirdiği yardım hakkında:

“Bu, dış siyaset bahsinde işlediğimiz hataların en büyüğüdür. Bu tasvip, Birleşmiş Milletler teşkilatının nüfuz ve itibarına bir darbe teşkil etmekte, bizi Sovyetler Birliği ile mücadele vaziyetine sokmakta ve evvelce harbe müntehi olmuş bulunan (savaşla sonuçlana) yollara sevk etmektedir” demiştir (Aydın Tarihi, Nisan 1947, Sayı: 161: 131).

Kanun tasarısının Temsilciler Meclisi’nde oylanmasından önce, 5 Mayıs 1947’de, ABD Başkanı Truman’ın Yakın Doğu ve Afrika bölgesi danışmanı Henry S. Villard’ın yaptığı basın toplantısında Truman Doktrini’nin önemi ve ABD’nin görevi açıklanırken,

“Başkan Truman 12 Mart’ta Türkiye ve Yunanistan’a yardımı öngören konuşmasında ABD’nin artık sadece kendi içinde değil, yurtdışında da sorumlulukları olduğunu söyledi... Bu, bazılarının, özellikle Sovyet Rusya’nın eleştirdiği gibi ABD’nin emperyalist politika izlemesi olarak algılanmamalıdır... Burada, Birleşmiş Milletlerin yapamayacağı şeyi biz yapacağız... Birleşmiş Milletlerin yardım için fonu olmadığı gibi, bu konu konseye geldiğinde Sovyet Rusya’nın vetosuyla karşılaşması olasılığını düşünmek durumundayız...” ifadesi kullanılmıştır (Gönlübol-Ülman, 1982: 223).

Basın toplantısında, Türkiye’nin ABD için değerine de özellikle yer verilmiş, “Türkiye’nin coğrafi konumunun, Yunanistan’dan daha önemli olduğu kabul edilmelidir... Türkiye’nin stratejik olarak uluslararası barış ve güvenlikte sahip olduğu önem ve ABD’nin güvenliği arasında güçlü bir bağ vardır... Türkiye’nin, bağımsızlık ve bütünlüğü Yakın ve Ortadoğu’ya da umut verecektir” denmiştir (Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1947: 1; Sander, 1979: 22).

Türkiye ve Yunanistan’a yardım teklifi, Senato’da 23’e karşı 67 oyla (Cumhuriyet Gazetesi, 23 Nisan 1947: 1), 9 Mayıs 1947’de de Temsilciler Meclisi’nde 107’ye karşı 287 oyla kabul edildi. Kongre’de “Yunanistan ve Türkiye’ye Yardım Yasası” ya da “Public Law 75” olarak yasalaşan doktrin, 22 Mayıs 1947’de Başkan Truman’ın onayıyla yürürlüğe girdi (McGhee, 1992: 77).

Böylece Türkiye ve Yunanistan’ın özgür yaşayabilmeleri için Birleşmiş Milletlerden talep ettikleri yardımlar, Birleşmiş Milletler’in, bu ülkelere ihtiyaçları olan yardımı yapabilecek durumda olmayışı nedeniyle, ABD tarafından verilecekti.

Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkındaki Kanunda öngörüldüğü şekilde, 20 Haziran 1947'de Yunanistan ile 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile yardım anlaşması imzalanmıştır (Vatan Gazetesi, 13 Temmuz 1947: 1).

Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman'a Türkiye ve Yunanistan'a mali yardımla birlikte malzeme, hizmet ve bilgi yardımı da yapma, bu arada askeri ve teknik uzmanlar gönderme yetkisini vermiş ve bunun için 400 Milyon Dolarlık bir tahsilat ayırmıştır. Yine aynı kanun gereğince, yapılacak yardım Amerikan Başkanı'nın bilgi ve onayı olmadan Türkiye ve Yunanistan tarafından yardımın amaçları dışında kullanılamayacak, Türk ve Yunan Hükümetleri bu iki ülkeye yapılacak yardımın yerinde ve amacına uygun olarak kullanılıp kullanılmadığını denetlemek için gönderilecek yetkili kişilere gerekli bilgiyi vermektan kaçınmayacakları gibi Amerikan basın ve radyo temsilcilerinin yardımın kullanılması konusunda ülkelerinde serbestçe inceleme yapıp bilgi toplamalarına da engel olmayacaklardır. Kanunun önemli noktalarından birisi de "Vandenberg Kararı" adıyla bilinen değişikliktir. Buna göre; Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurul, Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardımın kesilmesini isterse, Türk ya da Yunan Hükümetleri artık yardım istemediklerini bildirirlerse, Amerikan Başkanı bu kanun amaçlarının gereği gibi gerçekleştiğine ya da gerçekleşmesi imkanı kalmadığına karar verirse, Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardıma son verecekti (Ülman, 1961: 105).

1.4. 12 Temmuz 1947 Türk-Amerikan Anlaşması

Komisyon, yardımların ne şekilde yapılacağına belirlenmesi için en kısa sürede heyetlerin Yunanistan ve Türkiye'ye giderek tetkiklere başlamasına karar vermiştir. ABD Dışişleri, Türkiye'ye gönderilecek heyetle ilgili, 15 Temmuz 1947'ye kadar ABD Dışişleri Bakanlığına ulaştırılmak üzere bir rapor hazırlamasını istemiştir. Talimatta ayrıca, yardımın hedefi, "Türkiye'nin genel refah düzeyini arttırmak" ve "savunma gücünü olası Sovyet saldırısına karşı yeterli düzeye ulaştırmak" olarak çizilerek, tetkiklerin bu doğrultuda yapılması istenmiştir (Sönmezoğlu, 2000: 680).

Truman'ın, "Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun"u onayladığı gün, 22 Mayıs 1947'de Ankara'ya gelen ve ABD Dışişleri, Harbiye ve Donanma Bakanlıkları temsilcilerinden oluşan General Lunsford Oliver başkanlığındaki heyet, yapılacak yardımın kullanım alanlarının belirlenmesi konusunda tetkiklere başlamıştır. Heyetin görüşlerine göre; Türk ordusunun dış yardım alınmadan kendi başına ayakta durabilmesi için üç yıllık süre yeterliydi. Türkiye'ye verilen 100 Milyon Doların dağıtımı şu şekilde olacaktı: a) Türkiye'nin savunması açısından önem taşıyan yol yapım ve bakımı için 5.000.000 Dolar, b) Donanmaya malzeme yardımı ve mensuplarına teknik eğitim için 14.750.000 Dolar, c) Aynı şekilde Hava kuvvetleri için 26.000.000 Dolar, d) Kara kuvveden için 48.000.000 Dolar, e) Tersanelerin onarımı için 5.000.000 Dolar. (Gönlübol-Ülman, 1982: 224-225)

General Oliver'ın, Türk ekonomisini düzeltmenin orduda insan gücünü azaltıp silahlı kuvvetleri modernleştirmekle mümkün olabileceği görüşüyle hazırladığı heyet raporu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka ile ABD Büyükelçisi Edwin Wilson'ın karşılıklı hükümetleri adına yazışmaları sonunda Türk-Amerikan Yardım Anlaşması, 12 Temmuz 1947 tarihinde Ankara'da imzalanmıştır (Sarınay, 1988: 64).

12 Temmuz 1947 tarihli "Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkındaki Antlaşma"nın içeriği, 22 Mayıs'ta ABD'de yürürlüğe giren "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Yasası"ndan daha yumuşak sayılabilir. Bu değişikliğin nedeni, Türkiye'nin tarihinde yaşadığı kapitülasyon gibi derin bir deneyimin etkisi ve yetkililerin bu konuda Türk kamuoyundan gelebilecek tepkileri engellemek istemeleri olarak kabul edilebilir (Uslu, 2000: 79). Bunun sonucu olarak antlaşma metninde ABD yardımının bağlı olacağı şartlar teker teker yazılmamıştır. Ayrıca Misyon Başkanı, (ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur) Türk Hükümeti'ne bu antlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayacak bilgiyi ve teknik yardımı; buna karşılık Türk Hükümeti de Misyon Başkanı ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, bilgi ve gözlem şeklinde her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır (Madde 2). Bu antlaşma hükümlerine uyulmazsa yardımın kesileceğiyle ilgili hiçbir kayıt yoktur (Merih, 2006: 109).

12 Temmuz 1947 antlaşmasının 3. maddesine göre, Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerinin bu yardımın kullanılmasını serbestçe izleyip gözlemlerini bildirmelerine, ancak “iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nispette” (iki ülkenin güvenliği ile bağdaşabilir olduğu ölçüde) müsaade edilecektir. Bu hükümlerin yanı sıra, antlaşmada, yapılacak yardımın başka amaçlarla kullanılamayacağı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ya da Genel Kurulu yardımın devamını lüzumsuz ya da gereksiz bulursa yardımın kesileceğine dair hükümler de bulunmaktadır (Ülman, 1961: 111-112; Akalın, 2003: 225).

12 Temmuz 1947 antlaşmasındaki en önemli madde 4. maddedir. Buna göre: Türkiye’ye yardım olarak verilen malzemenin mülkiyeti Türkiye’nin değildir. Ayrıca bu malzeme, verilme amacı dışında kullanılamayacaktır. Bu maddeye dayanarak ABD, Türkiye’nin 1964 yılında Kıbrıs’a yapmayı planladığı harekâtı önlemiştir (Gönlübol-Ülman, 1982: 226-227).

12 Temmuz Anlaşmasında Türkiye’ye yapılacak yardımın miktarı belirtilmemiştir; dolayısıyla Türkiye, ABD’den daha fazla yardım alabilmek için girişimlerde bulundu. Bu nedenle Genelkurmay Başkanı Salih Omurtak, Ekim 1947’de ABD’ye gitti ve Washington’da verdiği demeçte Truman yardımından ayrılan 100 Milyon Doların Türk ordusunu modernleştirmeye yetmeyeceğini vurguladı ve “*Günün birinde muhtemel düşmanlarımızın kudretlerini dikkate almamız gerekecektir*” dedi. Amerikan basını da ABD’nin Türkiye’nin geleceğine karşı kayıtsız kalamayacağını belirtti. ABD, asıl sevkiyata 1 Şubat 1948’de başlanacağını duyurdu. TBMM’nin 19 Ocak 1948’deki oturumunda ABD’nin yapacağı yardımlarından milli savunma ihtiyaçları için sağlanacak maddelerin vergiden muaf tutulması hakkındaki kanun tasarısının kabul edilmesinden sonra ve 1948 Şubatı’nda Türkiye’ye askeri yardım gönderilmesine başlanmıştır. Türk Genelkurmay Başkanı’nın Washington ziyaretiyle birlikte Türk Hükümeti daha çok yardım alabilmek için Amerikan Yönetimi üzerinde etkili olmuştur. Bu amaçla 26 Şubat 1948’de Dışişleri Bakanı Marshall, Cumhuriyetçi çoğunluğun başkanına bir mektup göndermiş; Yunanistan ve Türkiye’ye ek yardım yapılabilmesi için 275 Milyon Dolarlık bir tahsisatın kongre tarafından kabul edilmesi üzerinde ısrarcı olmuştur (Sander, 1979: 30).

1.5. Truman Doktrini ve Türkiye

12 Temmuz 1947 tarihli anlaşma ile Türkiye'ye, askeri yardım çerçevesi içinde çeşitli iş makineleri, arabalar ve 60 ton silah, telsiz ve araçlara ait yedek parça, gemiyle Türkiye'ye ulaşmıştır. Bunlardan başka bir devriye gemisi, bir tamirat gemisi, 8 mayın tarayıcı gemi, 4 denizaltı, Indaver a-26 tipindeki iki hafif bombardıman uçağı, iki filo P-47 Thunderbolt uçağı, bir miktar snv-6 ve C-47 nakliye uçakları sevk edilmiştir. Ayrıca 448 subay ve teknik personel, ABD'de kapsamlı eğitime alınmış, yapılan malzeme yardımı 305 bin tona ulaşmış, Türkiye'ye ayda yaklaşık 50 bin tonluk sevkiyat yapılmıştı. Yol programı hakkında, Amerikan uzmanların yaptığı tetkikler sonucunda Adana, Toprakkale ve İskenderun çevresinde otoyol yapılması kararı verilmiştir (Ulus Gazetesi, 24 Temmuz 1948: 1).

Yardımların yapılması ve kullanılmasına gelince; antlaşmanın imzalanmasından sonra Türkiye'ye yardımlar önce bağımsız bir program çerçevesinde gönderildi. 1948'de Türkiye ve Yunanistan'a yapılan yardım, Amerikan Kongresi tarafından Dış Yardım Yasası içine aktarıldı. Böylece Truman Doktrini'nde bir kereye mahsusmuş gibi sunulan yardımlar süreklilik kazanmış oldu. 6 Ekim 1949'da Karşılıklı Savunma Yasası'nın (Mutual Defence Act) kabul edilmesiyle, yardımlar bu çerçevede değerlendirilmeye başlandı. Amerikan yardımlarının yönetimi de Ekonomik İşbirliği İdaresi'ne geçti (Altan, 1986: 87-88).

1947-1949 döneminde, Truman Doktrini'nde yer alan askeri malzeme yardımı da dahil olmak üzere, Türkiye'ye verilen Amerikan yardımının tutarı 152.5 Dolar oldu. Bunun 147.5 Milyon Dolarlık bölümü hava, kara ve deniz kuvvetlerinin modernizasyonu için kullanılırken, 5 Milyon Dolar kadarı da yol yapım çalışmaları için ayrıldı. 1947-1951 yılları arasında ise Türkiye'ye yapılan Amerikan askeri yardımının miktarı toplam 400 Milyon Dolar'a ulaştı. Türkiye'ye verilen malzemenin çoğu savaşta kullanılmıştı; fakat bunlar savaş sonuna doğru üretildiklerinden Türk ordusunun elindekilerden daha moderndi. Ancak bu malzemelerin bakım ve onarım masrafları Türkiye'yi ekonomik ve siyasal olarak bağımlı bir ülke haline getirmiştir (Erhan, 2002a: 534-535).

Truman Doktrini, Türk dış politikasında büyük değişikliklere yol açmıştır. Türkiye, bütün dış politika felsefesini Batı'ya sıkı bağlarla bağlanmak ilkesi üzerine

dayamıştır. Bunun için de Batı'nın kurduğu hemen hemen bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı amaç edinmiştir. Asıl isteği Sovyetlere karşı güvenliğini sağlamak olan Türkiye, Orta Doğu'daki tutumunu değiştiren Sovyetlerin karşısında çıkarları tehlikeye giren İngiltere'nin de etkisiyle Batı yanlısı bir dış politika sürdürmeye başlamıştır.

Truman Doktrini'nin Türk dış politikası üzerindeki etkisi somut olarak Türkiye'nin Filistin sorunundaki tutumunda görülmüştür. Truman Doktrini'ne kadar Arap devletlerinin siyasetlerini destekleyen Türkiye, Amerika'dan yardım almaya başladıktan sonra önce tarafsızlığa kaymış, İsrail devletini “de facto” olarak tanımış, onunla ekonomik ilişkiler kurmuş ve Türkiye'deki Yahudilerin bu ülkeye göç etmelerine izin vermiştir. Türkiye ile Arap ülkeleri arasında yıllarca sürececek olumsuz ilişkilerin temeli böylece atılmıştır (Gönlübol-Ülman, 1966: 160).

Değişen dış politikanın başka bir sonucu da Türkiye'nin bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ve Asya ülkelerine sırtını çevirmesidir. Endonezya sorununu görüşmek için Ocak 1949'da yapılan ilk siyasal içerikli Asya Konferansı'na katılmayan tek Asya ülkesi Türkiye olmuştur. Yapılan davete verdiği cevapta Türkiye'nin Endonezya sorunuyla yakından ilgilendiğini bununla birlikte, Türkiye'nin bir “Avrupa devleti” olması nedeniyle Asya Konferansı'na katılmaya hakkı olmadığı belirtildi. Böylece Türkiye konferansa bir gözlemci bile göndermeyerek Asya ve Afrika hareketi ile de bağlarını koparmıştır (Bağcı, 2001: 9).

Truman Doktrini, Türkiye'nin iç politikasını da etkilemiştir. İsmet İnönü, bir cumhurbaşkanının tarafsız olması gerektiği düşüncesiyle Temmuz 1947'de CHP Genel Başkanlığı görevini bırakmıştır. Ordu, Hükümetin yetkisi altına alınarak askeri sistemde değişikliğe gidilmiştir. Bu konuda ABD'nin Türk Genelkurmayının statüsünde köklü değişiklikler yapılması için baskıda bulunduğu belirtilmektedir. Meclis, Haziran 1949'da tüm ulusal güvenlik birimlerini Milli Savunma Bakanlığına bağlamış; savaşta kaynaklanan koordine edecek olan bir “Milli Savunma Yüksek Konseyi”ni kuran yasaları çıkartmıştır. Bu organın üyeleri Başbakanın başkanlığında Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Ekonomi Bakanıydı. Anlaşılacağı gibi Türkiye'de ilk kez ordu, sivil yönetimin emrine girmiş oluyordu (Sander, 1979: 30-31).

1945 yılı sonrasındaki mevcut dünya düzeni ve uygulanan politikalara bakıldığında bu gelişmelerin Türkiye'deki siyasal hayata olan etkileri açık olarak görülmektedir. Savaşın galiplerinin izlenecek olan dünya siyasetine yani demokrasiye yönelik tutumları nedeniyle Türkiye'de çok partili düzene geçme gayretlerinin savaşın sona ermesiyle birlikte derhal başlatıldığı düşünülmektedir. Otoriter devletlerin (Almanya, İtalya, Japonya) yenilgisiyle ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) oluşturduğu Demokrasi Cephesi'nin zaferiyle sonuçlanan savaş, uluslararası ortamda bu ülkelerin siyasal rejimlerinin de ön plana çıkmasına sebep olmuştur. 1930'lu yılların uluslararası ortamına egemen olan otoriter eğilimler etkisini giderek yitirecek ve demokratik eğilimler yaygınlaşacaktır (Ekinci, 1997: 348).

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye için artık dış politikada tarafsızlık politikasını sürdürme imkânı kalmamıştır. Ayrıca, Batılı müttefiklerin yanında yer almak isteyen diğer ülkeler gibi, Türkiye de siyasal rejimini buna uygun biçimde gözden geçirmek durumundadır. ABD'nin dış politika belgelerinde II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye yapılan desteğin birinci sebebi olarak Sovyetlerin çevrelenmesi gösterilmekte ve ikinci sebep olarak da Türkiye'de hükümetin gerçek bir demokrasiye geçişini desteklemek ve bunu başarmasını sağlamak olarak gösterilmektedir (Tanör, 2004: 333).

1946 yılında Şükrü Saraçoğlu'nun yerine Başbakan olan Recep Peker, bu vesileyle, "Daily Telegraph" gazetesi muhabiri Buckley'e Türkiye'nin dış politikasını şöyle özetlemiştir: 1. Türk ulusunun egemenlik haklarını ve Türk vatanının bütünlüğünü korumak; 2. Türkiye'nin müttefiklerine ve dostlarına güven ve sadakat; 3. "Birleşmiş Milletler" örgütüne samimi bağlılık; 4. Türkiye'nin bütün komşularıyla samimi dostluk ilişkilerini sürdürmek. Özellikle, Sovyet Rusya ile Milli Mücadele sırasında oluşturulan ve iki büyük dünya savaşı arasında gelenekselleşen samimi dostluk ve karşılıklı güven ortamını yeniden kurmak; 5. Dünyanın her tarafıyla normal ve karşılıklı ticari ilişkileri yeniden kurmak (Ekincikli, 2007: 115).

Türkiye'de çok partili hayata geçişte dönüm noktası kabul edilen tarih, 19 Mayıs 1945'e tesadüf etmektedir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Gençlik Bayramı münasebetiyle verdiği mesajda: "Memleketimizin siyasî idaresi Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartları ile gelişmeye devam

edecektir...” şeklindeki sözleri bu yargıya delil olarak gösterilmektedir. Aynı şekilde İnönü'nün 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış nutkunda, “Tek eksigimiz hükümet partisinin karşısında başka parti bulunmamasıdır.” demesi de çok partili sistemin kuruluşunda önemli bir adım olarak değerlendirilir (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, 1976: 13).

Dönemin koşullarıyla beraber, Türkiye'nin bulunduğu uluslararası taahhütler de, demokratikleşmeyi ve çok partili sisteme geçilmesini zorlamaktaydı. 26 Haziran 1945'te imzalanan BM Antlaşmasındaki İnsan Hakları Bildirisinin 20. maddesi, tek partili rejimlerle uzlaşmıyordu. Bu bakımdan Türkiye BM Antlaşmasının yüklediği uluslararası sorumluluğu göz ardı edemedi (Ekinci, 1997: 276).

Bunun yanında Sovyetlere karşı Amerika'nın desteğini kazanmak için 1945'te çok partili hayata geçmeyi deneyen (Sander-Ülman, 1972: 4) Türkiye'de, sola karşı sert hareketler başlamıştı. Yöneticilerin bilgisi dâhilinde Amerika'ya şirin görünme havası içinde başlayan sola karşı sert hareketler, 1946-1947 yıllarında “Komünizmle Savaş” adına bürünmüş, Cumhuriyet devrimlerine el atarak onu zayıflatmıştır. Solcu akımlara karşı ilk tedbir olarak Hükümet, Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerini değiştirerek bu gibi faaliyetler için öngörülen cezaları, Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1947 kurultayının tavsiyelerine uyararak arttırmıştır. Meclise gelen yasa değişiklikleri hemen kabul edilmiştir (Karpaz, 1996: 297).

Bundan başka 14 Mayıs 1946'da kurulan Esat Adil Müstecablıoğlu'nun lideri olduğu “Türkiye Sosyalist Partisi” ile yine aynı yılın 20 Haziran'ında kurulan Şefik Hüsnü Değmer'in lideri olduğu “Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi” yöneticileri 13 Aralık 1946 günü 6-7 ay gibi kısa bir süre sonra tutuklanmışlar ve partileri kapatılmıştır (Vatan, 17 Aralık 1946). Sol sendikaların ve komünizmi yaymakla suçlanan yayın organlarının çalışması durdurulmuştur. Ayrıca, bu partilerin ve sendikaların fikirlerini yaydığı iddia edilen Sendika, Ses, Gün (Türkiye Sosyalist Partisi yayın organı), Yığın, Dost ve Ermenice Nor Or (Yeni Gün) adlı yayın organları matbaalarıyla birlikte sıkıyönetimce kapatıldı. Arif Oruç'un çıkardığı Yarın gazetesi de 9 Aralık 1946 tarihli sayısında memleketin siyasi ve hukuki nizamını bozma yolunda propaganda yaptığı gerekçesiyle dört ay süreyle matbaasıyla birlikte kapatıldı. Ayrıca Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu dergisi de irticai mahiyette yaydığı fikirlerle emniyet bakımından zararlı

görüldüğünden dolayı 4 ay için kapatılmıştır. Sıkıyönetimin bildirisinde bir de, “komünist propagandasını taşıyan her türlü yazının sıkıyönetim hududu dahilindeki illere girmesi ve bu illerde basılıp satılması yasaktır” ibaresi yer almaktadır (Vatan, 17 Aralık 1946). Kemal Karpat’a göre, anılan partiler, tek bir merkezi sosyalist partisi olarak birleşmeye karar vermelerinden hemen sonra kapatılmışlardır (Karpat, 1996: 287). Rejim sosyalist sola ancak 6 ay tahammül edebilmiştir. Hükümet önce ülkede yapay bir komünist tehdit yaratmış, sonra da bu tehdidi ortadan kaldırma yoluna gitmiştir (Gökmen, 1998: 179). Sovyet yayın organı Yeni Zamanlar, sendikalara ve sosyalist eylemlere karşı girişilen hareketin doğrudan doğruya Washington’dan alınan emir ile yapıldığını öne sürmüştür (Kongar, 2000: 146; Sertel, 1987: 362-364).

CHP tarafından, genellikle sol oluşum ve örgütlenmelerin tehlikeli sayılarak ortadan kaldırılmasının nedeni, egemen sınıfların, “emeğin” uyanıp harekete geçmesinden korkmaları olmuştur. CHP, işçi sınıfının bir sınıf olarak bilinçlenmesini ve örgütlenmesini geciktirmek istemiştir. Bunu yaparken de dini kullanmıştır. Yani din kurulu düzenin korunup sürdürülmesinde bir araç ve sola karşı panzehir olarak kullanılmıştır (Yücekök, 1997: 24).

Mehmet Gönlübol’a göre, ABD’nin Yunanistan ile imzaladığı anlaşmanın aksine, 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşma Türkiye’nin içişlerine müdahale konusundaki hassasiyetini gösterdiği düşünülürken, (Gönlübol, 1982: 232) Oral Sander’e göre ise, ikili işbirliğinin ABD’ye, sınırlarını aşan ayrıcalıklar verdiği aşıkârdır (Sander, 1979: 244). Türkiye’nin anlaşma şartlarına uymaması halinde yardımın kesileceği yolunda bir ibare olmasa da, ilerleyen yıllarda yaşanan gelişmeler, askeri alanda da ABD’ye bağımlılığı gözler önüne sermiştir. Bu durum, ilerleyen yıllarda hem ABD ile ikili ilişkileri, hem de Türk dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir (Uslu, 2000: 100).

Maddi yönünden çok manevi yönü konuşulan Truman Doktrini ve bu çerçevede yapılan yardım anlaşması sonucu alınan askeri yardım sayesinde ve büyük dünya gücü ABD’den destek bulmuş olmanın getirdiği rahatlıkla Türkiye, dışa açılım sürecini geleceği düşünmeden, plansız olarak yapmıştır. Zira karşılıksız olarak verilen 100 Milyon Dolarlık (280.000.000 Türk lirası) savaş artığı askeri malzemelerin bakımı ve yedek parçaları için bütçeden yılda 400 Milyon Türk lirası

yani yaklaşık 143 Milyon Dolar ayırması gerekiyordu. Bu meblağın harcanmasıyla, Türkiye'nin savaş sonrasında elinde tutmayı başardığı Dolar rezervleri kısa sürede eridi. İleriki yıllarda ABD'den yapılan ithalat arttıkça, Dolar sıkıntısı daha da büyüyecek, bir kısır döngüye giren dış ticaret dengesi bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozulacaktı. Böylelikle Türkiye'nin askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılığın temelleri Truman Doktrini ile atılmış olacaktır (Erhan, 2002a: 536).

İşbirliği sürecinde, Kara Kuvvetleri subaylarının üniformaları ABD modeline göre değiştirilirken, ABD yetkililerinin Türkiye'de yardımlar konusunda inceleme yaptığı dönemde Türk askerleri de eğitim için ABD'ye gönderilmiştir (Yetkin, 1995: 23). 1950 yılı başında da bazı yüksek rütbeli subaylar emekliye sevk edilerek, çoğu ABD'de eğitim görmüş genç subaylar göreve getirilmiştir (Sander, 1979: 40). ABD'de eğitime alınmış bazı subayların 27 Mayıs ihtilalinde görevde olması, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde ABD etkisinin olduğunu savunanların da çıkış noktasını teşkil etmektedir. Oysa Türk Silahlı Kuvvetleri subayları, daha önceki dönemlerde de yurtdışında eğitim alıyorlardı (Deringil, 2003: 42).

Türk-Amerikan ilişkilerinde bir başka dönüm noktası olduğu kabul edilen ve siyasi literatüre “*Johnson Mektubu*”²¹ olarak geçen hadisede atıfta bulunulan mesele de, bu anlaşmada geçen “askeri yardımın verilmiş amacı dışında kullanılmasında ABD'nin onayının alınması gerektiği” ve “yardımın verilmiş amacının dışında kullanılmayacağı” vurguları olmuştur. Lyndon Johnson, mektupta:

“... 12 Temmuz 1947 Antlaşması'nın 4. Maddesinde belirtildiği gibi, askeri yardımın verilmiş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, hükümetinizin Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icap etmektedir... Birleşik Devletlerin muvafakat etmeyeceğini bütün samimiyetimle ifade etmek isterim” (Armaoğlu, 1991: 268; Uçarol, 1995: 755-756) ifadesini kullanmıştır.

Başbakan İsmet İnönü de 13 Haziran 1964 günü ABD Başkanı Johnson'a cevabi bir mektup yazdı ve kırılganlığını dile getirdi²². Mektup sonrası Johnson'un

²¹ ABD Başkanı Lyndon Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihinde dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler üzerine Türkiye'nin adaya askeri harekâta hazırlandığı bir dönemde bunu engellemek için yazılmıştır. Geniş bilgi için bkz: Çağrı Erhan, “ABD ve NATO'yla İlişkiler 1960-1980”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919-1980)**, C. 1, İstanbul 2002, s. 685-689.

²² Johnson'a cevap olarak gönderdiği 13 Haziran 1964 tarihli mektubun bir yerinde İnönü, şöyle demektedir: “İlk önce, Garanti Antlaşması icabı olarak Kıbrıs'a bir askeri müdahale zarureti görüldüğü zaman Birleşik Amerika ile istişare etmekte kusur ettiğimiz önemle belirtilmektedir. 1963 sonundan beri Kıbrıs'ta askeri müdahale ihtiyacı, bu seferle beraber, dördüncü oluyor. Başından beri bu konuda Amerika ile istişare ettik. 25 Aralık 1963'te ilk buhran patladığı vakit, Garantör Devletlerle temasa geçtiğimizde, derhal Amerika'yı haberdar ettik ve Amerika bize bu meselede kendisinin bir

daveti üzerine İnönü Washington'a giderek Johnson'la görüştü (Milliyet Gazetesi, 21 Haziran 1964: 1).

Normalde mektubun gizli kalması gerekirken ilerleyen aylarda basın eline geçtiği görülecektir. Nihayetinde 13 Ocak 1966 tarihinde mektup metni Hürriyet gazetesinde "Johnson'un Mektubu" manşetiyle yayınlanır (Hürriyet, 14 Ocak 1966:1-2). Cumhuriyet Gazetesi, 14 Ocak günü Başbakan İsmet İnönü'nün Johnson'a cevabi mektubunu Hürriyet'in Johnson Mektubu'nu yayınlamasının ertesi günü tam metin olarak yayınlar (Cumhuriyet, 14 Ocak 1966: 1-7). Aynı gün diğer gazeteler de konuyu manşetlerine taşırlar. 15 Ocak günü ise Türkiye ve ABD mektupları resmen açıklarlar. Mektup metni Türk kamuoyu tarafından öğrenildiğinde sonraki on yılda dahi milli hafızadan silinmeyecektir²³.

Truman Doktrini ile Türk toplumu büyük değişikliğe uğramıştı. Buzdolabından otomobile kadar ülkeye girmeye başlayan Amerikan mallarını kullanmak ayrıcalık sayılıyordu. Türk halkı, Amerikan filmleriyle tanışıyor ve onlarla özdeşleşiyordu. Küçük yaşta çocuklar artık Amerikan çizgi film kahramanlarını izleyerek büyüyeceklerdi. Kısaca, Amerikan yaşam tarzı Türkiye'de hızla yayılıyordu. Truman Doktrini ile birlikte Marshall yardımları bu süreci daha da hızlandırmış, 1950'li yıllar Türkiye'de siyasal, ekonomik ve toplumsal anlamda Amerikan tarzını benimseyenlerin yükselişine sahne olmuştur (Erhan, 2002a: 537).

Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1947 yılında 13 Milyon 575 bin hektar olan ekili arazi, 1950 yılına gelindiğinde 14 Milyon 542 bin hektara, 1947'de bin 556 olan traktör sayısı da 1950'de 16 bin 585 âdete ulaşmıştır. Türk ekonomisinde kısa sürede yaşanan canlanma ve dışa açılımın uzun vadeli olacağı düşünülmüşse de bu konuda başarılı olunamamıştır (Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971: 180).

---

taraf teşkil etmediği cevabını verdi." İnönü Amerika'ya, müttefikleri olmasına rağmen, Türkiye ile Yunanistan arasındaki durumda, "samimi ve ciddi bir vaziyet" almadığı için de kınamaktadır. Geniş bilgi için bkz: Fikret Ekinci, "Johnson Mektubu", **Akis**, C. XXXV, S. 605, Hürriyet Matbaası, Ankara 22 Ocak 1966, s. 8-9.

²³ Bu arada Meclis'teki siyasal partiler arasında ve kamuoyunda mektup kavgası başlamıştır. Ancak bu kavganın nedeni mektubun içeriği değil metnin basına nasıl sızdığı, söz konusu gazetenin toplatılması ve hakkında tahkikat açılması gibi konulardır. Cumhuriyet tartışma ve şikâyetlerini "Devlet mekanizmasının muhtelif yerlerinden sızmalar var. Gelen mektuplar dağılıyor. Hükümet postaneye döndü" alt manşetleriyle verecektir. Cumhuriyet, aynı günkü baskısında Amerikan büyükelçisinin mektubun basına sızması ile ilgili olarak bilgi istediğini okurlarına duyuracaktır. Bkz: **Cumhuriyet Gazetesi**, 15 Ocak 1966, s. 1-3

1946 yılında, 120 Milyon Dolar olan ithalat, 1947 yılının sonunda 245 Milyon Dolara ulaşırken, 216 Milyon Dolarlık ihracat ancak 223 Milyon Dolar olmuş, bu da günümüzde dahi tesirleri görünen, dış ticarete dengesizliğin başlamasına sebep olmuştur (Türkiye İstatistik Yıllığı, 1994: 553).

ABD’li uzmanların görüş ve raporlarından yararlanılarak hazırlanan 7 Mart 1954 tarihli Petrol Kanunu da yabancı firmaların Türkiye’den çıkaracağı petrolden elde edilecek gelirin yarı yarıya paylaşılmasını öngörmüştür. Enflasyonun artması, dış ticaret dengesizliğinin büyük boyutlara ulaşması ve Türk parasının değerinin istikrarsız hale gelmesi, 1954 sonrasında hükümetleri yeni önlemler almaya itmiş, ancak bu önlemler de planlı ekonomiye geçişi sağlayamamıştır. Ekonominin istikrarlı hale getirilmesi için yapılan tüm çabalar dış yardımları arttırmak amaçlı olmuştur. ABD Başkanı’nın danışmanları ve Dışişleri Bakanı tarafından 25 Ekim 1956’da hazırlanan raporda da belirtildiği gibi Türkiye, yardımların alınmaya başlandığı 1947 yılından 9 yıl sonra, ABD’nin “dünyadaki en bağımlı müttefiki” haline gelmiştir (Erhan, 2002a: 554).

1.6. Truman Doktrini’ne Sovyet Rusya’nın Tepkisi

Truman Doktrini, genel bir amaç çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan’ın faydalandığı özel amaçlı bir uygulamadır. Doktrin’in genel amacı, Sovyet genişlemesini çevreleyerek, Amerikan ekonomik ve siyasi anlayışının yayılmasını sağlamak; özel amacı ise, Türkiye ve Yunanistan’ı bu genel amaç çerçevesinde ekonomik ve askeri yardımlarla güçlendirmektir (Akalin, 2003: 216).

Bundan dolayı “Türkiye ve Yunanistan’a Yardım Kanunu” kongrede kabul edildikten sonra 22 Mayıs 1947’de Başkan tarafından onaylanıp yürürlüğe girdi (Sander, 1979: 21).

Yardım Türkiye’de sevinçle karşılandı. İstenildiği gibi dünyanın en büyük devleti artık Türkiye’nin geleceği ile ilgileniyordu. Doktrini sevinçle karşılayanlar olduğu gibi tepki gösterenlerde oldu. Başbakan Recep Peker, 1 Nisan 1947’de İzmir konuşmasında “*ABD’nin Türkiye’ye yapacağı yardımı eleştirenlere bu yardımın*

Türkiye'nin bağımsızlığını hiçbir şekilde bozmayacağını, ABD ile dost olmanın Sovyetler ile düşman olmak anlamına gelmediğini ifade etti.” (Aktaş, 2006: 35).

Ne var ki Sovyet Rusya, Recep Peker gibi düşünmüyordu. Truman Doktrini ile Amerika'nın Türkiye'ye yardım kararı vermiş olması, ilk önce 13 Mart 1947 tarihli İzvestiya gazetesinde eleştirildi. Amerika'nın bu yardımı, İngiltere'yi Türkiye ve Yunanistan'dan çıkararak, bu iki devleti ABD'nin kendi kontrolü altına alma çabası olarak yorumlandı (Armaoğlu, 1973:768).

Daha şiddetli ikinci tepki, 7 Nisan 1947 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde konuşan Sovyet delegesi Groenyko'dan geldi. Groenyko, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'nda hiç sıkıntı çekmediğini, müttefiklere yardım etmediği gibi, Almanya'ya stratejik önemde maddeler sağladığını, dolayısıyla Amerikan yardımında hakkı olmadığını söyledi.

Türkiye de; SSCB'den gelen bu eleştirilere Türkiye Birleşmiş Milletler daimi üyesi Selim Sarper şu cevabı vermiştir:

“Groenyko yoldaşın bilhassa memleketimize mani olmak için ileri sürdüğü sebeplerin hiçbir değeri haiz olmadığını tekrar belirtmeye lüzum yoktur. Çünkü Türkiye ta başlangıçta mukadderatını, Nazizmin ve Faşizmin düşmanı olan cepheye bağlamış ve bu siyasetten zerre kadar ayrılmayarak sonuna kadar bu siyaseti tatbik etmiştir. Sovyetler Birliği ise, evvela Nazizmlle işbirliği yapmış ve Nazizmlle pazarlığa girerek onunla anlaşmış, birtakım menfaatler koparmak mukabilinde Nazizmlle anlaşmak istemiş ve ancak Nazistler tarafından taarruza uğradıktan sonra taarruza karşı gelmek üzere harbe girmek zorunda kalmıştır”

diyerek tepkisini dile getirmiştir (Burçak, 1998: 190; Tanin, 24 Eylül 1947: 1).

En şiddetli Sovyet tepkisi, 12 Haziran 1947 tarihli Pravda gazetesinde yer aldı. Gazetede yayınlanan bir yazıda, Türkiye'nin Truman Doktrini ile ABD'nin kontrolü altına girdiğini ve askeri açıdan bağımsızlığını kaybettiği iddia etti (Bilge, 1992:334).

Sovyetler Birliği, sonradan “Soğuk Savaş” adını alacak olan bu savaşta tüm gücüyle yer alacağını açıkça ortaya koymak için 1919 yılında kurulup 22 Mayıs 1943'te kapatılan Komintern'i daha kuvvetli bir şekilde teşkilatlandırma yoluna gitmiştir. Eylül 1947'de, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Fransa, Çekoslovakya ve İtalya komünist parti şeflerinin Varşova'da gerçekleştirdiği toplantının sonunda, 5 Ekim 1947'de Kominform kurulmuştur. İşçilerin tek vatani olan Sovyetler Birliği'nin müdafaası. ABD'nin temsil ettiği emperyalizme karşı mücadele ve tüm dünyaya hakim bir Sovyet

Cumhuriyeti'nin kurulmasını amaç olarak belirleyen Kominform, bir de beyanname yayınlamıştır. Beyannamede: “dünyanın, emperyalizmi yok edip demokrasiyi kuvvetlendirmeye çalışan Sovyetler Birliği ve demokrat memleketler” ile “demokrasiyi boğmaya gayret eden emperyalist ABD ve İngiltere arasında iki bloğa ayrıldığı” vurgulanmıştır (Armaoğlu, 1949: 430-431).

2. MARSHALL PLANI

2.1. Marshall Planı'nın İlanı ve Türkiye'nin Plan Dışı Bırakılması

ABD'nin bundan sonraki politikasının, “hür insanlara, onlara totaliter rejimleri zorla kabul ettirmek isteyen saldırganlıklar karşısında, kendi kurumları ve bütünlüklerini korumaları için yardım etmek” olduğunu belirten Truman Doktrini, aynı zamanda Avrupa'ya ekonomik yardımı başlatan Marshall Planı'nın da çıkış noktası olmuştur (Tören, 2007: 47).

Truman Doktrini, esas itibariyle Yunanistan ve Türkiye'ye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülke, Sovyetlerin doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altındaydı. Fakat bu sırada Avrupa'nın ekonomik durumu son derece kötüydü. Altı yıllık savaş, bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmişti (Kansu, 2007: 13). Ayrıca bu durumu fırsat bilen Sovyetler Birliği de komünizm propagandasını şiddetlendirmişti. Bu propaganda, savaştan sonra büyük ekonomik sıkıntı çekmekte olan Avrupa ülkelerinde etkili bir zemin buluyordu. Sovyetler, komünist partilerin güçlü olduğu Fransa ve İtalya'yı seçmişti. Bu iki ülkede komünist partilerin kışkırtmasıyla başlayan grevler, ekonomiyi felce uğratmıştı (Armaoğlu, 1983: 443).

Amerikalılara göre de, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği büyük yıkım Avrupa'da kargaşa yaratmış, bu nedenle komünist partiler ve dolayısıyla Sovyetler Birliği, yükselişe geçmişti. Sovyet yayılması karşısında Avrupa maddi ve manevi olarak güçlendirilmeliydi. Avrupa, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durabilirse, siyasal olarak da bağımsızlığını koruyabilirdi. Amerika Birleşik Devletleri, bu noktada İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ve sonra tüm Avrupa'yı artan bir biçimde siyasal ve ekonomik işbirliği içine sokmak, böylece bütünleşmiş bir Avrupa yaratarak Sovyet ilerlemesini durdurmak istiyordu.

ABD üretimi ile dünyanın diğer bölgelerindeki üretim ve ekonomiler arasında çok büyük bir bağ vardı. Alım gücü sıfırlanan Avrupa, ABD üretimini ve ekonomisini de olumsuz etkiliyordu. Amerikan mallarının alıcı bulabilmesi için, öncelikle Avrupa'nın ekonomik olarak kalkındırılması gerekmekteydi. Dünyada istikrar sağlanmadan ve bazı dış ülkeler ekonomik olarak kendi kendilerine yeterli hale gelmeden, ABD için uzun süreli bir barış ve refah söz konusu olamazdı. Amerika, acilen Avrupalıların gelir düzeyinin artmasına yardımcı olmalıydı. Bunlarla birlikte, Avrupa'nın yeniden imarından en çok çıkarı olacak ülke de Amerika Birleşik Devletleriydi (Erhan, 2002a: 538).

İngiltere, 24 Şubat 1947'de ABD'ye ilettiği notayla, Yunanistan ve Türkiye'ye yaptığı yardımı devam ettiremeyeceğini belirttiğinde, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı tetkikler sonucunda Yunanistan ve Türkiye'ye yardım konusu görüşülürken, Avrupa'ya da benzeri bir ekonomik yardımın yapılması konusu tartışılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Marshall, 26 Şubat 1947'de, Başkan Truman'a ilettiği raporunda, Yunanistan ve Türkiye'ye yapılacak yardımın acil olması gerektiğinden ve diğer devletlere yapılması öngörülen yardımın şekliyle ilgili çalışmaların yapıldığından bahsetmiştir (Ulus Gazetesi, 5 Şubat 1948, 1).

5 Ocak 1946'da Marshall'ın Dışişleri Bakanlığına getirilmesi ABD dış politikasında dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Marshall'ı bu teklifi sunmaya sevk eden kanaat, Moskova'da 10 Mart-24 Nisan 1947 tarihlerinde, Almanya ve Avusturya ile yapılacak barış antlaşmalarının şartlarının konuşulduğu fakat uzlaşma sağlanamadığı için dağılan dört büyük devletin Dışişleri Bakanları toplantısında ortaya çıkmıştı. Orada Marshall, Stalin'in Avrupa ekonomisini çökertmek istediğini düşündü. Eğer ABD yardım etmezse, Amerikan ekonomisi açısından da ciddi sonuçlar doğuracak bir ekonomik, siyasî ve sosyal çöküş kaçınılmaz olacak; böyle bir çöküş ise Avrupa'yı komünizmin kucağına atacaktı (Bilge, 1992: 297). Dışişleri Bakan yardımcısı Acheson açıklamasıyla Marshall Planının amacını derinleştirdi:

“Amerikan ihracatı yılda 16 Milyar Doların üzerinde, ithalatı ise yılda 8 Milyar Doların altındaydı. İhracatın çoğu Avrupa'ya yapılıyordu. Eğer Avrupalılar, bu malların parasını ödeyeceklerse, Dolar bulmak zorundaydılar. Bunu da ancak Amerika'nın ithal edeceği malları üreterek yapabilirlerdi. Aksi takdirde Amerika'nın ihracat pazarı yok olacaktı. Askerî açıdan bakıldığında ise, ancak sağlıklı bir ekonomik sistem sayesinde Avrupa, Kızıl Ordu'yu durdurabilecek bir güç oluşturabilirdi.” (Ambrose, 1992: 68).

Bu açıklamaya bağlı olarak Avrupa'yı yeniden yapılandırıp eski ekonomik gücünü kazandırmak için hazırlanan plan, 5 Haziran 1947'de, Truman Doktrini kapsamında çıkarılan "Yunanistan ve Türkiye'ye Yapılacak Yardım Hakkında Kanun"un onaylanmasından iki hafta sonra Dışişleri Bakanı George Marshall tarafından Harvard Üniversitesi'nde şu şekilde açıklanmıştır:

"...Sıhhatli bir ekonomi olmadan, siyasi istikrar veya güvenli bir barış temin edilemez. Amerikan siyasetinin gayesi sıhhatli bir ekonomiyi canlandırmak ve böylece hür müesseselerin bulunduğu her yerde, siyasi ve sosyal şartların meydana çıkmasına müsaade etmek olmalıdır. Üzerimize alacağımız herhangi bir hareketin netice vermesi için buna lüzum vardır (Vatan Gazetesi, 6 Haziran 1947:1). ABD'nin diğer memleketlerin kalkınmasını engel olmak üzere manevra yapan herhangi bir hükümete (Sovyet Rusya) karşı koyacağını belirtti. Avrupa devletlerinin iktisadi kalkınmalarını planlamak için bir araya gelmelerini istedi ve ortak bir plan hazırlanırsa Amerika Birleşik Devletleri'nin destek ve yardımını esirgemeyecektir." (McGhee, 1992: 95; Tören, 2007: 48).

Marshall Planı'nın ilan edildiği günlerde, DP çizgisinde yayın yapan Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, "Marshall Çevirmesi" başlıklı yazısında hem Hükümete eleştirilerde bulunur hem de Demokrat Parti'nin Marshall Planı'nı anlayış biçimini ortaya koyar. Yalman, söz konusu yazıya Marshall'ın Harvard Üniversite'sinde yaptığı konuşmanın "şahika (doruk) etkisi" yarattığını belirterek başlar. Yazının ilerleyen bölümlerinde ise "tek akıllı ve muvazeneli adam" olarak nitelediği Marshall'ın attığı adımı, "daha iyisi görülmecek bir çevirme hareketi" olarak tanımladıktan sonra şöyle devam eder:

"Bugün tutulan yol, kiralama ve ödünç verme gidişini tazelemek ve kendi başının çaresine bakmak üzere harekete geçecek bir Avrupa'ya geniş ölçüde yardımda bulunmaktadır. Bu yardım için siyasi şart yoktur. Sovyet Rusya ve peykleri de işbirliğinden hariç bırakılmamıştır. Yeni hamle; Amerika'nın menfaatini insanlığın menfaatinde ve emniyetinde aramak düşüncesinin mahsulüdür." (Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1947: 1).

Yalman, yardım planını daha çok Marshall'ın kişiliği ve başarıları üzerinden değerlendirmesindeki amacı iktidara ve özellikle İnönü'ye gönderme yapmaktır.

CHP'nin resmi yayın organı Ulus ve Cumhuriyet gazeteleri o günlerde, Truman Doktrini ile ilgili haberleri yoğun bir şekilde işlerken Marshall Planı ile ilgili haberlere yer vermez. Bu durum DP'ye yakın çevrelerin hükümete sert eleştiriler yapmasına yol açar. Avrupa'da meydana gelen yeni oluşumlara hükümetin kayıtsız kalması tepkiyle karşılanır. Demokrat Parti her ne kadar hükümeti bu konuda eleştirse de hükümetin bu konuya kayıtsız kalma durumu fazla uzun sürmez.

12 Temmuz 1947 günü, plana dahil olmak isteyen aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 16 Avrupa ülkesinin temsilcisi, ABD'nin davetiyle Paris'te, İktisadi İşbirliği Konferansı'nda toplanarak Avrupa Ekonomik İşbirliği Programı'nın temelini atmışlardır (Vatan Gazetesi, 6 Haziran 1948: 1; Ülman, 1961: 116-117).

Yapılacak olan görüşmelere Sovyet Rusya da davet edilmiş (Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1947: 1) ABD'nin, "Avrupa'yı ekonomik açıdan kendi ayakları üzerinde durdurmak üzere" tasarlanan plan, ideolojisine bakmadan tüm Avrupa devletleri için öngörülmüş, ancak serbest piyasa ekonomisi ve kapitalizmin daha kolay refah getirdiğini çok açık biçimde vurgulaması sebebiyle Sovyetler Birliği, Paris görüşmelerini terk etmiştir. Sovyet Rusya, ABD'nin, kendisinden yardım alan ülkelerin iç işlerine karışacağını düşünmüştür. Ayrıca bu süreçte ABD ve Batı Avrupa basınında, komünizm karşıtı bir havanın olması Sovyet tezini destekler nitelikteydi (Kennedy, 2002: 448).

ABD tarafından, katılımcı devletlerin hazırladıkları iktisadi kalkınma programına göre oluşturulup 3 Nisan 1948'de çıkarılan "Dış Yardım Kanunu" ile 16 Avrupa ülkesine ilk yıl için 6 Milyar Dolarlık kaynak ayrılmıştır. Dört yıllığına yürürlükte olacağı belirlenen kanun ve bunun kapsamında verilen düşük faizli ve uzun vadeli krediler sonucunda Avrupa ekonomisinde büyük ölçüde toparlanma gözlenmiştir. Plan kapsamında çıkarılan kanun onaylandıktan sonra, plana dahil olmak isteyen ülkeler, 16 Nisan 1948'de sonradan OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) adını alacak olan OEEC'yi (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) kurmuşlardır (Sander, 1979: 208; Erhan, 2002a: 540).

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yardım almak için Paris Konferansı'nda verdiği bilgiler, Türk Ekonomi Kurumu üyeleri tarafından hazırlanan 1947 Kalkınma Planı'na dayanır. Ancak, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu kaynak tutarının 615 Milyon Dolar olduğunu ortaya koyan bu plan, konferansta kabul görmez (Ulus Gazetesi, 5 Şubat 1946: 1). Konferansta bulunan ABD'li yetkililer bu durumu, "Marshall Planı milli bir kalkınma planı değil, savaştan yıkılmış Avrupa'nın yeniden inşa planıdır" sözleriyle gerekçelendirse de Türkiye'ye Marshall Planı'ndan kaynak aktarılmama nedeni, ilerleyen dönemlerde yayınlanan bir raporda daha kapsamlı açıklanır.

Paris Konferansı'nda dağıtılan soru formlarına Türkiye tarafından verilen yanıtlara ve bu dönemde Türkiye'de bulunan ABD'li uzmanların bulgularına

dayanan raporda, Türkiye ekonomisinin geniş kapsamlı bir değerlendirmesi yapılır ve Türkiye'nin uluslararası işbölümüne eklenme biçimine ilişkin çerçeve çizilir. Rapor Türkiye'nin savaşın tahribatını yaşamadığı ve karşı karşıya bulunduğu sorunların Avrupa ülkeleri ile kıyaslanamayacağı tespitiyle başlar (Şibay, 1949: 12). Raporun “Kalkınma Planında Türkiye'nin Rolü” başlığını taşıyan bölümünde ise, Avrupa'nın yeniden yapılanmasında Türkiye'ye biçilen rol tanımlanır:

“Türkiye'nin kalkınma programındaki başlıca rolü Avrupa ve dünya ihtiyaçlarına uygun olan zaruri maddeler istihsalini arttırmak olacaktır. Bu maksatla Türkiye'nin ziraat, ulaştırma, madencilik teçhizatı ile diğer teçhizat ve bu malzemenin verimli bir şekilde kullanılması için lazım gelen teknik yardımları göreceği beklenmektedir. Bu malzemenin temini için lazım olan parayı Türkiye, belki de kendi kaynaklarıyla karşılayabilecek bir durumda bulunacaktır.” (T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 10: 4-14).

Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, Avrupa'nın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'ye, Avrupa ülkelerinin hammadde ve tarım ürünleri ihtiyacını karşılama rolü verilir. Bu süreçte gereksinim duyacağı teçhizatı ise, kendi kaynaklarıyla ve peşin para ile alabileceği belirtilir (Sezer, 1982: 462).

2.2. Türkiye'nin Doğrudan ABD'ye Başvurması ve Plana Dâhil Edilmesi

Türkiye 1948 yılına Marshall yardımları dışında tutulmanın yarattığı hayal kırıklığı ile girmiştir. Demokrat Parti ve sanayi çevreleri ise bu durum karşısında öfkelidir. Muhalefet, Amerika'nın Türkiye'yi yardıma dahil etmemesinin temel sebebinin Onaltılar Konferansı'nda Türkiye'nin yeterince ifade edilmemesi olduğunu öne sürmektedir²⁴.

²⁴Marshall yardımlarının belirlenmesi süreci şu şekilde gelişmiştir. Marshall'ın Avrupa'nın yeniden inşası ve kalkınması için ABD tarafından Avrupa'ya yapılacak yardım planını açıklamasından kısa bir süre sonra 16 Haziran 1947'de Fransa, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin katılımı ile Paris'te Üçler Konferansı olarak adlandırılan bir konferans düzenlenmiş, ancak Sovyetler Birliği'nin herhangi bir anlaşmaya katılmaması üzerine konferans dağılmıştır. Üçler Konferansı'ndan sonuç alamayan İngiltere ve Fransa, ikinci bir konferansla Türkiye'nin de dahil olduğu 16 devlet delegesini 12 Temmuz 1947'de Paris'te Onaltılar Konferansı'na bir araya getirmiştir. Konferans dört gün sürmüş ve bu süre zarfında ABD yardımından faydalanacak ülkelerin ihtiyaçlarını saptayacak bir komite (CEEC-Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi) oluşturulmuştur. Onaltılar Konferansı sonunda hazırlanan raporda Türkiye'nin ivedi bir yardıma ihtiyaç duymadığı dolayısıyla yardım kapsamı dışında tutulacağı açıklanmıştır. Ayrıntıları için bkz: **Türkiye'de Marshall Planı (1948'den 1949 yılı sonuna kadar)**, Yayına Hazırlayan; Kenan Manioğlu, Devlet Bakanlığı Yayınları, Ankara 1951, s. 162.

Konferans'ta Türkiye'yi büyükelçi Numan Menemencioğlu ve ikinci delegesi Ali Rıza Türel temsil etmişti. Rıza Türel, Türkiye'nin yardım dışında bırakılmasından sonra yaptığı açıklamada, kabul edilen raporda Türkiye'nin ekonomik durumunun iyi olmadığını ve durumunun olduğundan daha iyi gösterilmediğini, aksine yılda 615,1 Milyon Dolarlık yardıma ihtiyaç duyduğunu açıkça belirtildiğini ifade ederek iddiaları reddetse de muhalefet aldığı cevaptan tatmin olmamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 1948: 1).

Oysa Türkiye'nin plana dahil edilmemesinin nedenleri, Paris Konferansı'ndan kısa bir süre sonra açıklanan Avrupa İktisadi Kalkınma Programı (ERP²⁵ European Recovery Plan, Avrupa Kalkınma Planı) Raporu'ndan yola çıkılarak saptanabilir. Rapor, bölümler halinde ülke raporlarını içermektedir. Türkiye XV. bölümde incelenmiştir. Türkiye için yazılan rapor iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bugünkü iktisadi ve politik durumun değerlendirilmesi, ikinci bölümde de kalkınma planında Türkiye'nin rolü açıklanmıştır (Yazman, 1948c: 7).

Raporun ilk bölümünde, Türkiye'nin savaşın tahribatı dışında kaldığı, bu nedenle Türkiye'nin karşılaştığı meselelerin Avrupa ülkelerinin genelinde var olan iktisadi kalkınma sorunlarıyla kıyas dahi edilmeyeceğini, Türkiye'de siyasi anlamda da istikrarın varlığı vurgulanmıştır. Raporda, iktisadi ve politik durum birkaç ana başlık içerisinde ele alınmıştır. İktisadi durum itibarıyla Türkiye'de sınai ve zirai üretimin son senelerde görece arttığı ve birçok kategoride savaştan önceki seviyenin üstüne çıktığı öne sürülmüştür. Türkiye'nin ekonomik açıdan sıkıntıya girmesine neden olabilecek en büyük faktör ise savunma harcamaları olarak görülmüştür. Raporda Türkiye'nin ithalat, ihracat ve döviz kaynakları üzerinde etkili kontrolün hükümetçe sürdürüldüğü ve Türkiye'nin olağanüstü askeri ihtiyaçlar haricinde kendi kaynaklarıyla yaşayabileceğinin altı çizilmiştir (Yazman, 1948c: 11).

İkinci kısımda Türkiye'nin kalkınma programındaki rolü açıklanmıştır. Buna göre Türkiye'nin başlıca rolü, Avrupa ve dünya ihtiyaçlarına uygun olan zaruri maddeler üretimini arttırmaktır. Bu amaçla Türkiye; ziraat, ulaştırma, madencilik teçhizatı ile gereken diğer teknik yardımları alabilecektir (Tekeli-İlkin, 2009: 11).

²⁵ 5 Haziran 1947'de ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın Harvard Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada yardımların bir plana bağlanması fikri ortaya atıldı ve bu konuşmanın bir sonucu olarak 16 Nisan 1948'de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (EEC) kuruldu. Planın resmi adı "Avrupa Kalkınma Planı" (ERP) olarak belirlenmişti. Bu hususta bkz: M. Ete (1949). "Marshall Planı İle İlgili Terimlerin Mana ve İzahı", **Türk Ekonomisi**, S. 70, s. 72.

Bu malzemenin temini için gereken parayı ise Türkiye'nin kendi kaynakları ile karşılayabileceği ifade edilmiştir. Umumi Avrupa Kalkınmasının “Yardımlar” başlıklı kısmında ise, Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu ancak karşılamakta güçlük çektiği maddeleri temin bakımından Avrupa ile gireceği ticari ilişkiler aracılığıyla yardım göreceği vurgulanmıştır (Gönlübol-Ülman, 1982: 230). Raporun sonucunda Türkiye'nin ivedi bir yardım programı dahiline alınması için yeter koşullar olmadığına karar verilmiştir.

Rapordan da anlaşılacağı üzere Türkiye, ancak kaynakları ölçüsünde Avrupa ile ticari ilişkiye girecek ülke kategorisinde yer almaktadır. Siyasi anlamda ise Türkiye, Sovyet tehdidine karşı tampon bir bölge olarak görülmektedir. Amerika Dışişleri Bakanlığının hazırladığı bir raporda Türkiye “Rusya'nın nüfuz dairesi civarında tecavüz tehlikesine karşı koyabilmiş doğu Akdeniz'i koruyan bir kale” olarak tanımlanmıştır (Ömer Rıza Doğrul, Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mart 1948, 1-3).

Bu durum, Türkiye kamuoyunda tam anlamıyla bir hayal kırıklığı yaşanmasına yol açmıştır. Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yardım alamaması sonucunda Demokrat Parti ve onun çevresindeki basın organları, hükümet partisine (Cumhuriyet Halk Partisi) ağır bir muhalefet yöneltir (Vatan Gazetesi, 22 Haziran 1947: 1-3). Ancak bu süreçte hükümete yöneltilen eleştiriler, Türkiye'nin plan dışında tutulmasıyla sınırlı kalmaz. Ortaya çıkan durumda hükümetin geçmişten bugüne uyguladığı politikaların önemli rolü olduğu söylemiyle birlikte, başta devletçilik olmak üzere, birçok politika hedef tahtasına yerleştirilir. Celal Bayar, Balıkesir'de yaptığı konuşmada hükümeti ve Paris Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden diplomatları, “*Üç çadırlı bir aşiret beyi dahi bu derece sakat iş görmez*” sözleriyle eleştirir. Ayrıca Bayar ABD'nin, Türkiye'nin altın stoklarının fazla olduğu yönündeki hesabının yanlış olduğunu ve 7 Eylül 1946 devalüasyonunun, Türkiye'nin yardım dışında kalmasında ve altın-döviz sıkıntısı yaşamasında önemli bir rolü olduğunu iddia eder (Akşam, 25-26 Ocak 1948: 1). Demokrat Parti'nin hükümete konuyla ilgili diğer eleştirileri ise, konferans sürecinde yaşanan gelişmelerin kamuoyundan gizlendiği, hükümetin konferansta yanlış bilgi verdiği ve konferansa yeterince hazırlık yapmadan katıldığıdır (Akşam, 28 Ocak 1948: 1-2).

Hükümet ise eleştiriler karşısında, Türkiye'nin Plan'dan kaynak alamaması kararının Paris Konferansı'nda alınmadığını ve konferansa sunulan bilgilerin doğru olduğunu ispatlama çabalarına girişir (Akşam, 24 Ocak 1948: 1-2).

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan finansman sağlayamaması CHP içerisinde de önemli tartışmaların yaşanmasına yol açar. Bazı milletvekilleri Dışişleri kadrosunun tasfiye edilmesini isterler. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ise, yeni bir teşkilat tasarısı hazırlandığını ve Dışişleri'nde bazı yetkililerin emekliye sevk edileceğini bildirir (Cumhuriyet Gazetesi, 4 Şubat 1948: 1-4).

Türkiye'nin plan dışında tutulması değişik tepkilere neden oldu. Bazı çevrelere göre bugün ekonomik alanda Türkiye'yi yalnız bırakan ABD, ileride siyasal alanda da bunu yapabiliirdi. Muhalefetten gelen sert eleştiriler karşısında Türk Hükümeti, doğrudan ABD Hükümetine başvurarak Marshall Planı'na dahil olmak istediğini belirtti.²⁶ Türkiye, bu başvurusunda, ekonomik durumla askeri ve siyasal istikrar arasındaki ilişkiyi vurguladı. Bu arada, Ankara'daki ABD Büyükelçiliği, Washington'a bir rapor göndererek Türkiye'nin ekonomik durumu dolayısıyla yardım verilecek ülkeler listesine alınması gerektiğini belirtti (Erhan, 2002a: 540). Türk Hükümeti'nin bu isteği üzerine meseleyi bir kez daha ele alan, Türkiye'ye yapılmakta olan askeri yardımın umulan iktisadi sonuçları doğurmadığını gören ve çabuk gelişen bir ekonominin Türkiye'nin askeri gücü ve iç düzeni bakımından önemini anlayan Amerikan idarecileri, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Antlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı içine almaya karar verdiler (Ülman, 1961: 119).

Marshall Planı çerçevesinde ABD'ye sunulan rapor, Kongre'de ele alındı (Akşam, 20 Aralık 1947: 1) ve 3 Nisan 1948 tarihinde yardımın finansmanının sağlanması için Ekonomik İşbirliği Kanunu kabul edildi (Sönmezoğlu, 2006: 42). Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi Marshall Planı'na dâhil etme kararından

²⁶ Washington'da o tarihlerde büyükelçilikte başkâtip olan Melih Esenbel, ortaya çıkan tatsız durumla ilgili Türk Büyükelçisi Hüseyin Rağıp Baydur'un Amerika Dışişleri Bakanı Vekili Lovett'le olan görüşmesini anlatmaktadır. Baydur, Türkiye'nin elinde mütevazı miktarda altın bulunduğunu, döviz konusunda da bir miktar İngiliz lirası olduğunu belirtmiştir. Baydur, görüşmeyi Esenbel'e nakleddenen Türkiye'nin zayıf ekonomisini canlandırmak için şu örneği verdiğini eklemiştir: "Dışişleri Bakan Vekiline Anadolu'da köylerimizin birçok yerinde insanların, çift sürmek için faydalandığı öküz ile kulübesinde yan yana yattığını anlattım. Lovett, hayretle, niçin diye sordu. Sebebi basit, başka türlü ısınmasını sağlayamadığı için, dedim." Baydur, bu durumun bakan vekilini etkilediğini ve Türkiye'nin durumunun dikkate alınacağını söylediğini belirtmektedir. Bkz: Melih Esenbel, **Türkiye'nin Batı ile İttifaka Yönelişi**, İsis Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 63.

sonra, söz konusu yardımdan yararlanabilmek için 4 Temmuz 1948 tarihinde ABD ile Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma hükümlerine göre Türkiye, Avrupa Ekonomik İşbirliği Sözleşmesi hedeflerine uygun bir şekilde hareket edecek ve Amerikan Hükûmeti de Türkiye'ye bu husustaki kendi kanunlarının müsaadesi nispetinde yardımda bulunacaktı. Ayrıca bu antlaşma gereğince Türkiye 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanunu gereğince kurulmuş olan Amerika'daki İktisadî İşbirliği Teşkilatı (E.C.A.) temsilcilerinin Türkiye'de vazife görmelerini temin etmeyi ve bunlara diplomatik muafiyet tanımayı kabul etmiştir (B.C.A. 0.30.125.801.5).

Türkiye'ye, Marshall Planı çerçevesinde Avrupa ülkelerine hammadde ihraç etme görevi yükleniyordu. Dolayısıyla Türkiye'ye sadece, kısa vadede Türk ekonomisinin mevcut düzeyini korumasına yardımcı olacak mamul maddeler gönderilebilirdi. Bu amaçla, programın ilk 15 aylık dönemi için, tarım ve madencilik sektöründe kullanılacak aletler, elektrik malzemeleri, nakliye kamyonları, petrol ürünleri ve kereste biçiminde, yaklaşık 59 Milyon Dolarlık yardım yapılması öngörülmekteydi (B.C.A. 0.30.125.801.5; Cumhuriyet Gazetesi, 22 Ocak 1948: 1).

Öte yandan Marshall'ın, yapılan ikili anlaşmaların Avrupa'nın kalkınması yolundaki azmin göstergesi olduğunu ifade ettiği mesajına cevaben Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak:

“Milletlerarası işbirliği ve siyasetine her zamana sadık bulunan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Avrupa Milletleri tarafından iktisadi kalkınmalarını sağlamak üzere girişilmiş olan gayretlere katılmayı tereddütsüz kabul etmiş ve eşine tesadüf edilmez bir milletlerarası dayanışma eseri olan Avrupa İktisadi Kalkınma Konvansiyonunu imzalamıştır. Bu suretle başlamış olan işbirliği siyasetine devam azim ve kararında bulunan Türkiye tamamı ile müdriktir (anlamıştır) ki bu siyaset ancak büyük Amerikan milletinin yardımı ile hedeflerine ulaşabilir ...”

sözleri ile Türkiye'nin her anlamda Amerika ile işbirliği içerisinde olacağını ifade etmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 5 Temmuz 1948: 1). Anlaşma 8 Temmuz 1948'de 5253 sayılı kanunla onanmış ve bu suretle Türkiye Marshall Planı'na tam anlamıyla dahil olmuştur (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 10, Toplantı 2, 37. Birleşim, 02.02.1948: s. 2-5).

Türkiye'de Anlaşmanın imzalanması sevinçle karşılanır. Ulus gazetesinde Sabah Can imzasıyla yayınlanan ve “Bu ayın dördüncü günü Türkiye Dışişleri Bakanlığı pek nadir rastladığı bir hadiseyi kutlamakla şereflendi” ifadesiyle başlayan yazıda Türkiye'nin Marshall Planı içerisinde oynayacağı rol şu şekilde ifade edilir:

“Allaha şükrederek düşünebileceğimiz farklar şunlardır ki evvela istihsal (üretim) memleketi Türkiye, bu yardımlarla artacak mahsulünün mühim kısmını 15 Avrupa memleketine aktararak onların refahını temin için çalışacak, bu arada kendisine kalan nispi bir miktarla Türkiye’de hayat pahalılığı denen belayı yenecektir... Komünist serhaddinde müstahkem bir kale olan Türkiye’nin muhtaç olduğu yardımları yapmak lüzumunu ancak Amerikan stratejisi fark edebildi. Bunların Türk milleti için kıymeti ölçüsüzdür ve karşılığını icabında kanı pahasına her zaman görecektir...” (Ulus Gazetesi, 7 Temmuz 1948: 3).

Türkiye, yardıma iktisadi boyutunu aşan siyasî bir anlam yüklemiş, bunu Batı dünyası içerisine girme yolunda önemli bir aşama olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde Türkiye, daha çok yardım alabilmek için birtakım ekonomik liberalleşme adımları atmıştır. Türkiye, alacağı yardımı ABD’nin kendisinden umduğu çıkarların gerçekleşmesine endeksli olarak yorumlamış; Türkiye’den beklentilerin azalması halinde yardımın da sona ereceğinden çekinmiştir. Başka bir ifadeyle, Batı’nın dış politik hesaplarında Türkiye’nin rolü ne kadar büyük olursa o kadar çok yardım geleceği varsayımı, özellikle 1945-1955 arası dönemde Türk Dış Politikasına yerleşmiş bir ön kabul olarak girmiştir (Kayar, 2003, s.119).

2.3. Marshall Planı Uygulama Araçları ve Türkiye

Plan kapsamındaki ülkelere ABD tarafından sağlanan kredi, hibe ya da şartlı yardımlar “doğrudan yardım”, plan kapsamındaki ülkelerin birbirlerine sağladıkları “tıraj hakları”, “başlangıç kredisi” ve “hususî yardımlar” ise “dolaylı yardım” olarak tanımlanmıştır. Öte yandan doğrudan yardımlar ABD’den yapılan ithalatın finansmanında, dolaylı yardımlar ise Plan kapsamındaki ülkelerinin birbirlerinden yaptıkları ithalatın finansmanında kullanılmıştır (Sezer, 1982: 462).

2.3.1. Doğrudan (Direkt) Yardımlar

2.3.1.1. Krediler: ABD’nin ithalatını ve ihracatını finanse etmek amacıyla kurulan İthalat-İhracat Bankası (Export İmport Bank-EXİMBANK) aracılığıyla, %2,5 faiz oranı ve otuz beş yıl vade ile verilir. Geri ödemesi 1952–1956 yılları arasında faiz, 1956 sonrasında hem faiz hem anapara biçimindedir. ECA tarafından uygun görülen projelerin finansmanında ya da malların ithalatında kullanılır. Öte

yandan ilgili ülkeye bir bütün olarak değil ECA idarecisinin tespit edeceği miktar ve zamanda verilir (Martin, 1978: 231).

2.3.1.2. Hibeler: Karşılıksız tüketim maddeleri yardımı biçiminde ifade edilmiştir. Bu bölüm içinde yapılan yardımları alan devlet, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı hiçbir şey borçlanmaz. Ancak bunları İktisadi İşbirliği İdaresinin (3 Nisan 1948 tarihinde kabul edilen Ekonomik İşbirliği Kanunu çerçevesi içinde Avrupa'ya yapılan Amerikan yardımının yönetimi için kurulmuştur) onaylayacağı alanlarda kullanmak zorundadır. Türkiye, bu idarenin devamı süresince, 1948-1951 yılları arasında, ABD'den hibe olarak 62 376 000 yardım almıştır (Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı, Cilt 9: 11).

2.3.1.3. Şartlı Yardımlar: Marshall Planı kapsamındaki bir ülkenin, Plan kapsamındaki ülkelerden herhangi birisine tanıdığı tiraj hakkı (ithalat hakkı) karşılığında ABD'den aldığı Dolar tutarıdır. Eğer yapılan tahsis şartlı yardım şeklinde tahakkuk etmişse, o zaman bu para Amerika Birleşik Devletleri'ne borçlanılmış olacak ve bu borçların ödenmesine 1952 Temmuz'undan itibaren başlanacaktır. 1952 yılından 1956 yılına kadar ABD'ne yalnız faiz tutarları ödenecek, o tarihten sonra da 35 sene süre ile % 2,5 faizle gerek anapara, gerekse faizleri, bir arada ve eşit taksitlerle ödenerek borç kapatılacaktır. Türkiye, aynı yıllar arasında, ABD'nden ödünç olarak 72 840 000 yardım almıştır (Tören, 2007: 114-115).

Türk Hükûmeti Marshall yardımı dahilinde: 1948-49 döneminde 59 Milyon Dolar direkt yardım almıştır. Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında bu şekilde gördüğü Amerikan yardımının tutarı, 71 522 000 Dolar'ı hibe, 55 Milyon Dolar'ı şartlı olmak üzere toplam 126 522 000 Dolar'dır (B.C.A. 030.01. 80.507.5).

2.3.2. Dolaylı (Endirekt) Yardımlar

2.3.2.1. Tiraj Hakları: Ödemeler bilançosu fazla veren bir ülkenin, ödemeler bilançosu açık veren bir ülkeye, bedelini ABD'den tahsil etmek üzere tanıdığı ithalat hakkıdır. 1948-1950 yılları arasında Türkiye'ye toplam 1.508.000 Dolar yardım

yapılmıştır. Bu yardım çerçevesinde Türkiye'ye; gübre, traktör, pulluk, tarım ilaçları, laboratuvar malzemesi, ziraat aletleri gönderilmiştir (BCA, 030.01.80.507.5).

2.3.2.2. Başlangıç Kredisi: Avrupa Tediye Birliği nezdinde hesap açığı veren (borçlu konumda olan) ülkeye ABD tarafından verilen kredi ya da hibedir.

2.3.2.3. Hususi Kaynak: Avrupa Tediye Birliği'nden kredi kullanmak isteyen ve bunun karşılığı olan altın ödemesini yapamayan ülkelere ABD tarafından, şartlı olarak verilen kredilerdir (Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı, Cilt 9: 17).

2.3.3. Teknik Yardımlar

“A Tipi Teknik Yardım” (İlgili ülkenin ABD'ye uzman göndermesi), “B Tipi Teknik Yardım” (ABD'den ilgili ülkeye uzman gönderilmesi), “Teknik Malzeme Temini” ve “Karşılaşılan Teknik Zorluklarının Bilgi Alışverişi Yoluyla Çözülmesi” adı altındaki uygulamalardır. Plan kapsamındaki ülkelere ABD'ye gönderilen uzmanların masrafları, gönderen ülke tarafından karşılanır, ancak ECA da bu kişilere 8-12 Dolar yevmiye öder. Plan kapsamındaki ülkelere gönderilen uzmanların masraflarını ise gönderen ülkeler karşılar. Bu yardım kapsamında Türkiye'ye, Amerika'dan 28 Mart 1950 tarihinde tarım konusunda uzman yedi kişi gönderilmiştir. 18 Mayıs 1950 tarihinde bir melez mısır uzmanı da Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye teknik yardımdan yararlanarak 1951 yılında Amerika'ya 50 ziraatçı, 15 veteriner ve 15 ormancı gönderilmesini planlamıştır. Türkiye'nin 1948-1951 yılları arasında gördüğü teknik yardımın tutarı 3 Milyon Dolar'dır (BCA, 030.01.80.507.5; Ülman, 1961: 119-121).

2.3.4. Karşılık Paralar

Marshall Planı kapsamında hibe, tiraj hakkı, özel kaynak ve teknik yardımlardan faydalanan ülkelerin, aldıkları paranın ulusal para karşılığını, ülkenin emisyon bankasına yatırmasıyla oluşan fondur. Bu fonda biriken paraların kullanımı, ECA eliyle ABD'nin izindedir. ABD ise bu paraları, özellikle gereksinim duyduğu

hammadeleri üretecek firmalara ya da gerekli gördüğü diğer yatırım alanlarına aktarır. Bununla birlikte bu fon, ilgili ülke tarafından ithal edilen malların bedeli kadar ulusal paranın piyasadan çekilmesine yol açması dolayısıyla ya da devlet borçlarının ödenmesi amacıyla kullanılması dolayısıyla, enflasyonu azaltıcı bir faktör olarak da kurgulanır. Dolayısıyla, bir yandan plan kapsamındaki ülkelerin ulusal kaynaklarının ABD önceliği altında ve plan hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesine, diğer yandan da ilgili ülkenin iktisat politikaları üzerinde ABD'nin belirleyicilik kazanmasına hizmet eder (Sezer, 1982: 464).

2.4. Marshall Planı ve Türkiye

Türkiye ile ABD arasında 4 Temmuz 1948 tarihinde imzalanan Ekonomik İşbirliği Anlaşmasını onaylayan 5253 sayılı Kanun gereğince Devlet Bakanlığı tarafından Türkiye ile ilgili olarak kaydedilen Marshall Planı faaliyetlerini içeren raporların hazırlanması şart koşulmuştur. İngilizce ve Türkçe olarak her üç ayda bir “Türkiye’de Marshall Planı” başlığı ile yayımlanan bu raporlar düzenli fasılalarla 1963 yılına kadar yayımlanmıştır (Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye’de Marshall Planı, 1948’den 1949 yılı sonuna kadar, 1951: 1-9).

ABD tarafından istenen bu üç aylık raporların hazırlanmasının gözetimi için 15 Temmuz tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile Amerikan Kredileri Komitesinin kurulması kararlaştırılmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde Komiteye ilişkin hazırlanan bir rapordan yapılması gereken işlerin, Amerika’dan IV. Üç aylık “Ekim-Aralık” zarfında yapılacak ithalata ait listelerin doldurulması, Nisan-Haziran tahsisinden istifade edebilmek için bu devreye ait malların %50’sinin Amerikan vapurları ile ithal edildiğini gösteren cetvellerin hazırlanması şeklinde olduğu görülmektedir (BCA: 030.01.80.506.8).

İkinci bir kurumsal oluşum 22 Eylül 1948’de Washington’da kurulan Türk Ekonomi Heyeti’dir. Heyet, ERP yardımından faydalanmak ve Milletlerarası Kalkınma ve İmar Bankasından sağlanacak krediler dolayısıyla mukavele yapmak ve mal alımında bulunmak için kurulmuş, göreve Amerika’da bulunan Ziraat İşleri Umum Müdürü Fuat Eren atanmıştır (BCA: 030.10.0 268.806.16).

Amerika'da kurulacak Türk Ekonomi Heyeti hakkında Amerika ile Türkiye arasında düzenlenen protokole göre, Heyet, ERP yardımından sağlanacak kredilerle iktisadi devlet teşekkülleri ve diğer resmi kurumlar tarafından ABD ve Kanada'dan yapılacak mal alımlarının devlet menfaatine en uygun bir şekilde icrasını sağlamak üzere kurulmuştur (BCA: 030.10.0 268.806.16).

Heyet, Maliye Bakanlığınca tayin edilecek bir başkanla, Bayındırlık, Ekonomi, Tarım ve Ulaştırma Bakanlıklarınca tayin olunacak birer üyeden oluşmaktadır. Washington Büyük Elçiliği Mali Müşaviri ve Ticaret Ataşesi heyetinin işlerini incelemeye yetkili olup Başkan tarafından lüzum görüldükçe heyet toplantılarına katılabilmektedir. Heyetin başlıca görevleri, ERP yardımından ve Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası'ndan elde edilecek kredi ve istikrazlara ilişkin çeşitli işleri, her alımda ilgili bakanlıkça verilecek direktifler derecesinde, görmek ve bu işlerin düzenli yürümesini sağlamaktır. Heyet, ayrıca Amerikan piyasasıyla yakından temasa geçilerek bu piyasanın gereklerini öğrenmek ve ilgili devlet daireleri ve iktisadi devlet teşekkülleri adına mukavele yapmakla görevlendirilmiştir (BCA: 030.10.268.806.16).

Türkiye, Amerika'dan dört türlü teknik yardım almıştır. Bunlardan birincisi Amerika'ya eleman gönderilmesi, ikincisi Amerika'dan uzman ve müşavir getirilmesi, üçüncüsü teknik malzeme temini, dördüncüsü İktisadi, sınaî ve zirai sahalarda karşılaşılan teknik sorunların karşılıklı çözümüdür. Türkiye, diğer ülkelerden farklı olarak, yardımın büyük bir kısmını ziraatın makineleştirilmesi, yeraltı servetlerinin işletilmesi, mevcut işletmelerin modern araçlarla teçhizi, enerji kaynakları ve karayolu yapımı için kullanmıştır. Teknik yardımlar kapsamında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, 1948 yılından itibaren 1951 yılına kadar 118 teknik yardım grubu oluşturmuş, Türkiye bunlardan 20'sine katılmıştır (Kılıçbay, 1997: 15).

Türkiye ve ABD arasında 4 Temmuz 1948'de Ankara'da imzalanan anlaşmanın 13 Temmuz'da onaylanmasından sonra kurulan Amerikan Kredileri Komitesi'nin yönlendirmesiyle yardımlar başlamıştır. Türkiye'ye, ilk üç ay için 10 Milyon Dolar yardım öngörülmüş, hazırlanan raporlara göre 6.5 Milyon Dolar ziraat makineleri, 3.5 Milyon Dolar da maden makinelerinin alımı için tahsis edilmiştir (Harris, 1972: 138; Hogan, 1997: 15).

ABD Dışişleri Bakanlığınca 1948-1951 yılları arasında hazırlanan raporlarda, Türkiye'nin Marshall Planı kapsamına alınmasının asıl nedeninin Batı Avrupa'nın ekonomik yönden kalkınmasında ihtiyaç duyulabilecek malzemeleri sağlaması olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının da, dış ticaret geliştirilerek gerçekleştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda, Türkiye'den tarımsal üretim ve madencilik sektörünün gelişimine öncelik vermesi istenmiş ve askeri yardım programında da öngörüldüğü gibi otoyol inşasının hızlandırılması için çalışmalar yapılması beklenmiştir. Türkiye de müttefikinin tavsiyelerini yerine getirmek için elinden geleni yapmıştır. Zengin yeraltı kaynaklarının daha verimli hale getirilmesi ve tarımsal üretim kapasitesini arttırabilmek için ihtiyaç duyulan modern sistemler Türkiye'de uygulamaya konularak, Avrupa'nın yeniden imarında Türkiye'nin bölgenin gıda ve hammadde deposu olması rolünün hayata geçirilmesi planlanmıştır. ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından 5 Mayıs 1949 tarihinde hazırlanan bilgi notuna göre Türkiye'de artan krom üretiminin de ABD'nin özel ilgi alanına girdiği üzerinde durulmuştur (Şamiloğlu, 1991: 249).

Marshall Planı Türkiye Özel Misyon Başkanı Russell Dorr, 1951 Aralık ayında yaptığı bir açıklamada, ABD'nin Türkiye'ye plan çerçevesi içinde yaptığı yardımın hangi amaca yönelik olduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikaları işçilerini beslemeğe yardım edecektir. Hür dünyanın kuvvetlenmesi, Türkiye'de üretimin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir.” (Sander, 1979: 52).

Türkiye'nin Marshall Planı'ndan 1948-1952 yılları için aldığı yardımlar 175 Milyon Dolar dolaysız, 176 Milyon 700 bin Dolar dolaylı olmak üzere toplam 351 Milyon 700 bin Dolardır. Dolaysız yardımların 84 Milyon 200 bini Doları borç, 73 Milyon Doları hibe, 17 Milyon 300 bin Doları da şarta bağlı yardımlardır. Dolaylı yardımlar Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne bağlı olan ülkelere Türkiye'nin yapacağı alımlar için verilmişti. Bu yardımların 74 Milyon 221 bin doları tiraj hakları, 30 Milyon Doları kota kredisi, 25 Milyon Doları başlangıç kredisi 47 Milyon 500 bin Doları da özel kaynak biçimindeydi. Alınan bu yardımlar tüm Marshall yardımlarının binde 36'sıydı (BCA, 030.01.125.801.5).

Marshall Planı, bir gıda destekleme programından öte kalkınma ve geliştirme programıydı. Bu kapsamda ilk yılda Türkiye'ye 30.000'den fazla tarım aleti teslim edilmiştir. Bunlar arasında traktörlerin özel bir yeri bulunmaktaydı. Yüzyıllardır karasaban ile tarım yapan Türk köylüsü, yoğun olarak traktör kullanmaya başlamıştır. İllere ortalama 500-900 arası traktör dağıtımı yapılmıştır (BCA, 030.01.80.507.5). Arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Aydın'a sevk edilen Marshall Yardımı traktörler tartışma konusu olmuş ve yazışmalarda Aydın'a yönelik bir ayrıcalık yapılmadığı hususuna yer verilmiştir. Türk çiftçisi yeni usul ile verimi dört kat artırmıştır. Yeni metotla ülke genelinde yaklaşık 16.500.000 dönüm yeni tarım alanı işletilmeye başlanmıştır. 1948-1950 yılları arasında tarımı geliştirmek Tarım Bakanlığına 56.774 Milyon yardım yapılmıştır (BCA, 030.01.132.857.2).

Türkiye Marshall yardımları çerçevesinde aldığı yardımların yüzde 60'ını tarım alanında kullandı ve 1953'de dünyanın en önemli buğday üreticisi ülkelerinden biri oldu. Tarım sektöründe kısa zamanda geçmişte hiçbir zaman elde edilemeyen yüksek verim elde edilmiştir. Bunda 1950'li yılların başlarında iklimin elverişli olması önemli katkı sağlarken, Türkiye'nin ihracatını artırması ve dışarıdan gelen yoğun talebin de etkisi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin bir tarım ülkesi olması yönünde Batılı müttefiklerin önerileri ile ülke içinde oluşan şartlar oldukça uyumlu bir durum sergilemiştir. Ne var ki, tarım sektöründe yaşanan bahar çok da uzun sürmemiştir. Zira üretimi artıran etkenlerin teknik olarak dışa bağımlı olması ve hazır alınması, kısa süre sonra birçok sorunları beraberinde getirmiştir. Yedek parçaları bulunamayan binlerce tarım aleti kullanılamaz hale gelmiştir. Dışa bağımlılığı artan Türkiye'nin aldığı yardımlar dolaylı olarak ABD'ye dönmüştür (Merih, 2006: 117).

Öte yandan karayolu politikası ve örgütlenmesinin şekillenmesinde de Amerikalı yabancı uzmanların hazırladıkları raporlar etkili olmuştur. Bu raporlardan en önemlisi 1948 yılı başında Türkiye'nin karayolu durumunu tespit etmek üzere Türkiye'ye gelen Amerika Yollar Dairesi Genel Müdür Yardımcısı H.E. Hilts tarafından hazırlanan "Türkiye'nin Yol Durumu" Raporu'dur (Güven, 1998: 9).

1948 Ocak ayı başında Türkiye'ye inceleme yapmak üzere gelen Hilts, yaptığı incelemeler sonucunda Türkiye'de yol teşkilatının ve yol kalkınmasının rasyonel bir

şekilde sağlanması için bir fen heyetinin kurulmasını ve ekonomik etütler sonucunda hazırlanacak bir yol planının kaçınılmaz olduğunu Türk yetkililere anlatmıştır (Ulus Gazetesi, 13 Ocak 1948: 1).

Hilts'in bu açıklamasının üzerinden çok geçmeden yol ve su politikası üzerine Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek'in açıklaması gazetelerin manşetinde yer almıştır. Gülek, her alanda olduğu gibi yol ve su davasında da Amerika ile işbirliği yapacaklarını açıklamıştır (Cumhuriyet Gazetesi, 30 Ocak 1948: 1-3). Bayındırlık Bakanının bu açıklamasının hemen ardından Hilts beraberinde getirdiği bir heyet ile Bayındırlık Bakanlığında çalışmalara başlamış ve Şubat 1948'de "Türkiye'nin Yol Durumu" başlıklı raporunu sunmuştur.

Hilts, Raporun girişinde önce karayolunun önemini anlatmış ardından önerdiği bu yeni ulaşım sisteminin örgütlenmesi ve altyapısı konusunda şunları söylemiştir:

"Karşılıklı işbirliği ile uzun vadeli bir Türk yol ıslah programının ve yeter bir Türk Devlet Yolları sisteminin işlemesi için lüzumlu idarenin tesisi kararlaştırılmıştır. Bu kararın tatbiki, teşkilat fonksiyonlarının tetkikini, plan, inşa ve bakım standartlarının tespitini ve yeter bir Türk yol sisteminin muntazam surette işlenmesini temin edecek devamlı gelir ve menba miktarlarının tesisini gerektirir." (Güven, 1998: 11).

Raporda, doğrudan Bayındırlık Bakanına karşı sorumlu, tüzelkişiliğe sahip bağımsız bir yollar Genel Müdürlüğünün kurulması önerilmekte ve bu genel müdürlüğe bağlı çalışacak 10 bölge müdürlüğünün kurulması istenmektedir. Karayolu yapımında çalıştırılacak teknisyenlerin, yetiştirilmek üzere Washington'daki Yollar İdaresine eğitim amaçlı gönderilmesi ve Amerikan yardım makineleriyle girişilen yol yapımında Amerikalı müteahhitlerin çalıştırılması diğer öneriler arasındadır (Güven, 1998: 13).

Hilts'e göre Yollar İdaresi Teşkilatı bir fabrika bir banka gibi rasyonel çalışmalı ve düzenli bir kâr-zarar hesabına tabi tutulmalıdır. (Cumhuriyet Gazetesi, 8 Nisan 1948:1) Hilts, İktisadi Yürüyüş²⁷ dergisine verdiği bir röportajda yol

²⁷ 1948 yılında yerli sermayenin sözcüsü iki dergi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Aslan Tufan Yazman tarafından çıkarılan "İktisadi Yürüyüş" dergisi ve ikincisi Muhlis Ete tarafından Türk Ekonomi Kurumu adına çıkarılan "Türk Ekonomisi" dergisidir. Dergiler Marshall Planının bir anlamda Türkiye'deki sözcülüğünü yapmış, 1948 yılı içerisinde Marshall Planı ile ilgili bütün gelişmeleri yayımlamıştır. İktisadi Yürüyüş Marshall Planının tam metnini "Beşeriyete Hizmet Eden Tarihi Bir Vesika" başlığı ile yayımlamıştır. İstanbul'da 1948 yılının Kasım ayında düzenlenecek olan İstanbul İktisat Kongresi'nin düşünsel hazırlıkları da bu dergiler aracılığıyla yürütülmüştür. Dergilerde yayımlanan yazıların genel eğilimi, özel sektörün önünü kapatan devletçilik ilkesinin bir an önce tasfiyesidir. İstanbul İktisat Kongresini düzenleyen ekip içerisinde de aktif rol oynayan Muhlis Ete, 1949 yılında İşletmeler Bakanı olarak kabinede yer alan isimdir. Bir anlamda piyasa

programının hangi aşamalardan geçilerek hayata geçirileceğini açıklamaktadır. Hilts'in ifadesiyle Türkiye 10 yol bölgesine ayrılmıştır. Buralarda yol makinelerinin bakımı için on atölye yapılmasına başlanacak ve İskenderun'da 600 eleman yetiştirecek dört makinist kursu açılacaktır. Hilts, yol ekonomisi için üç çalışmanın yapılması gerektiğinin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. Bunlardan birincisi yol envanteri, ikincisi yol trafiği, üçüncüsü yol finansmanıdır. Hilts'in yaptığı hesaba göre, yolların finansmanı için ihtiyaç duyulan 50 bin kilometre şose yolu için 2.5 Milyon Türk lirası, ayrıca 150 bin kilometre uzunluğunda köy yolu için 1.5 Milyon Türk lirasına ihtiyaç vardır (Yazman, 1948a: 21).

26 Nisan'da Bayındırlık Bakanı Kasım Gülek (Görev süresi: 10 Eylül 1947-10 Haziran 1948) ile Hilts arasında bir sözleşme imzalanmış ve karayolu yapımında yabancı uzmanlardan hangi alanlarda yararlanılacağı tespit edilmiştir. Sözleşme ile Türkiye'deki yabancı uzmanlardan, yolları topografik teşekkülleri bakımından incelemek, etütler hazırlamak, inşa ve bakım metotlarını tespit etmek, lazım olan tamir, malzeme ve atölye ihtiyaçlarını tespit etmek, yollar için lüzumlu bulunan laboratuvar ihtiyaçlarını incelemek, yol inşaatı için eleman yetiştirmek amacıyla yararlanılacaktır (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Nisan 1948: 1-3).

Türk Ekonomisi Dergisi'nin 1948 yılı Haziran sayısında Hilts, karayolu çalışmalarının durumunu şu şekilde özetlemiştir:

“Türkiye, batıdan doğuya kuzeyden güneye şehirleri, kasabaları ve köyleri birbirine bağlayan büyük bir yol şebekesine kısa zamanda kavuşmuş olacaktır. Bunun tahakkuku için üçer senelik programlar halinde çalışılacaktır... Yol yapımı için Amerika'dan gönderilen malzemenin yüzde 20'si memleketinize gelmiştir. Bizim gayemiz Türkiye'nin yol işlerinde makineleşmesidir. Bunun için bölge, şube ve kısım atölyeleri kurulmuştur. Şimdi 10 bölge atölyesi, 58 şube atölyesi, 198 kısım atölyesi kurulmaktadır...” (Türk Ekonomisi Dergisi, 1948: 6).

Büyük Yol Programı, son şeklini aldığı Bayındırlık Bakanı Nihat Erim (Görev Süresi: 10 Haziran 1948-16 Ocak 1949), 22.500 km uzunluğundaki ana yol şebekesinin en geç 9 yılda gerçekleşeceğini açıklamıştır. Yol ağının ana hatları dokuz yılda ve üç evrede yapılacaktır (Cumhuriyet Gazetesi, 17 Eylül 1948: 1).

---

koşullarında yeniden yapılacak olan Türk ekonomisinin mimarlarından biridir. Geniş bilgi için bkz: Esra Dik: “Marshall Planıyla “Hür Dünya”ya Giriş”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940–1949**, (Editör: Birgül Ayman Güler), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2008, s. 972.

Ancak uzun vadeli bir yol planının tahakkuku için teşkilatlanması kaçınılmazdır. Bayındırlık Bakanlığı, Ağustos ayında yeni bir yollar kanunu tasarısı ile tüzel kişiliğe haiz bir yollar genel müdürlüğü kurulması kararlaştırılmıştır. Kurulacak genel müdürlük, planlama ve araştırma, bakım ve inşaat, finansman ve denetim, dairelerini içerecektir (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ağustos 1948: 1). Hiltz, kurulacak karayolu genel müdürlüğünün Ulaştırma Bakanlığı içerisinde değil Bayındırlık Bakanlığı içerisinde kurulmasını öngörmekteydi. Sonuçta Hiltz'in istediği Karayolları Genel Müdürlüğü, 1951 yılında Bayındırlık Bakanlığına bağlı, tüzelkişiliğe haiz bir kurum olarak hayata geçirilmiştir (Dik, 2008: 964).

Karayolları Genel Müdürlüğünün kurulmasından sonra, yol yapımında gerekli finansmanı sağlamak amacıyla bir "Yollar Fonu" oluşturulması gibi önerilere yer verilir. Thornburg Raporu ile benzer şekilde, bu süreçte gerekli makinelerin ABD'den ithal edilmesi ve yol yapım işlerinin ABD firmalarına ihale edilmesi önerilir. Rapor'da öncelik, uluslararası işbölümünde Türkiye'ye biçilen rol ile tutarlı olarak köy yollarına verilir ve Türkiye'nin 150 bin km köy yoluna, 50 bin km şoseye ihtiyacı olduğu belirtilir. Yol yapımı için gerekli olan paranın bütçeden ayrılan payın yanında, belediyelerin tahsil edeceği plaka resimlerinden, ithal edilecek taşıtlardan ve yedek parçalar üzerinden tahsil edilecek gümrük vergilerinden sağlanmasını önerilir. Karayollarının yapım, onarım ve geliştirilmesi için ABD'den kamyon, greyder ve buldozerler alınır. Denizyollarının gelişmesi için de Marshall Planı'ndan 42 gemi alınması planlanmıştır. Teknik yardım kapsamında ise sulama, tarım, sanayi, ulaşım gibi sahalarda projeler geliştirilmiştir (Yazman, 1948b: 18).

Yardımların karayollarının yapımında kullanılmasını isteyen ABD'nin bu isteği doğrultusunda Türkiye, demiryolu hamlesini durdurup ağırlığını binlerce kilometre yol yaparak karayollarına verdi. Bu yollarda bir süre sonra Avrupa araçlarının sayısı, buna bağlı olarak da yakıt ihtiyacı arttı. Yapılan tüm çalışmalar Marshall yardımları ile yapılmamıştır, Türkiye, kendi kaynaklarını da ABD'nin istediği yönde kullanmıştır. Marshall yardımları, Türkiye'nin demiryolları yapımını ihmal etmesinde ve dışa bağımlı bir ülke haline gelmesinde önemli rol oynadı (Erhan, 2002a: 542).

Ancak Amerika, Türkiye'de uygulanan kalkınma plancılığında rahatsızdır. Diplomatik girişimlerde bulunmak için Washington'da bulunan Türk yetkililere

yardım dışında kalmamızın gerekçesi olarak verilen cevaptan, temel sorunun kalkınma plancılığı ve devletçilik olduğu anlaşılmaktadır.

“Türkiye’nin ihtiyacının esaslarını teşkil eden hesaplar beş senelik ekonomik inkişaf planına dayanmaktadır. Bu inkişaf planının Türkiye ekonomisinin ilerlemesi ve bin netice Avrupa Kalkınmasına yardım bakımından faydalı olduğuna inanıyoruz. Fakat Marshall Planı milli bir iktisadi inkişaf planı değil, harpten yıkılmış Avrupa’nın yeniden inşa planıdır.” (Tören, 2007: 100).

Bu rahatsızlığın bir diğer kanıtı resmi bir görevi olmaksızın Türkiye’ye ekibi ile gelen Thornburg’un 20. Yüzyıl Vakfı adına hazırladığı “Türkiye Nasıl Yükselir” başlıklı rapordur. Thornburg’un Türkiye’ye geliş amacı, ABD yardımlarının kullanım biçimini saptamaktı. Kitap olarak da yayınlanan bu raporda, Türkiye’nin tarihsel ve sosyo-kültürel yapısı, doğrusal bir tarih anlayışından hareketle ve “gelişmiş” olarak tanımlanan toplumlara referansla ele alınır. Thornburg’a göre, Türkiye toplumu, “geri kalmış”, ”ilerlememiş” bir toplumdur, buna paralel olarak rasyonel davranış kalıpları gelişmemiştir. Bu “geri kalmışlığın” en önemli nedeni ise, yönetici kadroların, başta devletçilik olmak üzere, Cumhuriyetin kuruluş sürecinden bu yana uygulanan politikalarıdır. Bu politikalar özel sektörün gelişimini de engellemiştir. Sonuçta yeraltı ve yerüstü kaynaklarını kalkınmayı sağlayacak biçimde değerlendiremeyen, hiçbir alanda rasyonel olmayan, standart ürünler üretemeyen, depolama olanakları ve ulaştırma ağı yetersiz, kişi başına enerji tüketimi ve kişi başına geliri düşük, özel bankacılığı gelişmemiş bir toplum ortaya çıkmıştır. Ayrıca devlet özel sektörün faaliyette bulunduğu alanlardan çekilmeli, özel sektörün yetişemediği alanlarda ise onu tamamlayıcı olarak yer almalıdır. Bu süreçte gereksinim duyulan teknik ya da bilgi ise ABD’de faaliyet gösteren mühendislik firmalarından ya da danışmanlık firmalarından temin edilmelidir. Özel sektör ise, başta gıda maddeleri üretimi, konservecilik olmak üzere, çimento-kiremit-tuğla, basit tarım aletleri imalatı, demir çelik, basit tüketim maddeleri gibi alanlarda ve ABD sermayesi ile ortaklıklar kurarak uzmanlaşmalıdır. Tarımda ya da yol yapımı gibi işlerde makine kullanımının artması bu süreçte gereksinim duyulan işgücünü sağlayacaktır. Öte yandan makineleşme tarımsal gelirleri arttıracığından sanayi ürünleri için talep de yaratılmış olacaktır (Thornburg, 1950: 213-214).

Thornburg raporda tavsiyelerini sıralarken, Karabük Demir-Çelik Fabrikasının bile tasfiyesini istemektedir: *“Karabük’ü Türk halkının hakiki ihtiyaçlarının temini uğrunda feda etmek, ilgili Türk makamlarının cesareti ve gerekli değişikliğin*

tahakkuku için Türkiye'ye yardım edebilecek Amerikalıların bilgi ve hüneri için bir imtihan olacaktır.” Thornburg, yabancı sermaye ile yerli sermayenin eşit haklara sahip olacağı, yabancı sermayeyi teşvik kanunu çıkarılmasını istemektedir. Öte yandan Thornburg, iyi seçilmiş kitap, dergi gibi Amerikan yayımlarının da Türkiye’de büyük sayılarda bulundurulmasının esaslı bir ihtiyacı karşılayacağını belirterek, halkı ABD yaşam biçimine özendirmeyi de ihmal etmemiştir (Thornburg, 1950: 94).

Thornburg raporunda, Türkiye’nin devletçi politikalardan vazgeçmediği sürece Amerikan eksenine giremeyeceğini açık bir dille ifade etmektedir:

“Bir takım memleketlerde beş yıllık plan gibi adlarla bir takım devlet teşebbüslerine girişiliyor. Biz bunların yanlış olduğunu iptidadan biliyoruz. Amerika’nın her gün göze çarpan refah ve inkişafı ancak hususi teşebbüs yoluyla temin edilmiştir. Birçok Amerikalılar kendi kendilerine şu suali soruyorlar: Yabancı devletler tarafından bu istikamette yapılan hatalı girişlere biz ne diye destek olalım? Sonra şurası da aşikârdır ki bizzat Türk hususi teşebbüsüne yer vermeyen bir iktisadi inkişaf programı için de Amerikan hususi teşebbüsü hiçbir rol oynayamaz.” (Dik, 2008: 971).

Türk Hükümetinin davetlisi olarak Türkiye’ye gelen Dünya Bankası Heyet Başkanı Barkey’in raporu da benzer tavsiyeler içermektedir: *“Türkiye’nin sanayileşme hedefini terk etmesini isteyecek değiliz. Fakat biz, bu hedefe varmanın en kestirme yolunun, tarımsal gelişmeye önem vermek olduğunu tavsiye ediyoruz.”* (BCA, 030.01.134.573.8).

Devlet sektörünün iktisadi etkinliğinin sınırlandırılması 1947 Kasımında düzenlenen CHP Kurultayında kabul edilmiştir. Kurultay’da alınan karar başta muhalefet olmak üzere basın tarafından da çok olumlu bir girişim olarak karşılanmıştır. Nadir Nadi 11 Ocak 1948 tarihli “Aşırı Devletçiliğe Veda” başlıklı yazısında Kurultayda alınan kararları şu şekilde yorumlamıştır:

“Son Halk Partisi Kurultayının girdiği hayırlı teşebbüslerden biri, devletçilik prensibini sınırlandırmaya çalışmak oldu idi. Vakıta bu prensip vaktiyle de kayıtsız şartsız yürürlüğe konmuş değildi... İşte devletçilikte de iş işten geçti denecek kadar ileri gitmediğimiz içindir ki, Halk Partisi bugün zararın neresinden dönülse kârdır diyebilmiş, imkânların müsaadesi nispetinde normal ölçülere girmek çarelerini arayabilmiştir.” (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Ocak 1948: 1).

Böylece Türkiye’nin sanayileşmesinin önüne set çekilmeye çalışıldığı hazırlanan raporlardan da anlaşılmaktadır. Yıl içerisinde devletçilik adına yapılan her hamle sanayiciler tarafından ağır eleştirilerin odağı olmuştur. Mart ayında, Sümerbank tarafından hazırlanmak istenen beş yıllık sanayi planı karşısında

sanayiciler, “15 yıldan beri memleketin bu tarz planlardan çok zarar gördüğü anlaşıldığı bir sırada gene böyle planlar tatbikatına karar verilmesi şayanı hayrettir...” yorumunda bulunmuşlardır (Cumhuriyet Gazetesi 9 Mart 1948:1).

5 Aralık 1947 tarihinde “Dünya barışı ve emniyeti için” Marshall Planı uygulayıcılarından Murray Martin, Başbakan Hasan Saka’ya bir mektup gönderir. Mektupta Marshall Planı’nın tam olarak anlaşılabilmesi için 18 devlette (ABD, eğer isterse Sovyet Rusya ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı üyesi 16 devlet); iş adamları, yöneticiler, imalatçılar, işçiler ve toplumun değişik kesimlerini içeren bir dünya toplantısına ihtiyaç duyulduğu belirtilir. Böyle bir dünya toplantısına en yakın olan şey radyo vasıtasıyla bir toplantı yapmaktır. Bu nedenle, bütün dünya radyolarının 24 saat müddetle Marshall Planı’na ayrılması teklif edilir. Söz konusu programda; ilk yarım saatin devlet yöneticilerine, ikinci yarım saatin halka, on beş dakikanın tanınmış simalara ve kalan bir buçuk saatte de Marshall Planı metninin okunması suretiyle yayın yapılması önerilir. Bu öneriler hakkında Başbakan’dan görüş bildirmesi istenir (BCA, 030.01.5.23.11).

Bu bağlamda ABD, Marshall Planı ile yardımlar üstünde bir denetim mekanizması kurarak isteklerini Türkiye’ye kabul ettirdi. Bu yardım mekanizması şu şekilde işlemektedir: İstekler, Washington’daki Ekonomik İşbirliği İdaresine iletilmektedir. Bu idare, uygun gördüğü malzemeleri Amerikan piyasasından satın alarak ve özellikle Amerikan gemileriyle bunları yardım gören ülkelere göndermektedir. Yardım miktarı ve yardımın hangi alanlara yönleneceği konusu, ABD’ye, söz konusu ülkenin ekonomi politikasını etkileme olanağı vermektedir. Verilen yardımların karşılığı, Merkez Bankası’nda ABD adına açılan Türk lirası hesabına yatırılmaktadır. Karşılıklı paralar denilen bu fonun kullanışı, Amerika’nın müsaadesiyle mümkün olmaktadır. Böylelikle ABD, yardım verilen ülkeye ikinci bir müdahale fırsatı yakalamış oluyordu (Avcıoğlu, 1978: 561-562).

Diğer taraftan Türkiye, 1950’li yıllara kadar sağlık alanında sıtma ve verem hastalıklarından kaynaklanan ciddi sıkıntılar çekmekteydi. Marshall Planı ile bu hastalıklarla mücadele hız kazanmıştır. Yardım kapsamında, Yardım Komitesi Başkanlığı oluşturulmuş ve başına Mr. Russel Dorr getirilmiştir. Mr. Dorr, Türkiye’de üst seviye yöneticiler ile temaslarda bulunmuş, Devlet ve Maliye bakanları ile toplantılar yapmış ve gerektiğinde dönemin Başbakanı ile görüşmüştür.

Yardım sahası ve genel durum hakkında bir kanaat edinebilmesi için ülke içinde gezilerde bulunmuş ve açıklamalarda bulunmuştur (BCA, 030.01.60.373.3). Mr. Dorr, dönemin Cumhurbaşkanı seviyesinde kabul görmüş ve birçok yurtiçi gezilere katılarak yardım sahalarının tespiti ve Türkiye'nin sonraki yıllarda daha fazla yardım alabilmesi için gözlemlerde bulunmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 19 Ekim 1950: 1-2).

Marshall Planı kapsamında ve madencilik alanında, Sümerbank, Türkiye Demir-Çelik İşletmeleri, Maden Tetkik Arama (MTA), TEKEL, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye Selüloz-Kâğıt Fabrikası gibi kurumlara da kaynak aktarılır. Madencilik alanında yürütülen işlerde, başta kömür olmak üzere ABD'nin ve plan kapsamındaki Avrupa ülkelerinin gereksinim duyduğu madenlerin üretimini-ihracatını arttırmak hedeflenir. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla Marshall Planı kapsamında kullanılan fonların yanında Eximbank'a da başvurulur. Etibank'a azımsanmayacak miktarda endirekt yardım da tahsis edilir. 1949-53 yılları arasında, Plan kapsamındaki Avrupa ülkelerinden inşaat malzemeleri ve makineleri ithalatında kullanılan endirekt yardımların tutarı, 25.589.876 Doları bulur. Endirekt yardımlardan da en büyük payı Ereğli Kömür işletmeleri alır. 1957-58 döneminden sonra ise Etibank eliyle yürütülen kömür üretimi Türkiye Kömür İşletmeleri'ne devredilir (Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı, 1.1.1951-31.03.1951: 1-35).

Türkiye, yardıma iktisadi boyutunu aşan siyasî bir anlam yükleyerek, bunu Batı dünyası içerisine girme yolunda önemli bir aşama olarak değerlendirmekle birlikte (Sander, 1979: 48) yardımdaki asıl amacın Amerikan ekonomisine yeni pazarlar yaratmak olduğunu da bilmektedir. Adnan Menderes'in danışmanı Prof. Dr. Memduh Yaşa: "*Amerika bu plandan yararlanmak için yardımın sağlanmasında kendi mallarının alınması şartını öne sürdü.*" diyerek bunu teyit eder. Ancak yine Yaşa'nın ifadesiyle "*Türkiye'nin o yıllarda bu yardımı almaktan başka şansı yoktur.*" (Aktaş, 2006: 38).

Savaştan fazla zarar görmemesine rağmen Türkiye'nin Marshall Planı'na, Avrupa'nın tarımsal açıklarını kapaması için dahil edildiğini söyleyen Prof. Dr. İlhan Tekeli'ye göre ise Marshall Planı'nın Türkiye açısından olumlu ve olumsuz iki sonucu vardır. "Ağır sanayileşme dediğimiz politikasından Türkiye'nin vazgeçmeye

zorlanması yardımın olumsuz; tarım ve ulaşımın gelişmesi ise olumlu sonucu oldu.” (Sağlam-Demirbağ, 1997: 5).

Türkiye, Marshall Planı’ndan umduğu yardımı alamadı. Ekonomisindeki temel hedeflerin belirlenmesini Amerikalılara bıraktı. Truman Doktrini ile gelen yardımlar gibi Marshall yardımları da Türkiye’nin dışa bağımlı bir ülke durumuna gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Böylece Truman Doktrini’nden sonra Marshall Planı da, Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndan sonra giriştiği, bir yandan Batılılaşma, öte yandan onun önderi durumuna geçmiş bulunan ABD ile savunma ilişkilerine geçme çabalarında önemli bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Batı’nın coğrafi değil de demokratik bir simge şeklinde yorumlanması bundan böyle çok kullanılacak ve Türkiye’nin NATO’ya girebilmek için kullandığı belli başlı görüşlerden biri haline gelecektir.

2.5. Marshall Planı’na Sovyet Rusya’nın Tepkisi

Marshall Planı da tıpkı Truman Doktrini gibi Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştır. Sovyetlerin tepkisi temelde iki nedenden kaynaklanmaktaydı. Birincisi, 16 Avrupa devletleri ile ABD arasında ilk kez bu denli sıkı bir işbirliği doğuyordu ki, bu durum uluslararası siyasî ilişkilere mutlaka yansıtacaktı. Sovyet Rusya, Batılıların Avrupa’yı ikiye böldüğünü, dolayısıyla bunun sorumluluğunun da Batı’ya ait olduğunu söyleyerek eleştirilecekti (Soysal, 1997: 44).

Diğer yandan Avrupa’da savaş sonu meydana gelmiş olan karmaşa, orada komünizmin yayılabilmesi için uygun bir ortam sağlarken, şimdi bu Amerika’nın müdahalesiyle ortadan kaldırılıyordu. SSCB, Truman Doktrini ve Marshall Planı’na tepkisini Cominform’u kurarak vermişti. Bir diğer uygulama ise Molotov Planı adı altında, uydu devletlerle Sovyetler Birliği arasında ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla ikili ticaret sisteminin kurulmasıdır (Armaoğlu, 1973: 770).

Türkiye’nin Marshall Planı’na dâhil olması ulusal basında coşkuyla kutlanırken, Sovyet basını tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Moskova’da çıkan New York Times dergisinin 14 Nisan 1948 tarihli “Türkiye’nin Dış Politikası” başlıklı bir yazısında, Türkiye için şu yorumda bulunmuştur.

“Türk yöneticilerin, Türk hakimiyetini ve bağımsızlığını yüz Milyon Dolar mukabilinde Amerika emperyalistlerine satmış, Türk halkını, Türk topraklarını ve Türk milli ekonomisini, Amerika’ya bugün hakim olanların besledikleri maceracı genişleme planlarına bağlamışlardır. Türk halkı, buna karşı geliyor. Zabita hâkimiyetine ve Pantürkistlerin şövanist şirretliklerine rağmen Türk halkı milli bağımsızlıklarını ve hürriyetlerini müdafaa yolunda seslerini yükseltiyorlar ve emperyalist serserilerle satın aldıkları kimselerin boyunduruğunu atmak için uğraşıyorlar.” (Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mayıs 1948: 1).

Nasıl Truman Doktrini ve Marshall Planı SSCB’nin tepkisiyle karşılaşmışsa, Ekim 1947’de Kominform’un kurulması da, ABD tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu durum ise Amerika’da, Sovyet Rusya’nın Amerika’ya siyasî savaş ilanı olarak değerlendirilerek, ideolojik savaşların başladığının işareti sayılabilir.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BATI İTTİFAKI İLE BÜTÜNLEŞMESİ:

NATO'YA GİRİŞ

1. NATO'NUN KURULUŞ ESNASINDA TÜRKİYE'NİN FAALİYETLERİ

North Atlantic Treaty Organization (NATO-Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı) kelimelerinin İngilizce baş harflerinden meydana gelen ve ittifakı tanımlamak için kullanılan bir kısaltmadır. Ağır ve yıpratıcı bir savaştan büyük insan kayıpları vererek çıkmış olan Avrupa ülkeleri, bir yandan silahlı kuvvetlerini terhis ederek kaynaklarını ekonomiye aktarırken, diğer yandan muhtemel bir tehdide karşı güçlerini birleştirme ve müşterek bir teşkilat içinde toplama yollarını aramaya başlamışlardır. Geride kalan büyük harp Avrupalıların, insan gücünü eritmiş, sömürgelerini terk etmek zorunda bırakmıştır.

Sovyet yayılcılığına karşı, ABD'nin Marshall Planı ve Truman Doktrini'ni uygulaması üzerine, faaliyetlerini daha da artıran Sovyet Rusya; Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin liderleri ile birlikte Polonya'nın Szklarska Poreba şehrinde toplanarak Komintern'in (Komünist Enternasyonal) yerine 5 Ekim 1947'de Kominform'u kurmuştur. Kuruluş bildirisinde Kominform'un amacının, Birleşik Amerika, Truman Doktrini ve Marshall Planı'na tepki verilmesi, Birleşik Amerika tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele, bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması, dahası onları yok etmek olduğu açıkça belirtiliyordu. Bu amaçları gerçekleştirmek için kullanılacak vasıtalar olarak da proleter hareketleri, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi ve köylüler arasında propaganda gösteriliyordu. Kominform'un kurulmasıyla dünya açıkça iki bloka ayrılmıştır (Armaoğlu, 1983: 437).

Almanya savaş sonu teslim olduğunda, Batılı devletlerin yaklaşık 4.720.000 kişilik ordusu varken bir yıl sonra bu sayı 780.000 kişiye inmiştir. Oysa SSCB, 4 milyon askeri varlığını muhafaza etmiştir. Avrupa devletlerinin yakın zamanda güç toplamaları pek mümkün görünmüyordu. Savaş sonu dünya düzenini sağlamak ve

barışı temin etmek için elli devletin temsilcisi 26 Haziran 1945'te San Francisco'da Birleşmiş Milletler teşkilatını kurmuşlardır (Üçok, 1980: 295). Savaşın sona ermesiyle barışın, güvenliğin ve esenliğin Birleşmiş Milletler marifetiyle yürüyeceği şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştı. Ancak beş devletin veto hakkının bulunduğu Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25).

Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25). Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler marifetiyle yürüyeceği şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştı. Ancak beş devletin veto hakkının bulunduğu Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25).

Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25). Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler marifetiyle yürüyeceği şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştı. Ancak beş devletin veto hakkının bulunduğu Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25).

Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25). Savaşın sona ermesiyle Birleşmiş Milletler marifetiyle yürüyeceği şeklinde bir anlayış ortaya çıkmıştı. Ancak beş devletin veto hakkının bulunduğu Güvenlik Konseyi'nde SSCB, 1949 yılına kadar otuz defa bu hakkını kullanmış ve kurumu işleyemez hale getirmişti (Eroğlu, 1957: 25).

hareketleri, Asya'da da Mançurya ve Kuzey Kore'nin işgali ile devam etmiştir (Sarımay, 1988: 72).

Bu sıralarda nükleer gücün tek sahibi ABD olmasına rağmen genel bir savaşın çıkması pek düşünülüyordu. Bu sebeple Batı Avrupalı yöneticiler kendilerini bir ittifaka bağlamaya çalışmış, ABD'nin olası Sovyet saldırısına karşı sessiz kalmasından endişe duymuşlardır. Bu endişe karşısında ABD'yi bir savunma ittifakı ile yanlarına almak istemişlerdir. Fakat savaştan sonra kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na barışın korunmasında büyük ümitler bağlayan ABD, Avrupa meselelerine doğrudan müdahil olmayı kendi menfaatleri bakımından henüz düşünmüyordu. Bu nedenle ABD savunma ittifakına girmeyerek, Batı Avrupa ülkelerine kendi savunmalarını kendilerinin sağlamalarını tavsiye etmekle yetinmiştir (Gönlübol-Ülman,1982: 231-232).

Bu durumda Batı Avrupa ülkeleri için kendi aralarında teşkilatlanmaktan başka çare kalmıyordu. Çünkü Sovyetler Birliği karşısında Avrupa'nın güvenliğini sağlayacak herhangi bir ittifak ya da teşkilat yoktu. Avrupa'da birleşme yönündeki ilk adımı İngiltere ile Fransa, görünüşte bir Alman saldırısına karşı, 4 Mart 1947'de Dunderk Antlaşması'nı imzalayarak attılar. 22 Ocak 1948'de İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Dunderk Antlaşması'na²⁸ benzer bir "Batı Avrupa Birliği"nin kurulmasını teklif etti (Sarımay, 1988: 73).

Bu fikir üzerine tartışmalar devam ederken, 22 Şubat 1948'de meydana gelen Prag darbesi Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya'yı Sovyet uydusu haline getirdi. Çekoslovakya'da meydana gelen darbe dünyada büyük yankılar uyandırdı. Çünkü Çekoslovakya şimdiye kadar Orta Avrupa'da Batılı manasında demokrasinin en ileri öncüsü olmuştu (Armaoğlu, 1983: 445). Marshall Planı açıklandıktan sonra, bunun Sovyetleri Doğu Avrupa'dan dışlama politikalarının bir aracı olabileceğini düşünen Stalin, Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa'daki halk iktidarları ile ilişkilerini sıklaştırdı. Bu arada, Çekoslovakya'nın Marshall Planı'na

²⁸ Avrupa güvenliğini sağlamak amacıyla, İngiltere ve Fransa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan ilk ittifak olan Dunderk Antlaşmasını imzaladılar. Mayıs 1947'de imzalanan Dunderk Antlaşması, Almanya'nın saldırgan politikalarına karşı ve Sovyet kuvvetleriyle çatışma olasılığını ortadan kaldırmak için yapılan sınırlı bir antlaşmaydı. Bu iki devlet daha sonra Benelüks ülkelerine antlaşmaya dâhil olmalarını önerdi. Benelüks ülkeleri bu antlaşmanın daha geniş olmasını isteyince, Mart 1948'de, sonraki yıllarda Batı Avrupa Birliğinin kurulmasına yol açacak olan Brüksel Antlaşması imzalandı. Bu hususta bkz: Desmond Dinan (Editör), "Dunderk Antlaşması", **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, C.I, çev: Hale Akay, Kitap Yayınevi, İstanbul 2005. s. 356

girişini veto etti. Çekoslovakya seçimlerinden en güçlü parti olarak komünistler çıkmışlardı ve hükümeti denetimleri altında tutuyorlardı. Ancak komünistler bunu yeterli görmediler ve bir darbe ile Prag'da iktidara geldiler. Çekoslovakya'nın deneyimli lideri Beneş, Sovyetler ile uzlaşmanın kaçınılmazlığına inanıyordu. 1944'te Moskova'dan dönüşte karşılaştığı De Gaulle'e şunları söylemişti:

“Şu haritaya bakın. Ruslar Karpatlar'a geldi bile. Batılılar ise Fransa'ya çıkarma yapmaya bile hazır değil. Yani benim ülkemi Kızılordu kurtaracak. Bu noktadan itibaren yönetimi düzene sokabilmem için, Stalin'le anlaşmam lazım. Ben de bunu yaptım.” (Akalin, 2003: 133).

Beneş komünistlerle uzlaşmak kararındaydı. Ancak Marshall Planı'nın Avrupa'yı ikiye bölmesi, her iki kampa da iyi ilişkiler sürdürmek isteyen Beneş güç durumda kaldı. Demokratik kişilikli Beneş, 25 Şubat 1948'de komünistleri protesto etmek için istifa eden bakanların yerine, komünist ağırlıklı yeni bir kabine atanmasına göz yumdu. Hükümetin bu uygulamalarına içerleyen ve Sovyetlerin her şeye müdahale etmesine kızan Beneş birkaç ay sonra öldü. 22 Şubat 1948'de meydana gelen Prag darbesi ve 9 Mayıs 1948'de kabul edilen anayasa Çekoslovakya'yı bir halk cumhuriyeti yaptı. Avrupa'nın demokratik ülkelerinden Çekoslovakya artık Sovyet hakimiyeti altına girmişti. Bu olay Batı Avrupa ülkelerinde savunma işbirliği fikrinin belirginleşerek teşkilatlanma ve birleşmeye hız verilmesine sebep olmuştur (Gümüş-Sevi, 1996: 144).

Öncülüğünü İngiliz ve Fransız devlet adamlarının yaptığı “Avrupa medeniyetini ve demokrasiyi koruma” çalışmaları, 4 Mart 1948'de bir araya gelen Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere temsilcileri arasında görüşülmeye başlandı. Aynı gün Fransız Dışişleri Bakanı Georges Bidault, ABD Dışişleri Bakanı Marshall'a şu mesajı göndermiştir:

“Değerli olan yegâne medeniyete ve demokrasiye bağlılıklarında son derece mütesanit olan eski dünya (Avrupa) ile yenedünya (ABD) arasındaki işbirliğini siyasi sahada ve mümkün olduğu kadar süratle askeri sahada daha da sıkılaştırılmasının zamanı gelmiştir.”

Bidault'un bu mesajından sonra Avrupa demokrat memleketlerinin müşterek savunmalarını birleştirmek için her şeyi yapmaya kararlı olduklarını belirtiyor ve “çok yakında vuku bulması muhtemel tehlikelere karşı yapılacak müşterek savunmaya ait” teknik meseleleri görüşmeye davet ediyordu (Ismay, 1956: 8). Birkaç gün sonra İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, aynı mealde bir mektubu Amerikalı meslektaşına göndererek, Rusya'nın yeni bir emrivakisi ile karşılaşmamak için

Kuzey Atlantik bölgesinin güvenlik meselesinin bir an önce halledilmesini istedi. ABD Dışişleri Bakanı Marshall, İngiliz ve Fransız Dışişleri Bakanlarına şu cevabı verdi:

“Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Fransa ile İngiltere'nin endişelerine tamamen iştirak eder; yalnız, Batı Avrupa memleketleri, Amerika'dan yeni bir yardım istemeden önce kendileri ve birbirleri için yapmaya hazır oldukları fedakârlıkları bildirmeleri lazımdır.” (İsmay, 1956: 9).

Amerika'nın ikaz edici bu açıklamasından sonra zaten tedirgin olan Batı Avrupa ülkeleri, 17 Mart 1948'de Brüksel Paktı'nı imzaladılar. Bu pakta dâhil olan ülkeler Eylül 1948'de de askeri amaçlı Batı Birliği Savunma Örgütü'nü kurmuşlardır. Buradaki amaç yeni bir savunma gücü oluşturmaktan çok ABD'yi bu hareketin içine çekmektir. Çünkü bu beş devlet (Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İngiltere) biliyorlardı ki bir Sovyet saldırısı karşısında ABD olmadan güç dengesi kendileri lehine dönemezdi (Sönmezoğlu, 2000: 137).

Brüksel Paktı ile İngiltere ve Fransa'nın 1947'de imzalanan Dunderk Antlaşması arasında tek bir fark vardı. Dunderk Antlaşması Almanya'ya karşı, Brüksel Paktı ise Sovyet Rusya'ya karşı imzalanmıştı. Bu öneri ABD'den gelmişti (Akalin, 2003: 134). Bu antlaşma ile taraflar ortak bir savunma sistemi kurmayı, iktisadi ve kültürel bağlarını kuvvetlendirmeyi taahhüt ediyorlardı. Bu paktın imzalanması ile birlikte Batı dünyası ortak savunma yolunda ilk adımı atmış oldu. Fakat ABD'nin bu ittifak içinde olmayışı, bu birliği Sovyetler karşısında bir denge unsuru olmaktan yoksun bırakıyordu. Lakin 1948 yılının gelişmeleri, Batılıları ve Amerika'yı daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya sevk edecek ve NATO ortaya çıkacaktır (Sander, 2007: 237).

Elli sene sürecek olan Brüksel Antlaşması'nın imza edildiği gün Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Truman, Amerikan Kongresi'nde şu açıklamaları yapıyordu: *“Hür Avrupa ülkelerinin kendilerini müdafaa etme kararına aynı şekilde bizim onlara yardım etme kararımızdan hiç kimsenin şüphesi olmasın.”* (İsmay, 1956: 9). Böylece, başlangıçta NATO'yu kurmakta pek arzulu görünmeyen Amerika Birleşik Devletleri bu teşkilatın kuruluşu için yeşil ışık yakmış oluyordu.

Haziran 1948'de meydana gelen diğer bir hadise de Sovyetlerin Batılıları Berlin'den çıkarmak için giriştikleri teşebbüs neticesinde ortaya çıkan Berlin Buhranı'dır (Soysal, 1997: 62). Savaş sonunda Almanya gibi Berlin de dört işgal

bölgesine ayrılmıştı. Fakat Berlin şehri Sovyet işgal bölgesi içinde bulunuyordu. Batılıların Berlin'deki işgal bölgeleri ile Almanya'daki işgal bölgeleri arasındaki ulaşım Sovyet işgal bölgesinden geçirilerek yapılıyordu. Batılıların, Sovyet işgal bölgesi içindeki Berlin'de bulunmaları Batılılara yarar sağladığı kadar, Sovyetlerin de canını sıkmakta idi. Bu durum Sovyetlerin kendi işgal bölgelerinde hareket serbestisini de engelliyordu (Akalin, 2003: 136).

Öte yandan Batılıların Batı Berlin ve Batı Almanya'daki faaliyetleri Sovyetler için can sıkıcı olmaktaydı. ABD, Fransa ve İngiltere, kendi işgal bölgelerinde gerçek anlamda demokratik bir rejim tatbik ediyorlar ve ayrıca ekonomik kalkınma için de her türlü çabayı sarf ediyorlardı. Amerika ile İngiltere 1946 yılı Aralık ayında Almanya'daki işgal bölgelerini birleştirerek buraya Bizonia adını verdiler. Berlin Buhranı çıkınca, Fransa da 1948 Haziranında kendi işgal bölgesini Bizonia ile birleştirdi ve böylece bu üç müttefikin işgal bölgeleri Trizonia adını aldı (Gürün, 1983: 256).

Sovyetler, 1948 yılında Batılıları Batı Berlin'den atmaya karar verdi. Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki her türlü ulaşım kısıtlamalar getiren Rusya, bunlarla yetinmeyerek Batı Berlin'in elektriğini kesmiş ve ulaşımını tamamen engellemiştir. (Akalin, 2003: 136) Batı Berlin'de yaşayan 2 milyon insanın ihtiyaçlarını gidermek için ABD bütün imkanlarını ortaya koyarak, kurduğu bir "hava köprüsü" ile her gün Batı Berlin'e 3-4 bin ton ihtiyaç malzemesi taşıdı. (Roberts, 2003: 416) Sovyetler bu duruma karşı çıkmaya cesaret edemedi. ABD Batı Berlin halkına aylarca havadan malzeme taşıdı. Hava koşullarının engellemelerine rağmen sürdürülen bu faaliyet sonucunda Berlin'in ekonomik yaşamı yeniden canlandı. Ablukanın başarısızlığını gören Sovyet Rusya, Batılıları Berlin'den çıkaramayacağını anladı ve 323 gün süren ablukayı kaldırdı (Merih, 2006: 54).

Sovyet kuşatmasından sonra; İngiltere, Fransa ve ABD Almanya'daki işgal bölgelerini birleştirme kararı aldılar. 1948 Eylülünde Bonn'da toplanan kurucu meclis çalışmalarına başladı ve 23 Mayıs 1949'da Federal Alman Anayasası ilan edilerek Batı Almanya veya diğer bir adıyla Federal Alman Cumhuriyeti kuruldu. Öte yandan Federal Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşılık olarak Sovyetler de kendi işgal bölgelerinde 1949 Ekimi'nde Demokratik Alman Cumhuriyeti'ni kurdular. Buna karşılık Almanya gibi Berlin de ikiye ayrıldı (Armaoğlu, 1983: 447).

Bu hadise, Batı Avrupa'nın savunması için gerekli teşkilatlanmayı ve Kuzey Atlantik Antlaşması'nın müzakerelerini hızlandırdı.

ABD, 1948 yılında ortaya çıkan Sovyet tehlikesini görmüş, yeni bir barış düzeninin kurulması için Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmanın imkânsızlığını anlamıştı. Artık Sovyet Rusya barış düzeninin kurulmasından ziyade, yeni alanları komünist kontrolüne sokma çabası içindeydi. İşte bu netice, ABD'yi, Sovyetlere karşı durdurma (containment) politikası takibine götürmüştür (Ülman, 1968: 147). Bundan sonra ABD, Sovyet yayılmacılığını durdurmak için gereken tedbirleri alacaktır. Bu tedbirlerin en etkilisi 4 Nisan 1949'da kurulan Kuzey Atlantik İttifakı (NATO) olacaktır.

Asıl önemli sorun ABD'nin savunma düzenine katılmasını sağlayacak hukuki formülü bulmaya kalmıştı. ABD 1823'te ilan ettiği Monroe Doktrini'nden beri Avrupa ile ittifaklara girmiyordu (Kissinger, 2007: 439). Ancak Avrupa'daki gelişmeler ciddi ve tehlikeli bir hal almıştır. Batı Avrupa Birliği'nin kuruluşunun hemen arkasından Sovyetlerin Berlin Buhranı'nı çıkarmaları Batı'ya karşı açıkça bir meydan okumaydı. Bu sıkıntılı duruma çözüm, ABD Senatosu üyelerinden Senatör Arthur H. Vandenberg tarafından ortaya konan bir yasa tasarısı ile bulunmuştur. Vandenberg, Nisan 1948'de Senatoya sunduğu karar tasarısında, ABD Cumhurbaşkanı'na, ABD'nin güvenliğini ilgilendiren durumlarda karşılıklı yardıma dayanan, "bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara" katılma yetkisinin verilmesini istemektedir (Sander, 2007: 212). 11 Haziran 1948'de ABD Kongresi, barış zamanında ve Amerika kıtası dışında da olsa, ABD'nin milli güvenliğini ilgilendiren bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara katılmak için ABD Hükümeti'ne yetki vermiştir. İşte bu karar askeri bir paktın ilk habercisidir (Ribard, 1983: 616).

NATO'nun kurulması için ABD'nin önünde hiçbir engel kalmamıştı. 1949 yılında hız kazanan çalışmalar Brüksel Antlaşması'na (Batı Avrupa Birliği) taraf olan devletlerle, ABD, Kanada, İtalya, Danimarka, İzlanda, Norveç, Portekiz'in katılımıyla 4 Nisan 1949'da NATO (North Atlantic Treaty Organization) denilen Kuzey Atlantik İttifakı kuruldu (McGhee, 1992: 113; Ismay, 1956: 17). Antlaşmanın başında bu ülkelerin, milletlerin, demokrasi ilkeleri ile kişi hürriyetleri ve hukuk üstünlüğüne dayanan hürriyetlerini ve ortak savunmaları ile barış ve güvenliklerini

korumak için birleşmiş oldukları belirtiliyordu. İçlerinden birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı (Armaoğlu, 1983: 449).

NATO Antlaşması 24 Ağustos 1949 günü yürürlüğe girdi (Erhan, 2002c: 543). ABD Dışişleri Bakanlığı antlaşmanın metnini henüz anlaşma imzalanmadan, 18 Mart 1949'da yayımlamıştı. Belirtmek gerekecek ki Türk kamuoyundaki yanlışın aksine, NATO, Varşova Paktı'nın kurulması sonucu ortaya çıkmış bir örgüt değildir. Varşova Paktı, NATO'nun, 23 Ekim 1954 tarihli Paris Antlaşması'ndan sonra Batı Almanya'yı da içine almasının bir sonucudur. Bunun üzerine sekiz doğu bloku ülkesi bir araya gelerek bu konuyu görüşmüş ve 14 Mayıs 1954'te Varşova Paktı imzalanmıştı (Ataöv, 2006: 136).

NATO antlaşmasına Sovyet Hükümeti'nin tepkisi 31 Mart 1949 günü geldi: "Atlantik Paktının metni, SSCB Dışişleri Bakanının bu yılın Ocak ayında, Birleşmiş Milletler'in amaçları, prensipleriyle ve ABD, Birleşik Krallık ve Fransa hükümetlerinin taahhütleriyle açık şekilde çelişkiye düşen bu paktın özellikle saldırgan amaçlarıyla ilgili yaptığı açıklamalarını bütünüyle doğruluyor. Sonucunu meşru kılabilmek için, Sovyetler Birliği'nin halk demokrasisi ile yönetilen ülkelerle yaptığı savunma paktlarına atıfta bulunuyor. Bu savlar hiçbir temele dayanmamaktadır. Sovyetler Birliği'nin halk demokrasisi ülkeleriyle yaptığı bütün dostluk ve karşılıklı yardım antlaşmaları iki taraflı bir özelliğe sahip olup muhtemel bir Alman saldırısına karşı yapılmıştır. Atlantik Paktı bunun aksine, iki taraflı bir antlaşma olmayıp, ülke grubu oluşturan çok taraflı bir antlaşmadır ve daha önemlisi ise bir Alman saldırısına karşı tamamen kayıtsızdır. Yeni bir Alman saldırısını önleme gibi bir amacı da yoktur. Sovyet hükümeti bu konuda şu şartları öne sürüyordu: Atlantik Paktı'na katılan ülkelere karşı şu anda hiçbir saldırı ve tehdit yoktur. Atlantik Paktı, Yalta ve Postdam Konferansı sırasında ABD, İngiltere ve Sovyetler arasında yapılan bütün antlaşmalarla çelişki oluşturmuştur." (Langlois, 2003: 279).

NATO antlaşması imzalanmadan önce, ABD'de de buna karşı çıkan siyaset adamları vardı. Örneğin Soğuk Savaş'ın baş aktörlerinden John Foster Dulles 1949 Martı'nda şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Sovyet Hükümeti, bugünkü koşullar altında, savaşı ulusal siyasetin bir aracı olarak kullanmak istemiyor. Bu hükümette ya da herhangi bir hükümette Sovyet Hükümetinin

şimdi açık bir saldırı tasarladığına inanan, asker ya da sivil sorumlu bir kişi bilmiyorum.” (Ataöv, 2006: 136).

Amerika Birleşik Devletleri, NATO kurulmadan önce Sovyetler Birliğini çevrelemişti. Amerikan diplomasisi ve propagandası Rus Kazaklarının atlarının susuzluklarını ille de Sen Nehri sularında ya da Paris fiskiyelerinde gidermek istediklerini düşüncesini yayıyordu. Oysa Batı’da sanıldığına aksine Sovyetler Birliği savaştan sonra kuvvetlerini çok büyük ölçüde azalttı. 1945’teki rakamlara göre, Sovyet ordusunda yüzde 25’lik bir azaltma olmuştu. Buna karşılık ABD yüzde 13’e kadar asker sayısını azaltmıştı. Savaş bittikten sonra Truman Doktrini ilan edilinceye kadar Sovyetler askerlerini hızla terhis etmiş, asker sayısı 11.5 milyondan 3 milyonun altına düşmüştü (Ataöv, 2006: 136). Sovyetler Birliği ordusunu ancak NATO kurulduktan sonra genişletmeye başladı. Bu durum Sovyetler Birliğinin, Batı Avrupa ve Amerika’yı gerçekten tehdit edip etmeyeceğini gözler önüne sermektedir.

NATO, Marshall Planı’nın ekonomik açıdan yaptığını askeri açıdan yapmış, Avrupa’nın 1945’te iki kampa bölünmesini derinleştirmiştir. İsviçre ve İsveç gibi tarafsız ülkelerle, İspanya, Avusturya, Finlandiya ve Yugoslavya her iki kampa da katılmamışlardır. Zamanı geldiğinde, NATO’ya karşı Sovyet egemenliğindeki Varşova Paktı kurularak, Batı’nın bu ittifakına karşılık verilecektir (Kennedy, 1966: 445).

Türkiye’nin NATO’ya girme fikri İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra başlayan Batı Bloku’na bağlanma çabalarının bir sonucudur. Genel olarak, savaştan sonra Türkiye’nin Batılılara yaklaşma politikası, Atatürk tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketinin bu devirde dış politikada kendini Batılı devletlerle yakın işbirliği şeklinde göstermesidir. NATO’nun kuruluş amacının Sovyetler Birliği’nden gelebilecek saldırılara karşı üye devletlerin kendilerini savunmaları olması sebebiyle, Sovyet tehdidine Batı Avrupa’dan çok daha fazla maruz kaldığını düşünen Türkiye, bu pakta katılmayı kendince haklı görmüştü. Bu haklı görüşün temelinde yatan ikinci düşünce ise, Sovyetler Birliği’nin üs ve toprak talepleri nedeniyle II. Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren silâh altında tuttuğu büyük orduyu terhis edememesinin Türkiye’yi ekonomik olarak çok fazla zorluyor olmasıydı (Gönlübol, 1982: 233).

Türkiye, Sovyet tehditlerine karşı Batılı devletlerin, özellikle ABD’nin Truman Doktrini ve Marshall yardımı ile askeri ve ekonomik desteğini kazanarak kendini güvence altına almayı amaçlamıştı. Fakat ABD’nin Türkiye’ye sağladığı

desteğin karşılıklı bir ittifaka dayanmaması sebebiyle, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişeler tamamen giderilmiş değildi. Üstelik Sovyetler Birliği, Türkiye üzerindeki isteklerini geri almadığı gibi, dünyanın çeşitli bölgelerinden yayılcı bir politika takip etmekteydi. Dünyadaki Sovyet davranışları, Türkiye'nin endişelerinin daha da artmasına sebep olmuştur. İşte bu endişeyle hareket eden Türkiye, Sovyet tehditlerinin yinelenmesi karşısında, güvenliğini sağlamak amacıyla, ABD'nin askeri ve ekonomik desteğinin de ötesinde bir güvenlik aramaya başlamıştır (Sander, 1979: 64).

Batılı demokratik ülkelerin muhtemel bir Sovyet tecavüzüne karşı savunma cephesi kurma yolundaki faaliyetlerini yoğunlaştırmaları, aynı endişeleri taşıyan Türkiye'nin de bu cephe içinde olmak için teşebbüste bulunmasına sebep olmuştur (Sarnay, 1988: 77). İşte bu gergin ve belirsiz ortamda, İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, 22 Ocak 1948'de Avam Kamarası'nda şu konuşmayı yaptı:

"... Gerçekten de savaş sonrası dünyanın örgütlenmesinde kritik bir noktadayız; şimdi alacağımız kararlar, dünyada barışın geleceği açısından yaşamsal öneme sahiptir. Benelüks ülkeleri ile Fransa anlaşması, Batı Avrupa'da önemli bir çekirdek oluşturur. Bundan sonra en yakın komşularımızın oluşturduğu dairenin ötesine geçmek durumundayız. Avrupa uygarlığının tarihsel üyelerini, yeni İtalya'yı bu büyük ittifakın içine alarak birleştirme sorunu ile yüz yüze geleceğiz." (Akalm, 2003: 236).

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bu gelişmeler karşısında Batılı devletler muhtemel bir tehdide karşı, Marshall'ın önerisi doğrultusunda güç birliği yapmaya karar vermiştir. Bu amaçla 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, "Brüksel Antlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda NATO'nun da temeli olmuştur. Fakat Bevin'in ortaya attığı "Batı Birliği"nin içinde Türkiye'nin bulunmaması, Türk devlet adamlarını harekete geçirmiştir (Gönlübol-Ülman, 1982: 232).

Türkiye hem ekonomik yükünü hafifletmek, hem de savunmasını güçlendirmek için kurucu üyesi olmak istediği Atlantik Paketi'nin hazırlık çalışmalarına davet edilmedi (Burçak, 1983: 191). Çünkü Kuzey Avrupa devletlerine göre, kendisine karşı savunma ittifakı oluşturdukları SSCB, Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla tahrik olabilecek ve bu devletler doğrudan kendilerini ilgilendirmeyen bir mesele yüzünden daha başlangıçta belirecek bir savaş ihtimali ile karşı karşıya kalacaklardı. Nitekim Türkiye'nin katılım isteği, Kasım 1948'de ABD ve İngiltere'nin ortaklaşa olarak Türk Dışişleri Bakanlığına sundukları memorandumla,

paktın sadece Kuzey Atlantik bölgesini kapsayan coğrafi bir savunma sistemi olacağı gerekçesine dayandırılarak reddedildi (Bağcı, 1990: 15).

Batının sunduğu bu gerekçe Türkiye için belki kabul edilebilir bir gerekçe olabilirdi. Ancak NATO'yu kuran Kuzey Atlantik Antlaşması 4 Nisan 1949'da imzalandığında, İtalya stratejik konumu ve iç komünist tehlikesi nedeniyle; Cezayir'deki Fransız toprakları da, Fransa'nın baskısı nedeniyle pakta dâhil edildi. İşte bu durum, Türkiye için pakta alınmama sıkıntısını, pakta alınmama sorununa dönüştürdü (Aktaş, 2006: 47).

Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak NATO'nun kuruluşundan bir hafta sonra 13 Nisan 1949 tarihinde Amerikalı meslektaşı Acheson ve Başkan Truman'la bir görüşme yapmıştır. Sadak, 1948 yılı sonbaharında Batılıların Türk yetkililerle yaptıkları görüşmelerde, söz konusu ittifakın sadece Kuzey Atlantik bölgesini kapsayacağını söylediklerini, Türkiye'nin aynı nitelikte bir paktın Akdeniz ülkeleri için de, yapılacağına inandırılmış olduğunu, oysa bu son durumda İtalya ve Cezayir'deki Fransız topraklarının pakta dahil edilmesinin, hem paktın Kuzey Atlantik bölgesini ilgilendirdiği iddiasını çürüttüğünü hem de muhtemel bir Akdeniz Paketi projesinin gerçekleşme şansını yok ettiğini ifade etti. Şimdi Türkiye'de oluşan endişe: "Acaba ABD Türkiye'nin bağımsızlığının ve bütünlüğünün korunmasına eskisi kadar önem vermiyor mu?" cümlesiyle özetlenebilirdi (McGhee, 1992: 114).

Bahsi geçen görüşmede Sadak'ın "Ruslar Türkiye'ye saldırırsa Amerika savaşı mı?" sorusuna Acheson'un, Truman'ın dostlarına ihanet etmeyeceği ve tutamayacakları vaatlerde bulunmadıkları mealindeki sözlerle cevap vermesi ve sonradan Başkan Truman'ın Cumhurbaşkanı İnönü'ye yazdığı mektupla, Türkiye'ye verilen önemin kesinlikle azalmadığını söylemesi de Türkiye'yi rahatlatmadı (Soysal, 1997: 77).

Türkiye'nin NATO dışında bırakılması basında tepkilere yol açmıştır. Örneğin, 11 Mart 1949 tarihli Cumhuriyet gazetesinde "Atlantik Paktının Tekâmülüne Doğru" başlıklı yazıda Abidin Daver şöyle yazmaktadır:

"... Bugünkü şartlar altında, bir Bolşevik tecavüzü göz önüne alındığı takdirde, en mühim stratejik istikametlerden biri ve belki birincisinin, Türkiye ve Yunanistan üzerinden geçerek Akdeniz'e inen yol olduğuna şüphe yoktur. Batılı müttefikler bir ittifak antlaşmasıyla Kuzey ve Batı taarruz istikametini kapadıkları fakat Akdeniz yolunu açık bıraktıkları takdirde, Sovyet Rusya'nın bu açık yolu tercih ve bilhassa Türkiye'yi daha ziyade tazyik ve tehdit etmesi gayet tabiidir. Buna karşı alınacak tedbir

ya Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya Yunanistan ve Türkiye'nin iştirak edecekleri bir Akdeniz savunma paktı vücuda getirmek, ya da bir beyanname ile Türkiye ve Yunanistan'ın istiklallerini garanti etmektir.” (Cumhuriyet Gazetesi, 11 Mart 1949: 1-3).

18 Mart 1949'da Atlantik Paktı metninin yayınlanmasından sonra Türk kamuoyundaki tepkiler daha da arttı. Bu konuda Feridun Osman Mentешеoğlu, *“Sovyetler Birliği Atlantik Paktı'nın komünist bloğuna karşı yapıldığını bilmiyor mu? O halde bugün Akdeniz her türlü taarruz için serbest duruyor.”* diyordu. Peyami Safa da Türkiye'nin bu durumda tarafsız bir dış politika takip etmesinin daha doğru olacağını belirtip, *“Bizi hesaba katmayan bir müşterek emniyet sistemini bizim de hesaba katmamıza gerek yoktur.”* diyerek daha sert bir tavır takınmıştır (Ulus Gazetesi, 26 Mart 1949).

Truman Doktrini ve Marshall Planı'nı sevinçle karşılayan Türkiye, ABD'nin bu yıllarda, siyasal bakımdan daha kapsamlı yükümlülükler altına girmek niyetinde olmadığını saptamıştı. Bunun üzerine yüzünü bölgenin geleneksel gücü İngiltere'ye döndü. Türkiye'nin Londra elçisi Cevat Açıkalın'ın ifadesiyle İngiltere, *“Türkiye'nin en yakın dostu ve müttefiki ve Batı ile önemli bağlantısı”* idi. 26 Aralık 1947'de Ankara'daki İngiliz elçisi Kelly ile bir araya gelen Dışişleri Bakanı Sadak, ülkesinin İngiltere'nin Batı Avrupa'daki güvenlik çıkarları ile Ortadoğu arasındaki bağlantıyı üstlenebileceğini açıkça ifade etti. Türkiye, Avrupa ve Ortadoğu'daki yalnızlığını İngiltere'ye el uzatarak gidermeye çalışıyordu (Kürkçüoğlu, 1972: 66).

1948 yılında İngiltere'nin uluslararası arenadaki yeri çok parlak değildi. İngiltere'nin uluslararası konumunu şekillendiren belli başlı ülkelerden biri olan Mısır'da İngiltere'ye karşı tepkiler artıyordu. İngiltere'nin Süveyş üsünü boşaltmasını isteyen Mısır, ayrı bir Sudan Devleti'nin kurulmasından da hoşlanmıyordu. Ortadoğu-Avrupa bağlamında, İngiliz stratejik çıkarları açısından önem taşıyan iki ülke, petrol zengini Irak ve Süveyş'in bekçisi Mısır, Türkiye'ye mesafeliydiler. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin 1947 sonunda İngiltere'ye yaptığı açılım fazla anlamlı değildi, sonuç alıcı hiç değildi (Sönmezoğlu, 2000: 32).

Şubat 1948'de Prag Darbesi ile Çekoslovakya'da komünistlerin iktidara gelişi Avrupa'da gerginliği artırdı. Bu değişiklikten sonra, Dışişleri Bakanı Sadak İngiliz meslektaşısı Bevin'le görüşmek istedi. Sadak'ın birkaç amacı vardı: Çekoslovakya olaylarından sonra gerilen Türk kamuoyunu yatıştırmak, ABD yardımlarındaki

belirsizlikleri konuşmak ve yeni Sovyet elçisi ile görüş alışverişinde bulunmak. Yeni Sovyet elçisi 1945-1946 yıllarında Türk-Sovyet ilişkilerinde görülen gerginliğin yatıştırılmasında katkıda bulunmuştu. Bu durum Ankara'ya göre, Sovyetlerin yeni hesaplı çıkışlarına, “dostça önerileri”ne yol açabilirdi. Sadak, İngiliz elçisi Kelly'e, hükümetinin, Moskova'nın yeni elçi atamasının Rusların Marshall yardımı ve öteki sorunlar konusundaki hoşnutsuzlukları istismar etmek ve Türkiye'de bir beşinci kol örgütlemek amacı taşıdığı kanısında olduğunu söyledi (Erhan, 2002c: 543).

Bu durum İstihbaratçı Kurmay Albay Behçet Türkmen tarafından da İngiliz elçisine bildiriliyordu. Behçet Türkmen Rusya'nın her an saldırabileceğine inandığını söylüyor, Türkiye'nin bu nedenle, bir an önce Batı'nın stratejik planlarının içine alınmasını savunuyordu. Türkmen'e göre Türkiye'nin işgali, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya inmesinin ön koşulu olduğu gibi, Türkiye'nin bir üs olarak kullanılması Rusya'ya saldırının ön koşuluydu. Behçet Türkmen, Don Irmağıyla Ural Dağları arasında kalan Sovyet petrol merkezlerine Karadeniz üzerinden hava saldırıları veya Sovyetlere karşı bir savaşta Karadeniz'den bir deniz çıkarması yapılması için Türkiye'nin konumunun Batı ülkeleri açısından ideal olduğunu İngiliz Ataşesine ısrarla bildirmişti (Bağcı, 2001: 10).

Ancak Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak ve İstihbaratçı Behçet Türkmen'den gelen bu mesajlar, İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından fazla ciddiye alınmadı. Bir İngiliz yetkili bu konuda şu tespiti yapıyordu: *“Türklerin anlattıklarında düşündürücü şeyler olsa da, bu kötümserlikleri yer yer abartılıdır; bunun nedeni bizden daha çok askeri yardım elde etmektir.”* (Akalm, 2003: 239).

Türk yöneticilerin ülkelere yönelik öne sürdükleri Sovyet propagandasının yoğunlaşması, dünyanın öteki taraflarında görülen bir dalgaydı. Bu yüzden Türkiye'nin tutumu abartılıydı. Öte yandan Sovyet Rusya, 1946 Ağustosundan itibaren Türkiye'yi baskı altında tutacak her türlü girişimden kaçınmıştı. Dahası, Prag Darbesi'nden sonra Türkiye'nin çekinmesini gerektirecek ciddi bir neden yoktu. Çünkü Türkiye'de güçlü bir sol yoktu. İngiliz haber alma servisi komünist sempatanlarının sayısının bin ila üç bin arasında olduğunu tahmin ediyordu. Zaten devlet, rejime yönelik herhangi bir faaliyeti bastırmaya hazırды. Nitekim Türkiye'de Komünist Partisi de kapatılmıştı (Karpas, 1996: 262).

Aslında Türk yöneticileri kaygılandıran Prag Darbesi değil, Finlandiya örneğiydi. Sovyetler Birliği, Macarlarla ve Romenlerle olduğu gibi Finlandiya ile de bir dostluk, işbirliği anlaşması imzalamıştı. Behçet Türkmen İngiliz atışeye bunu hatırlatmıştı: “Finlilerin Rusların baskılarına karşı direnişini izliyoruz. Rusya-Finlandiya ilişkisi Türkler tarafından büyük bir ilgi ile izleniyor.” (Akalin, 2003: 240).

Diğer taraftan, Vandenberg Kararı ile ABD'nin Avrupa Savunma İttifakı'na katılacağı belli olduktan sonra Türkiye, Batı Cephesine katılmak amacıyla ABD ile temaslarını yoğunlaştırdı. İlk olarak 30 Haziran 1948'de ABD'ye karşılıklı bir ittifak teklif edilmesine rağmen, bu teklif kabul edilmedi (Sarınay, 1988: 78). Sonuçsuz kalan bu ittifak teşebbüsünden sonra Türkiye Washington Büyükelçisi vasıtasıyla geniş çapta temaslarda bulundu. Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert M. Lowett ile yaptığı görüşmede, Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği'ne katılması suretiyle, Atlantik Paktına da üye olması fikrini ortaya attı. Lowett ise buna verdiği cevapta, “*Batı Avrupa Birliği'nin genişletilmesi, bu birlikteki üye devletlerin takdirine bırakılmıştır. Biz bu işe karışmayacağız.*” diyerek Türkiye'nin teklifine ilgisiz kalmıştır. Ayrıca Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, ABD Dışişleri Bakanı Marshall ile de görüşerek, Türkiye'nin Batı Savunma cephesine katılma arzusunu dile getirmesine rağmen ABD, ümit verici kesin bir cevap vermemiştir (Erkin, 1987: 20).

Türkiye bu reddedilmişliğin üzüntüsünü yaşarken, 5 Mayıs 1949'da on Avrupa devleti tarafından kurulan Avrupa Konseyine de dahil edilmemekle ikinci kez hayal kırıklığına uğradı (Avcıoğlu, 1978: 1609).

Türkiye'nin bu defa yalnızca Avrupa Devletleri arasında kurulan ve askeri bir niteliği bulunmayan bu kurulaşa da alınmaması, Türkiye'de yeni tepkilere yol açmıştır. Birçok kimse, Atatürk devrinden başlayan batılılaşma çabasının Avrupa Devletleri ile daha sıkı ilişkiler kurmak biçiminde anlaşılması nedeniyle, Türkiye'nin Avrupa Konseyi dışında bırakılmasını üzüntü ile karşılaşmıştır. 8 Mayıs 1949 tarihli Ulus gazetesinde yayınlanan bir başyazıda bu konuda şöyle denilmektedir:

“... Tabii bulmadığımız, hayret ve esefle karşıladığımız nokta, Türkiye'nin (Avrupa Konseyi'ne) davet edilmemiş olmasıdır. Acaba böyle bir teklif oldu da Türkiye onu ret mi etti? Dışişleri Bakanlığımızın bu konuda ne düşündüğünü bilmiyoruz. İttifak muahedeleri ile bağlı bulunduğu dost büyük devletlerin bu hususta dikkatini çekip çekmemiş olduğundan da haberimiz yoktur. Fakat biz, kendi hesabımıza, memleketimize

karşı bir ihmal ve istihfaf manasına gelen bu unutkanlıktan duyduğumuz infiali alenen ifadeden kendimizi alamıyoruz. Türkiye'nin Atlantik bölgesi ile irtibatı yokmuş, İtalya vakta antlaşmaya ithal edilmiş ama şu sebep varmış. Fakat Türkiye'nin Avrupa Birliğini tesis etmeye davet olunmasına da acaba Birleşik Amerika'nın anayasası mı mânidir.” (Ulus Gazetesi, 8 Mayıs 1949: 1-2).

Fakat Türkiye'nin Avrupa Konseyi dışında kalmasının endişeleri fazla sürmemiş, 8 Ağustos 1949 tarihinde Türkiye, Yunanistan ve İzlanda konseye davet edilmiştir. Türkiye'nin konseye girmesiyle bir Avrupa devleti sayılması ülkede büyük memnurluk yaratmıştır.

Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak Avrupa Konseyi'ne davet edilmemiz üzerine:

“Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. İngiltere ve Fransa ile ittifakımız ABD ile gittikçe artan dostluğumuz ve menfaat birliğimiz dış siyasetimizin istikametini Batı'ya çevirmiştir. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesidir. Aynı zamanda, Avrupa Konseyi'ne girmemiz bu ana siyasetimizde bizi kuvvetlendiren yeni bir amildir. Yine ancak bir Avrupalı devlet sıfatıyla ki Amerika'nın Marshall yardımından istifade edebiliyoruz. Avrupa Konseyi'ne katılmamız neticesi, Anadolu'nun Avrupa siyasi ve iktisadi birlik hudutları içine girmesi bizim için belli başlı bir hadisedir.” (Sarıay, 1988: 82).

diyerek Türk Hükümeti'nin konuya verdiği önemi ve duyduğu memnuniyeti ifade ediyordu.

2. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRMEK İSTEMESİNİN NEDENLERİ

Truman Doktrini ile başlayan işbirliğinin bir ittifakla sağlamlaştırılmasını isteyen Türk yöneticilerinin hedefi 1949'da kurulan NATO'ya girmektir (Ataöv, 2006: 191). Türkiye'nin bu isteğinin altında birçok neden yatıyordu.

Türkiye'nin NATO ittifakına katılmak istemesinin temel nedeninin Sovyet faktörü olduğu bilinen bir gerçektir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren Sovyetlerden duyulan endişe, sürekli olarak ABD ile yapılacak bir ittifak şemsiyesinde giderilmek istemiş, ABD'nin savaş sonu dünyasında İngiltere'nin yerini alan gücü ile birinci aktör devlet olmasının yanında, bir Sovyet tehdidi olduğu konusunda Türkiye ile ABD arasındaki düşünce paralelliği bu ittifak arayışında etken olmuştur (Sander, 1979: 62). Ancak Amerika'nın geleneksel dış politikasının, ittifak türü bağlantılara izin vermemesi nedeniyle ilişkiler arzulananın gerisinde ve yavaş ilerlemiştir. Ne zaman ki Amerika, Vandenberg Kararı ile geleneksel dış

politikasından ayrılıp ittifak politikasına başlamış, o andan itibaren Türkiye'nin de umudu artmıştır. İşte, hem Sovyet tehdidine karşı savunma amacıyla kurulan ve hem de, ABD'nin motor güç olarak bünyesinde bulunduğu NATO, Türkiye'nin arayışına çok yanlı cevap verecekti. Eğer pakta alınmazsa, NATO'nun Türkiye'yi dışlayarak çizdiği savunma sınırı, Türkiye'yi eskisinden daha fazla Sovyet tehdidine maruz bırakabilirdi. Çünkü bu kez, Türkiye'nin Sovyetlere karşı savunulacağına dair verilen şifahi sözleri anlamsız kılan bir ittifak antlaşması vardı ve bu yazılı belge bu haliyle Türkiye'nin savunmasızlığının teyidiydi. Dolayısıyla Türkiye Batı Bloku'nun sağlayacağı güvenliğin içinde yer alarak bu korkuyu üzerinden atmak istiyordu. Böylece ülke topraklarının savunulması kolaylaşacak ve ordu da daha çağdaş hâle getirilecekti (Erhan, 2002c: 543).

Yine ABD merkezli bir neden, Türkiye'nin ABD'den aldığı ekonomik ve askerî yardımın verilip verilmeyeceğine ilişkin kaygılar, Türkiye'nin NATO'da olmak istemesinin nedenlerinden biridir. NATO'nun kurulmasıyla ABD'nin yardımı NATO devletlerine de yapılmaya başlanacaktaki ki, kaynakların bu şekilde başka devletlere kanalize edilmesi, NATO dışında olduğu takdirde Türkiye'nin aldığı yardımı azaltabilirdi (Sarmay, 1988: 84).

Türkiye'nin NATO'ya girmek isteme nedenlerinin ABD merkezli nedenler olması ve fakat pakta alınmaması, 4 Nisan 1949 tarihinden itibaren Türkiye'nin dış politikasında bir hedef yoğunlaşmasına gidilmesine sebep oldu. Pakta alınmayan Türkiye, bundan sonra ABD ile olan ilişkisini hukuki bir yükümlülük esasına oturtmayı dış politikasının hedefi olarak gördü²⁹ (Burçak, 1983: 194).

Dördüncüsü, kamuoyu NATO'ya katılmanın gerekliliğine inanmaya başlamıştı. Bazı Türk aydınları, çok partili döneme geçiş sürecinin devam edebilmesi için, Türkiye'nin demokratik Avrupa ülkeleriyle birlikte NATO içinde yer alması

²⁹ Türkiye, 1950 yılı boyunca bu anlamda hedefine ulaşamayacak, 1951 yılı Şubat ayına gelindiğinde ise bu yöndeki çalışmalara hala devam edildiği Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından ifade edilecektir. Bayar, 23 Şubat 1951 günü, İngiltere Orta Doğu Kuvvetleri Başkomutanı General Brian Robertson ile yaptığı görüşmede, İngiltere ile Türkiye arasında kıymetini takdir ettikleri bir ittifak antlaşması bulunduğunu ancak, Amerika ile olan dostluk ilişkilerinin de, ileriye götürülerek siyasi bir dostluk bağlantısı oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğunu ve bunu sağlamak amacıyla yeni bir formülle Amerikan hükümeti nezdinde yeniden teşebbüste bulunması için Washington Büyükelçisine talimat verildiğini ve neticesinin beklendiğini söylemektedir. Geniş bilgi için bkz: "Cumhurbaşkanlığı Gizli Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, , 8 Eylül 1997, s. 97.

gerektiğini savunuyordu. Aksi takdirde Türkiye'nin, demokrasiyi deneme çalışmalarından vazgeçeceğini söylüyorlardı. Yalnız milliyetçilikle tatmin olmayan genç kuşak için, liberal Batı geleneği ve zenginliği cazip hâle gelmişti. Siyasal ve ekonomik liberalizmin Türkiye'de benimsenebilmesi için, ülkenin Batı'nın tüm kurumlarında yer alması gerekiyordu (Erhan, 2002c: 543).

3. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRME ÇABALARI

3.1. CHP Dönemi NATO'ya İttifak Teklifleri

1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması, Batı'nın en büyük askeri gücü olan ABD'yi içine almadığı için eksik bir adım olarak kalmıştı. Beş Avrupa devletinin Amerika Birleşik Devletleri olmadan kendi başlarına olası bir Sovyet saldırısını önleyecek güçleri yoktu. (Gönlübol, 1982: 240) Bu nedenle kurulacak olan NATO'ya Brüksel Antlaşması'nı imzalayan beş devletin dışında yedi devlet daha katılıyordu.

Türkiye bu örgüte kurucu üye olmak istediğini belirtmiş, ancak hazırlık çalışmaları bitmesine karşın herhangi bir çağrı almamıştı (Bağcı, 2001: 10). ABD ve Kanada'nın örgüte katılımları ile ilgili haberler gelince Türkiye dışarıda kalmamak için isteğini daha sık getirmeye başladı. Türk Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, henüz NATO kurulmadan önce, bir Amerikan deniz filosunun İstanbul'u ziyareti esnasında verdiği bir demeçte, Türk hükümetinin daha şimdiden ABD'nin "müttefikten de öteye" müttefiki sayılabılırsa de, ABD açısından hukuken mümkün olduğu takdirde, bu ilişkileri bir ittifakla daha etkili ve resmi bir biçimde somutlaştırmak istediğini belirtmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Marshall ise 2 Temmuz 1948'de, Amerika'nın Türkiye'ye yardım ettiğini, Türkiye'nin özgür ve bağımsız hükümetini korumasında ABD'nin yararı olduğunu söylemiş ancak bir ittifakın ABD'nin bütün dış politikasının ve bu arada hemen hemen bütün öteki ülkelerle ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerektireceğini belirterek, Türkiye'nin ilk ittifak teklifini kabul etmemiştir (Erhan, 2002c: 545).

Kasım 1948'de Türk Dışişleri Bakanlığı, Amerikan ve İngiliz Büyükelçilerinin ortaklaşa verdikleri ret cevabı içeren notayla karşılaştı. Bu notada

“Ankara’ya bu antlaşmanın coğrafi bir savunma antlaşması olduğu ve sadece Kuzey Atlantik Bölgesi ülkeleri ile sınırlı kalacağı anlatılıyordu.” (Bağcı, 2001: 11).

16 Mart 1949’da Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, NATO’nun belli bir coğrafi bölgeyle sınırlı olduğunu, Türkiye’nin bu ittifaka girmesinin söz konusu olmadığını, ancak Akdeniz Paktı kurulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir (Bağcı, 2001: 12).

4 Nisan 1949’da Kuzey Atlantik Antlaşması’nın imzalanması Türk kamuoyunda huzursuzluklara yol açtı ve endişeleri arttırdı. Türk yöneticileri kendilerinin Batı tarafından gözden çıkarıldığını sandılar (Sander, 1979: 63). Basında da Türkiye’nin örgüte alınmayışı geniş yer buldu ve tepkilere neden oldu.

1946 seçimleri Türkiye’nin NATO’ya üyelik konusunda resmi başvuru yapması açısından teşvik edici olmuştur. Zira muhalefette bulunan DP, Türkiye’nin NATO’ya üyeliğini hem güvenlik ve hem de Batı ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünden bir zorunluluk olarak görüyordu. Bu nedenle iktidarı Türkiye’yi “Batılı Demokratik Cephenin” dışında bırakmakla suçluyordu (Sarınay, 1988: 93). Bu eleştirileri dikkate alan iktidar partisi CHP, bir yandan güvenlik endişesi diğer yandan da iç politika kaygıları ile NATO’ya üyelik için ikinci başvuruyu, iktidarının son günlerinde 11 Mayıs 1950’de yaptı. Fakat bu başvuru da kabul edilmedi (Mütercimler-Öke, 2004: 85; Üçarol, 1995: 727-729).

Konu ile ilgili New York Times’da yayımlanan haberde “İngiltere’nin, Yunanistan ve Türkiye’nin NATO’ya üye olmasını kabul etmeye hazırlandığı ancak hala Akdeniz bölgesinde Türkiye ile Mısır’ın içinde bulunduğu bir güvenlik paktı arayışında olduğu belirtilerek, sebebinin ise Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi ülkelerin NATO’nun Ortadoğu ve Akdeniz’e kadar genişlemesinden duydukları endişe olarak göstermiştir. ABD’li yetkililerin ise “Türkiye’nin durumunun Orta Doğu’nun güvenliği için hayati öneme haiz olduğundan NATO’da yerini almalıdır görüşünde birleştikleri” vurgulanarak Türkiye’nin tezi desteklenmiştir (Daniel, 1951: 1).

3.1.1. Akdeniz Paktı Sorunu ve Türk-İtalyan Dostluk Antlaşması

Türkiye'nin NATO'ya girmek için yaptığı ikinci başvurusundan (11 Mayıs 1950) sonra ABD, "Türkiye ile Yunanistan'ın bir Akdeniz Paktı içinde yer almasını istemişti. Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 1949 Şubatı'nda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın toplantılarına katılmak üzere Londra ve Paris'e gitmeden önce verdiği bir demeçte, sınırlı coğrafi alan sebebiyle Türkiye'nin hazırlanan Atlantik Antlaşması'na katılması mümkün olmayacaksa da, Türkiye, Yunanistan, İtalya, Fransa ve İngiltere'yi içine alan Akdeniz Savunma Sistemi'nin kurulmasından yana olduğunu açıklamıştır (Sarımay, 1988: 79).

Necmettin Sadak, Londra ve Paris'te yaptığı görüşmelerden sonra düzenlediği basın toplantısında da, Atlantik Paktı'nın "mutlak surette sınırları belirlenmiş bir coğrafi bölgeye ait güvenlik sistemi" olduğunu bu sebeple Türkiye'nin katılmasına hiçbir sebep bulunmadığını belirttikten sonra şöyle devam etmiştir: "Avrupa'da barış yalnız kıta kısmında korunamaz. Bizce Avrupa barışı birdir ve bölünemez." bu sebeple Atlantik Savunma Paktı'nın, Akdeniz'de kurulacak başka bir paktla tamamlanması gerektiğini belirtmiştir (Gönlübol-Ülman, 1982: 232).

Bu süreçte, Kuzey Atlantik ittifakı metninin hazırlıklarının tamamlanması üzerine, İtalya ile Fransa'ya bağlı olan Cezayir'in Kuzey kısımlarının ittifak içine alınacağı belli olunca, Türkiye'nin ittifaka girmesini engelleyen "sınırlı coğrafi alan" tezi ortadan kalkıyordu. Bu durumda Türkiye ve Yunanistan'da Sovyet baskılarının artacağı yönünde endişeler kuvvetlenmişti (Erkin, 1966: 22).

Kuzey Atlantik Paktı dışında kalan Türkiye'nin, Sovyet tehditlerine karşı kendisini nasıl savunacağı endişesi daha da artmıştır. Bu durumun ABD yardımlarında azalma kaygısını da beraberinde getireceği belirtilmiştir (Ülman,1967:149).

Akdeniz Paktı'na İngiltere, İtalya, Türkiye, Yunanistan ve Mısır'ın katılması düşünülüyordu. Durum böyle olunca "NATO dışında kalan, fakat ittifaka yakın ülkeler arasında Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlayacak bir pakt oluşturulacaktı."

(Ekincikli, 1997: 1). Bunun yanında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Avrupa yerine Orta Doğu'nun savunulmasında rol oynamalıydı.³⁰

Ancak Arap devletlerinin kendi aralarında anlaşma sağlayamaması Mısır'ın tek başına bir pakta girmesini -üstelik İngiltere ile aynı pakta olmasını- olanaksız kılıyordu. Bu duruma Arap-İsrail savaşları da eklenecek olursa Akdeniz Savunma Pakti'nin kurulma fikrinin hayalî bir düşünceden öteye gidemeyeceği açıktı ve Türkiye de bu görüşteydi. Ama NATO'ya girebilmek için bunu bir adım olarak gören Türkiye, bu pakt düşüncesine karşı çıkmamış içinde yer alabileceğini bildirmiştir. Türkiye'nin 1950 Mayıs'ında NATO'ya girmek için yaptığı başvuruya kadar bu duruma karşı çıkmamasının nedeni, giriştiği faaliyet ile Batılı devletlerin dikkatini NATO'yu kurmakla boş bıraktıkları bu bölgeye çekmekti (Merih, 2006: 145).

Türkiye, her alanda güvenliğini garanti edecek girişimlerini sürdürdü. NATO'nun dışında kalmanın ardından muhtemel bir Akdeniz ittifakının gerçekleşmesi için 24 Mart 1950 de İtalya ile "Dostluk ve Hakemlik Antlaşması" imzaladı. Taraflar bu dostluğun bir Doğu Akdeniz Pakti'na dönüşmesi gereği üzerinde önemle durdular. Bir Türk sözcüsü 5 Mart 1950'de "*Arap devletlerinin Türkiye ile İtalya'ya bağlanacakları ve bunun bir Doğu Akdeniz blokunun kurulmasına yol açacağını*" öne sürdü. Ayrıca Türkiye'nin Yunanistan'la da aynı nitelikte bir anlaşma yapacağı söylentileri yaygınlaştı. Bakan Sadak 23 Mart 1950'de verdiği demeçte, ABD ile Türkiye'nin katılacağı bir Akdeniz ittifakının gereğini bir kez daha dile getirdi. "*Doğu Akdeniz savunulmadan Batı Akdeniz'in nasıl savunulacağını anlamıyorum*" dedi. Fakat ABD ve İngiltere'nin, NATO'nun oluşturulma gayesine ve Türkiye'nin üyeliğine farklı yaklaşımları bu girişimleri uzunca bir süre cevapsız bırakmıştır (Akalm, 2003: 264).

³⁰ Türkiye'nin NATO üyeliği hususunda en çok itiraz edenler, başta İngiltere olmak üzere Norveç, Danimarka, Hollanda ve Belçika'dır. İngiltere'nin itirazının ardındaki en büyük neden Ortadoğu'daki çıkarlarıdır. 1951 Haziranında İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda Genel Müdürlük yapan Shuck Burghun düzenlediği basın toplantısında Zafer gazetesi başyazarının "Ya İtalya niçin Atlantik Paktına girdi?" sorusuna verdiği yanıt ilginçtir, "İtalya, hükümet şekli, ananeleri, din birliği ile Avrupa camiasına dâhil bir memleket kabul edilmiştir." Ayrıntılı bilgi için bkz: Apdülhat Akşin, **Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Orta Doğu Meseleleri**, Kervan Matbaası, İstanbul 1959, s. 31.

Sander'e göre, Türk-İtalyan Antlaşması'nın tarihi iyi seçilmişti. Çünkü ABD Dışişleri Bakanı Acheson 1950 Mayıs'ında Avrupa'ya gelecek, Paris ve Londra'da Avrupa savunması ile ilgili görüşmeler yapacaktı (Sander, 1979: 70).

Bundan sonra Türk yöneticileri, Türkiye'yi Batı dünyasının ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlamışlardır. Türkiye'nin Avrupa Konseyi'ne üye olması, Türk devlet adamlarını NATO'ya girme konusunda hem cesaretlendirmiş, hem de bu cesaretlerine haklı bir sebep hazırlamıştır.

3.2. Demokrat Parti'nin İktidara Gelişi

Türk demokrasisi adına "Beyaz Devrim" olarak adlandırılan 14 Mayıs 1950 genel seçimleri, 7 Ocak 1946 tarihinde kurularak Genel Başkanlığına Celal Bayar'ın getirildiği Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlandı. Demokrat Parti bu seçimlerde, kullanılan oyların %53.3'ünü alarak 408 sandalye kazandı ve 27 yıllık CHP iktidarına son verdi. 22 Mayıs 1950'de ilan edilen ilk Adnan Menderes Kabinesi, 2 Haziran 1950'de güvenoyu aldı. Bu tarihte başlayan Demokrat Parti İktidarı 27 Mayıs 1960 askerî darbesiyle sona erdi (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, 1976: 70-71).

22 Mayıs 1950'de yeni meclis toplanmış, Başkanlığa Refik Koraltan getirilmiş, Celal Bayar Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı olmuş, Adnan Menderes de ilk DP Hükümetini (19. Cumhuriyet Hükümeti) kurmakla görevlendirilmiştir (Merih, 2006: 135).

3.3. Demokrat Parti Dönemi NATO'ya Girme Çabaları

3.3.1. CHP Dış Politikasının Sürdürülmesi

14 Mayıs 1950 seçimleriyle büyük bir başarı kazanan DP'nin Başvekili sıfatıyla İstanbul Milletvekili Adnan Menderes, hükümeti kurmakla görevlendirilmişti. 22 Mayıs'ta kabineyi ilan eden Adnan Menderes, 29 Mayıs'ta TBMM'de hükümet programını açıklamıştır. Programın ilk bölümünde tek parti rejiminin eleştirisine yer verilirken, ikinci bölüm, daha çok özgürlük ve refah

konusunda vaatlere ayrılmıştır (Birand-Dündar ve Çaplı, 2007: 55). Başbakan dış politikada izleyecekleri rotayı ise, şu sözlerle ifade etmiştir:

“...Birleşmiş Milletler idealine samimi bağlılığımızı tekrara lüzum görmüyoruz. Ananevi İngiliz ve Fransız ittifakına ve Birleşik Amerika ile en sıkı dostluk ve işbirliğine dayanan, dostluklarına daima sadık kalan uzak yakın ve büyük küçük bütün milletlerin istiklal ve toprak bütünlüklerine hürmetkâr olan dış siyasetimizin sulhçu mahiyeti bütün dünyaca malumdur.” (Öztürk, 1968: 363).

Başbakan, hükümetinin dış politikadaki en büyük emelinin ise Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla Türkiye'nin barışçı siyasetini destekleyen Birleşik Amerika ve büyük müttefikler İngiltere-Fransa ile siyasi, iktisadi ve kültürel münasebetleri gün geçtikçe kuvvetlendirmek olduğunu önemle vurgulamıştır. Doğu Akdeniz'de güvenliği maddi ve manevi bakımdan kuvvetlendirmek için büyük dost olarak tanımlanan ABD'nin ve müttefiklerin dikkatini bu bölgeye çekmek de DP'nin hedefleri arasındadır. Diğer yandan Yakındoğu devletleriyle sıkı münasebetler kurarak bu bölgede emniyetin ve yardımlaşmanın sağlanması ise, son derece lüzumlu görülmekle birlikte bu neticenin aynı zamanda Ortadoğu kadar bütün dünyanın da emniyeti bakımından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Öztürk, 1968: 364).

Hükümet programında vurgulanan bu esaslar DP'nin gelecekteki icraatlarının adeta habercisi konumunda olmuştur. DP parti programında da dış politika konusunda: “milletler birliği amacını hedef tutan barışçı ve açık bir dış siyaset” üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Dışişleri Bakanı Köprülü de Mayıs sonunda Brüksel'de verdiği demeçte: “*İkinci Dünya Harbinden beri Batı'ya yönelmiş olan dış siyasetimiz son seçimler neticesinde, bu istikamette daha faal bir şekil alacaktır.*” diyerek DP'nin dış politikası hakkında önemli ipucu vermiştir (Feroz ve Bedia Tugay Ahmad, 1976: 71).

DP genel seçimlerden sonra, aynı yıl içinde yapılan üç yerel seçimden de başarıyla çıkmasına rağmen hükümet içinde artan anlaşmazlıklar istifalara yol açmıştır. Başbakanla anlaşmazlığa düşen milli eğitim bakanının istifasını, sağlık ve bayındırlık bakanlarının istifaları takip etmiştir. On yıllık DP iktidarı döneminde kurulan hükümetler içinde en kısa ömürlüsü I. Menderes Hükümeti (22 Mayıs 1950-8 Mart 1951) olmuştur. Adnan Menderes tarafından 9 Mart'ta açıklanan ikinci hükümette (2 Nisan 1951-26 Mayıs 1954), üç yeni bakan görev alırken altı bakanın yeri değiştirilmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na Fuad Köprülü yeniden atanmıştır. Yeni

Hükümetin programında ise, birincisine göre fazla bir değişiklik yapılmamıştır (Albayrak, 2004: 202-206).

Dış politika hususunda da birinci programla paralel görüşlere yer verilmiştir. Hükümet programında, Birleşmiş Milletler idealine bağlılığı bir kez daha vurgulayan Menderes, ortak bir güvenlik sistemi kuruluncaya kadar hür milletler cephesinde birbirini tamamlayacak ve arada boşluk bırakmayacak güvenlik anlaşmaları sayesinde saldırıları önlemenin mümkün olacağını vurgulamıştır. Diğer yandan “büyük dost” olarak tanımladığı ABD ile işbirliğinin her geçen gün daha da geliştiğini ifade eden Menderes, ayrıca İngiltere ve Fransa ile olan mevcut ittifakı da dış siyasetin önemli iki mesnedi olarak addetmiştir (Bulut, 2008: 37).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra dış politikaya hâkim olan en önemli mesele, Avrupa’yı olduğu kadar Türkiye’yi de tehdit eden Sovyet emperyalizmine karşı duyulan güvenlik endişesi olmuştur. Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde dış politika açısından oldukça aktif bir dönem yaşanmıştır. Hükümet programlarında da görüldüğü gibi, Batı ile özellikle İngiltere ve ABD ile ilişkileri geliştirmek için büyük çaba sarf eden Menderes Hükümetleri, NATO’ya üye olarak Sovyetlere karşı duyulan bu endişeyi ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdi. Ancak Doğu Asya’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin ortaya çıkması ve Kore Savaşı ile milletlerarası komünizmin geniş bir alanda tehlike yaratması gibi gelişmeler Türkiye’yi, kendi güvenlik sistemini güçlendirmek durumunda bırakmıştır. Dış siyaset açısından oldukça hareketli olan dönemin göze çarpan en önemli gelişmeleri; Kore Savaşı ve Türkiye’nin NATO’ya üye olmasıdır (Armaoğlu, 1983: 520).

Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde gelen yardımlarla birlikte Türkiye ABD çizgisine doğru yönelme gösterirken mevcut tablo DP iktidarı döneminde daha da belirginleşmiştir. Esas itibarıyla 1950’li yıllarda bu politika hususunda CHP ve DP uyum içerisindeydi. Bu politikanın ortak noktalarını ise, her türlü sol faaliyete karşı olmak, Sovyet karşıtı tutum izlemek, ABD’nin politik çizgisini takip etmek şeklinde sıralamak mümkündür (Çavdar, 2004: 187).

14 Mayıs 1950’de yapılan seçimler Türkiye’de iktidarın değişmesine neden olmuş fakat takip edilen dış politikaya ilişkin esaslar hiç değişmemişti. Türkiye’nin üçüncü cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar’ın da ajandasında çözüm bekleyen meselelerin başında Türkiye’nin güvenlik meselesinin halledilmesi gelmekteydi.

Yeni cumhurbaşkanı Bayar, ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yaptığı ziyaretinde lafı bir ara dış politika ve NATO konusuna getirip “NATO’ya neden girmediniz?” diye sorar. İnönü alıngan bir tavırla “Almak istediler de biz mi girmedik, Celal Bey?” cevabını verince rahatlamıştır. Olayın devamını İsmet Bozdağ, Celal Bayar adlı eserinden şöyle aktarıyor:

“Maksadımı izah ettim. Gerçek durumu, NATO’ya girip girmemek konusundaki esas fikrini öğrenmek istediğimi söyledim. Zaten verdiği cevaptan anlaşılıyordu ki, mukadderatımızı NATO’ya bağlamaktan zarar değil fayda görmektedir. Bunu açıklıkla ifade etti. Esasen benim görüş ve kanaatim de bu yolda idi. Fikir birliği içinde bulunuşumuzdan huzur duydum. Sayın İnönü’nün evinden ayrılır ayrılmaz, Başvekil Adnan Menderes’i buldum ve kendisi ile konuyu uzun-derin görüştim. Başvekil de bu konuyu benim gibi düşünüyor, Sovyet Rusya’nın belli istekleri karşısında yalnız kalmamak için, kolektif bir emniyetin zorunluluğuna inanıyordu.”

Bunun üzerine toplanan Bakanlar Kurulundan alınan karar, bütün yolların denenerek NATO’ya girme çalışmalarının hızlandırılması oldu (Bozdağ, 1986: 97; Saray, 2000: 98).

Yeni hükümetin NATO’ya dâhil olmak adına çalışmalara hız verme kararı aldığı günlerde patlak veren Kore Savaşı, üyelik arayışı için bir vesile olmuş ve Birleşmiş Milletler adına bir tugay gücündeki askeri Kore’ye gönderme kararı almıştır (Gönlübol-Ülman, 1982: 237).

3.3.2. Kore Savaşı

3.3.2.1. Kore Savaşı’nın Başlaması

Kore sorunu³¹, Kahire, Yalta, Postdam Konferanslarında ele alındı. Japonların Kore’den çıkarılması görevi ABD ve Sovyet ordularına verildi. ABD’nin teklifi ile 38. paralelin kuzeyi Sovyetler, güneyi ABD tarafından Ağustos ve Eylül 1945’te işgal edildi. Buna göre yarımadanın kuzeyi (125.296 Km²) Sovyet bölgesi, güneyi (96.345 Km²) Amerikan bölgesi olacaktı (Armaoğlu, 1973: 780).

³¹ Kore, Asya’nın doğusunda 34-43 paralel ve 124-130 meridyenleri arasında, Çin ve Sovyetler Birliği ile karadan, Japonya ile denizden komşu yarımada. Tarihte, stratejik üs olarak görülen Kore’ye 1910’da Japonya yerleşmiş, egemenliğini 1945 yılına kadar devam ettirmişti. Bkz: Hüsni Emir Erkilet, T. Bıykoğlu, H. Arun, **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)**, Ankara, 1975, s.13-18; Tahsin Yazıcı, **Kore Hatıralarım**, Ülkü Basımevi, İstanbul 1963, s.7.

15 Ağustos 1945'te 38. paralelin kuzeyi Sovyetlerce tamamen işgal edilmişti. Sovyetler, eğitilmiş 300 kadar komünisti de birlikte getirmişlerdi. Bunların lideri Sovyet Ordusu'nda bir subay olan İl-sung Kim'di. Sovyet işgal yetkilileri, ulusal önderlerin girişimiyle 6 Eylül 1945'te kurulan Kore Halk Cumhuriyeti'ni tanıdılar. Kuzey Kore Halk Komitesi'nin Kuzey Kore'nin bölgesel hükümeti olarak işlev göstermeye yetkili saydılar. Ayrıca Ağustos 1945'te Komünistler yeraltından çıkıp Seul'de Kore Komünist Partisi'nin Kuzey Kore bürosunu kurdular (Nahm, 1998: 155).

Sovyetlerin işgalinden bir ay sonra ABD güçleri Güney Kore'ye ulaştılar ve Seul'de Japon Genel Vali'yi teslim alıp Kore'deki Japon uyrukluları Japonya'ya gönderdiler. ABD, Sovyetlerin tersine Kore Halk Cumhuriyeti'ni tanımadı. Birleşik Devletler Askeri Hükümeti'ni kurarak Güney Kore'yi askeri yönetim altına soktular. Bu durum, Amerikalıları bir kurtarıcı olarak gören Korelileri düş kırıklığına uğrattı (Merih, 2006: 138).

ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin tarafından Kore'de demokratik bir yönetim kurulması için Aralık 1945'te oluşturulması kararlaştırılan Karma Komisyonun anlaşamaması üzerine sorun çıkmaza girdi. ABD, sorunu BM'ye taşıdı. Sovyetler Birliği'nin muhalefetine rağmen kabul edilen 14 Kasım 1947 tarihli karara göre oluşan BM Geçici Kore Komisyonu; Kore'de çalışacak, istişarelerde bulunacak ve 31 Mart 1948'de seçim yapılmasını sağlayacaktı. Kurulacak Kore Hükümeti, milli kuvvetler oluşturacak, buna dahil olmayan askeri teşkilatları kaldıracak, işgal kuvvetlerinin 90 gün içinde çekilmesi için gerekli önlemleri alacaktı (Erkilet vd., 1975: 19-21; Nahm, 1998: 164).

Sovyetler Birliği komisyonun kuzeye girmesine izin vermedi. Bütün ülkede yapılamayacağı anlaşılan seçimler, 10 Mayıs 1948'de sadece Güney Kore'de yapıldı. 31 Mayıs'ta toplanan Ulusal Meclis Haziran'da Anayasa'yı kabul edip ülkeye Kore Cumhuriyeti adını verdi. Temmuz 1948'de Kore Cumhuriyeti ilan edildi. Dr. Rhee Cumhurbaşkanı oldu. 15 Ağustos 1948'de Rhee'nin yemin etmesiyle ABD askeri yönetimi, ülkeyi Kore Cumhuriyeti Hükümeti'ne teslim etti (Armaoğlu, 1973: 781).

Kuzey Kore'de Mayıs 1945'te yönetimi ele alan Halk Şurası, Temmuz 1948 tarihinde seçim yaptı. Seçimler sonunda Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti Anayasası onaylandı ve İl-sung Kim başkan seçildi. 9 Eylül'de de Kore Demokratik

Halk Cumhuriyeti resmen ilan edildi. Böylece 1948'in Ağustos ve Eylülünde Kore halkı, her biri yasal olduğunu ileri süren iki Kore devletinin ortaya çıkışına tanık oldu. Artık 38. paralel aynı ulusun arasında bir sınır olmuştu. İki hükümet de kendilerini Kore'nin tek temsilcisi ilan etti. ABD ve Sovyetler Birliği işgale son vermekle birlikte, yandaş hükümetlerle ikili anlaşmalar yaparak bölgedeki nüfuzlarını korudular (Nahm, 1998: 166).

Amerikan güçlerinin Güney Kore'den çekilmesini yeterli görmeyen Kuzey Koreliler, askeri danışmanların da ülkeden ayrılmasını istemekteydiler. 1949 Sonbaharında Kuzey Kore'nin, lideri Sung bütün yarımada seçimlere gidip ülkeyi birleştireceğini söyler. Diğer yandan 38. paralelden güneye sızmalar da olmakta ve ülkede terör olayları çoğalmaktadır. Bu arada BM Komisyonu³² iç savaş çıkabileceğini rapor etti. Sonunda Kuzey Kore Hükümeti Ekim 1949'da Kore'yi cebri metotlarla da olsa birleştirmeye azmettiklerini açıkça belirtir. Kuzeyli Lider Sung'a göre, BM; Kore halkının egemenliğine set çeken ve emperyalistlerin oyunağı bir kuruluştur (Artuç, 1990: 25).

Kore sorunu, Kuzey Kore kuvvetlerinin 25 Haziran 1950 günü Güney Kore sınırını oluşturan 38. paralel boyunca saldırıya geçmesiyle savaşa dönüştü³³ (Erhan,

³² Kore'nin durumu, 17 Eylül 1947'de ABD'nin kararıyla, Sovyet Rusya'nın tepkisine rağmen Birleşmiş Milletlere (BM) havale edilmiştir. BM de, Kore'de "Geçici Komisyon" kurulmasını, bu komisyon denetiminde 31 Mart 1948'de Kuzey ve Güney Kore'yi içine alan genel bir seçim yapılarak tek bir Kore devletinin kurulması ve ABD ile Sovyetler Birliği askerlerinin ülkeyi terk etmeleri kararları alınmıştır. BM Genel Kurulu, 14 Kasım 1947'de, Kore'de BM Geçici Komisyonu'nu kurmuştur. Geçici Komisyon, 12 Haziran 1948'de Seul'de toplanmıştır. Komisyon, BM Komuta Merkezi'ne, Kuzey Kore yetkilileriyle anlaşmanın mümkün olmadığını rapor etmiştir. Bu nedenle BM'nin teklifiyle, BM Komisyonu'nun gözetimi altında Kore topraklarında genel seçim kararı alınmış, ancak Sovyetler Birliği BM kararına uymayı reddederek BM Komisyonu'nun Kuzey Kore topraklarına girmesine izin vermemiştir. BM Genel Kurulu bu durum karşısında BM Komisyonu'nun girebildiği yerlerde seçim yapılması için çağrı yapmıştır. Güney Kore'de genel seçim birçok parti ve kişinin muhalefetine rağmen 10 Mayıs 1948'de BM Geçici Kore Komisyonunun gözetimi altında yapılmış, halkın % 75'inin oy kullandığı seçimlerin sonunda 198 milletvekili seçilmiştir. 13 Mayıs 1948'de toplanan Kore Millet Meclisi, Kore Anayasasını hazırlayarak 12 Temmuz 1948'de kabul etmiştir. 17 Temmuz 1948'de Kore Cumhuriyeti ilan olunmuş ve 5 Ağustos 1948'de hükümet kurularak, Kore Cumhurbaşkanlığına Syngman Rhee seçilmiştir. Syngman Rhee, 6 Ağustos'ta Kore Hükümeti'nin resmen kurulduğunu BM Geçici Komisyonu'na bildirmiştir. 15 Ağustos 1948'de de bağımsızlığını ilan etmiştir. Geniş bilgi için bkz: **Kore Gerçeği (Facts about KOREA)** Çev: Dr. Hüseyin İcen, 1995, Sevinç Matbaası.

³³ Çağrı Erhan "Bugün bile bu çatışmanın ilk olarak kim tarafından başlatıldığı netlik kazanmamıştır" demektedir. Bkz: Çağrı Erhan, "Kore Savaşı", kutusu (Editör: B. Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, (1919-1980), 8. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 547. Ayrıca Mehmet Barlas konuyla ilgili şunları yazmıştır: "Amerikalılar, Kuzey'deki rejimin, Kore halkı için daha sevimli olduğunu görüyorlardı ve iki Kore'yi birleştirmemek için çareler arıyorlardı. Buldular da... Çoğunluğuna hakim oldukları Birleşmiş Milletlerde, 1948 seçimlerini zorbalık ve hile ile kazanan Syngman Rhee'yi meşru başkan ilan ettiler (...) Kore savaşı patlak verdiği gün, iddialara göre, kuzey güneye, tecavüz edecektir. Halbuki CIA raporları da dahil,

2002b: 547). Kuzey Kore verdiği ultiatomunda; Kore'nin birleşmesi, yabancı askeri ve siyasi komisyonların ülkeden çıkarılmaları yer alıyordu. ABD'nin isteğiyle toplanan BM Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin barışı bozduğuna karar vererek; “Silahlı taarruzu geri püskürtmek ve barışı iade etmek için” Kore Cumhuriyeti'ne yardım yapılmasını istedi (Aktaş, 2006: 52).

3.3.2.2. Türkiye'nin Kore Savaşı'na Katılma Kararı

14 Mayıs 1950'deki genel seçimlerin üzerinden 1 ay 11 gün geçmişti ki 25 Haziran 1950'de Kore Savaşı patlak verdi. Başbakan Menderes 11 Temmuz günü yapılan meclis toplantısının ardından gazetecilerin sorduğu “Askerî Şûra toplantıları hakkında izahat verir misiniz?” sorusuna “Evvelce de belirttiğimiz gibi ordu teşkilâtının yeni baştan ele alınıp gözden geçirilmesi lâzımdır. Ordumuzu bu şekilde yeni baştan takviye etmek kararındayız.” ayrıca “Bu toplantıların fevkalâde bir mahiyeti var mıdır?” şeklindeki soruya ise “En sakın devirlerde bile ordumuz üzerinde ehemmiyetle durmak mecburiyetindeyiz. Yeni bir şey yoktur.” şeklinde cevap vermiştir (Aydın Tarihi, Temmuz 1950, S. 200, s. 67).

18 Temmuz 1950'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar başkanlığında, Başbakan Adnan Menderes, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının katılımıyla Yalova'da bir toplantı yapıldı. (Öymen, 2004: 547-548) Toplantının sonunda: “Orduda kuvvetlerimizin takviyesi ve geliştirilmesi için alınması gerekli tedbirleri müzakere edilmiştir” denildi (Bayar, 1986: 118). 18 Temmuz 1950'de Yalova'da yapılan toplantıda genel kaniya göre Kore'ye asker gönderme kararının alındığı düşünülmekteydi (Bağcı, 2001: 20; Mütercimler ve Öke, 2004: 73).

Türkiye'nin asker gönderme kararı almasından birkaç gün önce İstanbul'da bulunan Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin'e Cumhurbaşkanı'nın görüşmek istediği bildirildi. Elçi talimat gereği Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yanına ulaştığında, Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'ın da orada olduğunu gördü. Başbakan; o gün sabah, Birleşmiş Milletler Anlaşması

---

bir çok delil, bunun aksini, yani güneyin kuzeye saldırdığını ispatlar” “Türkiye Üzerine Pazarlıklar” **Cumhuriyet**, 24 Temmuz 1967, No: 19, s. 5.

gereğince, dünya barış örgütünün karşı koymakla görevli olduğu, ancak aynı anlaşmanın ihdasını öngördüğü milletlerarası polis kuvveti henüz teşkil edilmemiş olduğundan, barışa bağlı üyelerin gönderecekleri askeri birliklerle saldırıya mukabele etmek zorunluluğu doğduğu ve bu maksatla, Kore’de düşmana karşı dövüşen Amerikan ordusuna yardım etmek üzere, Türkiye’nin de bir askeri kuvvet göndererek katkıda bulunmasının telkin edildiğini söyleyerek elçinin verilecek cevaba yönelik görüşlerini açıklamasını istedi (Erkin, 1980: 153-154).

25 Temmuz 1950 akşamı Cumhurbaşkanı başkanlığında tüm bakanların, Genelkurmay Başkanı ve Meclis Başkanı Refik Koraltan’ın da iştirak ettiği Bakanlar Kurulu toplantısında BM Güvenlik Konseyi’nin Kore Savaşı’na yardım başvurusuna verilecek cevap üzerinde görüşülmüş BM’ye şu telgraf çekilmiştir:

“Mr. Trygve Lie, BM Genel Sekreteri BM Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi’nin kararlarına uymayı bir vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Kore hakkındaki yardım talebini mütezammun 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükümeti bu tetkik neticesinde mezkur kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vâzetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrük olarak, Kore’de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silâhlı bir Türk savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar vermiştir.” (Ulus Gazetesi; 26 Temmuz 1950; Milliyet Gazetesi; 26 Temmuz 1950).

Türkiye Başbakanı Adnan Menderes’in Kore’ye asker gönderilmesi ile ilgili olarak yaptığı basın toplantısında, Hükümetin Kore’ye 4500 mevcutlu silahlı bir Türk birliği göndererek Birleşmiş Milletler emrine vermeyi karar altına almasıyla ilgili basında geçen haberler Senatör Fulbright ile Senatör Mundt’un ısrarı üzerine Amerikan Kongre zabıtlarına geçirildiği bildirilmiştir. Böylece Birleşmiş Milletlerin çağrısına ABD’den sonra yanıt veren ilk ülke, Türkiye olmuştur. 15 devletin asker yolladığı Kore’ye ABD’den sonra en fazla asker yollayan devlet de yine Türkiye’dir (B.C.A, 030.1.0.0.102.630.8; Toker, 1998: 82).

Mustafa Albayrak “Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti” adlı kitabında Kore’ye Türk askeri gönderme konusu ile ilgili şunları söylemekteydi: “Kore’ye asker gönderme kararında, Başbakan Adnan Menderes’in etkisi oldukça fazlaydı. Çünkü Başbakan, beş yıldan beri Türkiye’nin izlediği Batı yanlısı politikanın kanıtlanarak, NATO’ya girebilmesi için önemli bir fırsatın yakalandığına inanmış ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ile yaptığı görüşmede, bunu dile getirmişti.” (Albayrak, 2004: 411).

3.3.2.3. Kore'ye Türk Askeri Gönderilmesine Tepkiler

Kore Savaşı'na katılma kararı, Türkiye'nin DP ile yeni bir dış politika belirlediğinin bir göstergesiydi. Türkiye, cumhuriyet tarihinde ilk kez, hem de kendinden kilometrelerce uzakta, vatandaşlarının adını bile bilmediği bir ülkede savaşa giriyordu. Bu Menderes hükümeti tarafından alınmış “radikal” ve “yeni” bir adımdı (Bağcı, 2001: 20).

DP Hükümetinin meclise sormadan Kabine toplantısında aldığı kararla Kore'ye asker göndermesi; iktidar ile muhalefetin arasında önemli bir sorun olmuştur. Bu konuda DP grubunda da birkaç milletvekili tarafından itiraz gelmişti (Albayrak, 2004: 199). Kore'ye asker gönderilmesi kararı TBMM tatilde iken alınmış olduğu için kararın TBMM'de onaylanması Kasım ayında gerçekleşebildi.

Türkiye'nin bu savaşa katılması istisnai bir durumdu. Türkiye o zamana kadar kendi sınırları dışında herhangi bir askeri harekâta veya müdahaleye girmemişti. Yeni iktidara gelmiş olan DP'nin aldığı bu radikal karar aynı zamanda trajikti. Çünkü bu kararın neticeleri önemli sonuçlar doğurmuş ve günümüze kadar ehemmiyetini korumuştur. Bu karar alınırken meclise danışılmadığı için anayasaya aykırı bir durum ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Muhalefet Kore'ye asker gönderilmesine karşı değildi, fakat karar alınırken anayasanın ihlal edildiği görüşündeydi³⁴ (Aydemir, 2011: 296-297).

Diğer yandan iktidarın sözcüsü Zafer Gazetesi, bu büyük başarıyı ülkemizin gelecekteki savunmasının garantisi saymaktaydı. Başyazar Mümtaz Faik Fenik'e göre yapılan eleştiriler ne yönde olursa olsun hükümet doğru bir karar vermiştir ve bu kararın sonuna kadar arkasında olmak gerekir. Ona göre:

“Kore'ye asker gönderilmesi hakkında hükümetimizin verdiği karar BM ülküsüne ve müşterek emniyet sistemine bağlı olan medeni dünyada her halde büyük yankılar

³⁴ Ana muhalefet partisi (CHP) Genel Başkanı İnönü Hürriyet gazetesine verdiği beyanatta tecrübeli bir parti lideri olarak fikrinin alınmamasından şikâyet etmiştir. Dolayısıyla onun tepkisi asker gönderilmesine değil, kendi görüşlerinin sorulmamasıdır. Bkz: Ahmet Faik Barutçu, **Siyasi Hatıralar**, C.2, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 2001, s. 1036. Ayrıca Genelkurmay eski başkanlarından emekli orgeneral Cemal Tural'a göre, zamanın Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nuri Yamut Kore'ye asker gönderilmesine karşıydı. Yine Cemal Tural, kendisinin Genelkurmay Hareket Şubesi müdürü sıfatıyla, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye “Türkiye'nin başka yerlere gönderecek tek bir adamı yoktur” dediğini, Bakan'ın itirazına karşı ise “Hangi taşın altında hangi silâhımız olduğunu bilirim ve ona göre konuşurum” cevabını verdiğini ifade ediyor. (Bugün Gazetesi, 16 Mayıs 1975, 1).

uyandıracak ve Türkiye'nin bu hareketi her yerde takdirle karşılanacaktır. Türkiye ABD den sonra Kore'ye asker sevk eden ikinci devlettir. Dünyada barış fikrinin muzaffer olması ve insanlığın bundan sonra huzur ve sükûna kavuşması için Kore'de savaşacak kahraman askerlerimize Cenab-ı Hak'tan başarılar dileriz. Belki bazı kimseler diyeceklerdir ki Kore nerede, Türkiye nerede? 4500 Vatan evladını Pasifik Okyanusu kıyılarına sevk etmenin manası nedir? Manası şudur ki: Kore'de Dünya barışının mukadderatı bahis mevzuu oluyor. Eğer orada BM ülküsü mağlup olur da müşterek emniyet iflasa sürüklenirse mütecaviz artık her yerde başını kaldırmak fırsatı yakalamış olacaktır. Bu gün Kore'ye yapılan saldırının yarın bizim de başımıza gelmeyeceğini temin etmeye imkân yoktur. Bundan dolayıdır ki Kore'ye giden kahraman askerlerimizi hem müşterek dünya emniyetini hem de daha çok milli sınırlarımızı korumaktadırlar.”

diyerek kararın doğru ve yerinde olduğu ifade edilmiştir (Zafer Gazetesi, 27 Temmuz 1950: 1).

Türkiye'nin en büyük öğrenci örgütü Türkiye Milli Talebe Federasyonu da hükümetin bu kararına destek verenlerdendir. (Toker, 1991: 81) Türkiye Milli Talebe Federasyonu yayınladıkları bu bildiriye “Hak ve hürriyet uğrunda girilmiş olan bütün taahhütleri yerine getirmeyi kendine görev sayan bir milletin evlatları olmaktan duyduğumuz gurur sonsuzdur” şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir. Bu bildirin altındaki imza Can Kıracı'ya aitti (Milliyet Gazetesi, 27 Temmuz 1950: 1-3).

Millet Partisi Genel Başkanı Hikmet Bayur da; kendilerinin olan biteni basından ve gazete haberlerinden öğrendiklerini, ancak Cumhuriyet Dönemi'nden sonra ilk kez bir asker gönderme kararının TBMM'de tartışılmadan verilmiş olmasını doğru bulmadıklarını ifade ettikten sonra sözlerini şöyle bağlamıştır:

“Kore Savaşı'nın çıkması ve BM'den yardım istenmesi Haziran sonunda yani meclis toplu iken vaki olmuştu. Hükümet bu keyfiyeti meclise getirmeyi düşünmediği gibi meclis tatile girdikten 15 gün sonra asker sevk etme kararını almak zorunda kalabileceğini tahmin dahi etmeyerek meclisi toplu tutmak lüzumunu bile takdir edememiştir. Bizce hükümet derhal meclisi toplayarak oradan bir karar almaya mecburdur. Bu fikirler her türlü partililik duygusunun üzerinde kalınarak söylenmektedir...” demişti (Cumhuriyet, 27 Temmuz 1950: 1-3).

Hükümetin aldığı karar hakkında ana muhalefetin düşüncesi CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından şu şekilde açıklandı:

“Neticeleri, iyi veya kötü ne olursa olsun herhalde çok mühimdir. Memleket ve milletin hayati bir meselesi üzerinde bulunduğundan kimsenin şüphesi yoktur. Böyle bir karar almadan önce, DP iktidarı muhalefetin mütalaasına sormak ihtiyaç ve vazifesinden kendini müstağni saymıştır. 4.500 Türk evladı vatan topraklarından binlerce kilometre uzaktaki bir cepheye harp hareketlerine iştirak ettirilirken üç milyondan fazla vatandaşın oyuna dayanan muhalefetle istişareye lüzum görülmemiş olması acıdır. Öyle zannediyoruz ki, böyle bir hareketin başka demokratik bir ülkede benzeri bulunmaz. Hükümet, CHP'nin fikrini sormaktan neden kaçınmıştır? Bu suale cevap vermek hakikaten güçtür. Hükümetin bundan da ağır hatası, Büyük Millet Meclis'inden karar almamış olmasıdır. 4.500 askerimizin yurtdışında bir çarpışmaya ve Birleşmiş Milletler adına da olsa, katılmasına hükümet yalnız başına karar verebilir mi? Anayasa ve kanunlar bakımından meclis kararı şarttır, işi sadece siyasi icaplar

bakımından mütalaa etsek dahi büyük meclisin kararını almak gene lâzımdır.” (Ulus, 27 Temmuz 1950:1).

Başbakan Menderes, 11 Temmuz günü yapılan meclis toplantısının ardından gazetecilerin Kore’ye asker gönderilmesi ile ilgili sorduğu sorulara, 28 Temmuz 1950 tarihli basın toplantısında cevap vermişti. Başbakan Menderes, verilen kararın bir savaş kararı değil bir sulhu koruma teşebbüs ve kararı olduğunu bu nedenle meclise danışılmasına gerek olmadığını bildirmekteydi (Aydemir, 2011: 303-304).

Başbakan Adnan Menderes’in bu basın toplantısının, Senatör Fulbright ve Senatör Mundt’in talepleri üzerine ABD Kongresi’nin 09 Ağustos 1950 tarihli toplantı tutanağına geçirildiği, Basın-Yayın Genel Müdürü Vekili Halim Alyot tarafından Başbakanlık Hususi Kalem Müdürü Basri Aktaş’a hitaben yazılan 21 Ağustos 1950 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır. Ayrıca Senatör Fulbright tarafından Başbakan’ın konuşması, Türkiye’de meydana gelen ilerlemelerin bir delili ve bölge için ABD’ye bir teminat olarak nitelendirilmiştir (B.C.A, 030.1.0.0.102.630.9).

Hükümet adına Başbakan’ın bu açıklamalarına rağmen, muhalefet de kararın alınış biçimini eleştirmekteydi. Osman Bölükbaşı ve Kemal Türkoğlu meselenin meclise taşınması için gensoru verdiler (Aydemir, 2011: 303-304). Menderes, verilen gensoru ile ilgili olarak:

“...Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore’ye karşı askeri kıta gönderme kararını verdiği zaman başta Birleşik Amerika Devleti olmak üzere diğer bazı üye devletlerin kuvvetleri Kore’de mütecavizlere karşı fiilen harekâta çoktan başlamış bulunuyorlardı. Görülüyor ki, Hükümetimiz, bahis konusu kararını verirken kendisiyle aynı durumda bulunan ve Birleşmiş Milletler Teşekkülüne karşı aynı mükellefiyetlerle bağlı olan diğer üye devletlerin hukukî anlayışlarına ve bu anlayışı dayanan hareket ve tedbirlerine imtisal ve iştirak etmiş ve devletimizin her devirde farik vasfını teşkil eden ahde sadakat ‘Ahde Sadakat’ vasfını bir kere daha belirtmekten başka bir şey yapmış değildir... Bizim Anayasamızın 26. maddesine... Bizi Anayasamızı ihlâl ederek bir kuvvet gönderdik diyerek buraya getirmek ve anayasamızı ihlâl etmiş bir Hükümet haline düşürmek istiyorlar” demiştir (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 13. Birleşim, 01. 12.1950, s. 5-6; Sükan, 1992: 35-38).

Yapılan görüşmeler sonucunda; hükümetin yaptığı hukukî ve siyasi izahatın yeterli olduğuna dair yapılan oylamada 39 ret ve 1 çekimser oya karşı 311 oy ile hükümetin tutumu kabul görmüştür (Toker, 1991: 103). Bu önerenin kabul edilmesi daha sonra hükümet tarafından TBMM’nin Bakanlar Kurulu’na Kore’ye asker gönderme yetkisi verdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Türkiye’nin Kore’ye asker göndermek için meclisin oyuna başvurmadan aldığı kararın hukuki yönü hakkında hukukçular arasında da bir anlayış birliği mevcut

değildi. Anayasa hukuku Profesörü Ali Fuat Başgil 1 Ağustos tarihli Zafer Gazetesi'nde uygulamanın doğru olduğunu öne sürmüştür (Başgil, 2006: 79).

Türkiye'nin Kore'ye asker gönderme kararına en şiddetli tepki sol örgütlerden gelmiştir. 21 Mayıs 1950'de kurulan, başkanlığını Behice Boran'ın yaptığı "Barışseverler Cemiyeti" kararı protesto etti ve kararın iptali için meclise başvurdu. Türk Barışseverler Cemiyeti Başkanı Behice Boran ve Genel Sekreter Adnan Cemgil'in imzasıyla 27 Temmuz 1950'de meclise gönderilen dilekçe ile hükümetçe 4.500 kişilik silahlı kuvvet gönderme kararının Türk ve BM Anayasasına aykırı olduğu belirtilmekteydi (Aynı Tarihi, Temmuz 1950, S. 200, s. 8).

Kararı bir bildiri ile protesto eden dernek, askeri mahkemece takibata uğramış ve kapatılmış, yöneticileri ise, on ile on beş ay arasında değişen cezalara çarptırılmıştır. Barışsever Cemiyeti üyelerinin hapis cezasına çarptırıldığı kararda ise şöyle denilmektedir:

"Cemiyet gayesinin siyasi olmadığı hakkında beyanname verildiği halde, tamamen siyasi maksatlar güdüldüğü, Amerikalılarla dostluğumuzun bozulması gayesi istihdaf edildiği, Kore'ye hükümetin asker gönderme kararı karşısında neşrettikleri beyannamelerle halkın hükümete itimadını kırdıkları ve milli mukavemeti zaafa uğrattıkları zikredilmektedir." (Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, 1976: 78).

İstanbul, Ankara, İzmir'de kararı eleştiren yazı ve karikatürler yayınlayan on yedi mizah dergisi de komünist oldukları gerekçesiyle kapatılmıştır (Türk Dış Politikası, 2002: 546).

Demokrat Parti iktidarı, 1 Ağustos 1950 günü NATO'ya katılmak için ikinci müracaatta bulunmuştur. Türkiye'nin, NATO'ya girmek için yaptığı bu müracaat, İtalya dışında bütün üyeler tarafından olumsuz karşılanmıştır.

3.3.2.4. Kore'de Türk Tugayının Katıldığı Muharebeler ve Yankıları

Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasındaki Türk tugayının yolculuğu, 25 Eylül 1950 günü İskenderun Limanı'ndan başlamış ve 19 Ekim 1950 günü Güney Kore'de noktalanmıştır. "North Star" kod adlı Türk kuvvetlerine Kore'de verilen ilk görev, Taegu ile Taejon arasındaki dağlarda gizlenen ve fırsat buldukça aşağı inip yollarda konvoylara saldıran gerillaları temizlemek, yol ve köprüleri emniyette bulundurmaktır. Tugay bu görevi 25. Amerikan Tümeni'nin emrinde olarak yerine

getirmek üzere 10 Kasım 1950'de Taegu'dan Changdan Bölgesi'ne hareket etti. Kasım'dan itibaren de bu bölgede faaliyette bulunan Amerikan birliklerinden geri bölge emniyet sorumluluğunu almaya başladı. Tugay 15-19 Kasım 1950 günlerinde Seul'un 60-100 km. kuzeyinde bulunan 25. Tümenin geri bölgesini almak suretiyle bu tümenin Sunghon bölgesinde toplanmasını ve bir kısım gerillaların temizlenmesini sağladı. Bu sırada 8. Ordu genel bir taarruza hazırlanıyordu. 9. Kolordu ise bu taarruza ordunun merkezinde katılma görevi verilmişti. 9. Kolordu kuruluşundaki 25. Tümen Komutanlığınca tugaya toplanma emri verildi (Yılmaz, 1993: 56).

3.3.2.4.1. Birinci Türk Tugayı'nın Katıldığı Muharebeler

3.3.2.4.1.1. Kunuri Muharebeleri (26-30 Kasım 1950): 24 Kasım 1950'de 8. Ordu planlandığı gibi taarruza başladı. 26 Kasım'da Çin Ordusu'nun çok şiddetli karşı taarruzları sonucu BM 8. Ordusu'nun taarruzu önce durakladı daha sonra da cephe yarılarak geri çekilme başladı. Bu durumda 1. ve 9. Amerikan kolorduları kuşatılmakla karşı karşıya idi. 9. Kolordunun ihtiyat görevi alan Türk Tugayı'na doğu yanın emniyete alınması görevi verildi. Tugay bu görevi yapmak üzere Tochon istikametinde yürüyüşe başladı. Yürüyüş devam ederken, 9. Kolordu Komutanlığınca Wavon'a dönülmesi emredildi. Ancak üzerinde bulunulan yol çok dar, etrafı sarp olduğundan dönüş çok zor oldu ve vakit kaybedilerek karanlığa kalındı. Bu sırada tugayın gerisinde kalan keşif takımı düşmanın baskınına uğradı ve ağır kayıplar verdi. (Yılmaz, 1993: 56-57).

3.3.2.4.1.1.1. Wavon Muharebesi: Keşif takımının baskına uğradığı sırada Wavon bölgesinde bulunan Tugayın diğer unsurları Wavon Boğazı girişinde savunma için tertiplendi. 28 Kasım 1950 günü sabah alaca aydınlık başlangıcında düşman ile temas sağlandı. Üstün kuvvetlerle iki taraftan kuşatıcı şekilde başlayan düşman taarruzları güçlkle durduruldu. Her iki taraftan kuşatılma durumunda kalmamak için Tugay Komutanlığı'nca, gece muharebeyi keserek 7 km batıdaki Sinim-ni Bölgesi'ne çekilme kararı verildi. Böylece burada yapılan muharebeler ile düşman bir gün geciktirilmiş oldu (Tuğtan, 2013: 83).

3.3.2.4.1.1.2. Sinim-ni Baskını ve 29 Kasım 1950 Muharebeleri: Düşmanın sıkı takibine rağmen Sinim-ni'ye çekilen Tugay yol mihverinin kuzeyinde 2. Piyade Taburu, güneyinde 1. Piyade Taburu, 3. Piyade Taburu da ihtiyatta olmak üzere tertiplendi. Düşmanın baskın şeklindeki taarruzuna maruz kalan ihtiyattaki 3. Piyade Taburu ile Topçu Taburu çekilmek zorunda kaldılar. Bunun yanı sıra 2. Piyade Taburu ile 1. Piyade Taburunun 2. Bölüğü 29 Kasım 1950 günü öğleye kadar mevzilerini başarı ile savunarak muhafaza ettiler. Özellikle 2. Piyade Bölüğü yan ve gerileri sarmak isteyen düşmanı, süngü hücumu ile püskürttü. Cephanesi tükendiğinden düşmandan ele geçirdiği silah ve cephaneyi kullanarak kahramanca savaştı ve mevzilerini terk etmedi. Düşman ile sıkı bir muharebeye tutuşmuş olan 2. Piyade Taburu ve 2. Piyade Bölüğü 29 Kasım günü öğleye doğru yapılan karşı taarruzla muharebeden sıyrılarak Pongmyongnu Bölgesi'ne çekildiler (Denizli, 2010: 103).

3.3.2.4.1.1.3. Pongmyongnu (Kaechon) Muharebesi: Pongmyongnu Bölgesi'ne çekilen Tugay, bu bölgede savunma için tertiplendikten sonra, üstün düşman kuvvetlerinin taarruzlarına maruz kaldı. Bunun üzerine her iki taraftan kuşatılmamak için geri çekilmeye karar verdi. Türk Tugayı'nın katıldığı ilk muharebeler olan Kunuri muharebeleri sonunda Wavon, Sinim-ni ve Kaechon Bölgesi'nde üstün düşman kuvvetlerine karşı subay astsubay ve erlerin üstün gayretleri ile yalnız başına savaştı ve ağır zayıatlar verdi. Fakat neticede 9. Kolordunun yan ve gerilerine inmek isteyen düşman kuvvetlerini 3 gün boyunca oyalayarak 8. BM Ordusu'nun geri çekilmesini sağladı (Yılmaz, 1993: 58).

3.3.2.4.1.1.4. Kunuri Boğazı'ndan Çekilme (29/30 Kasım 1950): Kaechon-Kunuri arasında bulunan 4 km uzunluğundaki Kunuri Boğazı'nın her iki tarafı da düşman gerilla güçleri tarafından tutulmuştu. Tugay bu boğazı 29/30 Kasım gecesi Amerikan Piyade Taburu ve tankları himayesinde geçerek çekilecekti. Tugayın Topçu Taburu ve 2. Piyade Taburu en önce çekildiğinden ateş yemeden Kunuri'ye oradan da Pyongyang'a kadar çekildi. Fakat diğer unsurlar Boğazı geçerken muhtelif istikametlerden yoğun bir ateşe maruz kaldılar (Tuğtan, 2013: 85).

Saat 03.00 sularında 4 Amerikan uçağının düşman mevzilerini isabetli bir şekilde bombalaması ve Tümen tanklarının boğazı zorlamalarının yanında, Türk birlikleri de süngü muharebeleri ile boğazdan çıkabildiler. 30 Kasım 1950'de

Kunuri'ye gelindi. Tugay buradan güneye çekilmeye devam ederek 1 Aralık 1950'de Pyongyang'da toplandı. Kunuri Muharebelerinde verilen zayıat, asker sayısının %15 i ağır silah ve araçların %70 ine denk geliyordu (Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri, 1975: 138). Tugay, yeniden teşkilatlanmak ve verdiği ağır zayıatın yaralarını sarmak amacıyla 3 Aralık'ta başlattığı kısmen tren kısmen de karayolu ile intikalini, 5 Aralık'ta Kaesong'ta toplanarak noktaladı.

Ancak genel durum Kaesong' da uzun süreli kalmaya uygun değildi. Komünist Çin Orduları 25 Kasım'da başlattıkları büyük taarruzlarına şiddetle devam ediyorlardı. 8. BM Ordusu Imjin ırmağını savunmak üzere sol kanadını geriye almayı, Imjin-Yangyang hattında tutunamadığı takdirde Soeul'ü de bırakarak, Han Nehri'nin güneyine çekilmeyi tasarlıyordu. Bu nedenle Tugay, ikmal işlerini daha kolay yapabilmek için Soeul –Inchon Yolu üzerindeki Sosari'ye intikal emri aldı. 7 Aralık günü itibari ile Sosari'ye intikal etti. Orada daha önce lağvedilmiş olan 241. Piyade Alayı yeniden kuruldu. Emir Genel Kurmay Başkanlığı'ndan gelmişti (Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri, 1975: 136-137)

Kore'de katıldığı ilk muharebeler olan Kunuri Muharebelerinde toplam mevcudunun yüzde 15'ini kaybetmeyi göze alarak tek başlarına³⁵ kahramanca savaşan Türk Tugayı'nın bu başarısı bütün BM Ordusu'nun moralini yükselten ve bütün dünya basınında övgülerle anlatılan bir cesaret ve kahramanlık olayı oldu. Amerikalı General George Marshall'a göre *“Türk Tugayı 8. BM Ordusu'na üç altın gün kazandırmıştı.”* 8. Ordu Komutanı General W. Valker'e göre *“25. Tümenle birlikte hareket eden Türk Savaş Birliği gösterdiği kahramanca cesaret ile dört gün devam eden oyalama muharebeleri sayesinde ordunun çevrilmesine ve parçalanmasına”* mani olmuştu. Amerikan Kara Kuvvetleri Komutanı General Collins ise bir yerde daha önce kuşklarını gizlememiş olmanın utancı ile *“Türk Kuvvetleri Kore'de yaptığı savaşlarda umulanın ötesinde bir başarı göstermiştir.”* diyerek günah çıkarıyor ve ilave ediyordu. *“Kahramanlığınızla övünebilirsiniz.”* (Akalm, 2003: 262).

³⁵ Kunuri Muharebelerinden sonra verilen zayıatlar konusunda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri adlı eserde bu sayı; 218 şehit, 94 kayıp, 455 yaralı, Toplam: 767 kişi olarak belirtilmiştir. Bu hususta bkz: **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 1975, s.138. Celal Dora'nın eserinde ise bu sayı, 238 şehit, 418 yaralı, 197 kayıp, Toplam: 853 kişi olarak gösterilmiştir. Bkz: Celal Dora, **Kore Savaşı'nda Türkler (1950-1951)**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1968, s. 155.

Adnan Menderes Türk Milleti'nin Başbakanı sıfatı ile Kore'de görevli bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne yayımladığı mesajda Kore'ye barış ve hürriyetin korunması yüksek idealini gerçekleştirmek üzere gidildiğinden bahsederek, bu ideal uğrunda diğer müttefik devletlerle müşterek girişilen hak ve adalet mücadelesinde Mehmetçiğin göstermiş olduğu kahramanlığı övmüş ve mesajını:

"...Hükümet olarak, kendisine tevdi edilen bu çok şerefli vazifeyi bu kadar büyük başarı ile ifa ederek bütün sulh ve hürriyet dünyasının hayranlığını kazanan başta kıymetli şahsiyetiniz olmak üzere cesur ve kahraman evlatlarına samimi takdir ve şükranlarımı sunarım." şeklinde noktalamıştır (Elmas, 2004: 84).

Ünlü Türk dostu Fransız Yazar Claude Farrere'de bu münasebetle Türkiye'ye gönderdiği mektupta Türk askerinin bütün dünyaya kahramanlık örneği verdiğinden bahisle;

"Kore'ye gönderilmiş olan Türk Tugayı'nın en haşmetli şecaat destanını yaratarak bütün dünyaya ve Birleşmiş Milletler Ordusu'na bir cesaret örneği verdiğini ilân eden haberleri işittiğim zaman duyduğum derin sevinç ve gururu bildirmeyi bir zorunluluk saydım. Aynı zamanda bu husustaki sevincime, hayranlığıma ve teessürlerime bütün Fransa'nın da iştirak ettiğini belirtmek isterim. Şirin Anadolu'nuzun uzağında bulunan er meydanında şehit düşen mağrur Türk evlatlarının düşüncesi ile kalbimin kanadığını ilâve ederken asil Türkiye'ye derin bağlılığım ile birlikte en sıcak duygularımı taktim eder, saygı hislerimin kabulünü rica ederim."

derken, dostluğun ve vefanın bir örneğini veriyordu (www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/AyinTarihi/1950/Aralik1950.htm, 18.10.2013).

Türk basını da Mehmetçiğe olan hayranlığını ifade etmekten geri kalmamıştır. Abidin Daver Cumhuriyet'teki köşesinde;

"...Türkler bu endişeli günlerde Amerikan halkına ümit verdiler ve cesaret aşıladılar. Türkler gibi müttefikleri olduğu için Amerika bahtiyardır. Amerikan kamuoyu Türk Tugayı'nın sayesinde cephenin ikiye bölünmediğini ve 8. Amerikan Ordusu'nun bozulmadan geriye çekildiğini biliyor..."

diyerek Amerikan kamuoyunun Mehmetçiğin kendilerine kazandırdıklarının farkında olduğunu dile getiriyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 4 Aralık 1950: 1).

Asım Us da konuyu vatan savunması yönünden ele alıyor, Mehmetçiğin gösterdiği kahramanlığın kıymet derecesini kendince şu şekilde ölçüyordu: *"... Bir ideal uğrunda yapılan bu fedakârlık, anavatan tehlikesi karşısında ne olabileceği hakkında düşmanlara bir fikir vereceği için, ayrıca kıymetlidir..."* (Vakit Gazetesi, 15 Aralık 1950: 2). Hüseyin Cahit Yalçın da Mehmetçiğin hakkını teslim edenlerdendir: *"...Kore'de vazifelerini yapan, Kore'de Türk vatanının ve insanlığın selâmet ve şerefi için çarpışan Mehmetler, bütün cihan karşısında yüzümüzü ağartıyorlar,*

Türk'ün haysiyeti ve itibarını yükseltiyorlar. Sağol! Mehmetçik..." (Ulus Gazetesi, 3 Aralık 1950: 1).

Türk ulusu da Mehmetçiğe olan şükran duygularını göz nuru ile işlediği hediyeleri göndererek dile getiriyordu. Bunlardan Adana Kız Sanat Enstitüsü öğrencilerinin hazırladıkları Türk Bayrağı ve Galatasaray Lisesi öğrencilerinin kendi kanları ile boyayarak, köşesine "beraberiz" şeklinde not düştükleri Türk Bayrağı en ilginç olanlarıdır (Bkz: Ekler-Resim 12. Bu bayrak halen Harbiye Askeri Müzesi Kore Bölümü'nde sergilenmektedir).

3.3.2.4.1.2. Diğer Muharebe Görevleri: 7 Aralık 1950'de Kunuri Muharebelerinin yaralarını sarmak ve 241. Piyade Alayı'nı yeniden kurmak üzere Sosari'ye çekilen Türk Tugayı, Amerikalıların düzenli işleyen lojistik sistemi sayesinde eksiklerini kısa sürede tamamlayarak 14 Aralık'ta Türk Tugayı 25. ABD Tümeni'nin emrinde Kumpo Yarımadası'nı savunma görevi aldı. Bu sırada Çin Orduları Pyongyang'a girmiş Soeul'e doğru taarruzlarını sürdürüyordu. 8. BM Ordusu sağ kanadını Imjin Nehri'nin gerisine çekince, sol kanadındaki Kumpo Yarımadası'nın savunulması zorunlu oldu. Bu görev Türk Tugayı'na verildi. Türk Tugayı, düşmanın 8. BM Ordusu'nun gerisine sarkarak çembere alabileceği bu kritik arazi kesimini 1 Ocak 1951 gününe kadar 17 gün süre ile terk etmedi. Fakat beklenen olmadı ve Çin kuvvetleri Kumpo Yarımadası'nın savunulması esnasında Türk Birlikleri'ne çatmadılar. Ancak Tugay, cepheden yaptığı taarruzlarını hızla sürdüren Çin Ordusu karşısında geri çekilen BM Ordusu ve 25. ABD Tümeni'nin emrinde artçı görevinde, bulunduğu mevzilerden 100 km kadar güneye çekildi. Yeni savunma hattı Ansong Nehri civarında oluşturuldu ve Türk Tugayı 6 Ocak 1951'de Chonan Bölgesi'nde ihtiyata alındı. Çin Ordusu'nun genel taarruzu BM ve üye devletlerde tedirginlik yaratmıştı. Aralık 1950 başlarında İngiliz Başbakanı Washington'a gelerek Başkan'la görüşecek ve iki lider ateşkes zamanının geldiğine karar vereceklerdi. Bu maksatla derhal BM devreye girdi. Ancak her iki taraf da kendi görüşünde ısrar edince bir ilerleme sağlanamadı (Öke, 1990: 118).

Çin'in barışa yanaşmayan kati tutumu üzerine BM Ordusu yeniden keşif hareketlerine girişir. Bu defa maksat, düşmanı yıpratarak muharebe azmini kırmak olarak seçilmiştir. Bu taarruzlara Türk Tugayı da 24 Ocak–27 Ocak 1951 tarihleri arasında Kumyangjang-ni Bölgesini ele geçirmek için katılır. Bu çarpışmalar

tugayımızın, Kunuri'den sonra hazırlıklı ve planlı olarak icra ettiği taarruzlardır. Bu nedenle düşmana verdirilen zayıat da ele geçirilen arazi kesimi de beklenmeyen ölçüde olmuştur. Birliğimiz 10 km kadar ilerleyerek bu bölgedeki düşman mukavemetini kırarken, düşmanın bıraktığı ölümlerin çoğunluğunun alınlarından vurulmuş olmaları propaganda malzemesi bile yapılacaktır (Denizli, 2010: 136). Çin Ordusu karşısında mütemadiyen çekilen BM Ordusu, Türk Tugayı'nın elde ettiği bu başarı sayesinde Çin Ordusu'nun da yenilebileceği gerçeğini gördü. Bu muharebelerin sonucunda işgal edilen mevziler, Kore Savaşı'nın bitimine kadar BM Ordusu'nun son savunma hatları olarak kaldı ve BM Ordusu bu noktadan sonra bir adım bile geri çekilmedi. 237. Savaşın kaderini yine Türk Tugayı belirlemişti. Verilen ödül de o derece onurlu idi. Türk Tugayı'na ABD Kongresi'nce Mümtaz Birlik Nişanı verilmişti. Tugay Komutanı da ayrıca Güney Kore Cumhurbaşkanlığı Birlik Nişanı ile ödüllendirilmişti (Yılmaz, 1993: 58).

Tugay bundan sonra 11 Şubat 1951 tarihine kadar çeşitli mahdut hedefli taarruzlar etti. Bu taarruzlar ile düşmanın mukavemet ettiği bölgeler bertaraf edilerek düşmanın Han Nehri Kuzeyine çekilmesi sağlandı. Tugay bu görevden sonra ihtiyata alındı (Tuğtan, 2013: 108).

Daha sonra da BM Ordusu'nun mahdut hedefli yıpratma taarruzları devam etti. Türk Tugayı 5-21 Nisan 1951 tarihleri arasında nehir geçiş harekâtını müteakip taarruz muharebelerine katıldı. Nihayet 21 Nisan 1951'de ulaşılan hatlarda kalınarak savunmaya geçildi. Bu tam Çin Muharebe doktrinine uyan bir durumdu. BM Ordusu kendi üs bölgesinden oldukça ileri yanaşmış, geniş bir bölgeye dağılmış, geri bölgesi ile ikmal hatlarını zayıflatmış, kendisi için taarruza uğrayacağı bir ortam yaratmıştı. Amerikan Dışişleri yetkilileri bu durumu 'tuzak' olarak nitelemekte ve sorumlu olarak da Başkomutan General Mac Arthur'u görmekteydiler. Kendine fazla güvenen General "Kore'den Kızılları defedeceğim" diye kuzeye taşmış, Çin'in tepkisini adeta davet etmiştir. BM Askerlerinin boş yere telef olmasına sebep olan da o'dur. Başkan'ın tam da BM'yi içine düştüğü girdaptan kurtarmak adına ateşkes teşebbüslerine işlerlik kazandırmayı planladığı sırada, Mac Arthur'un 24 Mart 1951'de Tokyo'da yaptığı "Barış isteniyorsa düşman ateşkesi derhal kabul etmelidir" şeklindeki çıkışı, Başkent Washington'da şok yaratır. Zira bu bir nevi meydan okumadır. Ancak bu meydan okumayı ne ABD ve ne de BM göğüsleyecek durumda olmamanın yanında, Çin de bu meydan okumayla BM'nin kendisine daha

fazla yükleneyeceği endişesine düşerek savaşı daha da tırmandırırsa işler iyice çıkmaza girecektir. Başkan Truman bu gelişme üzerine tasarladığı ateşkes düşüncesinden vazgeçer. Ancak kudretli General Mac Arthur'u da görevden alır. Başkan'ın emri ile 11 Nisan 1951 de BM Orduları Komutanlığı'na General Ridgway, 8. Ordu Komutanlığı'na ise James Van Fleet getirilir (Öke, 1990: 131-133).

22 Nisan 1951 günü Çin'in beklenen ilkbahar taarruzları başlar. Yeni Komutan BM Ordusu'na derhal çekilme emri vermiştir. Ancak Türk Tugayı bulunduğu mevzileri savunmaya devam edecektir. 22-23 Nisan gecesi Tugay, cephesine bir tümenden fazla düşmanın yoğun taarruzuna maruz kalır. Düşman topçusu ve havancıları aralıksız ateşe devam eder. Türk Tugayı'nın sağ kanadını koruması gereken Amerikan 24. Alayı mevzileri terk ettiğinden düşman bu bölgeye mukavemetsiz sızar. 9. bölüğümüz cepheden ve doğusundan serilmiştir. Bölük süngü ve bomba muharebeleri ile güçlkle yerinde tutunabilmektedir (Dora, 1963: 318).

Çin Ordusu'nun Kore ve Mançurya'daki bütün kuvvetlerini cepheye getirip yığarak kesin bir sonuç almak azmi ile giriştikleri bu taarruzlarda 247, birliklerimiz üstün düşman güçleri karşısında güçlkle muharebeye devam etti. Nihayet Tugay Komutan vekilinin emriyle 23 Nisan 1951'de bölüklerimiz geri çekildi. Birliğimiz daha birkaç gün önce taarruz etmek için geçtikleri Hantan Nehri'ni bu defa ters yönde geçmek zorunda kaldı. Geri çekilme güç şartlar altında gerçekleştirildi. Birliğimiz bu muharebelerde 66 şehit, 35 yaralı, 105 kadar da esir ve kayıp verdi (Yılmaz, 1993: 58-59).

Bu muharebelerin sonunda BM Ordusu'nun planlı olarak başarılı bir şekilde geri çekilmesi, Çin Ordusu'nun taarruz gücünü kırmış ve 1 Mayıs 1951 tarihi itibari ile Çin taarruzları tamamen durmuştu. Ancak cephe gerisinde yaşananlar yeni bir taarruza hazırlık emareleri gösteriyordu. Nitekim 16 Mayıs'ta yeniden genel taarruza geçildi. 160 km'lik cephenin birçok noktasından başlayan bu taarruzla Çin Kuvvetleri 18 Mayıs'ta BM Ordusu'nun asil muharebe hatlarına çatmıştı. BM kuvvetlerini mevzilerinden söküp imha etmeyi amaçlayan Çin Birlikleri büyük kayıplar vermek pahasına üç sün süre ile kesintisiz olarak taarruz ettiler. Ancak BM Ordusu'nun inatçı direnişi Çin Ordusu'nun başarısı şansını tüketmiş bulunuyordu. 21 Mayısta Çin taarruzları bir kez daha durdu (Sunalp, 1954: 68).

Bu defa üstünlük yine BM Ordusu'na geçmişti. Yorgun Çin Birlikleri'ni şaşırtarak taarruza geçen BM Ordusu bir hafta içinde 38. paralele tekrar ulaştı. Bu geçen bir hafta zarfında Çin Ordusu 100.000 den fazla kayıp 12.000 esir verdi. Taarruz eden 21 tümenin 16'sı % 50 mevcudunu yitirdi. Bu sonuç Çin Ordusu için Kasım-1950 den sonra uğranılan en büyük kayıp oldu (Sunalp, 1954: 69)

1. Türk Tugayı da 20 Mayıs-16 Kasım 1951 tarihleri arasında emrinde bulunduğu 25. Amerikan Tümeni'nin bir unsuru olarak çeşitli taarruz muharebeleri gerçekleştirdi. Bu muharebeler sırasında 2. Değişirme Tugayı'nın personeli geldikçe 1. Tugayın aynı sayıdaki personeli ile değiştirildi.251 Bu muharebelerde taraflar birbirlerine net üstünlük sağlayamadılar. Kore'de artık mevzi harbi başlamıştı (Öke, 1990: 135).

3.3.2.4.2. İkinci Türk Tugayı'nın Muharebeleri: 16 Kasım 1951'de 2. Değişirme Tugayı Tuğgeneral Namık Argüç'ün emir ve komutasında cephe sorumluluğunu üzerine aldı. Birliklerimiz 17 Kasım ile 20 Aralık 1951 arasında asıl mevziye veya muharebe ileri karakol mevzilerine düşmanın küçük birliklerle kesif ve esir yakalamak maksatlı yaptığı baskınlar yüzünden geceleri silah başında geçirdi.

Tugay 20 Aralık 1951 de, Chuncon' un 15 km kuzey batısındaki Sindangni'de ihtiyata alındı ve 24 Şubat 1952'ye kadar eğitimle meşgul oldu.24 Şubat 1952'de 8. Ordu'nun doğu kanadı yakınında mevzilenmiş olan 9. Amerikan Kolordusunun emrinde ve 25. Tümen'in bir unsuru olarak 7. Amerikan Tümeni'nin 32. Alayı'nı değiştirdi. 31 Ekim 1952 ye kadar burada 8 ay mevzide kaldı. Bu arada uzun süredir savaş mevzi harbine dönüşmüştü. Her iki taraf ta mevzilerini pekiştiriyor, ağır silah mevzilerinin üstünü örtüyordu. Yer yer mevziler 100-150 metre kadar birbirine yaklaş misti. Her iki taraf ta topçu ve havan atışları ile birbirini taciz ediyor ve zayıf verdiriyordu. Gündüz hava üstünlüğü olan BM uçakları, gece ise Komünist Çin uçakları mevzileri, karargâhları ve lojistik tesisleri bombalıyordu. Savaş durağandı. Öyle büyük çaplı muharebeler olmuyordu (Tuğtan, 2013: 95-96).

İşte bu durağan savaş ortamında çok talihsiz bir olay yaşandı. 5 Haziran 1952 günü Tugay Komutan yardımcısı 2. Tabur Komutanı ve emir subayı cephe hattındaki mevzileri denetlemeye geldiler. Komutanların hareketlerini takip eden düşman, Onları dönüşlerinde takip ederek heyet üzerlerine havan ateşi açtı. Tugay Komutan Yardımcısı Albay Nuri Pamir şehit oldu. Yok, yere verilen bu şehit ile birlikte 2.

Türk Tugayı'nın muharebeye girmeden geçirdiği bir yıl içinde, düşmanın topçu ve havan ateşinden, gerilla baskınlarından, keşif faaliyetlerinden verdiği zayıat 121 şehit ve 463 yaralıyı bulmuştu. Bununla birlikte 2. Türk Tugayı da yabancı askeri ve devlet erkânının takdir duygularını ifade ettikleri Türk Birliği olmuştur. Amerikalı BM Başkomutanı General Marc Clark beraberindeki askeri heyet ve ardından İngiltere Harbiye Bakanı, Tugayımızı ziyaret ederek hayranlık ve takdir duygularını ifade etmişlerdir. Haklı olarak kazanılan "Turko Number One" unvanı, başarı ile 3. Türk Tugayı'na teslim edilmiştir. Bu amaçla 5 Temmuz 1952'de başlayan 2. Türk Tugayı'nın Türkiye'ye dönüşü ve mevzilerin yeni birliklerimize teslimi 24 Ağustos 1952 de sona erdi (Denizli, 2010: 141).

3.3.2.4.3. Üçüncü Türk Tugayı'nın Muharebeleri: 20 Ağustos 1952'de Kurmay Albay Sırrı Acar komutasında (Denizli, 2010: 156) Worun-ni Bölgesinde ihtiyat olarak göreve başlayan 3. Türk Değiştirme Tugayı 30 Ekim 1952'ye kadar, 2. ve 3. savunma mevzilerinin tahkimatının tamamlanması, bu mevzilerde savunmanın prova edilmesi, bazı birliklerin eğitim maksadıyla Amerikan birliklerinin yanına gitmesi gibi eğitim ve tahkimat işleri ile meşgul oldu. 31 Ekim 1952'den 3 Mayıs 1953'e kadar mevzide kaldı. 3 Mayıs 1953'te 25. Amerikan Tümeninin emrinde Deniz Piyade Tümeni'nin 7. Alayını değiştirdi. Bu görevi sırasında 15 Mayıs 1953'te düşmanın gece taarruzlarına maruz kaldı. Fakat bu taarruzlar birliğimiz tarafından başarılı bir şekilde geri püskürtüldü (Yılmaz, 1993: 60).

Düşman 28 Mayıs 1953'te asıl taarruzu Türk Tugayı Bölgesi'nde olmak üzere büyük bir taarruza daha kalkıştı. Başlangıçta inatla ve çok güçlü olarak taarruz eden düşmanı durdurmak kolay olmadı. Muharebeler daha çok Küçük ve Büyük Vegas arasında cereyan etti. Buralar, muharebeler boyunca sık sık el değiştirdi. Türk askeri burada da süngüsünün ne kadar keskin olduğunu tüm dünyaya bir daha ispat etti. Kahramanca savunma, süngü muharebesi ve hatta göğüs göğüse muharebe şeklinde cereyan eden Vegas Muharebeleri sonunda Türk mevzilerine 1 tümen ve 7 topçu taburu ile taarruz eden düşman, 3000 ölü vererek başarısızlığa uğramıştı. Ancak çok kanlı geçen bu muharebeler sonunda Türk Tugayından da 151 Mehmetçik şehitlik mertebesine ulaştı, 245 de yaralımız vardı (Kore Savaşından Alman Dersler, 1987: 83).

3.3.3. ABD'nin Türkiye Konusunda Değişen Düşünceleri ve Türkiye'yi NATO'ya Almak İstemesinin Nedenleri

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin üzerinden birkaç ay geçmeden ABD Genelkurmay Başkanı Bradley, ABD'nin toptan bir savaşı sadece Batı Avrupa için göze alacağını, Combat Forces Journal'daki "ABD'nin 1950'lerde Askeri Politikası" adlı makalesinde açıklamıştır. Bradley'e göre, Türkiye, İran bölgesel savaş alanlarıdır ve ABD bölgesel savaşlar için kaynaklarını harcamaya niyetli değildir (Avcıoğlu, 1978: 1607).

ABD Genelkurmay Başkanı Bradley, yazısında böyle söylemiş olmakla beraber, Türkiye'nin NATO'ya alınmasında, üslere ilişkin düşünceleri sebebiyle Kore'ye asker gönderilmesinden daha fazla etkili olmuştur. ABD Ordu Bakanı Kenneth Royal'ın da paylaştığı düşüncelerini Bradley, geleneksel Amerikan politikasının hilafına ittifak ilişkilerine girme politikasını gerekçelendirirken söyler. Buna göre, karşı darbe gerçekleştirmek için üslere ihtiyaçları vardır ve ittifaklar her şeyden önce, Amerika'ya sağlayacakları hava üsleriyle haklı görülebilir. Amerika'nın üse ihtiyacı vardır ama bir o kadar önemsenen diğer mesele de, bu üslerin bulunacağı coğrafi konumdur. Amerikan Ordu Bakanı, kendi topraklarından veya topraklarının yakınında hiçbir devletin üs edinmesini kabul etmeyeceklerini ve fakat düşman topraklarına yakın yerlerde üs istediklerini ifade etmektedir (Bağcı, 2001: 26).

Bu iki Amerikalıyı böyle konuşturan sebep, Türkiye'nin NATO'ya alınmasında temel etken olan sebebin aynısıdır. Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği 1949 yılı Eylül ayında atom bombasını patlatmış yani ABD ile nükleer denklige kavuşmuştu. Bu durum NATO'nun Güney Doğu kanadının güçlendirilmesi gereğini ve bu çerçevede bir Sovyet saldırısı karşısında SSCB'nin stratejik noktalarını imha etme imkânı sağlayacak Türk hava alanlarının kullanılması ihtiyacını doğurmuştur (Burçak, 1983: 196).

Türkiye'nin NATO'ya alınmasında etkili olan ve "Türk hava limanlarının kullanılması ihtiyacı"ni doğuran nedenleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar aynı zamanda NATO üyesi ABD'nin Türkiye'yi NATO'da görmek istemesinin nedenlerini oluşturmaktadır:

1. ABD'nin elinde olan nükleer silâh üstünlüğü 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin atom bombasını patlatmasıyla sarsılmıştı. Üstünlük konumundan denge konumuna geçildiğini gösteren bu olay, nükleer rekabeti beraberinde getireceğinden, ABD, Sovyetler Birliği'ne karşı aldığı önlemleri arttırma ihtiyacı duydu (Sönmezoğlu, 2006: 84-85).

2. 1950 yılının Şubat ayında Sovyetler Birliği ile Çin'in bir ittifak antlaşması imzaladıklarının açıklanması, ABD'nin Truman Doktrini ile Avrupa'dan savuşturmaya çalıştığı komünizmin yeni bir oluşum içine girdiği görünümü vermiş, bu yüzden ABD, çevreleme politikasının boşluklarını doldurmak ve zayıf noktalarını gidermek lüzumunu hissetmişti (Aktaş, 2006: 56).

3. Kore Savaşı da, bölgesel savaşların çıkma ihtimalini düşündürmesi bakımından etkili oldu. Bu kez Kore'de bir savaşın çıkmış olması, Kominform'dan atılıp (1948) Sovyetler Birliği'nin baskılarına maruz kalan Yugoslavya'ya da ileride bir Rus saldırısı olabileceği endişesini doğurdu. Böyle bir saldırıya karşı etkin bir koruma sağlayabilmenin NATO'nun Güney Doğu kanadını güçlendirmeyi gerekli kılması ve bu isteğin NATO Başkomutanı Eisenhower'den gelmesi önlem almayı gerektirdi ³⁶ (Gönlübol-Ülman, 1966: 161).

Bu üç nedenin Türkiye'yi nasıl etkilediğine gelince, şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır: Bir Sovyet saldırısı Batı Avrupa'da meydana gelirse, General Eisenhower'in savaştığı sahaya, Sovyetler Birliği'nin teçhizat göndermesini engellemek için ABD atom bombaları ile SSCB'nin silâh fabrikalarını bombalayacaktı. Fakat ABD'nin elindeki bombardıman uçakları orta menzilli uçaklardı ve bunların Sovyetler Birliği'ne yakın bir coğrafi yerde üsse ihtiyaçları

³⁶ Türkiye'nin NATO'ya alınma sebeplerini sıralarken, Orta Doğu petrollerinin, Orta Doğu'yu Batı için vazgeçilmez kılmasını ve Batı dünyasının "vazgeçilmez"le ilişkilerinde Türkiye'nin bir "kanal" görevi görmesinin mümkün olmasını atlamamak gerekir. Bkz: Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1979, s. 60. Zira Türkiye'de ABD Büyükelçiliği yapmış olan George McGhee'nin de sözlerinden anlaşılacağı üzere, ABD'nin Orta Doğu Bölgesine ilişkin dış politika hesaplarında "petrol" önemli yer tutmaktadır. McGhee: "Gerek benim gerekse o sırada Orta Doğu'dan sorumlu diğer yönetim mensuplarının kanısına göre İran, Türkiye ve Yunanistan'daki zayıflıkları yoklayıp duran Sovyetler Birliği ve Balkan müttefikleri kesinlikle henüz zayıf durumda olan yeni Arap devletlerine de sızmaya çalışacaklardı. Bunda başarılı olsalardı, Batı Avrupa artık Orta Doğu petrolünü satın alabilmek için SSCB'nin kapısını çalmak zorunda kalacak, üstelik bu yörenin ötesinde yatan Asya ve Afrika toprakları da her türlü tehlikeye açık duruma gelecekti." Geniş bilgi için bkz: George McGhee, **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev: Belkis Çorakçı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1992, s. 31. diyerek başka bir bağlama ama geniş çerçevesi sebebiyle NATO-Türkiye ilişkilerinde de teşmil edilebilecek şekilde "petrol" faktörünün altını çiziyor.

vardı. İhtiyaç, talebi doğurdu ve ABD Türkiye'den üs istedi ancak Türkiye'nin sadece NATO'ya alınması halinde üslerini kullandıracağı cevabı ile karşılaştı (Ülman, 1967: 150). Sonuç olarak ABD Türkiye'nin bu ön koşulunu üs ihtiyacının aciliyeti sebebiyle dikkate almak zorunda kaldı.

Türkiye'nin bir artışı da Kore Savaşı'nda gösterilen başarıydı. Türk askerlerinin Amerikalılarla birlikte çarpışması ve cesareti, "Amerikan kamuoyunda Türklerin görüntüsünü ve güvenilirliğini" artıran bir unsur olmuştur (Armaoğlu, 1983: 455; Soysal, 1977: 260).

4. TÜRKİYE'NİN NATO'YA GİRİŞİ

Türkiye'nin İngiltere ve ABD nezdinde ısrarlı olarak yürüttüğü NATO'ya üyelik için çözüm arayışları; ABD'nin bastırması ile sonuç vermiş, İngiltere ve itiraz eden diğer ülkelerin de olurlarının alınması üzerine NATO Bakanlar Konseyi'nin 15-20 Eylül 1951 de yaptığı yedinci toplantıda, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir. Resmi açıklama Türkiye ve Yunanistan'ın NATO içindeki konumlarının belirlenmesinden sonra 15 Ekim 1951'de Londra'daki NATO merkezinde iki ülkenin üyeliklerini içeren ek protokolün yayınlanması ile yapılmış ve üye devletlerin metni onayından sonra 22 Ekim 1951'de yürürlüğe girmiştir (Armaoğlu, 1991: 189; Sarıay, 1988: 97-98).

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kuzey Atlantik Antlaşması'na üyelik onayını 18 Şubat 1952'de yapmasıyla NATO'ya resmen üye olmuştur. Kuzey Atlantik Konseyi'nin 20-25 Şubat 1952'de Portekiz'in Başkenti Lizbon'da yaptığı toplantısına Başbakan düzeyinde tam üye sıfatı ile katılmıştır (Gönlübol-Ülman, 1982: 243).

Türkiye ve Yunanistan'ın üyeliğine İngiltere, Norveç ve Danimarka karşı çıkıyordu. İngiltere, halen Orta Doğu'daki çıkarlarını Türkiye aracılığıyla korumak peşindeydi. Dolayısıyla Türk güçleri Orta Doğu'nun savunması için görevlendirilmeliydi. Bu amaçla İngiltere'nin Orta Doğu Başkomutanı 22-24 Şubat 1951'de Türkiye'ye gelmiş ve "Türk ordusunun NATO kapsamında bir Akdeniz komutanlığının emrine verilmesi yerine, İngiltere ile Türkiye arasında Orta Doğu'da

bir ittifak kurulmasını önermişti.” Ancak Türkiye bunun yerine doğrudan NATO içinde yer almaya çoktan karar vermişti. Norveç ve Danimarka ise kendilerinden çok uzakta olan ve çıkarlarını ilgilendirmeyen bir bölgede savaşmak istemiyorlardı (Erhan, 2002c: 549-550).

Türkiye'nin NATO'ya katılmasının uygulamaya yönelik hususlarının ve kurulması düşünülen Orta Doğu Savunma sistemiyle ilgili ilkelerin ele alındığı 13-14 Ekim 1951 görüşmelerinin yapıldığı günlerde Türk basınında yer alan yazılara bakıldığında, gelinen aşamaya rağmen Türk kamuoyunun bazı tereddütler içerisinde olduğu görülmektedir³⁷. Görüşmelerin bir gün öncesinde, 12 Ekim 1951 tarihli Hürriyet gazetesinde:

“Türkiye'ye bir tecavüz vukuunda Atlantik Paktı devletlerinin bir yardımda bulunmayacağı, fakat Atlantik Paktı devletlerine bir tecavüz vukuunda Türkiye'nin yardımda bulunacağı gibi bir teklifin ileri sürülmesine ihtimal verilmemekle beraber, böyle bir vaziyet karşısında Türkiye'nin Atlantik Paktı'na girmektense, girmemesinin daha uygun olacağı iktidar mahfillerinde de aynen kabul ve ifade edilmektedir.” (Hürriyet Gazetesi, 12 Ekim 1951: 1-2).

şeklinde yer alan yazı, bir gün sonra yapılacak görüşmelerde Batı tarafından hangi tekliflerle geleceği hususunda Türkiye'nin meraklı bekleyişini ortaya koymaktaydı.

12 Ekim 1951 tarihli Son Posta gazetesinde Selim Ragıp Emeç tarafından yazılan başmakalede ise:

“İddia şudur ki, Atlantik ordusunun askerî sahası Yunanistan'da bitmektedir. Bu saha, General Eisenhower'ın komutası altında bulunmaktadır. Ondan berisi, mesela memleketimiz tecavüze uğrarsa, bu memleketler yardıma koşmayacaklardır; ama pakt azası olduğu takdirde, Cumhuriyet Türkiye'si, hem Orta Doğu'da vazife almış olacak hem de, gerektiği zaman Avrupa müdafaaasına koşacak ve Eisenhower kuvvetlerine yardım edecektir. Bu da gösterir ki, külfet ve nimette göze çarpan bu ikiliğin hallinden evvel, yani Atlantik Paktı meselesi kesin bir şekil almadan önce, herhangi bir ısrar ile müzakerelerin istikameti değiştirilerek olursa, böyle bir hal, açık olarak menfaatlerimize aykırı düşecek ve bize tahammülümüzden çok ağır bir takım taahhütler yüklemek istemek manasını ifade edecektir ki, böyle bir şeye muvafakat etmek kabil değildir.” (Son Posta, 12 Ekim 1951: 1-3) denilerek aynı konu işlenmektedir.

³⁷ İngiltere, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karşı çıkan devletlerden biriydi ve olumlu oyu ancak Orta Doğu savunma projesinde Türkiye'nin yer alma sözü vermesiyle sağlanabilmişti. Daha sonraki süreçte Orta Doğu ülkelerinin (özellikle Mısır) böyle bir savunma içinde yer almak istememeleri, Orta Doğu Savunma Örgütü (MEDO) projesinin hayata geçirilmesini engellemiştir. İsmail Soysal, **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)**, C II, 2.B. TTK, Ankara 2000, s. 489.

Türkiye'nin NATO'ya katılmasının uygulamaya yönelik hususlarının ele alındığı Ankara Görüşmeleri 13-14 Ekim 1951 tarihlerinde yapıldı. Görüşmelerin 13 Ekim'deki ikinci oturumunda, Türkiye'nin NATO'da hangi komutanlığa bağlanacağı meselesinin ele alındığı görülmektedir. İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarları açısından Türk ve Yunan ordularının İngiliz komutanına bağlı yeni kurulacak bir komutanlıkta yer almasını istiyordu. Türkiye ise ordusunu NATO'nun bir parçası olarak Amerikalı bir komutana bağlamak istiyordu. En sonunda Fransa'nın ortaya attığı öneri kabul edildi. Buna göre; Türk ve Yunan kara kuvvetleri Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanlığının emri altına konmuş, deniz kuvvetlerinin ise, kurulması düşünülen Orta Doğu Komutanlığı'na bağlanması kararlaştırılmıştır (Saray, 2000: 132; Merih, 2006: 149).

TBMM'nin 18 Ekim 1952'de yaptığı toplantıda, Kuzey Atlantik Antlaşması'nı kabul etmesiyle artık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin NATO askerî teşkilatına katılması çalışmalarına geçildi. Bununla ilgili temaslar çerçevesinde ABD'li generaller Türk askerî üs ve tesislerini kontrol ettiler ve İzmir Limanı'nı NATO'nun Güney Doğu karargâhı için seçtiler. Hükümetin ülkede NATO emrine tahsis edilecek hava alanlarını, radar tesislerini yaptırmak üzere fon ayrılması önerisi mecliste kabul edildi (TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 18, 41. Birleşim, 18.02.1952, s. 339).

Cem Eroğul "Demokrat Parti" adlı eserinde; "Nihayet 13 Eylül 1952'de Celal Bayar bir demeç vererek, dâhili ve harici emniyetimizin misline rastlanmamış derecede mükemmel olduğunu bildirdi ve böylece Amerikalıların Türkiye'ye girişlerinin esas itibarıyla tamamlandığı da anlaşılmış oldu." demekteydi (Eroğul, 1970: 79-80).

Türkiye, NATO'ya girerek güvenliğini sağlamıştır ama sonradan ödediği bedel ağır olmuştur. DP iktidarı, İngiltere'ye Orta Doğu'daki çıkarları konusunda ilgilenme sözü vermiştir. Türkiye'nin Arap devletleriyle arasının bozulmasına neden olan Bağdat Paketi'nin altında verilen bu söz vardır. DP, NATO'ya girebilmek için ABD'nin, topraklarında hava üsleri kurmasına razı olmuş; örgüte katıldıktan sonra da "bu üslerin kuruluş ve kullanışı, üslerde görevli Amerikan askerlerinin ve sivillerin statüleri ile ilgili gizli, ya da açık" birçok ikili anlaşmalar yapmıştır. Yine bu çerçevede ABD'ye adli kapitülasyonlar tanınmıştır. Türk dış politikası Amerikan ipotegi altına girmiş ve bağımsızlığını kaybetmiştir (Armaoğlu, 1999: 425).

Son olarak, Demokrat Parti yöneticilerinin ABD ile NATO çerçevesini aşan sıkı ilişkilere girmesinde iki neden vardı: İlki DP liderleri, Batı'ya daha sıkı bağlanmayı iç politika felsefesi yapmışlar, ikincisi izledikleri ekonomik politika yüzünden devamlı olarak dış yardım alma gereğini duymuşlardır ve Birleşik Amerika'ya karşı ne kadar uysal davranırlarsa, o kadar çok dış yardım alabileceklerini sanmışlardır (Ülman, 1967: 151).

Türk kamuoyunun da NATO'ya bakışı ile Türkiye ABD ilişkileri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Bu çerçevede soğuk savaşın ilk döneminde, Türkiye'nin NATO üyeliği hakkında olumlu görüşler büyük bir destek bulmuş bu üyeliğe karşı muhalif sesler ise cılız kalmıştır. 1949'da NATO'nun kurulmasından Türkiye'nin üye olduğu 1952'ye değin NATO üyeliği, Türk yönetim kadrolarının olduğu kadar Türk kamuoyunun da en önemli dış politika gündem maddesi olmuştur. 1952'de Türkiye'nin NATO üyesi olması, basının hemen hemen tamamı ve kamuoyu tarafından çok büyük memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim dönemin basını üyeliği "hür dünya Türkiye ve Yunanistan'ın katılımını memnuniyetle karşıladı", "Rusya'ya karşı çelik cephe" gibi başlıklarla karşılamış, bazı solcu aydınlar dışında bu üyelik hakkında hiçbir muhalif ses yükselmemiştir. Ancak 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasında Türk düşünce ve politik hayatında meydana gelen değişikliklerden sonra bu üyelik geniş kesimlerin sorgulamasına yol açan bir mahiyet kazanacaktır (Erhan, Erdem ve Embel, 2004: 52-53).

5. TÜRKİYE'NİN NATO'YA KATILMASINA SOVYET RUSYA'NIN TEPKİSİ

Türkiye'nin NATO'ya katılacağı belli olması üzerine SSCB, 3 Kasım 1951 tarihinden verdiği bir nota ile durumu protesto etti. Notada özellikle iki husus vurgulanmaktaydı: Öncelikle savunma amacında olduğu iddia eden NATO'nun gerçekte saldırgan bir pakt olduğu öne sürüldü. Buna delil olarak NATO'nun kurulmasından itibaren bir ordu oluşturulmaya çalışılması, silahlanmaya hız verilmesi ve üye ülke topraklarında Amerikan askerî üslerinin kurulması gösterildi. SSCB'nin notadaki diğer vurgusu ise Atlantik'le hiçbir alakası olmayan Türkiye'nin NATO'ya davet edilmesinin, emperyalist devletlerin saldırgan emellerini

gerçekleştirmek için Türkiye topraklarında üs edinme ihtiyacıyla açıklanabilecek bir durum olmasıydı (Aktaş, 2006: 61).

Bu notaya 12 Kasım 1951’de cevap veren Türkiye ise SSCB’nin 1946 taleplerini ima etmek istemişti. Cevap notasının 4. paragrafında, SSCB: “... Türkiye’nin kendi güvenliğiyle ilgili kaygılar duyması için ciddi sebepleri olduğunu görecektir. Türkiye’nin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünü tehdit eden unsurlarla karşı karşıya olduğu inkâr edilmez bir gerçektir.” denmesi bu imânın yapıldığı satırlardır.

Aynı şekilde, notanın son paragrafında: “... Türkiye Cumhuriyeti, Türk-Sovyet dostluğundaki soğukluktan dolayı dünya kamuoyunda sorumlu görülmediğinin bilincinden olarak, hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın hedefi dünya barışını sağlamak olan Atlantik Antlaşması’na dâhil olmak suretiyle yalnızca kendi güvenliğine hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda kendisine karşı saldırgan emeller besleyenleri engellemek suretiyle tüm halklarının barış ve güvenliğine hizmet edecektir.” denilerek 1946 Sovyet taleplerinden Türkiye’nin ne kadar etkilendiği vurgulanmak istenmiştir (Gürün, 1991: 310).

Konu ile ilgili olarak 30 Kasım 1951’de tarihindan verilen ikinci Sovyet notasında SSCB:

“... Türk hükümetinin bu çabalarını haklı gösterecek SSCB tarafından gelebilecek hayati bir tehlike olduğuna yönelik iddialarını da kökten reddetmektedir.” denmesi, Türkiye’nin 12 Kasım tarihli notasında açıkça söylemeyip sadece ima ettiği 1946 Rus talepleri mesajının alındığını göstermektedir. Öte yandan, “Türk hükümeti... Atlantik Blokunun saldırgan olmadığını herhangi bir kanıtla veremeksizin savunmaktadır.” ifadesiyle SSCB, NATO ve ABD hakkındaki düşüncelerindeki ısrarını korumaktadır (Aktaş, 2006: 62).

Görüldüğü gibi, Türkiye ile SSCB arasında Batı devletlerinin nitelendirilmesinde tam bir görüş ayrılığı bulunmaktadır. Türkiye, Batı devletlerini barışçı devletler olarak görmekteyken, Sovyetler Birliği, onları Rusya’ya karşı Türkiye’de üsler elde etmeye çalışan emperyalist devletler olarak görmektedir (Avcıoğlu, 1978: 1590). Türkiye’nin NATO’ya katılmasına artık olumlu oy veren ABD’nin davranışını temellendirdiği nedenler hatırlandığında, SSCB’nin, Batı

devletlerini nitelendirirken kendi adına isabet kaydettiği söylenebilir (Saray, 2000: 139).

Ancak kaydedilen bu isabeti, NATO'nun saldırgan bir pakt, Batılı devletlerin ise, emperyalist devletler olduğu şeklindeki Sovyet yorumu için söyleyebilmek objektif bir bakışla pek mümkün görünmemektedir. Buradaki isabet, olsa olsa, ABD'nin olası bir Sovyet saldırısı karşısında kullanmak üzere Türkiye'de üsler edinmek istemesi ile SSCB'nin notalarında Türkiye'ye "sizi üsleriniz için istiyorlar" demesi noktasında gözlenen örtüşme için söz konusudur. Diğer yandan, Türkiye'deki ABD üsleri, sonraki yıllarda bir Sovyet saldırısı karşısında değil, balon ve U-2 uçuşları ile Lübnan'a asker çıkarılması gibi amaçlarla kullanılmıştır. Bu şekilde kullanımlar, doğrudan veya dolaylı olarak SSCB'ye yöneltilmiş olduklarından, Türkiye ile SSCB arasında sorun doğuracaktır (Aktaş, 2006: 63).

Türkiye SSCB'nin NATO konusundaki ikinci notasına cevap vermemiştir. Bunun sebebini Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü şu şekilde izah etmiştir:

"Bizim cevabımızın Rusya'yı tatmin etmeyeceğini tahmin ediyorduk. Zira Rusya'nın maksadı, bizi Atlantik Paktı'na girmekten vazgeçtiğimizi, kendi güvenliğini ve hür demokratik devletlerin güvenliğini mümkün mertebe arttırmaktan sarfi nazar eylediğimizi ifade eylemesi matlup idi. Nitekim tahminimiz yanlış çıkmadı." (Burçak, 1983: 199).

Türkiye'nin NATO'ya girerek ABD ile müttefik olması iki devletin ilişkileri açısından bir dönüm noktası teşkil etti. Temelde Türk dış politikasının ABD ile aynı yönde gitmesinin başlangıcı olan bu olay sonuçları itibarıyla, Türkiye'nin ABD'den askerî ve ekonomik yardımlar sağlanması, bölgesel paktlar aracılığıyla Batı blokunun savunma sistemine katkıda bulunması ve uluslararası sorunlarda ABD'yi desteklemesi olarak kendini gösterdi (Sander, 1979: 85). Sayılan sonuçlar eş zamanlı olarak Türkiye-SSCB ilişkilerini de etkileyecek ve bu iki devlet arasında "Nota teatisi devresi" açılacaktır (Aktaş, 2006: 63).

Türkiye'nin NATO üyeliği, Stalin'in 5 Mart 1953'te ölümünden sonra Sovyetleri daha da rahatsız etmiştir. Bu nedenle yeni Sovyet liderleri, 30 Mayıs 1953'te yaptığı bir açıklamada Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve Boğazların ortak savunulması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Buna rağmen bu bildiriden, Boğazlarda üs isteklerinden vazgeçip geçmedikleri de kesinlikle anlaşılamamıştır. Bu sebeple yeni Sovyet liderlerinin

Türkiye hakkındaki bu yeni tutumu, Türkiye’de bir güven duygusu yaratmaktan çok uzak kalmıştır. Türkiye’nin Sovyetlere karşı duyduğu bu güvensizlik, bundan sonra özellikle Orta Doğu buhranları dolayısıyla daha da artacak ve Türk-Sovyet münasebetleri peş peşe buhranlar ve gerginlikler içine girecektir (Armaoğlu, 1983: 521; Gönlübol-Ülman, 1982: 411).

Kore Savaşını Türk-Amerikan işbirliğinin başladığı asıl tarih olarak kabul eden ve Türkiye’nin NATO’ya katılmasını, Rus politikacılarının 1946 yılında izledikleri politikanın bir hatası olduğunu söyleyen Gürün: *“Eğer Rusya 1925 antlaşmasını feshederek Türkiye’den arazi ve üs istemeye kalkışmamış olsaydı, Türkiye’nin NATO’ya girmesi çok büyük bir ihtimalle düşünülmezdi... Ruslar bu politikaları ile Türkiye’yi istemediği bir rahata ve başka türlü elde edemeyeceği bir garantiye kavuşturmuşlardır.”* demektedir (Gürün, 1983: 207).

1951-1953 yılları arasında Türkiye’de ABD’nin büyükelçiliğini yapmış olan McGhee ise: *“Türkiye’nin 1952’de NATO’ya katılmasından sonra Sovyetlerin artık bir Orta Doğu amacını soğuk savaşın riskine değer bulmamaya başladıkları kanısındayım.”* demektedir (McGhee, 1992: 20).

Gürün ve McGhee’nin ifadelerinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1. SSCB’nin 1946 yılında Türkiye’den bir takım taleplerde bulunması bu devletin dış politika hatasıdır.

a. Çünkü 1946 Sovyet talepleri, SSCB’nin hiç istemediği bir duruma sebebiyet vermiştir. Türkiye böylece Batı Blokuna itilmiş ve bu itiliş, Türkiye’nin NATO’ya katılmasıyla hukuki bir nitelik kazanmıştır.

b. Türkiye’nin NATO’ya katılması ise, SSCB’nin hiç istemediği bir başka duruma sebep olmuştur. McGhee’nin kanısı doğru ise 1952 yılından sonra SSCB, bir Orta Doğu amacını Soğuk Savaşın riskine değer bulmamaya başlayacaktır. Yani Türkiye’den sonra Orta Doğu da, Rusların kayıp hanesine yazılacaktır (Gürün, 1983: 208-210).

2. 1952 yılından sonra Türkiye’nin Orta Doğu’da takip ettiği politika yanlıştır.

a. Çünkü Ruslar artık bir Orta Doğu hedefini soğuk savaşın riskine değer bulmamaya başladıkları halde, Türkiye ABD'nin sağladığı motivasyonla Orta Doğu'da SSCB karşıtı oluşumlara imza atmıştır.

b. Bu durum Türk-Sovyet ilişkilerini gerginleştirmiştir (McGhee, 1992: 20-21).

Sonuç olarak, ABD'li bir resmi görevlinin yukarıda zikredilen kanaatinin ABD yönetiminde hiçbir şekilde yankı bulmadığı düşünülemez. O halde 1952 yılından sonra ABD'nin Orta Doğu konusunda Türk dış politikasına yol göstericiliği ancak ABD'nin soğuk savaş tansiyonunu belli bir derecede tutmak istemesiyle açıklanabilir.

SONUÇ

Günümüzde Türk dış politikasının belirlenmesinde ve siyasi aktörlerin politikalarını uygulamaya koyarken üzerinde önemle durdukları Türk-Amerikan ilişkileri, başlangıcında çeşitli ekonomik, politik yahut sosyal olaylardan, olumlu ya da olumsuz yönde etkilenerek şekillenmiştir.

Türk-Amerikan ittifak ilişkisi her ne kadar Türkiye'nin Sovyetler Birliği karşısında güvenlik arayışları çerçevesinde başladı ise de, bu ittifakın asıl çıkış noktası Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinde olduğu gibi, kendisini Batıya yakın görmesi ve Batının temel değerlerini cumhuriyet yönetimine ilke edinmesi yahut edinmeye çalışmasından kaynaklanmaktadır.

Türk yöneticilerinin İkinci Dünya Savaşı boyunca dış politikada ana stratejileri ülkenin savaştan uzak kalmasını sağlamak olmuştur. Bunu sağlamak için ise İkinci Dünya Savaşı sırasında devletlerarası dengeleri çok iyi kullanmışlar; bu dengeyi kullanırken, Türkiye'nin saldırıya uğraması halinde, saldırı hangi taraftan gelirse gelsin karşı koyacaklarını bütün taraflara açıkça ilan etmekten de geri durmamışlar ve bu konuda inandırıcı da olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında takip edilen politika gereğince Türkiye, birinci dereceden kendisini ilgilendirmeyen ve Avrupalıların çıkar çatışmalarından doğan bir savaşa girmek istemiyordu. Türkiye stratejik konumunu en iyi şekilde kullanarak İngiltere, Almanya, Rusya'nın baskılarına karşı koyabilmiş; baskının arttığı dönemlerde de savaşa girmeyi kabul etse de ağır şartlar ileri sürerek zaman kazanmış ve savaşı kendisinin katılmasına gerek kalmayacak bir seyre girmesini beklemiştir. Ayrıca Türkiye kendi yanında savaşa girmesi konusunda baskı yapan devletleri Türkiye'nin savaşa girmemesi konusunda da ikna etmeyi başarmıştır.

Savaşın gidişatının çok sık ve keskin biçimde değişikliklere uğraması ise Türkiye'yi zora sokmuş, bu da farklı talep ve sorunlara çözüm bulunmasını gerektirmiştir. Türk Devlet adamları, devletin savaşı sürdürebilecek askeri ve ekonomik hazırlığının olmadığını bildikleri için baskılar karşısında İngiltere'ye karşı Sovyet tehdidini, Almanya'ya karşı İngiltere ile yaptığı ittifak anlaşmasını, Sovyetlere karşı da İngiltere ve Amerika'yı öne sürerek istedikleri meseleleri meşruiyet çerçevesinde ele alıp reddediyorlardı. Türkiye savaşın gidişatına göre de

politikasını değiştirmiştir. Fakat bu politika değişiklikleri savaş sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı içinde uzun süre yalnız kalmasına neden olmuştur.

Türkiye, Almanya'nın kesin yenilgisinden sonraki dönemde Sovyet tehdidinden çekindiği için Müttefiklerin baskısına rağmen savaşa girmemiş ve bu da "Güven Bunalımına" neden olmuştur.

Savaş sonrasında ise savaş yıllarında gidişata göre tavır değiştirmesinin bedeli olarak Sovyet yayılcılığına karşı yalnız kalmışsa da Sovyet tehdidinden endişe duymaya başlayan ABD ve Avrupa devletleri ile işbirliğine girmekte gecikmemiştir.

II. Dünya Savaşı'nın sonunda, Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri iki büyük g olarak ortaya çıkmıştır. Bolşevik ihtilalinden II. Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar pasif bir dış politika izleyen Sovyet Rusya savaş süresince devam ettirdikleri yayılcı politikalarını savaştan sonrada devam ettirmişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri de aynı Şekilde II. Dünya Savaşı ile Monroe Doktrini'ni terk ederek milletlerarası politikaya müdahil olmuştur.

Türkiye savaş sonrası düzende Sovyetler Birliği'nin, Doğu Anadolu'da toprak ve Boğazlarda s talepleriyle karşı karşıya kalmıştır. Kendisini tek başına Sovyetler Birliği'ne karşı koruması mümkün olmayan Türkiye, Sovyet tehditleri karşısında doğal olarak Batının desteğini aramıştır. nce İngiltere'den destek arayan Türkiye, savaştan yıkılmış olarak çıkan İngiltere'den aradığı desteği görememiştir. Bunun zerine Türkiye, Sovyetlere karşı kendisine yardım edebilecek tek ülke olan Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım sağlayabilmek için politikalar geliştirmiştir.

Savaş sonrası ilk yıllarda Amerikan idarecileri, Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmanın mümkün olabileceğini düşünüyorlardı. Bu yüzden ABD, Türkiye'nin yardım taleplerine hemen yanıt vermedi. Ancak Sovyetler Birliği'nin Yalta Konferansı'nda alınan kararlara uygun davranmaması, Orta Doğu'da üstünlük kurma abaları, Doğu Avrupa'daki komünist propagandaları ve Batı lkeleriyle işbirliği yapmaması Amerikalı idarecileri tedirgin etmeye başladı. Amerikalı uzmanlar ve idarecilere göre, Sovyetler Birliği'nin amacı İran'ı kontrol altına aldıktan sonra Yunanistan ve Türkiye'nin de yönetimini ele geçirmek ve böylece Orta Doğu'da üstünlük kurmaktı. Ayrıca Sovyetler Birliği, Boğazlarda s sahibi olarak Boğazları Sovyet donanmasına açmak ve Amerikan gemilerine kapatmak istiyordu. Sovyetler

Birliği bu amacını gerçekleştirirse bu durum, Batı dünyası için çok önemli olan Orta Doğu enerji kaynaklarının kaybedilmesi ve Orta Doğu ile Batı dünyasının bağlantılarının kesilmesi demek olacaktı. Ayrıca Sovyetler Birliği bu planını gerçekleştirirse, sonraki adımlarını atmasını engelleyebilmek de mümkün olmayacaktı. Uzmanlara göre, ABD'nin Sovyetleri durdurmak için zaman kaybetmeden harekete geçmesi gerekiyordu. Roosevelt'in ölümünden sonra ABD Başkanı olan Harry Truman da aynı fikirdeydi. ABD, Sovyetlere karşı ilk önemli ıkısını 1947 Martı'nda yaptı. 12 Mart 1947'de Başkan Truman, Kongre'den Türkiye ve Yunanistan'ın Sovyetlere karşı desteklenmesi için 400 Milyon Dolarlık bir harcamaya izin verilmesini istedi. Daha sonra Truman Doktrini olarak anılacak bu konuşma sonucu Kongre, Truman'a Türkiye ve Yunanistan'a toplam 400 Milyon Dolarlık yardım yapılması ve bu ülkelere uzmanların gönderilmesi için yetki verdi.

Truman Doktrini'nin Türkiye açısından önemli sonuçları oldu. Doktrin, Türk dış politikasında devrim niteliğinde değişikliklere yol açtı. Başlangıçta Doktrini, Türkiye ile ABD arasında sıcak ilişkilerin gelişmesine ve Sovyet isteklerinin geri çevrilmesine yardımcı bir unsur olarak değerlendiren Türk devlet adamları, Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da izlediği politikalar karşısında, İngiltere'nin de etkisiyle, özelikle Amerika paralelinde bir dış politika yürütmeye başladılar.

Bu dönemde, Amerikan askeri yardımı çerçevesinde Türkiye'ye verilen malzemenin bakım ve yedek parça giderlerinin Türkiye bütçesinden karşılanması, Türkiye'nin ekonomisinde sıkıntıya neden oldu. Amerika'dan gelen yardımın bakım ve yedek parçası için Türkiye'nin bütçesinden yılda yaklaşık 145 Milyon Dolar ayrılması gerekti. Bu durum, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında elinde bulundurduğu döviz stokunun kısa sürede erimesine neden oldu. Bu doğrultuda yapılan ithalat arttıa Dolar sıkıntısı da büyüdü ve Türkiye'nin dış ticaret dengesi bozuldu. Amerika'nın yaptığı askeri yardımın niteliği de tartışma konusu oldu. Farklı bir bakış açısına göre, askeri yardımın büyük bölümü II. Dünya Savaşı'nda kullanılmış, kullanım süresinin dolmasına az kalmış, hasarlı ve ABD'nin artık kullanmadığı silah ve malzemeydi. Yardımın ancak çok küçük bir bölümü modern ve kullanılmamıştı. Daha da önemlisi, bu silah ve malzemenin mülkiyeti, Temmuz 1947 Antlaşması'nın 4. maddesi gereği ABD'ye aitti. ABD'nin onay vermediği durumlarda askeri malzemelerin Türkiye tarafından kullanılması mümkün değildi. Bu madde 1964 yılında Kıbrıs'taki olaylar nedeniyle Türkiye'nin, Kıbrıs'a askeri

müdahalede bulunmak istediği dönemde sorun oluşturacaktı. Amerika, Türkiye'nin bu silahları Kıbrıs'ta kullanmasına izin vermeyecekti. ABD, gerektiğinde bu yardımla gönderdiği silah ve malzemeyi geri alma hakkına da sahipti. Amerikan yardımı, bu nitelikleriyle de tartışma konusu oldu.

Türkiye, aynı yıllarda, Truman Doktrini yanında Marshall Planı çerçevesinde ABD'den ekonomik yardım aldı. 1948-1952 yılları arasında alınan bu ekonomik yardımın da Türkiye açısından önemli sonuçları oldu. Türkiye'ye gönderilen Amerikalı uzmanların görüşleri çerçevesinde yardımların %60'ı tarım alanında kullanıldı. Böylece, 1950'lerin başlarında Türkiye, dünyanın en önde gelen buğday üreticilerinden oldu. Diğer yandan, tarım aletlerinin de yurtdışından alınması nedeniyle, bakım-onarım ve yedek parça maliyetleri Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz etkiledi. Bu durumda, uzun vadede yardımla gelen miktarın büyük bölümü dolaylı olarak ABD'ye geri döndü.

ABD, yardımların karayollarının gelişmesi için de kullanılmasını istiyordu. Böylece karayolu yapımı, demiryolu yapımına tercih edildi. Karayolu ulaşımının düzelmesiyle Türkiye'ye ithal edilen yabancı otomobil ve otobüslerin sayısı ve buna bağlı olarak petrol ihtiyacı arttı.

Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yaşanan sürecin, Türkiye'deki sosyal yaşama da büyük etkileri oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk kamuoyundaki imajı güçlendi. Amerikan mallarını kullanmak bir saygınlık haline geldi. Bu süreçte, Türk kamuoyunda Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı büyük bir ilgi ve hayranlık yaşandı. Tüm bunlarla birlikte Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Planı sürecinde Amerika'dan aldığı destekle Sovyet taleplerini geri çevirebildi. Bu süreç, bir dönem için Sovyetler Birliği'ne karşı Türkiye'nin güvenliğini sağladı. Yapılan askeri yardım, büyük oranda Amerika için eski sayılabilecek malzeme ve silahtan oluşsa da, o dönem için Türk Ordusu'nun modernizasyonunu sağladı. Ayrıca Marshall Planı ile tarıma yapılan yatırım, tarımda kullanılan malzemenin kalitesinin ve teknolojisinin yükselmesine ve Türkiye'nin büyük bir tarım hamlesi yaparak üretimini arttırmasına önemli bir katkı sağladı.

Sonuç olarak, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile yaşanan süreç, Türkiye'nin iç ve dış dengelerinde çok büyük değişimlere neden olurken, Soğuk Savaş yıllarında yaşayacağı yaklaşık 50 yıllık dönemin de yönünü belirledi.

ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall Planı ile Türkiye'ye sağladığı desteğin karşılıklı bir ittifaka dayanmaması sebebiyle, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nden duyduğu endişeler tamamen giderilememiştir. İşte bu endişeyle hareket eden Türkiye, Sovyet tehditlerinin yinelenmesi karşısında, güvenliğini sağlamak amacıyla, ABD'nin askeri ve ekonomik desteğinin de ötesinde bir güvenlik aramaya başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan bu gelişmeler karşısında Batılı devletler muhtemel bir tehdiye karşı, Marshall'ın önerisi doğrultusunda güç birliği yapmaya karar vermiştir. Bu amaçla 17 Mart 1948'de İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, "Brüksel Antlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma aynı zamanda NATO'nun da temeli olmuştur. Ancak bu anlaşma ile SSCB karşısında bir şey yapmak mevcut halde mümkün değildi. Oysa Batı'nın esenliği ve refahı için böyle bir organizasyonda Amerika Birleşik Devletlerinin de yer alması zaruriydi. Bunun sonucu olarak 4 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Washington'da imzalanmıştır. 1949 yılı başlarında kurulan ittifakta Türkiye ve Yunanistan yer almamıştır. Antlaşma NATO üyeleri arasında bir hukuk olduğu için Türkiye bu güvenlik kuşağından mahrum kalmıştır.

Türk Hükümeti bir yandan güvenlik endişesi diğer yandan da iç politika kaygıları içinde, NATO Antlaşması'na dâhil olmak için ilk başvurusunu 11 Mayıs 1950'de CHP Hükümeti iktidarının son günlerinde yapmıştır. Fakat Türkiye'nin bu başvurusu kabul edilmemiştir.

Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti iktidara gelmiş ve yeni bir dönem başlamıştır. DP hükümeti NATO'ya girmek için çalışmalara hız verme kararı aldığı günlerde beklediği fırsatı, 25 Haziran 1950 tarihinde meydana gelen Kore Savaşı'nda yakalamıştır. Türk Hükümeti, BM Genel Sekreteri'nden gelen yardım talebini değerlendirmiş, 25 Temmuz 1950'de 4500 kişilik bir tugay askeri birliği Kore'ye göndermeye karar vermiştir.

Kısa bir süre sonra ABD'nin Türkiye hakkındaki fikirlerinin değişmesi ve Kore Savaşı'nın da etkisi ile Türkiye'nin önünde, NATO'ya girmek için hiç bir engel kalmamıştır. Türkiye, Yunanistan ile birlikte 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya üye olmuştur.

NATO'ya giriş ile Türkiye emniyetini ve güvenliğini sağlayacak uluslararası bir teşkilata girerek II. Dünya Savaşı sonrası maruz kaldığı Sovyet tehdidinden bir nebze olsun kurtuldu. Türkiye için ağır kayıplara mal olan Kore Savaşı'nın en önemli kazanımı şüphesiz ki pakta girişti. Gerçekten de Türkiye dönem içinde emniyeti ve güvenliği için NATO'dan yararlandı ise de ilerleyen zaman içinde gerek iktisadi ve gerekse siyasi birtakım bağımlılıklar içine girdi.

Bu durum iki olumsuzluğu beraberinde getirmiştir. Birincisi Türk dış politikasının Amerikan ipoteği altına alınması, ikincisi de Türkiye'deki bazı askeri üs ve tesislerin Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığına aykırı bir şekilde Amerika'ya adli kapitülasyonlar sağlamış olmasıdır.

II. Dünya Harbi'ni müteakip yaşanan dünya siyasî hayatındaki değişimler dünyayı iki kutuplu bir hale getirmiştir. Bu gelişmeler Türkiye'yi de ister istemez taraflardan birini seçmeye itmiştir. Kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün çizdiği yol ve gösterdiği hedefler itibariyle Türkiye Batılı devletler ile iyi ilişkiler içerisinde olmayı, “muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkma” ülküsü açısından kendine araç edinmiştir.

Savaşı müteakip Sovyet Rusya'nın Türkiye'den toprak talepleri Türkiye'yi diğer dünya gücünün safına itmiştir. Gerek içeriden ve gerekse dışarıdan Türkiye'ye karşı uygulanan Rus baskısı Türkiye'yi kendine müttefik bulmaya zorlamıştır.

Bu psikoloji altında Türk idarecileri ABD'yi kurtarıcı olarak algılamışlardır. Devlet yöneticiliğinde duygusal davranmanın, uzun vadeli düşünememenin, uzun vadeli programlar ve politikalar geliştirememenin bedelini Türkiye müttefiklik batağına battıktan sonra anlayabilmiştir. Türk milleti bugün 1950'li yıllardan itibaren temeli yanlış atılan bu binanın enkazı altında kalmıştır.

KAYNAKÇA

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

030.01.812.116.48.10
 030.01.60.367.13.
 030.01.80.507.5
 030.01.80.506.8
 030.01.134.573.8
 030.01.5.23.11
 030.01.60.373.3
 030.01.132.857.2
 030.10.0.268.806.16
 030.01.125.801.5
 030.20.01. 95.54.1
 030.01.11.64.11
 030.18.1.2.110.18.8
 030.01.101.675.6
 490.01.609.112.12
 490.01.11.60.11

B. RESMÎ BELGELER

ATASE Kore Harbi'nde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Muharebeleri (1950-1953), (1975). Ankara: Genel Kurmay Basımevi.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı (1.1.1950-31.03.1950-1.1.1951-31.03.1951), (1950). Kod No:1950000-0045, Ankara: Devlet Bakanlığı 1'inci Daire Başkanlığı.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı 01.04.1952–30.06.1952, (1952). TBMM Kütüphanesi, Kod No: 19520000–0058, Ankara: Dışişleri Bakanlığı.

Hariciye Vekâleti Milletler Arası İktisadi İşbirliği Teşkilatı, Türkiye'de Marshall Planı (1948'den 1949 yılı sonuna kadar), (1951). Hazırlayan; Kenan Manioğlu, Ankara: Devlet Bakanlığı Yayınları.

Tahran, Yalta ve Potsdam Konferansları: Gizli Belgeler, (1972). (Çev: Fahri Yazıcı), İstanbul: Sinan Yayınları.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VII, C. 13, 13. Toplantı: 1, 02.08.1944.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 1, 3. Birleşim, 14.08.1946.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem VIII, C. 10, Toplantı 2, 37. Birleşim, 02.02.1948.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 3, 13. Birleşim, 01.12.1950.

T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem IX, C. 18, 41. Birleşim, 18.02.1952.

Türk Dış Politikasında 50. Yıl İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946), (1973). Ankara: T.C. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü.

Türkiye İstatistik Yıllığı (1973). 1971, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Türkiye İstatistik Yıllığı (1995). 1994, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

C. KİTAPLAR

AHMAD, Feroz ve Bedia Turgay (1976). **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Ankara: Belge Yayınları.

AKALIN, Cüneyt (2003). **Soğuk Savaş ABD ve Türkiye Olaylar - Belgeler (1945-1952)**, İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKŞİN, Apdülhat (1959). **Türkiye’nin 1945’den Sonraki Dış Politika Gelişmeleri Orta Doğu Meseleleri**, İstanbul: Kervan Matbaası. 1959.

AKTAŞ, Melih (2006). **1950-1960 Demokrat Parti Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Amerikan Faktörü**, İstanbul: Şema Yayınevi.

ALBAYRAK, Mustafa (2004). **Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara: Phoenix Yayınları.

ALTAN, Mehmet (1986). **Süperler ve Türkiye: Türkiye’de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, İstanbul: Afa Yayıncılık.

- AMBROSE, Stephen E (1992). **Dünya'ya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası**, Çev. Ruhican Tul, Ankara: Hacettepe Üniversitesi
- ARCAYÜREK, Cüneyt (1987). **Şeytan Üçgeninde Türkiye**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- ARI, Tayyar (2001). **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, Dördüncü Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir (1973). **Siyasi Tarih 1789-1960**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ARMAOĞLU, Fahir (1983). **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980**. C. II, (2.bs). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ARTUÇ, İbrahim (1990). **Kore Savaşlarında Mehmetçik**, İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATAÖV, Türkkaya (1965). **Turkish Foreign Policy 1939-1945**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ATAÖV, Türkkaya (2006). **Amerika, NATO ve Türkiye**, Ankara: İleri Yayınları.
- AVCIOĞLU, Doğan (1978). **Milli Kurtuluş Tarihi, 1938'den 1995'e**, C. 4, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- AYDEMİR, Süreyya Şevket (2011). **İkinci Adam (1938-1950)**, C.II, Ankara: Remzi Kitabevi.
- BAĞCI, Hüseyin (1990). **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara: İmge Kitabevi.
- BAĞCI, Hüseyin (2001). **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara: METU Press.
- BARUTÇU, Ahmet Faik (2001). **Siyasi Hatıralar**, C.2, Ankara: 21 Yüzyıl Yayınları.
- BAŞGİL, Ali Fuad (2006). **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, (Çeviren M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

- BAYAR, Celal (1986). **Başvekilim Adnan Menderes**, (Derleyen: İsmet Bozdağ) Tercüman Yayınları, İstanbul 1986
- BİLGE, A. Suat (1992). **Güç Komşuluk, Türkiye Sovyetler Birliği İlişkileri, 1920-1964**, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- BİRAND, Mehmet Ali, Dünder, Can ve Çaplı, Bülent (2007). **Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu**, İstanbul: Doğan Kitap.
- BOZDAĞ, İsmet (1986). **Zafer ve Şereflerle Dolu Bir Hayat Celal Bayar**, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1946). **Türk-Rus-İngiliz Münasebetleri (1791-1941)**, İstanbul: Aydınlık Matbaası.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1978). **Siyasi Tarih Ders Notları**, Ankara: Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1998). **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara: Kişisel Yayınları.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1983). **Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri**, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- ÇAVDAR, Tefik (2004). **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, Ankara: İmge Kitabevi.
- DİNAN, Desmond (Editör), (2005). "Dunderk Antlaşması", **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, C.I, Çev: Hale Akay, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- DERİNGİL, Selim (2003). **Denge Oyunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası**, 3. Baskı, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını.
- DENİZLİ, Ali (2010). **Kore Savaşı (Uzaklardaki Kahramanlar ve Zaferleri)**, İstanbul: Başlangıç Kitaplar Dizisi.
- DOĞAN, Avcıoğlu (1969). **Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın**, C. II, 4. Baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- DORA, Celal (1963). **Kore Savaşı'nda Türkler (1950-1951)**, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- EKİNCİ, Necdet (1997). **II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- EKİNCİKLİ, Mustafa (2007). **Türk Dış Siyaseti İnönü-Bayar Dönemleri**, Ankara: Berikan Yayınları.
- ELMAS, Ahmet (2004). **Kore Savaşı'ndan Türk Ordusu** (Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- ERDEN, Ali Fuad (1999). **İsmet İnönü**, 2. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- ERHAN, Çağrı (2001). **Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2001.
- ERKİLET, Hüsnü Emir, Bıyıkoğlu, T. ve Arun, H. (1975). **Kore Harbinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Muharebeleri (1950-1953)**, Ankara: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları.
- ERKİN, Feridun Cemal (1968). **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara: Başnur Matbaası.
- ERKİN, Feridun Cemal (1980). **Dışişlerinde 34 Yıl Anılar-Yorumlar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- EROĞUL, Cem (1970). **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara: İmge Kitabevi.
- ESENBEL, Melih (2000). **Türkiye'nin Batı ile İttifaka Yönelişi**, İstanbul: İsis Yayıncılık.
- GERGER, Halûk (1999). **Türk-Dış Politikasının Ekonomi Politikası, "Soğuk Savaş'tan Yeni Dünya Düzenine"**, İstanbul: Belge Yayınları.
- GOLOĞLU, Mahmut (1974). **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, III. Kitap, Milli Şef Dönemi, 1939-1945**, Ankara: Gologlu Yayınları.

- GÖNLÜBOL, Mehmet; Sar, Cem; Esmer; Ahmet Şükrü; Sander, Oral; Kürkçüoğlu, Ömer; Bingün, Hakan (1982). **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- GÜMÜŞ, Okan ve Sevi, Aziz (1996). **Ansiklopedik Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Ankara: Polat Yayınları.
- GÜRKAN, Nilgün (1998). **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- GÜRÜN, Kamuran (1983). **Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar)**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- GÜRÜN, Kamuran (1991). **Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜVEN, Sami (1998). **1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri Hiltz Raporu, Thornburg Raporu, Barker Raporu**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- HARRİS, G. S., *Troubled Alliance* (1972). **Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971**, Washington D. C.
- ISMAY, Lord (1956). **NATO-İlk Beş Sene (1949-1954)**, Çev: Suat Bilge, Ankara: Türk Tarih Kurum Yayınları.
- İsmet İnönü’nün TBMM’deki Konuşmaları 1920-1973**, (1993). C. II (1939-1960), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- KANSU, Aykut (2007). **Avrupa Siyasi Tarihi Ders Filmleri**, Ankara: Ufuk Üniversitesi Yayınları.
- KARPAT, Kemal (1996). **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller**, İstanbul: AFA Yayıncılık.
- KAYAR, Mustafa (2003). **Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu**, Birinci Baskı, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Yayın No:75.
- KENNEDY, Paul (1966). **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev: Birtane Karanakçı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- KISSİNGER, Henry (2007). **Diplomasi**, Çev: İbrahim H. Kurt, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (1996). **Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, C. 2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KOMİSYON (1991). **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Hazırlayan: Fahir Armaoğlu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KONGAR, Emre (2000). **21. Yüzyılda Türkiye, 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, (26. Baskı), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kore Gerçeği Facts about KOREA** (1995). Çev: Dr. Hüseyin İcen, Sevinç Matbaası.
- Kore Savaşı’ndan Alınan Dersler** (1987). Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Yayınları.
- KUNERALP, Zeki (1980). **Sadece Diplomat**, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- KÜÇÜK, Yalçın (1984). **Türkiye Üzerine Tezler 1908-1978**, Ankara: Tekin Yayınları.
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer E. (1972). **Türkiye’nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası (1945-1970)**, Ankara: Barış Yayınları.
- LANGLOİS, Georges (2003). **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Çev: Ömer Turan, İstanbul: Nehir Yayınları.
- MCGHEE, George (1992). **ABD-Türkiye-NATO-Ortadoğu**, Çev:Belkıs Çorakçı, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MERİH, Turgay (2006). **Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)**, Ankara: Ebabil Yayınları.
- MÜFTÜOĞLU, Mustafa (1977). **Çankaya’da Kâbus: 3 Mayıs 1944**. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- MÜTERCİMLER, Erol ve Mim Kemal ÖKE (2004). **Düşler ve Entrikalar: Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul: Alfa Yayınları.

- NAHM, Andrew C. (1998). **Kore Tarihi ve Kültürü**, (Çev: Ali Rıza Balaman), İzmir: E.Ü. Basımevi.
- ÖKE, Mim Kemal (1990). **Unutulan Savaşın Kronolojisi**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- ÖYMEN, Altan (2002). **Bir Dönem Bir Çocuk**, (7. Baskı), İstanbul: Doğan Kitap.
- ÖYMEN, Altan (2004). **Değişim Yılları**, İstanbul: Doğan Kitap.
- ÖZTÜRK, Kazım (1968). **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, İstanbul: Ak Yayınları.
- RİBARD, Andre (1983). **İnsanlığın Tarihi**, Çev: Erdoğan Başar, İstanbul: Say Yayınları.
- ROBERTS, J. M. (2003). **Yirminci Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Çev: Sinem Gül, Ankara: Dost Kitapevi.
- SANDER, Oral (1979). **Türk-Amerikan İlişkileri 1947-1964**, Ankara: Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- SANDER, Oral (2007). **Siyasi Tarih: 1918-1994**, Ankara: İmge Yayınları.
- SARAY, Mehmet (2000). **Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'YA Girişi (III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri)**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- SARINAY, Yusuf (1988). **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelışı ve NATO'ya Girişi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- SERTEL, Sabiha (1987). **Roman Gibi**, İstanbul: Belge Yayınları.
- SERTEL, Yıldız (1969). **Türkiye'de İlerici Akımlar**, İstanbul: Ant Yayınları.
- SEVER, Ayşegül (1997). **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Ortadoğu, 1945-1958**, İstanbul: Boyut Kitapları.
- SOYSAL, İsmail (1983). **Tarihçeleri ve Açıklamalarıyla Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, C. I, (1920-1945)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- SOYSAL, İsmail (1997). **Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye, Olaylar Kronolojisi (1945-1975)**, İstanbul: İsis Yayınları.
- SOYSAL, İsmail (2000). **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- SOYSAL, İsmail (2000). **Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları C. II, (1945-1990) 2.B.** Ankara: TTK.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000). **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul: Der Yayınları.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000). **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2006). **Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları.
- SUNALP, Turgut (1954). **Kore Harbi**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi,
- SÜKAN, Faruk (Derleyen) (1992). **Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları (TBMM 1950-1960)**, Ankara.
- TANİLLİ, Server (1999). **Yüzyılların Gerçeği ve Mirası**, C. VI, İstanbul: Adam Yayınları.
- TANÖR, Bülent (2004). **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 11.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TEKELİ, İlhan ve İlkın, Selim (2009). **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, 1. Basım, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:24.
- THORNBURG, Max W, (1950). **Türkiye Nasıl Yükselir**, Çev.: Semih Yazıcıoğlu, 1. Basım, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- TOKER, Metin (1991). **DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TOKER, Metin (1971). **Türkiye Üzerinde 1945 Kâbusu**, Ankara: Akis Yayınları.
- TOKER, Metin (1998). **Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973**, C. I, Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950, 4. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.

- TÖREN, Tolga (2007). **Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması**, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- TRUMAN, S. Harry (1968). **Hatıralarım**, (Çev: Cihad Baban-Semih Tuğrul), Ankara: Ulusal Basımevi.
- TUĞTAN, Mehmet Ali (2013). **Kore Savaşı**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TUNCER, Hüner (2012). **İsmet İnönü'nün Dış Politikası (1938–1950)**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- TURAN, Şerafettin (1999). **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)**, C. V, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TURAN, Şerafettin (2000). **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- UÇAROL, Rifat (1995). **Siyasi Tarih 1789-1994**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- UĞUR, Necdet (2002). **İsmet İnönü**, 3. Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- USLU, Nasuh (2000). **1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi**, İstanbul: Avrasya Dosyası.
- USLU, Nasuh (2000). **Türk-Amerikan İlişkileri**, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- ÜLMAN, Haluk (1961). **Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri: 1939-1947**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- ÜSTÜN, Nevzat (1968). **Türkiye'deki Amerika**, İstanbul: Var Yayınları.
- WEİSBAND, Edward (1974). **2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çev: M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- WILLIAM, L. Shirer (2002). **Nazi İmparatorluğu, Doğuşu, Yükselişi, Çöküşü**, Çev: Rasih Güran, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- YALMAN, Ahmet Emin (1997). **Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim**, C. II., 1922-1971, Hazırlayan: Erol Sadi Erdinç, 2. Baskı, İstanbul: Pera Yayınları.

YAZICI, Tahsin (1963). **Kore Hatıralarım**, İstanbul: Ülku Basımevi.

YETKİN, Çetin (1995). **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, İstanbul: Ümit Yayınları.

YETKİN, Çetin (2003). **Karşıdevrim 1945–1980**, İstanbul: Otopsi Yayınları.

YILMAZ, Veli (1993). **Yakın Dünya Harp Tarihi Özetleri**, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.

YILMAZ, Veli (1998). **Siyasi Tarih**, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

YÜCEKÖK, Ahmet (1997). **Dinin Siyasallaşması, Din-Devlet İlişkilerinde Türkiye Deneyimi**, İstanbul: Afa Yay. ve Tüses Vakfı.

D. MAKALELER

ABADAN, Nermin (1952). “Kayıtsız Şartsız Teslim”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. VI, Sayı:1-4, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 239-256.

ARMAOĞLU, Fahir (1949). “Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)” I. Bölüm, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. IV, No: 3-4, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 409-447.

ARMAOĞLU, Fahir (1958). “İkinci Dünya Harbi’nde Türkiye”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 13, S. 2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 168-186.

ARMAOĞLU, Fahir (1999). ”Yarım Yüzyılın Türk-Amerikan İlişkileri, (1947-1997)”, Hazırlayan: İsmail Soysal, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, (Ankara, 15-17 Ekim 1997 Sempozyuma Sunulan Tebliğler)**, Ankara: TTK, s. 423-448.

AYBAR, Mehmet Ali (1947). “Her şeyden Evvel ve Her şeyin Üstünde İstiklal”, **Zincirli Hürriyet**, s. 3-9.

- AYDIN, Mustafa (2002a). “Görelî Özerklik: Savaş Kaosunda Türkiye, 1939-1945”, **Türk Dış Politikası: 1919-1980**, (Editör: Baskın Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 410-424.
- AYDIN, Mustafa (2003a). “İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye, 1939-1945”, (Editör: Baskın Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1(1919-1980), 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 449-469.
- AYDIN, Mustafa (2003b). “Yüzdeler Anlaşması Kutusu”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, (1919-1980), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 471-492.
- BARLAS, Mehmet (1967). “Türkiye Üzerine Pazarlıklar” **Cumhuriyet Gazetesi**, 24 Temmuz 1967, No: 19, s. 4-5.
- BİLGE, A. Suat (1989). “İnsan Hakları ve Türkiye”, **Ankara Barosu Dergisi**, S. 46, Ankara Barosu Dergi Yayın Kurulu Başkanlığı, Ankara, s. 299-317.
- “Cumhurbaşkanlığı Gizli Görüşme Tutanaklarında Türk Dış Politikası”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, 8 Eylül 1997, s. 80-101.
- BULUT, Sedef (2008). “Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s. 26-47.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1949), “İngiliz-Fransız-Türk İttifakı (19 Ekim 1939)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. IV, Sayı 1-2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 37-49.
- BURÇAK, Rıfki Salim (1992). “Türk-Sovyet İlişkilerine Genel Bakış”, **Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, s. 2-13.
- DANIËLL, Raymond (1951). “BRITAIN To Accept Greece And Turkey In Atlantic Group”, **The New York Times**, (24 Kasım 1951), s. 1-3.

- DİK, Esra (2008). “Marshall Planıyla “Hür Dünya”ya Giriş”, **Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940–1949**, (Editör: Birgül Ayman Güler), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s. 960-979.
- EKİNCİ, Necdet, (2002). “İnönü Dönemi ve II. Dünya Savaşı Yılları”, **Genel Türk Tarihi**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s. 38-51.
- EKİNCİ, Fikret (1966). “Johnson Mektubu”, **Akis**, C. XXXV, S. 605, Ankara: Hürriyet Matbaası, 2-10.
- ERHAN, Çağrı (2002a). “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, (Editör: B. Oran), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 523-560.
- ERHAN, Çağrı (2002b). “Kore Savaşı”, kutusu (Editör: B. Oran), **Türk Dış Politikası, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, (1919-1980), 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 546-564.
- ERHAN, Çağrı (2002c). “Nato’nun Kuruluşu ve Genişlemesi”, kutusu (Editör: B. Oran), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, C. 1, (1919-1980), 8. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 537-545.
- ERHAN, Çağrı-Erdem, Gökhan ve Embel, Ersin (2004). “Türkiye’nin NATO Serüveni”, **Popüler Tarih**, S. 46, s. 48-61.
- ERTEM, Barış (2009). “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** C. 12 S. 21, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları, s. 377-397.
- ESMER, Ahmet Şükrü (1997). “Türk Diplomasisi III”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, İstanbul, s. 81-95.
- ESMER, Ahmet Şükrü ve Sander, Oral (1982). “1939-1945 Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, (Editör: Komisyon), C. I, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 143-199.

- ETE, M. (1949). Marshall Planı İle İlgili Terimlerin Mana ve İzahı. **Türk Ekonomisi Dergisi**, S. 70, s. 970-998.
- GÖKMEN, Özgür (1998). “Çok-Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi”, **Toplum ve Bilim**, Güz: S. 78, s. 165-188.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ülman, Haluk (1966). “Türk Dış Politikasının Yirmi Yılı”, 1945-1965, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C.: XXI, No: 1, Ankara, s. 146-179.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Ülman, Haluk (1982). “1945-1965 Dönemi”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, C. I, (Editör: Komisyon), Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 199-350.
- GÜRBÜZ, M. Vedat (2010). “Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Ankara, s. 139-170.
- HARRİS, George (1975). “Dertli İttifak, Türk- Amerikan İlişkileri”, **Milliyet Gazetesi**, Çev: Zerin Alnar, İstanbul, s. 1-19.
- HATİPOĞLU, Süleyman ve Çelik, M. Yusuf (2011). “İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türk Dış Politikası”, **Güneyde Kültür**, S. 181, C. 20, İskenderun: Color Ofset, s. 33-47.
- HOGAN, Michael J, (1997). “Blueprint for Recovery”, **Marshall Plan: Investment in Peace, 50th Anniversary**, Kathleen E. Hug (ed.), Washington: United States Information Agency, s. 45-67.
- KARAKAŞ, Nuri (2009). “Amerikan “Ödünç Verme ve Kiralama” Yardımlarında Türkiye”, **Türkiye Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 24, İstanbul, s. 21-52.
- KILIÇBAY, M. Ali (1997). “Marshall Planı 50 Yaşında”, **Boyacı Küpü Marshall Boya Sanayii Dergisi**, S. 38, s. 1-26.
- KİSSİNGER, Henry, (1994).“Reflections On Containment”, **Foreign Affairs**, Vol. 73, No: 3, s. 103-126.

- MARTİN, W. McChesney (1978). “İthalat İhracat Bankası’nın Rolü”, **Türk Ekonomisi Dergisi**, S. 63, Yıl: 6, s. 224-243.
- ORAN, Baskın, (1970). “Türkiye’nin ‘Kuzeydeki Büyük Komşu’ Sorunu Nedir? (Türk-Sovyet ilişkileri 1939-1970)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XXV/I, Ankara: Siyasal Bilgiler Yayınevi, s. 43-65.
- ÖZÇELİK, Mücahit, (2010). “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 29, Ankara, s. 253-269.
- SAĞLAM, Berrin ve Demirbağ, Mutlu (1997). “Sam Amca’dan Marshall Masalı”, **Cumhuriyet Ekonomi**, S. 32, s. 3-19.
- SANDER, Oral ve Ülman, Haluk (1972). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXVII, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 2-28.
- SEZER, Duygu (1982). “Türkiye’nin Ekonomik İlişkileri”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, C. I, (ed: Komisyon), Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s. 449-508.
- SOYSAL, İsmail (1977). “Türk-Amerikan Siyasal İlişkilerinin Ana Çizgileri”, **Bellekten**, C. XLI, Sayı: 162, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 253-271.
- ŞAMİLOĞLU, Ali Rasızade (1991). “Türkiye Açısından Truman Doktrini ve Stalin Diplomasininin Hataları”, Rusça’dan Çeviren: Muhibbi Ahmedov, **Bellekten**, C.: LV, Sayı: 212, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 232-253.
- ŞİBAY, Esat (1949). “Marshall Planı ve Türkiye”, **Çalışma Dergisi**, No:27, İstanbul, s. 2-19.
- TELLAL, Erel (2002). “SSCB’yle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, (Editör: B. Oran), I, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 499-522.
- TURAN, İlter ve Barlas, Dilek (1994). “Batı İttifakına Üye Olmanın Türk Dış Politikası Üzerindeki Etkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, (Der: F. Sönmezoğlu), İstanbul: Der Yayınları, s. 413-437.

“Yol İnşaatı Üçer Yıllık Plan Yapılıyor”, **Türk Ekonomisi Dergisi** (1968). Başlıklı Hilts ile Yapılan Söyleşi, Yıl:6, Sayı:60, s. 4-27.

TÜRKKAYA, Ataöv, (1968). “Altıncı Filo Defol!”, **Forum**, **XX/344**, s. 3-14.

TÜZÜN, Süleyman (2006). “İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Dönemi Türk Dış Politikası 1938-1950”. **Yakın Dönem Türk Politik Tarihi**, (Editör: Süleyman İnâl-Ercan Haytaoğlu), Ankara: Anı Yayıncılık, s. 233-268.

ÜLMAN, Haluk (1961). “Türk Amerikan Yakınlaşması ve Sovyetler Birliği”, **Forum**, **XIII/165**, s. 3-35.

ÜLMAN, Haluk (1968). “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. XXIII, s. 140-169.

YAZMAN, Selim (1948a). “Amerikan Yol Heyeti Reisinin Demeci”, **İktisadi Yürüyüş Dergisi**, Yıl:9, S. 195, s. 21-33.

YAZMAN, Aslan Tufan (1948b). “Yol İçin 4 Milyarı Bulabilir miyiz?”, **İktisadi Yürüyüş Dergisi**, S. 196, (8 Mart 1948), s. 12-21.

YAZMAN, Aslan Tufan (1948c). “Avrupa İktisadi Kalkınma Programı (Beşeriyete Hizmet Eden Tarihi Bir Vesika)”, **İktisadi Yürüyüş Dergisi**, C.9, S.196-197, s. 2-11.

E. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://dunyalilar.org/amerikan-hayranliginin-yeserten-marshall-plani.html>
(12.10.2013)

<http://www.formalev.org/tarihi-resimler/385119-ii-dunya-savasi-siyasi-haritasi-1939-45-a.html> (17.10.2013)

<http://www.ikincidunyasavasi.com/potsdam-konferansi/> (18.10.2013)

<http://tarhdersnotlari.blogcu.com/truman-doktirini/6974002> (18.10.2013)

<http://sorumvar.net/frm/konular/kronolojik-tarih-atlasi.953/page-3> (18.10.2013)

<http://e-tarih.org/2dunya/?sayfa=0> (19.10.2013)

<http://gizlenentarihimiz.blogspot.com.tr/2010/12/yalta-konferans.html>
(19.10.2013)

<http://www.sondevir.com/index.php?aType=haber&ArticleID=127092&q=marhall+plan%C4%B1> (19.10.2013)

<http://imageshack.us/photo/my-images/853/kuzeykoreharita4.jpg/> (19.10.2013)

<http://setenayd.wordpress.com/gorsel/toplumsal-yapilar/soguk-savas/> (20.10.2013)

[www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/Ayn Tarihi/1950/ Aralık 1950.htm](http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/Ayn_Tarihi/1950/ Aralık 1950.htm),
(18.10.2013).

F. GAZETELER

Akşam Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Son Posta Gazetesi

Tanin Gazetesi

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Vatan Gazetesi

EKLER (Belgeler, Gazeteler, Haritalar, Tablolar, Resimler)

A. BELGELER

Belge 1: Marshall Planı'nın Türkiye'de Tanıtılması İçin Radyo Programı Yapılmasına İlişkin
Murray Martin'in Başbakan Hasan Saka'ya Gönderdiği Mektup (İngilizce Metni)

Murray Martin

PUBLIC RELATIONS / 2 West 46th Street - New York 19, N. Y. - L Ackawanna 4-6232

December 5, 1947

Premier Hasan Saka
Ankara
Turkey

My dear Premier Saka:

This letter -- which might offer a suggestion helpful to world peace and security -- proposes a radio "town meeting" of the world.

Whether or not the Marshall Plan can save the world, one thing seems certain: neither the Marshall Plan nor any other approach to world salvation can succeed unless it has the whole-hearted support of most of the people of the world.

To gain that support, any plan must be understood by the people of the world.

That means it must be explained to them, discussed with them, in terms they can understand and in a manner which will be above suspicion. It means a face-to-face discussion, a "town meeting" of the world, where all the people -- elected and appointed authorities, leaders, financiers, manufacturers, businessmen, managers, tradespeople, mechanics, farmers and laborers -- can hear at one time a full and frank discussion of the present world situation, the solution to these difficulties offered by the Marshall Plan, the possibilities of its success, the rules by which present thinking indicates it must be administered, the part every individual must play in making it succeed, and what it will mean to each individual.

The nearest approach to such a world forum is through the medium of radio.

I propose, therefore, a 24-hour period in which every radio facility in the world will be devoted to the Marshall Plan. Such a project will, by its very boldness and simplicity, stir the imagination of millions everywhere and focus their attention and thinking on this problem.

Time on this all-world radio network should be allocated to the United States, to the sixteen nations of Western Europe represented on the Committee on European Economic Cooperation, and to the Soviet Union, should the Russians care to participate.

030	01			5	23	11
-----	----	--	--	---	----	----

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 5 - Dosya No: 23 - Sıra No: 11

Kaynak: BCA, 030.01.5.23.11.

Belge 1.a: Marshall Planı'nın Türkiye'de Tanıtılması İçin Radyo Programı Yapılmasına İlişkin
Murray Martin'in Başbakan Hasan Saka'ya Gönderdiği Mektup (Türkçe Metni)

- T. C.
BAŞBAKANLIK
BASIN ve YAYIN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Daire: Dış. Yayın
Özel sayı: .....
Genel sayı: .....

ÖZET:

Ek:

5.12.1947

Başbakan Hasan Saka
Ankara, Türkiye.

Dünya sulhu ve emniyeti için faydali olduğunu zannettiğim bir dünya radyo toplantısı teklif etmek maksadile bu mektubumu sunuyorum.

Marshall planı dünya'ya kurtarabilecek mi kurtarılabilecek mi, bilmiyoruz. Fakat mahakkak olan bir şey var: dünya halkının ekseriyeti tarafından can ve gönülden desteklenmez. ne Marshall planı ne de her hangi diğer bir tedbir muvaffak olmaz.

Bu desteklemenin temin edilebilmesi için her hangi bir planın dünya halkı tarafından anlaşılması gerekir. Binanebeyle, kendilerine anlatılmalı; anlayabilecekleri bir lisanla ve her türlü şüpheyi izale edecek şekilde kendileriyle münakaşa edilerek izah olunmalıdır. Bu yüz yüze bir münakaşayı, bir dünya toplantısını icabettirir. Yani intihap veya tayinle teşkil olunmuş makamların, liderlerin, ara sahiplerinin, imalatçıların, iş adamları, ticaret hane ve sanayi müdürleri, tacirler, makinistler, çiftçiler, ve işçilerin hep birlikte hali hazır dünya vaziyetinin; Marshall planının bu vaziyetin müşküllerini hal için teklif ettiği çarelerin; bu planın muvaffakiyet inkânlarının; bunun tatbiki için halen düşünülen açık ve teferuatlı bir münakaşasını dinleyebilecekleri bir toplantıya lüzum vardır.

Böyle bir dünya toplantısının tahakkukuna en yakın olan şey radyo vasıtasıyla bir toplantı yapmaktır.

Bu itibarla, bütün dünya radyolarının 24 saat müddetle Marshall planına tahsis edilmesini teklif ediyorum. Böyle bir hareket her yerde milyonlarca halkın muhayyâsında tesir yapar ve bunların düşünce ve dikkatlerini bu mesele üzerinde temerküz

Verilen cevaplarda: Daire ve şube adının yazılması.

030	01			5	23	11
-----	----	--	--	---	----	----

3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 5 - Dosya No: 23 - Sıra No: 11

Kaynak: BCA, 030.01.5.23.11.

Belge 2: Marshall Planı'ndan Türkiye'nin Aldığı Yardımlar

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
GEMER ARŞİVİ

Not 1

Marshall plânı hakkında :

Marshall plânından memleketimize iki şekilde yardım temin edilmektedir. Bunlardan birincisi direkt yardım olup Amerikan Hükûmetince Türkiye'ye dolarla yapılmaktadır ve Amerika'dan yapılacak mal ve hizmet mübayaası için kullanılmaktadır. İkinci şekil yardım ise traj hakkı suretile muhtelif Avrupa memleketlerinde Türkiye'ye temin edilen satın alma imkânlarıdır.

1948/49 yılında Marshall plânından Türkiye'ye yapılan 49,7 milyon dolarlık yardımdan 22,148,000 dolarlık kısmı (umum yardımın % 44,5 u) Bakanlığımıza ayrılmıştır.

1949/50 yılı Marshall plânından memleketimize 59 milyon dolar direkt ve 58 milyon dolarlık da Avrupa'dan traj hakkı ki cem'an 117 milyon dolarlık yardım yapılmıştır. Bu yardımlardan tarıma yekûn olarak 16,134,000 dolarlık yardım ayrılmıştır. Bu da umum yardımın % 13,8 ini teşkil etmektedir. Bunun 14,626,000 doları Amerika'dan direkt yardım; geri kalan 1,508,000 doları da Avrupa'dan traj hakları teşkil etmektedir.

Bu halde şimdiye kadar tarıma 36,774,000 dolar direkt yardım ve 1,508,000 dolar traj hakkı ki cem'an 38,282,000 dolar ayrılmıştır.

Direkt yardımın seneler ve muhtelif ziraat alet ve makinalarile malzeme nev'ileri itibarile bölünüşleri ekli 1 No.lu listede gösterilmiştir.

Traj haklarından tarıma ayrılan 1,508,000 doların memleketler ve maddeler itibarile bölünüşü de 2 No.lu listede yazılıdır.

./.

030 01

12 sayfa

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 80 - Dosya No: 507 - Sıra No: 5

Kaynak: BCA, 030.01.80.507.5.

Belge 3: Türkiye'nin Marshall Yardım Planı'ndan 1949-1950 Yılları Arasında Tarıma Ayrılan
Tiraj Hakları

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Cumhurbaşkanlığı Arşivi

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

2

1949/50 yılı Marshall plânı tiraj haklarından tarıma ayrılan
1,508,000 doların maddeler ve memleketler itibarile
bölünüşü (rakamlar 1000 dolar olarak)

	Almanya	İngiltere	Belçika	Yekûn
Sun'î gübre	-	67,2	584	651,2
Traktör	150	244	-	394
Traktör pulluğu	34	-	-	34
Atla çekilir ziraat aletleri	82	-	-	82
Mücadele ilâçları	-	59,8	-	59,8
Santrifüj tulumba	-	97	-	97
Hububat bangaarları	150	-	-	150
Lâboratuvar malzemesi	-	40	-	40
Yekûn	416	508	584	1,508

Mak

030	01			80	507	5
-----	----	--	--	----	-----	---

3

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 80 - Dosya No: 507 - Sıra No: 5

Kaynak: BCA, 030.01.80.507.5.

Belge 4: Marshall Yardımlarından Türkiye'ye Gönderilen Tarım Aletleri Miktarı

Ziraat
Don Rakkamları
 28.5.1953

Marshall yardımından ve Liberasyon yoluyla
 memlekete ithal edilen Ziraat Alet
 ve makinalarının miktarı

(Mayıs 1953 başı itibarile)

Makinanın Cinsi	1949-1953	1950-1953	
	Marshall	Liberasyon	Yekün
Traktör	7.449	26.146	33.595
Traktör pulluğu	10.325	23.687	34.012
One-Way	3.291	.368	3.659
Diskharrow	5.993	4.035	10.028
Kültüvatör	3.136	2.897	6.033
Hububat Mibzeri	5.993	4.006	9.999
Pamuk Mibzeri	3.571	2.017	5.588
Çayır ve Orak Makinası	264	10.153	10.417
Biçer-Döğer	2.680	1.834	4.514
Biçer-Bağlar	-	.685	685
Harman Makinası	410	2.335	2.745
Çapa Makinası	1.962	1.433	3.395
Motâpomp	694	5.398	6.092
Trayler	4.044	8.389	12.433
Beygir tarağı	620	-	620
Pamuk Selektörü	33	-	33
Seyyar Tamirhane	6	-	6

-9-
M.Ş.

030 01 107 675 6

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 107 - Dosya No: 675 - Sıra No: 6

Kaynak: BCA, 030.01.107.675.6.

Belge 5: 1948-1949 ve 1949-1950 Yıllarında Alınan Direkt ve Endirekt Yardımların Bakanlıklara
Dağıtım Miktarları

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

TABLO 4
1948-49 ve 1949-50 senesi direkt ve
endirekt yardımlarının tevzi şekli
(000 \$)

	1948-49	1949-50	
	Direkt	Direkt	Endirekt
1) Tarım	22.148	14.013	1.411
2) Bayındırlık :			
a) Su işleri	—	400	1.060
b) Karayolları	5.000	9.000	251
c) Demiryollar ve Limanları			
İnşaat Reisliği	—	—	3.500
3) Sağlık	—	850	—
4) Ulaştırma :			
a) Denizyolları	—	609	6.951
b) Demiryolları	—	300	11.758
5) İşletmeler :			
a) Sümerbank	—	—	1.680
b) Etibank	18.881	8.752	12.853
6) Gümrük Tekel	—	—	840
7) İstatistik	—	300	—
8) Harita	—	300	—
9) Toprak Ofis :			
a) Et ve Balık	—	1.540	6.100
b) Buğday	—	13.821	—
10) Ekonomi ve Ticaret :			
a) Piyasa	—	5.520	27.817
b) Petrol	2.971	—	—
	49.000	55.405	74.221

16

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 125 - Dosya No: 801 - Sıra No: 5

Kaynak: BCA, 030.01.125.801.5.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Belge 7: 1948-1951 Yıllarında Marshall Planından Alınan Yardımların Bakanlıklara Dağıtım Miktarları

TABLO 6

1948-49, 1949-50 ve 1950-51 devreleri itibarıyla Marshall Planından sağlanan 252.221.000 doların tevzi şekli

		\$
1	Tarım Bakanlığı	46.123.000
2	Bayındırlık Bakanlığı	24.572.000
3	Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı	2.494.000
4	Ulaştırma Bakanlığı	25.530.000
	a) D. Dz. Y.	12.120.000
	b) D. D. Y.	13.418.000
5	İşletmeler Bakanlığı	66.630.000
	a) Eti Bank	62.475.000
	b) Sümer Bank	3.360.000
	c) M. T. A.	795.000
6	Gümrük ve Tekel Bakanlığı	1.335.000
7	İstatistik ve Harita İşleri	600.000
8	Milli Savunma	13.822.000
9	Özel Teşebbüs projeleri	658.000
10	Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı	68.449.000
	a) Et ve balık projeleri	7.644.000
	b) Piyasa (Çeşitli ithalât maddeleri)	60.805.000
11	Navlun	2.000.000
Yekûn		252.221.000
Âmme ve Hususi Sektörlerin Umumi Tahsisattan Hisseleri		
1	Hususi Sektör	107.586.000
	a) Ziraat âlet ve makineleri	46.123.000
	b) Özel Teşebbüs projeleri	658.000
	c) Piyasa için çeşitli ithalât	60.805.000
2	Âmme sektörü	144.635.000
Yekûn		252.221.000

Umumi yardım yekûnundan hususi sektöre ayrılan tahsis oranı nisbeti % 42,6'dır.

18

030 | 01 | | | 125 | 801 | 5

Fon No: 30 1 0 0 - Kutu No: 125 - Dosya No: 801 - Sıra No: 5

Kaynak: BCA, 030.01.125.801.5.

**Belge 8: Marshall Yardımlarından Alınan Traktörlerin Sevk Edilmesinde, Aydın İline
Ayrıcalık Tanındığı Tartışmaları**

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

3/4

3/4

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Kudret gazetesinin, Menderes'in Memleketine
yapılan Marşal yardımı başlığı altındaki
yazıya karşılık not

1- Marşal yardımından getirtilen veya Marşal yardımı dışında taksitli satışa mevzu olan traktör ve diğer ziraat alet ve makinelerinin satışları, ~~çiftçi vesikasını hamz-i müstahsil-lere~~ ^{Arada isteyen çiftçilere} alâkalı firmalarca serbest bir şekilde yapılmakta olup, iller itibariyle Bakanlıkça veya Ziraat Bankasınca bir tahsis veya tefrik yapılmamaktadır. Dolayisiyle Aydın İline de hususî ve istisnâf bir muamele yapılmış değildir. Bu il de halen mevcut traktör ve motopomp sayısı da normal olup bütün ihtiyacı karşılamaktan henüz uzak bulunmaktadır.

Marşal yardımı başlamadan evvel Aydın Vilâyeti, mevcut traktör sayısı itibariyle Seyhan ve İçel'den sonra üçüncü gelmekte idi.

2- Misâl olarak 1951 yılı sonunda Ankara çiftçilerine 528 adedi Marşal yardımından ve bakiyesi Marşal dışı firmalar eliyle ve taksitli olarak (677), Eskişehir İli çiftçilerine 376 adedi Marşal yardımı ve bakiyesi Marşal dışı kredileriyle olmak üzere (537), İzmir Çiftçilerine 511 adedi Marşal yardımı ve bakiyesi Marşal dışı kredileriyle olmak üzere (2.230) traktör ve lüzumlu ekipmanların satılmış bulunduğunu zikredebiliriz. Antalya'da (1.400), Seyhan'da (3.000), Konya'da (700) traktör satılmış olup bunların sayısı Aydın Vilâyetine nazaran çok yüksek miktarlara varmış bulunmaktadır.

3- Bütün illere traktör ve diğer ziraat alet ve makineleri elde mevcut yönetmelik hükümlerine göre ve alâkalı firmalarca tamamen serbest bir şekilde ve aynı taksitli satış kolaylıklarıyla verilmekte ve hiç bir il'e hiç bir suretle ne hususî ve ne de resmî şekilde bir tevzi veya tahsis yapılmamaktadır.

11.2.1952
Aydın

030 01 | 132 857 2

Belge 9: Missouri Zırhlısının Türkiye Ziyareti Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü
Karar sayısı
3

Karar

3859

Eski Vaşington Büyükelçisi rahmetli Münir Erteğün'ün cenazesini yurdumuza getirecek olan Amerika Birleşik Devletleri Deniz Kuvvetlerine mensup 45.000 tonluk Missouri muharebe gemisi ile bu gemiye refakat edecek 2200 tonluk Power destroyerinin İstanbul Limanına gelmelerine ve 5/Nisan/1946 tarihinden 9/Nisan/1946 tarihine kadar İstanbul'da kalmalarına izin verilmesi; Dışişleri Bakanlığının 1/3/1946 tarihli ve 36875/41 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca 7/3/1946 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan
Adelet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ekonomî Bakanı
Sa. ve So. Y. Bakanı
Gümrük ve Tekel Bakanı
Tarım Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Ticaret Bakanı
Çalışma Bakanı

030 18 01 02 110 18 8

Fon No: 30 18 1 2 - Kutu No: 110 - Dosya No: 18 - Sıra No: 8

Kaynak: BCA, 030.18.01.02.110.18.8.

Belge 10: İsmet İnönü'ye II. Dünya Savaşı'na Katılmadığı için CHP Genel Sekreterliğince
Yazılan Teşekkür Yazısı

CUMHURİYET HALK PARTİSİ
GENEL SEKRETERLİĞİ

Ambar: B/5/945

Dahiliye Sifresi ile

Valiliğe

.....

Ambar listesinde 59 nolu

(C.H.P. İl İdare Kurulu Başkanlığına .....

Avrupa savaşı sona ermiştir . Usak gücüyle koruyucu bir siya-
set kullanarak milletimizi içlerin bu safhasına selâmetle
eriktirmesi dolayısı ile Büyük Başkanımız İnönü'ne karşı
minnetlerinin sonsuzdur . Değerli yardımları dolayısı ile de
Hükümetimize şükranlarımız vardır . Bugünlerde Balkevlerimizde
ve Odalarımızda toplantılar tertip ederek partililerimizin
içten gelen minnet duygularını ve yarın için de bağlılıklarını
bildirmelerine vesile vermenizi yerinde buluruz . C.H.P. Genel
Sekreteri Memduh Şevket Esenal .)

3

76660 SAYILIDIR

Dahiliye Vekili

4-

490	01				
-----	----	--	--	--	--

*Risa Ambarı
Antara Kalkeri
Nokan Ambarı
B. Köyü Tazim-i ve
Antara C.H.P. İl İdare
Kurulu Katali Katali Katali
Londra
9. 2. 1945*

B. GAZETELER

Gazete 1: Türk-Fransız Ortak Deklarasyonun Paris'te İmzalanması (24 Haziran 1939 Son Posta)

HALKIN GÖZÜ
HALKIN KULUĞU
HALKIN DİŞİ

Son Posta

Yazın İşleri Telefonu: 20203
CUMARTESİ 24 — HAZİRAN 1939
İdare İşleri Telefonu: 20203
Plat 8 Kurş

Hatay, şanlı bayrağımız altında!

Türkiye ile Fransa dün ilhak kararını Ankarada imzaladılar Bütün yurd sevinç içinde bayram yapıyor

Türk - Fransız yardım anlaşması da Pariste imzalandı

Akdenizde kopacak fırtınalar artık Türkiye ile İngiltere olduğu gibi, İngilterenin müttefikleri olan Türkiye ile Fransıya da bir cephede yanyana bulacaklar

Başvekilimizin beyanâtı
(Yazın 11 inel sayfamızda bulacaksınız)

Fransız askeri bir ay içinde Hatayı terke edecek

Mecliste heyecanlı tezahürat oldu,
Millî Şef hükümeti tebrik etti

İtalyan ajansının garib neşriyatı
Ankara 23 (A.A.) — Tebliğ:
Türkiye ile Suriye arasında arazi meselesinin kat'i surette hallini ve hâzırda Hatay arazisinin Türkiye'ye ilhakını tasarruf eden anlaşmalar bugün Hariciye Vekâletinde Hariciye Vekili Sarıoğlu ve Fransa büyük elçisi M. Masigi tarafından merasim mahsusı ile imza edilmiş ve iki devlet murahhasları bu münaazemet dâstane nutukları tebli etmişlerdir. (Devamı 3 üncü sayfa)

Fakat ah, Atam da sağ olmalı idi!

Yazan : Ercümed Ekrem Talu

O ve O'nun idealini tahakkuk ettiren Millî Şef
(Yazın 7 nci sayfa bulacaksınız)

Sabık Denizbank erkânı dün tevkif edildiler

Hükümetinde dava açılan sabık Denizbank erkânından Yusuf Ziya Öniş, Tohir Keleş, Hamid Emin ve İsmail İsa Denizbankta göçülen yolcu bir hâdise sırasında Maliye ve İktisadî Vekâletleri müfettişleri tarafından yapılmakta olan tahkikat neticesinde, hâdise adil tahkikat mübâh görüldüğünde, tahkikat devam edilmeye başlanmıştır. Hâzırda tahkikat ile ilgili müddet tamamlandı.

Hatay vilâyeti ile Türkiye'nin ceneb hududunun aldığı şekil

Zafer büyüktür!

Hatayın ilhaki ile Türk nüfusu arttı,
Türk ordusu daha çok kuvvetlendi
ve Türkiye'nin ceneb hududlarının
askerî müdafaası sağlanmış oldu

YAZAN
Emekli General
H. Emir Erkilet
(Yazın 11 inel sayfa)

Gazete 3: Amerika ile Yapılan Ödünç Verme Kiralama Yardım Anlaşmasının Mecliste Kabul Edildiğine Dair Haber (26 Haziran 1945 Vakıt)

26
HAZİRAN 1945
SALI
YILIN 101. GÜNÜ
SANA HER YERDE 10 Kuruştur

VAKIT

Abonelikler İçin
Tutumak İstenen
Yıllık 200 Kuruştur
Yıllık 200 Kuruştur
Yıllık 200 Kuruştur
Yıllık 200 Kuruştur

Kiralama ve ödünç verme esası üzerinden... Amerika ile yaptığımız anlaşma dün Mecliste onandı

Demokratik Kurumlar, İstanbul, 26 Haziran 1945

Millet Vekilleri Türk - Amerikan dostluğunu belirtti

Anlaşmanın esasları, milli savunmamız bakımından görülen faydaları

Berlin'de uçur toplantısı
Balkan Troncu yakın da Anıyağa geçecek

Hürriyet ve anarashi

Fatih ASIM UŞ

İçerik: Hürriyet ve anarashi hakkında yazılan bir makale.

Sanfransisko konferansı sona erdi

Birleşmiş milletler anayasası bugün lörenle imza ediliyor

İçerik: Sanfransisko konferansının sona ermesi ve Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması hakkında yazılan bir haber.

İstanbul seçimi

Raporun icolene kaminiyanuz verildiği dan Mecliste bildirildi

İçerik: İstanbul seçimleri hakkında yazılan bir haber.

Suriye'de Fransız kışlalalarının suyu kesildi

Fransızlar çekilmedikleri takdirde durum daha fenalaşacağı bildiriliyor

İçerik: Suriye'de Fransız askerlerinin suyunu kesmesi ve durumun fenalaşacağı bildiriliyor.

Kaynak: Ankara Milli Kütüphane Süreli Yayınlar Bölümü

Gazete 6: ABD Başkanı Truman'ın, Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım İçin Kongre'den Yardım Talebi (13 Mart 1947 Ulus)

PERŞEMBE 13 MART 1947 19 KURUS

ULUS ADIMIZ ANLIMIZDIR

Güzel Sanatlar Balosu Ankara Palas 22/3/1947 Türk Yüksek Mimarlar Birliği

TÜRKİYE ve YUNANİSTAN'A YARDIM YAPILMASI İÇİN M. Truman 400 milyon dolar istedi

Başkan diyor ki:

Türkiye'nin bağımsız olarak bekasının ehemmiyeti büyüktür

"Birleşmiş Milletler Anayasasının baskı veya siyasi nüfuz gibi oyunlarla ihlali suretiyle bozulmasına müsaade edemeyiz ! ,

Dün Kongre'de önkönel bir konuşma yapan Amerika Cumhurbaşkanı M. Truman

Amerika'nın kararlı durumu

Prof. Nihat ERİM

Son günlerde, birbiri üstüne Amerika'dan çok iyi haberler gelmektedir. Yirmiden ziyade insanlığın müsterek kaderine inanan ve bu ülkeye en çok hizmet etmiş olarak bilinen milletler arasında Yunanistan ve Türkiye'nin geleceği için Amerika'nın geleceği için de inandıklarını görülmektedir. Bu inancın temelinde, bir de insanca olarak...

"Bu ehemmiyetli anda Türkiye ve Yunanistan'a yardımdan kaçınacak olursak ihtimalimizin büyük tepkileri olacaktır"

Washington, 12. a. — Ayas ve Temizlenen Meclislerin yaptıkları müzakere toplantısında Yunanistan ve Türkiye'ye 400 milyon dolarlık (100 milyon dolarlık) yardım yapılmasını ve bu yardımların baskı ve siyasi nüfuz gibi oyunlarla bozulmasına müsaade edemeyiz ! ,

302 yillikla meclislerindeki oturumda olan G. Mac Arthur, Galata bahçesinde konuşuyor

Belçika ile ticaret anlaşması

Dün Dışişleri Bakanlığında imza edildi

Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın Belçika ile ticaret anlaşması imzalandı. Anlaşma, iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesini amaçlıyor. Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan toplantıda, anlaşmanın detayları konuşuldu. Anlaşma, iki ülke arasında ticaretin geliştirilmesini amaçlıyor. Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan toplantıda, anlaşmanın detayları konuşuldu.

Dil Kurumu'ndan G. Mac Arthur'e mesaj

Amerika'ya gidecek olan Sümerbank heyeti, bu mesajı Generale sunacak

Amerika ve Japonya'dan 100 milyon Türk lirasına yakın bir miktarda yardımla buluncak olan Sümerbank heyeti, bugün Ankara'dan İstanbul'a gidecek olan Sümerbank heyeti, bu mesajı Generale sunacak.

Moskova Konferansında

Molotov, Potsdam kararının tatbik şeklini tenkidetti

Sovyet bölgesindeki 733 fabrikadan 676 si sökülmüşken, Müttelik bölgesinde 1554 fabrikadan ancak üçüncü söküldüğüne işaret etti.

Bayındırık Bakan, Credit Reunion toplantısında konuşuyor

Sofya'daki hadise

Fransa, elçisini geri çekiyor

Bulgar hükümetinden tatmin edici bir cevap istendi

Paris, 12. a. — "Fransa - Prus" Ajanı bildiriyor: Bulgar hükümetinin Bulgaristan'da gerçekleştirilen işlemlerle ilgili olarak Fransa'ya gönderdiği cevap, Fransa'nın elçisini geri çektiğini göstermektedir.

Üniversiteli gençlerin açıklaması

Bavari ziyaret edenleri Üniversiteyi temsil edenleri bilgilendiriyor

12. a. — Üniversite öğrencileri, Bavari ziyaret edenleri bilgilendirdi. Öğrenciler, üniversitenin durumu ve geleceği hakkında bilgi verdi. Ziyaret edenler, öğrencilerin sorunlarına ve ihtiyaçlarına dikkat etti.

Valente İsmailoğlu Çarşamba'da bir grupla birlikte konuşuyor

G. Karabekir dün İstanbul'a gitti

İstanbul Milletvekili Karabekir, dün İstanbul'a geldi. Karabekir, İstanbul'da yaptığı konuşmada, Türkiye'nin geleceği hakkında konuştu.

Bayar'a çekilen telgraf

Demokrat köylüler seçimde yolsuzluk iddiasını reddetti

Gazete 7: Truman'ın Doktrini Kapsamında Türkiye'ye 100 Milyon Dolar Verilmesini Öngören Anlaşmanın Haberi (23 Nisan 1947 Cumhuriyet)

GÜLHANE Parkında Bahar Festivali

100 kişilik Mektep tahminen girecektir.

Cumhuriyet

GENERAL ELECTRIC
TRUMBEL OTOMATLARI

32 Üçüncü yıl Sayı: 8148 KURUCUSU: YUNUS NADİ
Telgraf ve telefon adresi: Cumhuriyet, İstanbul — Posta kutusu: İstanbul No. 288
Telefonlar: Üstümlü Semalet Numarası 2429. Yayıncı: İsmail Hakkı ÇELİK. Adres: 6408.

Çarşamba 23 Nisan 1947

Amerikan Ayanı Yardımı Kabul Etti

23 NISAN
Bugün 27 yıl önce 1920 yılında Milli Meclis tarafından kabul edilmiş ve 1924 yılında Atatürk tarafından imzalanmış olan 23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

Büyük Millet Meclisi'nin o günkü üyeleri ve başkanı Mustafa Kemal Atatürk, Ankara'da 23 Nisan 1920'de, Fatih'te Meclis Meclis Salonu'nda toplanmış ve 23 Nisan 1920 Anayasası'nı kabul etmişlerdir. Bu anayasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasasıdır. 23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

23 Nisan Bayramı

Bugün bütün yurd Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramlarını heyecanla kutluyor

Bugün 23 Nisan bayramını 27 yıl önce kabul ettiğimiz 23 Nisan 1920 Anayasası'nı kutluyoruz. Bu anayasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasasıdır. 23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

Avukatlar kiralara dair ne düşünüyorlar?
Kanunda yapılması düşünülen tadilat bugünkü ihtilafları halledemeyecektir.

İktisad Fakültesinin 10 uncu kuruluş yılı
Üniversitede dün yapılan törenin bir görüntüsü.

Tasarı 23 reye karşı 67 reyle tasvib olundu

Washington'dan sabaha karşı verilen tafsilat

Vandenberg tasarısı reye konmadan evvel mühim bir nutuk söyledi

Cumhuriyetçi Lideri: "Bu yardım akim kalırsa tecavüze yol açacak ve Amerika için tehlike başgösterecektir," dedi

23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

Amerikalıların yurdumuzdaki tetkikleri
Durumunuz ihtiyac ve müşküllerimiz nelerdir?

23 Nisan 1920 Anayasası'nın 23 üncü maddesi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışında Türk demokrasinin ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli atılmıştır.

Celal Bayram'ın dün yaptığı konuşma

D. Parti Genel Başkanı Meclisten çekilme meselesi sorulunca: «Bu hususta karar verme zamanı henüz gelmemiştir» dedi

Yeni Yedek Subaylarımız

Dün kahraman orduya katılan genç subaylarımızın diplomaları törenle verildi Meclis Başkanı bir hitabede bulundu.

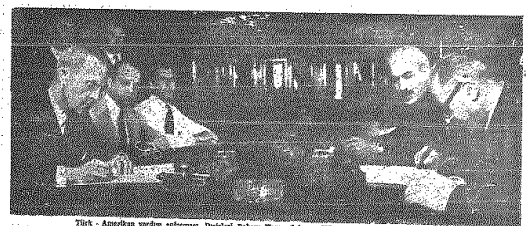
BASINBAŞKANLIĞI PAZAR 13 TEMMUZ 1947

VATAN

İstisnai At yarışları... Spor sayfamızdadır

Türk-Amerikan yardım anlaşması dün Ankarada imzalandı

Anlaşma Türkiye namına Hasan Saka, Amerika namına Wilson tarafından imza edildi

Türk - Amerikan yardım anlaşması, Dışişleri Bakanı Hasan Saka ve Wilson tarafından imzalandı

Anlaşmanın amacı: Türkiyeyi emalget kuvvetlerini takviyeye muktedir kılmak ve ekonomisindeki istikrarı muhafazaya devam ettirmek

Anlaşmanın metni

Türkiye hükümeti, Türkiye'nin ıktisadi ve idari durumunu her türlü... Anlaşma 13 Temmuz'da...

Başmuharririmiz dün Londra'ya hareket etti

Başmuharririmiz Ahmet Emin Yalman, Liberal Enternasyonal... Ankara, 13 (Teberruza) - Truman...

Inönü'nün tebliğinin yaratıldığı hava

Politik bünyemizde haâş yaşatılmak istenilen totaliter ruh teşhis edilmiş addolunuyor

Demokrat Parti Genel İcra Kurulu üyesi İnönü'nün konuşması sırasında fotoğrafı

Tebliğden çıkan mânalar

Çok muhtemeldir ki, bu karar... Yazarı: Ahmet Emin Yalman

Yunanistanda

Komünistlerin Yunanistan'da... Ankara, 13 (Teberruza) - Amiral Kelly...

Paris Konferansı dün açıldı

16 devlet temsilcisi veto ile karşılamak tehdidi olmadan Margat planını müzakere edecek

Amerikan deniz heyeti dün gitti

Heyet Başkanı Amiral Herman'ın gazetemize beyanatı

Hasan Ali - Kenan Öner dâvası

Bir şahit Yücel'in Dil - Tarih Fakültesinde komisyon teşkilatı ve teşkilatla alakalı haklarında bildirimleri anattı

Karşının aşkını öldüren adam meğer kimmiş?

Emekli bir komiser değil; ahliki durumunun bozukluğu dolayısıyla polislerin tarfedilmesi

Kemat Gedoğlu, Bektaşoğlu sevkedildi

Çukurova Bölgesinde Çarşak Hakkı Kemal Gedoğlu ve Bektaşoğlu...

AKINTIYA KÜREK

Uçan dâireler! İhtisâs dâireleri... AKINTIYA KÜREK

Uçan dâireler!

İhtisâs dâireleri... Uçan dâireler!

AKINTIYA KÜREK

Uçan dâireler! İhtisâs dâireleri... AKINTIYA KÜREK

Uçan dâireler!

İhtisâs dâireleri... Uçan dâireler!

Gazete 9: Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Nezdinde Kore'ye, 4500 Asker Gönderme Kararı (26 Temmuz 1950 Cumhuriyet)

Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi
YAZAN: ESAD URAS
Üçün nesil ve tarihler mahallî ve en edîl vusuk ve kaynaklardan istifade edilmiş yusukun dan 400 sahîfeli bu büyük eser bilgin etmiştir. Fiyat 1200 kuruşdur. İktisat yeri: 2 B E R K A L P Kitahane - Ankara.

Cumhuriyet
KURUCUSU: YUNUS NADI
27 nci yıl Sayı : 9327
Telefon ve mektup adresi Cumhuriyet, İstanbul - Posta Kutusu İstanbul No: 216
Telefonlar: Dumanköy Santral Numarası 24256, Yaka İşleri: 24259, Matbaa : 24259

En son değişikliklerle birlikte **İŞ KANUNU** ve bu kanunla ilgili **MEVZUAT**
İş Kanunu ilgili mevzuatlarla birlikte iş adamları ve işçileri kanunî haklarını ve borçlarını öğrenmek için bu kitabı okuyabilir.

Çarşamba 26 Temmuz 1950

Korede hizmet etmek üzere Birleşmiş Milletler emrine asker veriyoruz

Bakanlar Kurulu, dün gece yaptığı fevkalâde toplantıda bu hususu karara bağladı

Kore'ye gönderilecek olan Türk Savaş Birliği 4500 mevcudlu olacak

Ankara'da olağanüstü bir siyasi faaliyet müşahede ediliyor, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dış İşleri Bakanı, Washington Büyük Elçimiz Erkin ve Selim Sarperle yarım saat görüşüler

Amerikan Senatörü Cain, dün İstanbul basın toplantısında görüşüyor

Bakanlar Kurulu, dün gece yaptığı fevkalâde toplantıda bu hususu karara bağladı

Kore'ye gönderilecek olan Türk Savaş Birliği 4500 mevcudlu olacak

Ankara'da olağanüstü bir siyasi faaliyet müşahede ediliyor, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dış İşleri Bakanı, Washington Büyük Elçimiz Erkin ve Selim Sarperle yarım saat görüşüler

Amerika ordusu % 50 artıyor

Hava kuvvetlerine yeniden 5000 uçak ilâve ediliyor

"Atlantik Paktı,, na alınmamız ihtimali var

Senatör Cain: "Türkiyenin Kore harbine fi'li surette yardımı Atlantik Paktına girmesini sağlayacaktır,, dedi

Kore'de kurtulan şehir için Amerikanlar tarafından tahliye edildiği belirtiliyor

Bir krizi önlemek

Küçük değişiklikler, tahliye işlemlerinin hızlandırılması ve diğer hususlarda görüşmelerin yapılması için Bakanlar Kurulu toplantısında bir karar alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie'nin fotoğrafı

Birleşmiş Milletlere karar bildirildi

Türkiye Dış İşleri Bakanı imzasıyla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine yollanan telgraf

Ankara 25 (Telefonla) - Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Trygve Lie tarafından Kore'ye 4500 asker gönderilmesine karar verildiği bildirildi.

Byronn Truman

MacArthur "Kore'den ayrılmıyacağı,, diyor

Kore'den mektub

Üçüncü Dünya Harbi ya başlamak veya sona ermek üzeredir

(Hüsnü mahabirine Pâfing Devas çekilmeden yayıyor)

Burada komünistler kurgu yapıyor. Amerikan kuvvetleri emrinde askerler bekliyor. Ancak, birinci dünya harbinde Japonlar karşı tarafı değil. Yaptıkları müharipen Amerika'nın yardım ve teşvitiyle de başarılmıştır.

Kurular, harp girişini, kardeşlik sözcükleriyle süsleyebilir. Ancak, birinci dünya harbinde Japonlar karşı tarafı değil. Yaptıkları müharipen Amerika'nın yardım ve teşvitiyle de başarılmıştır.

Kurular, harp girişini, kardeşlik sözcükleriyle süsleyebilir. Ancak, birinci dünya harbinde Japonlar karşı tarafı değil. Yaptıkları müharipen Amerika'nın yardım ve teşvitiyle de başarılmıştır.

C.H.P. radyodan şikâyetçi

Kemal Gülek, Halk Partisi gazeteleri, radyo yayımları ve sesli yayınları hakkında şikâyetler yapıyor.

Marmarada meçhul bir denizaltı görüldü

Ankara 25 (Telefonla) - Marmarada meçhul bir denizaltı görüldü. Denizaltının ne olduğu henüz bilinmemektedir.

Dördüzerin sağlık durumları saatten saate düzelmeğe başladı

Anneleri süt veremediği için doktorlar çocuklara iki sütüne tutulmasına lüzum gördüler

Açığımız yardım listesi

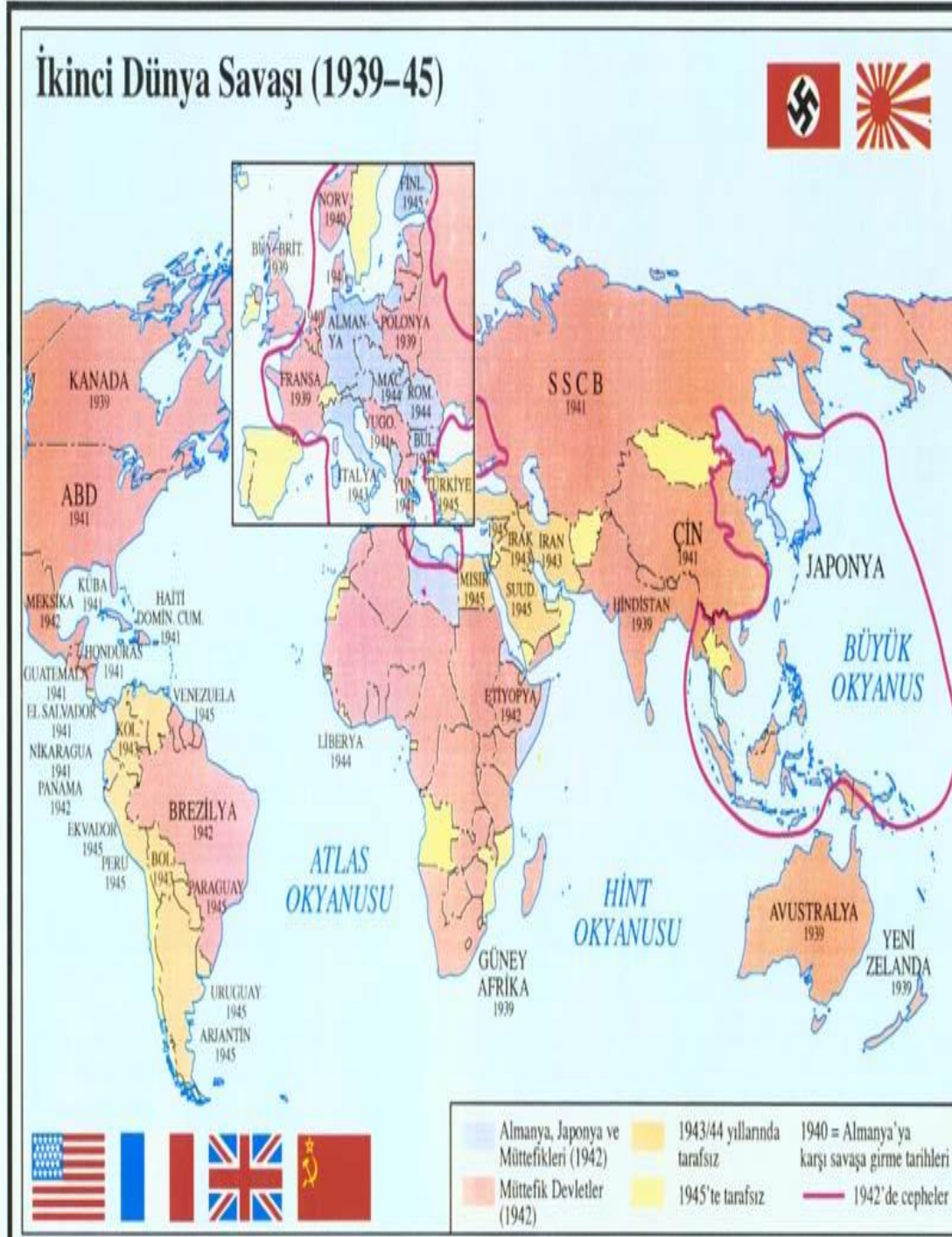
100 000 Dışişleri Bakanlığı
100 000 "Açığımız Yardım Listesi"
100 000 "Açığımız Yardım Listesi"
100 000 "Açığımız Yardım Listesi"

C. HARİTALAR

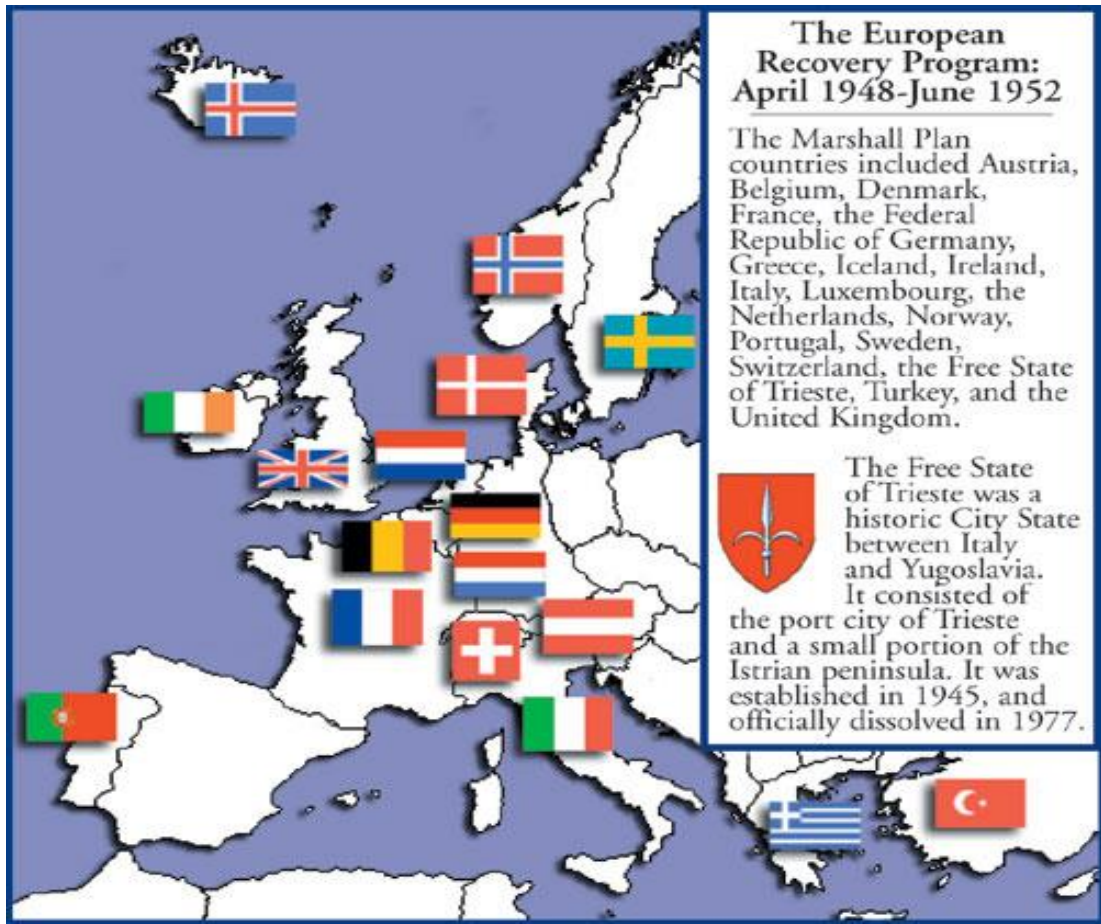
Harita 1: II. Dünya Savaşı'nda Dünya

Kaynak: www.formalev.org. Güncellenme Tarihi: 17.10.2013

Harita 3: Marshall Yardımı Alan Ülkeler (1948-1952)

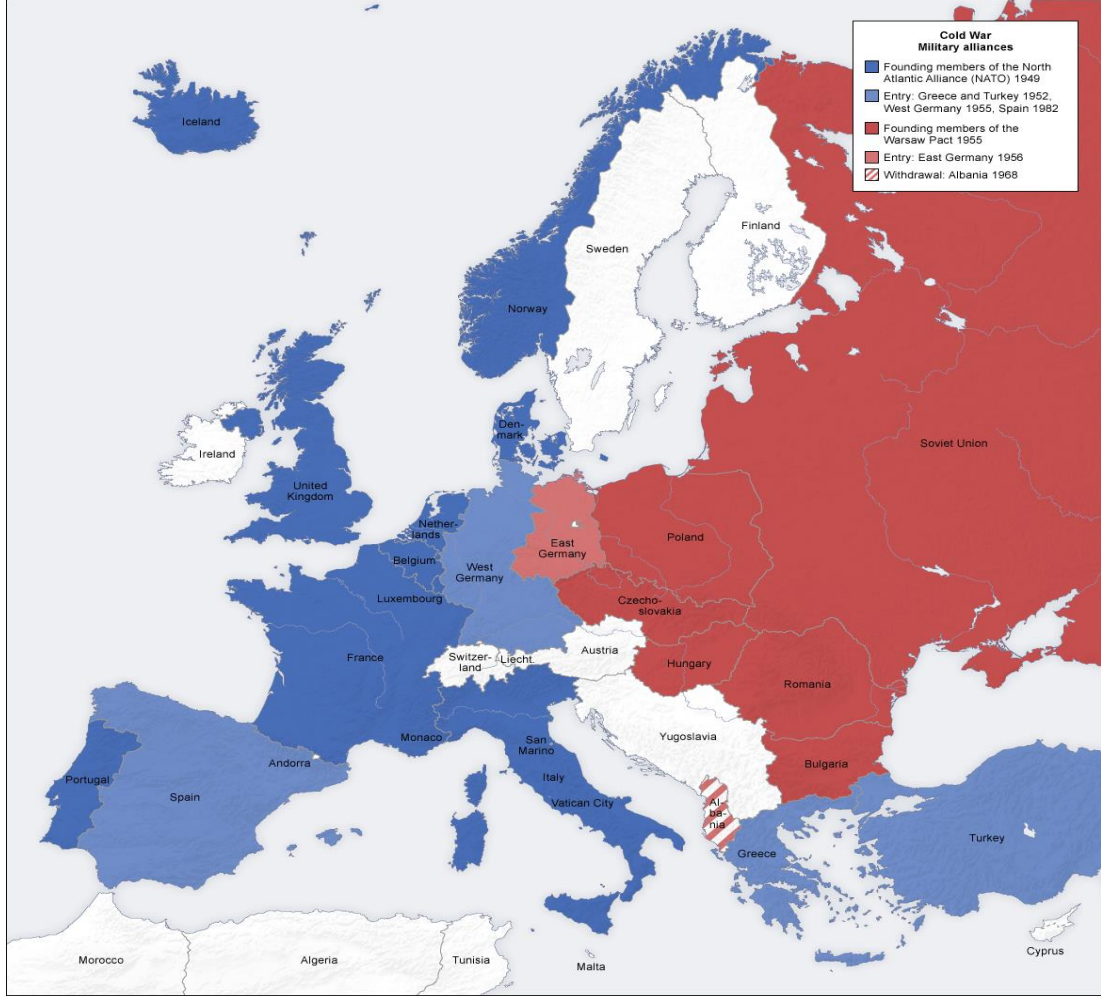
Kaynak: www.dunyali.org, Güncellenme Tarihi: 12.10.2013

Harita 4: Güney Kore ve Kuzey Kore Haritası

Kaynak: <http://www.forumdas.net>, Güncellenme Tarihi: 19.10.2013

Harita 5: NATO ve Varşova Paktı'na Üye Olan Ülkeler

Kaynak: Mavi ile gösterilen ülkeler NATO, kırmızı ile gösterilenler ise Varşova Paktı ülkeleridir. Beyaz olan ülkeler ise hiçbir pakta girmeyen ülkeleri göstermektedir. setenayd.wordpress.com, Güncellenme Tarihi: 20.10.2013

D. TABLOLAR

Tablo 1: Marshall Planından Yardım Alan Ülkeler ve Miktarları (Milyon Dolar)

Ülkeler	Toplam (Milyon Dolar)		Ülkeler	Toplam (Milyon Dolar)
İngiltere	3,297		Norveç	372
Fransa	2,296		Yunanistan	366
Almanya	1,448		İsveç	347
İtalya	1,204		İsviçre	250
Hollanda	1,128		Türkiye	137
Belçika-Lüks.	777		İrlanda	133
Avusturya	488		Portekiz	70
Danimarka	385		İzlanda	43

Kaynak: Avcıoğlu, 1969: 456

Tablo 2: Türkiye’de Amerikan Ekonomik Yardımları (Milyon dolar) (1949-1955)

Yıllar	Bağış	İkraz	Şarta Bağlı	Teknik İşbirliği	Kalkınma İkraz Fonu	Zirai Madde	Toplam
1949	-	24	9,8	-	-	-	33,8
1950	13,1	49,8	7,5	1,6	-	-	72
1951	49	-	-	0,8	-	-	49,8
1952	57,4	11,2	-	1	-	-	69,6
1953	56,4	-	-	2,1	-	-	58,5
1954	75,8	-	-	2,9	-	-	78,7
1955	66,6	20	-	4,1	-	26,6	117,3
Toplam	318,3	105	17,3	12,5	-	26,6	479,7

Kaynak: Türkiye’ye Amerikan İktisadi Yardımları, Cilt 47: 20

Tablo 3: Churchill ve Stalin'in Belirlediği Yüzdeler Antlaşması (Ekim 1944)

DEVLETLER	SOVYET RUSYA	İNGİLTERE	DİĞERLERİ
ROMANYA	%90	—	%10
YUNANİSTAN	%10	%90	—
YUGOSLAVYA	%50	%50	—
MACARİSTAN	%50	%50	—
BULGARİSTAN	%75	—	%25

Kaynak: Edward Weisband, **İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Çeviren: M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, Tarih Dizisi No: 32, İstanbul 1974, s. 365–367.

E. RESİMLER**Resim 1: ABD Başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan'a Yardım Belgesini İmzalarken**

Kaynak: tarihdersnotlari.blogcu.com , Güncellenme Tarihi: 18.10.2013

Resim 2: ABD Dışışleri Bakanı George Marshall'ın Marshall Yardım Belgesini İmzalaması

Kaynak: www.sondevir.com, Güncellenme Tarihi: 19.10.2013

Resim 3: Postdam Konferansı'nda Churchill, Truman ve Stalin (soldan sağa)

Kaynak: www.ikincidunyasavasi.com, Güncellenme Tarihi: 18.10.2013

Resim 4: Yalta Konferansı'nda Churchill, Roosevelt ve Stalin (soldan sağı)

Kaynak: <http://gizlenentarihimiz.blogspot.com.tr>, Gncellenme Tarihi: 19.10.2013

Resim 5: Missouri Zırhlısı Panama Kanalı'ndan Geçerken

Kaynak: <http://www.e-tarih.org/2dunya/?sayfa=1185366.0.0.0.0.php>_Güncellenme Tarihi:
19.10.2013

Resim 6: Kore Türk Tugayları Sancağı ve Galatasaray Lisesi Öğrencilerinin Kanları ile Yazarak Kore'deki Mehmetçiklere Gönderdikleri Türk Bayrağı

Kaynak: Harbiye Askeri Müze